

**T.C.
YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
YAKINÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI**

**TANİN GAZETESİNDE ERMENİ SORUNU
(1914 – 1918)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hüseyin DEMİRBAĞ

VAN – 2008

**T.C.
YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
YAKINÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI**

**TANİN GAZETESİNDE ERMENİ SORUNU
(1914 – 1918)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Hazırlayan
Hüseyin DEMİRBAĞ**

**Danışman
Yrd. Doç. Dr. Tuncay ÖĞÜN**

VAN – 2008

SOSYAL BİLİMLER ENTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE,

Bu çalışma, jürimiz tarafından **TARİH ANABİLİM DALI, YAKINÇAĞ BİLİM DALI**'nda YÜKSEK LİSANS TEZİ olara kabul edilmiştir.

İmza

Başkan: Yrd. Doç. Dr. Tuncay ÖĞÜN.....

Üye (Danışman) : Yrd. Doç. Dr. Tuncay ÖĞÜN.....

Üye: Yrd. Doç. Dr. Bekir KOÇLAR.....

Üye: Yrd. Doç. Dr. Mehmet DEMİRTAŞ.....

Onay: Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

..... / / 2008

.....

Enstitü Müdürü

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	II
1. GİRİŞ	4
1.1. ERMENİ MESELESİNİN KISA TARİHÇESİ	4
1.1.1. İTTİHAT VE TERAKKİ VE ERMENİ FİRKALARI	26
1.2. TANİN GAZETESİNİN SİYASİ HAYATI	31
2. ERMENİ MESELESİNE DAİR HABER VE YAZILARIN ÖZETLERİ	36
3. ERMENİ MESELESİNE DAİR HABER VE YAZILARIN TAM METİNLERİ	60
4. SONUÇ	338
5. KAYNAKÇA	345
6. ÖZET	350
7. EKLER	352

ÖNSÖZ

Osmanlı Devleti'nin son dönemlerini aydınlayabilecek ana kaynaklardan birisi de dönemin gazeteleridir. Neşr olundukları yıllara tanıklık eden bu gazetelerde günümüzde de önemli tartışmalara konu olan Ermeni sorununa dair önemli kayıtlar bulunmaktadır. Bu nedenle Ermeni sorununa ilgi duyan araştırmacılarca bu kaynaklar üzerinde çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Bu bağlamda İttihat ve Terakki Fırkasının iktidarı döneminde hükümetin yarı resmi yayın organı durumunda bulunan Tanin gazetesi de araştırmacıların ilgisini çekmiştir. Bu gazetede özellikle Ermeni sorununun önemli bir gündem maddesi haline geldiği 1914 –1918 yıllarına ait çok sayıda haber ve yorum yazılarının yer aldığı görülmektedir. Bu yazıların her biri Ermeni sorununun çeşitli yönlerine farklı açılardan ışık tutacak mahiyettedir. Buna rağmen şimdiye kadar yapılan çalışmalarda Tanin gazetesindeki bu yazıların bir bütün olarak ele alınıp incelenmediği dikkat çekmektedir.

Bu çalışma söz konusu eksikliği bir nebze olsun gidermek üzere 1914–1918 yılları arasında Tanin gazetesinde Ermeni sorunu ile ilgili çıkan her türlü yazı ve haberleri tespit ederek transkribe etmek ve bu yazılar ışığında İttihat ve Terakki Hükümeti'nin Ermenilere yönelik politikalarının temel çizgilerini belirlemeyi amaçlamaktadır. Böylece bazı çevrelerce siyasi hesaplaşmalara alet edilmek istenen Ermeni sorununa dair tartışmaların daha gerçekçi bir zeminde tartışılmasına katkı sağlayacağımızı ümit etmekteyiz.

Çalışmanın giriş bölümünde önce Tanin gazetesinin yayın hayatına, siyasi çizgisine ve I. Dünya Savaşı'ndaki durumuna yer verilmiş, ardından Türk-Ermeni ilişkilerine, Ermeni sorunun ortaya çıkışına ve gelişimine ayrıca Tanin'in meseleye bakış açısına gazetedeki makale ve haberler ekseninde temas edilmiştir.

Birinci bölümde araştırmacıların Tanin'deki Ermenilere dair kayıtlara kolay bir şekilde ulaşabilmelerini sağlamak amacıyla gazetede yer alan makale ve haberlerin özetleri kronolojik sıra esasına göre tablo hazırlanmıştır.

Çalışmanın ikinci bölümde ise söz konusu haber ve yazıların Latin harflerine aktarılmış metinleri yine kronolojik sıra esasına göre tasnif edilerek araştırmacıların

hizmetine sunulmuştur. Metinler transkribe edilirken sözcüklerin yazımında Ferit Develioğlu'nun "Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat"ı esas alınmıştır. Ancak günümüz Türkçesinde yaygın olarak kullanılan sözcükler bugünkü imlâ kurallarına uygun olarak yazılmıştır. Okunuşunda tereddüt ettiğimiz bazı yer ve şahıs isimlerinin yanına (?) işareti konulmuştur. İkinci bölümde yer alan taploda, bazı yazılar birden fazla sayfada yer aldıklarından, diğer sayfa ve buradaki sütun siyahlaştırılarak gösterilmiştir. Ayrıca gazetelerin yıpranmış olmasından dolayı okunamayan az sayıdaki sözcük (...) işaretiyle belirtilmiştir.

Değerli hocalarım, Yrd. Doç. Dr. Bekir KOÇLAR'IN, Yrd. Doç. Dr. Fatih Mehmet SANCAKTAR'ın, Dr. Hasan OKTAY'ın, Dr. Recep KARACAKAYA'nın ve arkadaşlarım, Yakup GÜNDÖĞÜ'nün, Ferit YÜCEBAŞ'ın ve Sami VAHAPO'nun ve ailemin maddî ve manevî yardımları olmasaydı bu araştırmanın çeşitli safhalarında karşılaştığım zorlukların üstesinden gelmem asla mümkün olamazdı.

Çalışmanın her safhasıyla yakinen ilgilenen, yardımlarını esirgemeyen ve daha önemlisi bana böyle bir araştırmayı yüksek lisans tezi olarak öneren danışman hocam, Sayın Yrd. Doç. Dr. Tuncay ÖĞÜN'e saygılarımı sunar, teşekkür duygularımı ifade ederim.

Hüseyin DEMİRBAĞ

Van 2008

1. GİRİŞ

1.1. *ERMENİ MESELESİNİN KISA TARİHÇESİ*

Bir ülke içinde kamuoyunun durumuna her gün muntazam ışık tutan tek araç, basındır ve belli bir konuda bir ülkedeki kanaatleri araştırırken, basına eğilmek gerçekçi bir yöntem sayılır. Hatta kamuoyu ve basın eş anlamda görülmektedir. Basının kamuoyuna oluşturma ve aks ettirme gücü, radyo ve televizyon gibi araçların bulunmadığı bir toplumda daha da önem taşır¹.

Biz bu araştırmamızda Tanin gazetesini esas alarak, Ermenilerin 1914–1918 yılları arasındaki durumunun ve ilişkilerinin gazeteye ne şekilde yansıdığını bir bütünlük içerisinde incelemeye çalıştık. Fakat bu döneme kadar, Türk – Ermeni münasebetlerine kısaca deyinmek daha sonraki olayları anlama ve değerlendirmede faydalı olacağı kanaatindeyiz.

Ermeniler toplumuyla ilk karşılaşan Türkler, Hazarlar’dır. Ermenilerle karşı karşıya gelen ikinci Türk topluluğu ise Türkmenler (Müslüman Oğuzlar) ile Selçuklu Türkleridir. Selçukluların, Anadolu’ya geldiğinde burada Rumlar, Ermeniler, Süryaniler, Araplar vardı; ancak Bizans Anadolu’nun tek hâkimiydi². Anadolu’ya ilk Türk akınlarının başladığı sırada Ani, Van ve Kars’ta Ermeni prensleri bulunuyordu.

Bizans İmparatorluğu, II. Basileos’un 1021’deki Doğu Anadolu Seferleri’nden itibaren bu bölgede ki Ermeni prenslerini ortadan kaldırdı. Son Ermeni prensliği de 1064’te Selçukluların korkusundan Bizans hâkimiyetine girdi³.

XI. yüzyılda Bizans’ta iç savaşlar ve isyanlar birbirini izlemekte böylece imparatorluğun doğu sınırı Türklere açılmaktaydı. Bu asrın başlarında Bizanslılar Doğu Anadolu’yu işgal ederek, küçük Ermeni krallıklarını ortadan kaldırmıştı.

¹ Recep Karacakaya, *Türk Kamuoyu ve Ermeni Meselesi (1908–1923)*, Toplumsal Dönüşüm Yayınlar, İstanbul, 2005, s.17.

² C. Cahan, *Türklerin Anadolu’ya İlk Girişi*, (çev. Yaşar Yücel-Bahattin Yediyıldız), Ankara 1988, 23.

³ Hüseyin Demirbağ, “*Türk Ermeni Münasebetlerinin Dünü, Bugünü, Yarını*”, Büyük Kurultay, sa.2, Adana, 2008, s.60.

Önemli bir Ermeni nüfusunu da Sivas ve Kayseri bölgesine nakletmişlerdi. Anadolu'ya akan Türk nüfusu bunların daha fazla batıya kaymasına Çukurova, Malatya, Maraş ve Urfa'da yoğunluk kazanmalarına sebep oldu. 1096 yılında başlayan Haçlı Seferleri'nin ortaya çıkardığı karışıklardan yararlanan Ermeniler, Çukurova'da üç asrı aşkın bir süre içerisinde çoğu zaman hâkimiyeti ellerinde tutmuşlardır. Fakat Bizans, hiçbir zaman ne doğu Ermeni derebeylerini ne de Kilikya Ermeni baronlarını tanımıştır. Kilikya (Adana)'da resmi, millî, bağımsız, bir Ermeni Krallığı kurulmuş değildir. Bunlar önce Roma Germen İmparatorluğu'nun daha sonra papalığın tâbiyetinde olmuştur⁴.

Kilikya (Adana) Ermenileri denildiği zaman yörede yalnız Ermenilerin yaşadığı toplumun milli bir birlik arz ettiği akla gelmemelidir. Adana'da Grekler, Araplar, Türkler, Müslümanlar, Ermeniler yan yana yaşadıkları gibi Batılı Hristiyanlar, Latinler ticaret için gelen Ceneviz, Amalfi, Pisa, Venedik Kontları mensupları çok sayıda safarat Yahudileri de bulunuyordu. Kısaca Kilikya Vassal Ermeni Baronluğu halkı kozmopolitti⁵. Ermeni iç çekişmeleri ve bazı baronların ayaklanmaları, Moğollar'dan da ciddi bir yardım alamamaları sık sık kralların değişmesi ve meydana gelen iç karışıklıklar, Adana'nın gerek Türkmenler ve gerekse Memlûklular tarafından hızla fethedilmesini ve Türkleşmesini kolaylaştırdı⁶.

Ermeni Krallığı; Memluk, Karaman ve Ramazanlı saldırılarıyla geriledikçe, fethedilen yeni toprakları Türkmenler iskâna başladı. Ermeni Krallığı zayıflarken, Üçoklar'ın Yüreğir koluna mensup Ramazanoğulları ve bunlara bağlı Varsak Türkmenleri de Çukurova'yı yurt tutmaya ve ağırlıklarını hissettirmeye başlamışlardı⁷. Çukurova'yı XI. asırda ziyaret eden Fransız seyyahı Bertrondan de la Broguierê bu havalinin hep Türkmenler tarafından iskân edildiğini kaydetmektedir. Kilikya'daki Ermeni varlığı, Ermenilerce bir devlet olarak gösterilmekteyse de;

⁴ Hüseyin Demirbağ, *Varsaklar*, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Basılmamış Bitirme Tezi, Van, 2005, s.28.

⁵ Mehlika Aktok Kaşgarlı, *Kilikya Tâbi Ermeni Baronluğu Tarihi*, Köksav Yayınlar, Ankara, 1990, s.63.

⁶ Mehmet Ersan, "Selçuklu-Ermeni İlişkileri", *Türkler*, VI., Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s.762.

⁷ Osman Turan, *Selçuklular ve İslâmiyet*, Bağcıoğlu Yayınları, İstanbul, 1998, s.60.

günümüzde yapılan yeni araştırmalarla Ermenilerin, Kilikya’da XI. ve XIV. yüzyıllarda baronluktan öteye bir varlık gösteremedikleri, üstelik Avrupa güçlerinin onayı ve görevlendirmeleri ile burada Haçlıların vassalları olarak onların Anadolu’yu istila emellerine karakolluk yaptıkları, Batı himayesine rağmen hiçbir zaman anarşiden uzak müstakil ve güçlü bir statüye kavuşamadıkları tescil edilmiştir⁸.

Kilikya Ermeni Krallığı’nı tarih sahasında silinmesinde, Türk-İslâm dünyasının düşmanı olan Moğollar ile işbirliğine girişmesi ve onlara yardımcı olmaları önemli rol oynamıştır⁹ ve Kilikya Ermeni Krallığı’na Memlûklular son vermiştir (1375).

Ermeni toplumu, Osmanlı Devleti’nin kuruluşun itibaren Müslümanlarla birlikte yaşamışlardır. Ermeni cemaati, Osmanlı Devleti’ni meydana getiren topluluklar içerisinde “millet-i sâdika” unvanını kazanmış bir toplumdur. Asırlarca Müslümanlarla aynı kültür potası içerisinde yaşamışlardır. Bu dönemde aynı köy ve şehirde yaşayan Türklerle Ermeniler birbirlerini seven, en çok kaynaşan ve birbirlerine en çok güvenen unsurlar olmuşlardır. Ermeniler arasında Türkçe bilmeyen, evinde Türkçe konuşmayan Türk adet ve geleneklerini benimsemeyen Ermeni ailesi hemen hemen yok gibiydi. Ermenice bilmeyen Ermenilerin sayısı oldukça fazlaydı. Birçok Ermenice gazete ve kitap Ermeni alfabesiyle Türkçe neşrediliyordu. Okullarında kendi arzuları ile Türkçe eğitim görüyorlardı.

Ermeniler askerlik vazifesinden muaf oldukları için ticari hayatta önemli mevkilere gelmişler, toplum içinde ön plana geçmişler ve zengin olmuşlardır. İmparatorluk bünyesinde çeşitli resmi ve özel devlet işlerine atanmışlardır. Osmanlı imparatorluğu içinde yaşayan Ermenilerin bu imtiyazlı durumları, başta Fransa olmak üzere Avrupa devletlerinin dikkatini çekmiş ve onlara kendi menfaatleri doğrultusunda kullanabilmek için 1630 senesinden itibaren Ermeniler arasında Katolik propagandasına girişmişlerdi. Bunda maksat Ermenileri, arkasında Fransa olan ve papanın ruhanî başkanlığındaki Roma Katolik Kilisesi’ne bağlamaktır.

⁸ Seda Bayındır, *Adana Ermeni İsyanı (1909)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1997, s.11.

⁹ Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1998, s.512.

Fransa'nın baskısı ile 1830 da Katolik Ermenilerin kilise açmaları yolunda emrin çıkarılması ile Ermeniler arasında sürüp giden Katolik Gregoryen mücadelesinin bir müddet için önüne geçilmiş oluyordu.

Bu arada İngiltere, dini himayenin siyasi önemini anladığından o da kendi için şarkta bir himaye tesis etmek istedi. Fakat bu himayeye esas olacak unsur mevcut olmadığından, Osmanlı topraklarında bir Protestan millet vücuda getirmeğe teşebbüs etti. Ermenilerin yanında Müslümanlar da Protestan yapılmak istendi. İngiltere daha sonra Amerika ile müşterek hareket ederek, Protestanlığı yaymak için Protestan cemiyetleri kurdular. 1828'de bazı Amerikan misyonerleri Türkiye Ermenilerine Protestanlığı telkine çalıştılar¹⁰.

Ermeniler, zaman zaman kendi aralarında iç çekişmelere düşmüşler, birbirini Osmanlılara şikâyet etmişler ve yönetimin kendi lehlerine müdahalesini saplamaya çalışmışlardır. Osmanlı ise Ermeni gurupları ve iç sorunları karşısında ısrarla tarafsız kalmıştır¹¹.

1860'da Nizâm-nâme-i Millet-i Ermeniyan hazırlandı¹². 29 Mart 1862'de Hükümet tarafından onaylanan bu nizâm-nâme'ye göre, Osmanlı Devleti'nde yaşayan Ermeniler, İstanbul'da faaliyet gösterecek, 140 üyeden oluşacak bu meclis tarafından alınan kararlara göre yönetilecekti. Meclisin 20 üyesi İstanbul'daki Ermeni din adamları arasından, 40'ı taşradan, 80'i yine İstanbul'daki Ermeniler arasından seçilecekti. Eskiden mevcut olan 14 üyeli dini meclis ile 20 üyeli siyasi meclis kaldırılmıyordu. Fakat bunların üyeleri 140 kişilik Millî Meclis'e seçilecekti. Patriğin seçiminin de Millet Meclis'ince yapılması kararlaştırılmıştır¹³.

¹⁰ Karacakaya, *Türk Kamuoyu ve Ermeni Meselesi...*, s.20-22.

¹¹ Karacakaya, *Türk Kamuoyu ve Ermeni Meselesi...*, s.23.

¹² Esat Uras, *Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi*, Belge Yayınları, İstanbul 1987, s.150. Recep Karacakaya, *Ermenilere Yönelik Ermeni Suikastler*, 47 Numara Yayıncılık, İstanbul, 2006, s.13.

¹³ Kâmuran Gürün, *Ermeni Dosyası*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2005, s.102. Bengi Kümbül, *Tercüman-ı Hakikat Gazetesine Göre Osmanlı Ermenileri (1914 -1918)*, Yeniden Anadolu Ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Yayınları, Antalya, 2006, s.68.

Bu nizâm-nâme Türkiye Ermenilerinin siyasi ve toplumsal varlıkları üzerinde yeni bir dönem açmıştır. Osmanlı Hükümeti'nin Ermenilere karşı ne kadar iyi niyetli ve müsamahakâr davrandığını göstermesi açısından da son derece önemlidir.

Ana hatlarıyla Osmanlı Devleti topraklarında yaşayan Ermenilerin durumunu ortaya koyduktan sonra şimdi de Ermeni meselesini ortaya çıkaran sebepleri incelemeye çalışacağız. Ermeni meselesini çıkaran ülke hiç şüphesiz Rusya'dır. Bunun bir sorun olarak gündeme gelmesi Rusya'nın başarısı anlamına gelir. Unutulmaması gereken diğer bir önemli etkende misyoner faaliyetleridir. Misyoner'in terim anlamına gelince, kelimenin yaşayan dinler içerisinde Hristiyanlığa mal olduğu görülmektedir. Buna göre Hristiyanlığı yaymayı vazife edinmiş her rahip, rahibe ya da her Mesih inananı, aynı zamanda bir misyonerdir. Yani Hristiyan geleneğinde misyoner ifadesi bir terim olarak, resmi kilise teşkilatı ya da herhangi bir Hristiyan cemaati tarafından Hristiyan mesajını ve dinini yaymak amacıyla özel olarak yetiştirilen kişi anlamına gelmektedir. Böylesi kişilerin yerine getirdiği faaliyete ise, misyonerlik adı verilmektedir¹⁴.

Fransa, İngiltere, Rusya gibi büyük devletlerin, Osmanlı Devleti'ndeki Hristiyan hamiliğine soyunmalarından istifade misyonerler XVIII ve XIX. yüzyıldan itibaren Anadolu'da teşkilâtlanmaya başlamışlardır¹⁵.

Ermeniler arasında yerleşen isyan fikirlerinin yegâne kaynağı bir takım Amerikan ve İngiliz misyonerleri tarafından açılan Protestan okullarıydı. Gerek Patrikhaneye bağlı cemaat okullarında ve gerek misyonerlerin açmış olduğu bu okullarda yetişen Ermeni gençleri Fransız Devrimi'nin milliyet ilkesi ile tanıştılar. Aynı sınıflarda kendilerine Ermenistan coğrafyası, yüceleştirilmiş edebiyatı ve efsaneleştirilmiş tarihleri öğretildi. Kısaca gençler milli kimliklerini bu kurumlarda kazandılar. Yine bu okullarda işlenen derslerde Türk düşmanlığı okutuluyor, öğrencilere Ermenistan haritaları, armaları veriliyor. Ermenistan için ayaklanmadan başka çarenin kalmadığı teması işleniyordu.

¹⁴ Fatih Gencer, *Ermeni Soykırım Tezinin Oluşum Sürecinde Amerikan Yakın Doğu Yardım Komitesi, Alternatif Düşünce Yayınları*, İstanbul, 2006, s. 20.

¹⁵ Karacakaya, *Türk Kamuoyu ve Ermeni Meselesi...*, s.26.

Misyonerlerin teşkilâtlandıkları ve faaliyet gösterdikleri yerler ise daha ziyade Ermenilerin meskûn olduğu bölgelerdi. Misyoner faaliyetleri, doğrudan olmasa bile dolaylı olarak Ermeni meselesinin ve Ermeni isyanlarının ortaya çıkmasında büyük rol oynamıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun sadık tebaası olan Ermeniler bu faaliyetler neticesinde şuurlanarak ayrılıkçı fikirlerle dolmuşlardır.

Misyoner faaliyetlerine bakıldığında özünün dini ve misyonerlerinde genelde din adamları olduğu görülür bununla birlikte misyonerler sadece din adamı değil, aynı zamanda bulundukları yerin tarihini, siyasi ve idari yapısını, sosyolojik ve kültürel durumunu da araştıra bilecek düzeyde iyi yetiştirilmiş kişilerdir ¹⁶.

Ermeni meselesinin doğmasına yol açan bir diğer sebepte Ermeni kilisesidir. Başta Ermeni tarihçileri ve birçok Batılı yazarların belirttikleri üzerine Ermeni Patrikhane ve kiliseleri, Ermenilerin her devirde bir cemaat olarak yaşamalarını sağlayan, onların dinî olduğu kadar dünyevi hayatlarını düzenleyen, onların birleştirip, bir çok tehlikeden koruyan, bazen de siyasi, idari kışkırtmaları ve silahlandırmaları ve silahlandırmalarıyla onları tehlikenin kucığına atan müesseseler olmuştur¹⁷.

Ermeni meselesini doğuran sebeplere kısaca değindikten sonra, şimdi de Ermeni meselesinin milletlerarası politikanın gündemine girmesine ve büyük devletlerin bu konuda takip ettikleri politikaya kısaca değineceğiz. 1828–1829 Osmanlı-Rus savaşında ve Kırım Harbi'nde Osmanlılar aleyhine Ruslarla iş birliği yapan, hatta bir kısmı Rusya'ya göç eden¹⁸ Ermenilerin bu hareketleri yavaş yavaş özellikle Doğu Anadolu halkı arasında taban bulmaya başlamıştı. Uygun ortam bulduğunda şahlanacak olan bu hareket için aranan fırsat, 1877 -1878 Osmanlı - Rus Savaşı'yla ortaya çıkmıştır.

Özellikle 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı Türk-Ermeni ilişkilerinde dönüm noktası oldu. Bu savaş sırasında Doğu Anadolu'yu işgal eden Rus ordularının içinde

¹⁶ F. Gencer, *a.g.e.*, s. 22.

¹⁷ Karacakaya, *Türk Kamuoyu ve Ermeni Meselesi...*, s.28.

¹⁸ Daha geniş bilgi için, bkz. Kemal Beydilli, “1828-1829 Savaşı'nda Doğu Anadolu'dan Rusya'ya göçürülen Ermeniler”, *Türk Tarih Kurumu, Belgeler*, XIII/17, Ankara, 1988, .365-434.

Ermeniler de vardı. Bu Ermeniler Osmanlı Ermenileri ile buluştular¹⁹. Rusya Slavları himaye bahanesiyle 24 Nisan 1877'de Osmanlı'ya savaş açtı. Savaşta yenilerek Rusları durduramayacağını anlayan Bâb-ı Âli, barış müzakerelerine girişmek için müracaatta bulundu. Bunu dikkate almayan Ruslar Ayastefanos'a kadar ilerlediler ve ancak İngiliz donanmasının topraklarını görünce durdular. Barış müzakereleri yapılmasına muvafakat ettiler.

Ayastefanos'ta devam eden barış görüşmeleri sırasında bizzat Patrik Nerses ve bazı Ermeni ileri gelenleri, Rus murahhas heyeti başkanı, Çar'ın kardeşi Grandük Nikola ile görüşerek, antlaşmaya Ermeniler ile ilgili bir madde koydurmağa muvaffak oldular. Nitekim Türk heyetinin tüm ısrarlarına rağmen, 3 Mart 1878 Ayastefanos Antlaşması'na Ermenilerle ilgili 16. madde konmuştur²⁰.

Bu madde ile Ermeni adı ilk kez bir antlaşmada yer almış ve Ermeni meselesi uluslararası politikanın gündemine girmiştir.

Ayastefanos Antlaşması İngilizleri telaşlandırdı. Berlin'de yeni bir kongre toplanması kararlaştırıldı. Bu görüşmelerin sonunda 30 Mayıs 1878'de Rus-İngiliz Antlaşması imzalandı. İngiltere bununla kendi menfaatlerini garantiye almış oluyor ve Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünden vazgeçmiş oluyordu. Bu sırada Ermenilerde boş durmamış, Ermeni iddialarını ve isteklerini dile getiren bir belgeyi Berlin Kongresi'ne katılan üyelere bildirmişler. Ayastefanos Antlaşması'nın 16. maddesi fazla değişikliğe uğramadan Berlin Antlaşması'nın 61. maddesi olarak kabul edilmiştir²¹.

Berlin Antlaşması, sadece Ayastefanos Antlaşması'nı tadil etmekle kalmamış fakat aynı zamanda Türk- Rus Harbi sonunda bozulan dengeyi yeniden kurmuştur. Bu denge Osmanlı Devleti'nin topraklarının taksimiyle tahakkuk ettirilmiştir.

¹⁹ Tuncay Öğün, *Unutulmuş Bir Göç Trajedisi Vilayet-i Şarkîye Mültecileri 1915-1923*, Ankara 2004, s.12-13.

²⁰ Karacakaya, *Türk Kamuoyu ve Ermeni Meselesi...*, s.32.

²¹ Karacakaya, *Türk Kamuoyu ve Ermeni Meselesi...*, s.33. Recep Karacakaya, *Kaynakçalı Ermeni Meselesi Kronolojisi (1878-1923)*, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, İstanbul, 2001, s.3.

Ayastefanos Antlaşması yalnız Balkanlar'daki taksimi biraz daha tadil etmişse de Berlin Antlaşması taksimi bütün Osmanlı topraklarına teşmil etmiştir.

Rusya ilerideki stratejilerinin gereği olan bölgeleri özellikle Osmanlı İmparatorluğu sınırları içindeki Ermenileri tahrik ediyor, fakat Ermenileri muhtar bir topluk olarak görmek istemiyordu. Çünkü böyle bir durum kendi hâkimiyeti altında bulunan Ermeniler için de kötü örnek olabilirdi. Nitekim Berlin Antlaşması'ndan sonra bir Ermeni heyeti, Rus Çar'ından ıslahat için aracılık etmesini isteyince Çar, "Sizin işleriniz beni alakadar etmez. İngiltere menfaatlerinizi müdafaa etmeyi üzerine almıştır. İngiliz Hükümeti'ne müracaat ediniz" demiştir²².

1791'den beri Osmanlı Devleti'ne karşı, onun toprak bütünlüğünü muhafaza etmek politikasını güden İngiltere, 1877-1878 savaşından sonra imparatorluğun toprak bütünlüğüne dayanan geleneksel politika prensibinden görünüşte ayrılmamakla beraber, bu imparatorluğun İngiltere için gerekli topraklarına sahip olmak veya hiç olmazsa bunlar üzerindeki İngiliz nüfuzunu kuvvetlendirmek politikasına meyletti. Bu politikayı uygulamak içinde İngiliz hükümeti Ermeni meselesini esas olarak kabul etti²³. Ermeni militanları 1890'lı yıllarda hem Osmanlı Devleti'nin başkenti İstanbul'da hem de Doğu Anadolu'da ilk terör denemesine başladılar²⁴.

1895 yılına gelindiğinde Ermeni meselesi çok kritik bir döneme girdi. Bir tarafta komiteciler Anadolu'da bütün şiddeti ile eylemlerine devam ediyor, diğer taraftan da başta İngiltere olmak üzere Fransa ve Rusya Osmanlı Devleti'ni ıslahat konusunda sıkıştırıyorlardı. 11 Mayıs 1895'te İngiltere'nin öncülüğünde Fransa ve Rusya Hükümetleri'nce de onaylanan bir reform tasarısının Bâb-ı Ali'ye sundu. Bu tasarıda ıslahat yapılacak vilayetlerin hududu ilk defa belirlenmektedir. Islahatın Erzurum, Bitlis, Van, Sivas, Mamuretülaziz (Elazığ) ve Diyarbakır olmak üzere altı vilayette tatbiki istenmektedir. Böylece "Vilayât-ı Sitte Meselesi" ortaya çıkmış

²² Karacakaya, *Türk Kamuoyu ve Ermeni Meselesi...*, s.34.

²³ Karacakaya, *Türk Kamuoyu ve Ermeni Meselesi...*, s.35.

²⁴ Mehmet Saray, "Ermeni Terörü 1887-2002", Ermeni Araştırmaları I. Türkiye Kongresi Bildirileri, II. Ankara, 2003, 384.

oluyordu ki bu, sunî olarak oluşturdıkları Ermenistan sınırlarını tayin etmekteydi. Üç devletin sundukları bu reform projesini Osmanlı Devleti reddetmişti.

Osmanlı Devleti Erzurum, Bitlis, Van, Sivas, Elazığ ve Diyarbakır vilayetlerinde yapılacak ıslahat için bir layiha hazırlandı. Şakir Paşa'yı bölgeye genel müfettiş atayarak bir takım ıslahatlar yapılmasını sağladı. Büyük devletlerin müdahaleleri, Girit İsyanı gibi nedenlerden dolayı önemini yitirdi ve onların dikkatlerini dünyanın başka bölgelerindeki gelişmelere yöneltti.

Berlin Antlaşması'ndan sonra geçen süre zarfında umduklarını bulamayan Ermeniler artık karışıklıklar çıkararak Avrupa'nın dikkatini çekmek istiyorlar ve bunun içinde isyanlar çıkararak hedefe varmayı düşünüyorlardı.

İhtilalci Ermeni komitecileri, 1878'de yine Van'da, gereken yerlerde isyanlar çıkarmak, gençleri silahlandırmak amacıyla Kara Haç cemiyeti kurulmuştu²⁵. 1881 yılında Erzurum'da "Anavatan Müdafileri" cemiyeti kuruldu. Amacı Ermenileri saldırıdan korumak olan bu cemiyet 1881 Mayıs'ı ile 1882 Kasım'ı arasında sadece bir buçuk yıl varlığını sürdürebilmiştir²⁶.

1882 yılının başında Erzurum Konsolosu Everett,, Ermenilerin bir isyan hazırlığı içinde olduklarını gösterir emarelerin çoğaldığını yazıyordu. Konsolos'un eline iki vesika geçmişti. Ermenice olan bu vesikalar gönüllü kaydetmek için kullanılıyordu. Birinci vesika, gönüllünün yemin ettirilmesinde, ikinci de yemin edenlerin görevlendirilmesinde kullanılıyordu. Başkonsolos kâğıtların kalitesinden bunların Rusya'da ve taşıdıkları kayıtlardan da 1880 Aralık'ı ile 1881 Ağustos'u arasında basılmış olabileceğini kaydediyordu. 1882 Haziran'ında Erzurum Konsolosu Everett, tamamen inanılır kaynaklardan aldığını belirterek gönderdiği raporunda, Ermenilerin girişimlerinin hazırlayıcı mahiyette olduğunu, halkın gözünü açılıp, milli duygularının kuvvetlendirilmesine çalıştırıldığını, çalışmaların güneyde Muş ve Van'a kadar uzandığını, Van'ın en mühim merkezlerden biri olduğunu, Rusya

²⁵ Gürün, *a.g.e.*, s.186. A. Nimet Kurat, *Türkiye ve Rusya*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1990, s.113.

²⁶ Karacakaya, *Türk Kamuoyu ve Ermeni Meselesi...*, s.37-38.

tarafından desteklendiğini, baş ajanının da Van'daki Rus Konsolosu Kamsaragan olduğunu yazıyordu.

9 Aralık 1882'de yeni Erzurum Konsolosu Eyres, sefaretine yolladığı raporunda bir gün evvel hükümetin Ermenilerin bir isyan teşebbüsüne el koyduğunu, 40 kadar tutuklama yapıldığını, hadiseye dâhil olan 700 kadar kişinin isimlerinin hükümetçe bilindiğini yazıyordu.

Van'da Hrimyan ile beraber çalışanlardan birisi de Portakalyan idi. Erzurum'daki olaydan sonra tutuklanmalar başlayınca ve kendisinin Van'da oturması yasaklanınca Portakalyan bazı taraflarıyla birlikte yurt dışına kaçmayı uygun gördü. Marsilya'ya gitti. Portakalyan'ın yandaşlarından biri olan Avedisyan yeniden Van'a dönerek Armenakan isimli ihtilalci bir partiyi oluşturdu. Partinin kuruluş sebebi ihtilal yolu ile Ermenilerin kendi kendilerini idare hakkını elde etmesini sağlamaktı. Partiye sadece Ermeniler girebilirdi. Armenakan Partisi mensuplarına silah kullanmak ve askeri strateji konusundaki bilgilerin, Van Ermeni okulunda, Rus Konsolosu Kamsaragan tarafından verildiği biliniyordu²⁷.

Ermeni istiklalini temin için yardımına dayanılacak devlet hakkında öteden beri Kafkas Ermenileri ile Osmanlı Ermeni reisleri arasında görüş farkı vardır. İstanbul'dakiler Rusya'nın Ermeni işlerine müdahalesinden çekiniyorlardı. Doğu vilayetlerindeki Ermeni halkı ise Rus muhibbi için Kafkasyalı Ermeniler, Ermenilerin Rus idaresinde millî vazifelerini benliklerini kaybetmiş olmalarına III. Aleksander'in Ruslaştırma siyasetine rağmen kendilerinin Türkiye'deki Ermenilere nispetle daha müreffeh olduklarını ileri sürüyorlar bu suretle Rusluk propagandası yapıyorlardı²⁸.

19. yüzyılın son çeyreğinde Rusların teşvik ve yönlendirmeleri ile Kafkasyalı Ermeniler tarafından kurulan Hınçak (1887) ve Taşnaksudyun (1890) gibi ihtilalci Ermeni örgütleri 1890'lı yıllardan itibaren bağımsız bir Ermenistan yaratmak arzusu ile Osmanlı ülkesinin çeşitli yerlerinde kanlı isyanlar çıkarmaya başladılar. Ruslar,

²⁷ Gürün, *a.g.e.*, s.184-185. Karacakaya, *Türk Kamuoyu ve Ermeni Meselesi...*, s.38.

²⁸ Uras, *a.g.e.*, s. 427.

Kafkasya ve İran üzerinden başta silâh ve cephane olmak üzere her türlü yardımda bulunuyorlardı²⁹. Böylece, Osmanlı Ermenilerinin kaderi bir avuç aşırı Rus Ermenilerinin eline geçmişti³⁰.

İlk kayda değer olay Musa Bey olayıdır. Muş bölgesinin derebeylerinden ve Mutki aşiretinin reisi olan Musa Bey, Ermenileri isyana teşvik amacıyla Muş bölgesine gelen ve çeşitli faaliyetlerde bulunan Bogos Natyan adlı rahibi üzerinde birtakım zararlı evraklarla yakalayarak Muş Mutasarrıflığı'na teslim etti. Mutasarrıflık da yerinde bir tahkikat yaptırdıktan sonra Bogos Natyan'ı İstanbul'a gönderdi ve orada, Bogos Natyan ömür boyu hapse mahkûm edildi. Bundan sonra bazı Ermeni gazeteleri ve Avrupa'da teşekkül etmiş Ermeni gazeteleri harekete geçerek Avrupa kamuoyunun dikkatlerini Bogos Natyan'ın mahkûmiyeti ile onu yakalayan Musa Bey üzerinde yoğunlaştırdı³¹. Musa Bey hakkında bir takım suçlamalarda bulundular. Bu baskılara uzun süre direnen devlet nihayet Musa Bey'in İstanbul'a getirilip yargılanmasına karar verdi. Yapılan açık muhakeme sonucunda Musa Bey berat etti. Fakat baştan beri İngiliz sefiri bunu bir izzet-i nefis meselesi yapmıştır. Bâb-ı Âli nezdinde ki teşebbüslerini devam ettirdi ve neticede Padişah Musa Bey'i uzak bir bölgeye sürgüne yollamak zorunda kalmıştı³².

İkinci büyük olay olarak Erzurum'da meydana gelen olaylar göze çarpar. Haziran 1890'da Erzurum'da meydana gelen olaylar önceden tezgâhlanmıştı. Sonradan Hınçaklar tarafından körüklenen bu olaylar Hınçakların beklediği neticeyi de vermemişti. Olayların gelişimi şöyle olmuştu. Şehirde bulunan Ermeni kilisesi ve okulunun mahseninde silâh imâl edildiği yolunda haber alınması üzerine hükümet patrikvekili ve okul müdürünün yardımıyla arama yapmaya karar verdi. Aramadan önce "Anavatan Müdafileri" teşkilâtına mensup Köpek Bogos adında biri iki saate kadar okulun aranacağını haber verdi. Hemen millî tarih kitapları, defterler, şüphe ve merak çekici şeyler ortadan kaldırıldı. Arama sonunda hiçbir şey bulunamadı. Ertesi günü Ermeniler Türklerin kiliseye girmesini bahane ederek ayaklandılar, asayişin

²⁹ T. Ögün, *Unutulmuş Bir Göç Trajedisi...*, s. 14.

³⁰ Uras, *a.g.e.*, s.442. Karacakaya, *a.g.e.*, s.40.

³¹ Karacakaya, *Türk Kamuoyu ve Ermeni Meselesi...*, s.41.

³² Gürün, *a.g.e.* s.201.

temini için gönderilen askerin üzerine ateş açılmıştı. Bundan sonra Müslüman halk da ayaklanmış Ermeniler ile birbirlerine girmişlerdi³³. 25 Haziran'da Erzurum'da durum kontrol altına alınmış, olaylarda rol aldığı anlaşılan 28 Ermeni tutuklanmış; fakat bunlar İngiliz, Fransız ve Rus elçilerinin yaptıkları baskılar sonucu 22 Eylül'de serbest bırakılmışlardı.

Hınçak Partisi'nin İstanbul'da organize ettiği ilk gösteri Kumkapı olayıydı. Gösterinin amacı Ermenileri uyandırmak ve Ermenilerin sefaletini Bâb-ı Âli'ye duyurmaktı. 27 Temmuz 1890 Pazar günü patrik Horen Aşıkyan, Haç Yortusu için toplanmış olan büyük bir kalabalığa hitap ederken Hınçak Komitesi üyelerinden Harutyan Cangülyan elindeki beyan-nâme ile kürsüye yaklaştı ve padişaha hakaret eden bu beyannâmeyi okudu. Çeteciler bundan sonra patriği ve halkı zorla nümayişe başlattılar. Yıldız Sarayı'na doğru yürüyüş başladı.

Patrikhane'den yapılan ihbar üzerine durumu öğrenen askerler yolları kesmişlerdi. Ermenilerin asker üzerine ateş açmaları sonucu çatışma çıkmıştı. Gösterinin elebaşı olan Cangülyan tutuklanmış, idama mahkûm edilmiş ise de padişah tarafından cezası müebbet hapse çevrilmiştir.

Hınçak Komitesi bu gösteriyle de umduğunu bulamamış, Avrupa müdahalesi gerçekleşmemişti. Ama İstanbul'da dahi olay çıkara bileceklerini anlamış, ayrıca Kumkapı Olayı'yla Avrupa'nın dikkatini çekmişlerdi.

Ermeni komitelerinin faaliyetleri devam ediyor, 1892 yazından itibaren, yurt dışında basılan ve Ermenileri isyana teşvik eden çeşitli bildiri ve sair yayınları düzenli bir şekilde Osmanlı ülkesine gönderiyorlardı. Bu maksatla Samsun limanına yakın olması sebebiyle Merzifon merkez seçilmiş, Kayseri, Yozgat, Çorum ve diğer bazı yerlerde de şubeler geliştirilmişti³⁴.

Merzifon'daki merkez, "Küçük Ermenistan İhtilal Komitesi Merkezi" olarak anılıyordu. Komitenin reisi Merzifon Amerikan Koleji'nde öğretmen Karabet

³³ Gürün, *a.g.e.*, s.203-204.

³⁴ Gürün, *a.g.e.*, s.207. Karacakaya, *Türk Kamuoyu ve Ermeni Meselesi...*, s. 41-42.

Tomayan, yardımcısı da yine o okulda yönetmen Ohannes Kayayan'dı³⁵. Ankara ve Sivas vilayetlerine bağlı kaza ve köyler Merzifon'a bağlı kabul ediliyor ve buralardaki komiteler de emir ve talimâtlarını Merzifon'dan alıyorlardı. Merzifon komitesi Avrupa'da bulunan komitelerin ulaştırma ve emirleri tebliğ merkezi olarak kabul edilmişti.

Pankart ve broşürlerle işe girişen komiteciler, düzenli olarak ve bir plan dâhilinde faaliyetlerini artırmaya başlamışlardı. Postaların yolları kesilmiş posta sürücülerini ve zaptiyeleri saldırıya uğramışlardı. Çeteler görevlileri öldürdükleri gibi bunlara ait silah, at ve paraları da almışlardır. Bütün bu olaylardan sonra Hınçak komitesi Andon Ruştuni Derevenk Manastırı'nda tutuklandı. Manastırda yapılan aramada birçok belge bulundu. Bu hareketin arkasında Merzifon'daki Amerikan Okulu öğretmenlerinden Tomayan ve Kayayan oldukları anlaşıldı. Bunlar yıllardan beri kolej matbaasında komite bildirilerini bastırmışlar, okula gelen Ermeni gençlerini komite hesabına hazırlamışlardı. Bu iki zatın tutuklanması Merzifon'da Ermenilerin ayaklanmasına sebep oldu³⁶. Yapılan mahkemeden sonra, Tomayan'da dahil olmak üzere 17 kişi idama, 16 kişi çeşitli cezalara çarptırılmış ve 14 kişide berat etmişti³⁷.

İdamlıklar arasında bulunan Tomayan ve Kayayan özellikle İngiltere'nin baskısı sonunda idamdan kurtulmuş ve bir daha dönmek üzere yurt dışına çıkarılmışlardı³⁸.

Hınçaklar daha önce planlayarak uygulamaya koydukları Kumkapı, Merzifon gibi olaylardan bekledikleri neticeyi alamayınca, hükümetin etkisinden uzak, serbestçe hareket edebilecekleri bir yerde yeni bir denemeye giriştiler. Bunun için en uygun yer olarak Muş ve Sasun civarındaki Talori vadisi seçildi.

Bölgeye 1891 Temmuz'unda gelen Hınçak komitesi üyelerinden Mihran Damadyan ve Ermeni murahhaslığına tayin olunan Nersis Sasun'a gelmişler, burada

³⁵ Uras, *a.g.e.*, s.464.

³⁶ Uras, *a.g.e.*, s.466.

³⁷ Karacakaya, *Türk Kamuoyu ve Ermeni Meselesi...*, s. 44.

³⁸ Uras, *a.g.e.*, s.467.

bir çete kurarak halkı isyana teşvike başlamışlardı. Fakat bu hareketleri hükümet tarafından haber alınıp yakalanmışlar, Damadyan yaralı olarak ele geçirilmiş ve İstanbul'a gönderilmişti.

Damadyan'dan bölgeye gelen Hamparsum Boyacıyan Adana'ya bağlı Haçin (Saimbeyli) kasabasındandı. Hamparsum 8 yıl İstanbul'da tıp öğrenimi gördükten sonra Damadyan gibi Kumkapı hareketine katılmış, daha sonra kaçarak yurt dışına çıkmış. Kafkasya üzerinden, Taşnaksütyun Komitesi'nin de yardımı ile bölgeye gelmişti.

Hamparsum, Muş'un güneyinde bulunan Anduk dağı civarındaki Taluri köyüne gelmiş ve orayı merkez kabul ederek, diğer köyleri de isyan ve ihtilale teşvik etmiştir³⁹.

Temmuz ayı sonlarında Ermeni çeteleri Delikan aşiretine hücum ederek birkaç kişiyi öldürmüş, birçok mal ve eşyayı talan ettikten sonra Birkan ve Badigan Aşiretleri üzerine yürüyerek, Bikran aşireti ileri gelenlerinden Mehmet Ağa'nın kardeşinin karnına barut doldurarak yakmışlardı. Yaklaşık 3000 kişiden oluşan bu kalabalık, hükümetin cezalandırmasından kurtulacağını sanarak Anduk dağına sığınmışlardır.

4. Ordu Komutanı Zeki Paşa'nın komutasında üç tabur Taluri'ye gitmiş, isyancılara teslim ol çağrısına Ermeni isyancıların, ateşle karşılık vermesi üzerine çatışmalar sonucunda isyan bastırılmış, Hamparsum ele geçirilmiş, Paşa tarafından gerekli önlemler alınmış teslim olanlar köylerine gönderilmiş, birkaç gün içinde huzur ve güven sağlanmıştır.

Aslında sırf yabancı müdahalesinin çekilmesi amacıyla yapılmış olan bu isyan hareketi, Ermeni komiteleri ve patrikhane vasıtaıyla her tarafa pek heyecanlı bir şekilde duyuruluyordu. Avrupa'nın çeşitli başkentlerinde Ermeniler lehine mitingler ve parlamentolarda açıklamalar yapıldı.

³⁹ Uras, *a.g.e.*, s.471-478.

Özellikle İngiltere'nin baskısıyla, Osmanlı olayı yerinde incelemek ve tespit etmek amacıyla bir komisyon kurdu Erzurum'da konsolosları bulunan devletlerde buraya temsilci göndermeye karar verdiler.

24 Ocak 1895'ten 21 Temmuz 1895'e kadar süren tahkikat sonucunda, heyet bir rapor hazırlamıştır. Yabancılar Osmanlı temsilcilerinin hazırlamış olduğu raporu imzalamamışlar, kendileri de ayrı bir rapor hazırlamışlardır. Fakat onların hazırladığı bu rapor da Ermenileri masum ve katliama uğramış olarak göstermiyordu⁴⁰.

Ermeni isyanları 1895 ve 1896 yıllarında Anadolu'nun pek çok yerine yayılmış, ortalık adeta bir yangın yerine çevrilmiştir. Bu olayların çoğu anında bastırılan bir iki günlük olaylardı. Fakat bunların içinde de Babiâli gösterisi ve Zeytun isyanı diğerlerinden önemlidir. Bunlara kısaca değinmekte yarar vardır.

Bâb-ı Âli gösterisi de Hınçaklar tarafından düzenlenmiştir. Gösteri uzun çalışmalar neticesinde tespit edilmiş, bunun için Vanlı, Muşlu birçok cahil kimseler hazırlanmış, kendileri ve silahları törenle takdis olunmuştu. Gösteri 30 Eylül 1895'te yapıldı. Olaydan iki gün önce Ermeniler, altı yabancı devlet elçilerine, "Ermenilerin, ıslahatın uygulanmasını istemek amacıyla gürültüsüz bir gösteri yapacaklarını, hükümet tarafından asker, jandarma, polis vasıtasıyla bu hareket önlendiği takdirde, bundan ağır sonuçlar çıkabileceğinden, bütün sorumluluğu hükümete yüklediklerini" birer bildiri vermek suretiyle bildirdiler⁴¹.

Ermeniler Avrupalı bir genel vali, ıslahat ve af istiyorlardı. Kumkapı'da patrikhane önünde toplanan üç dört bin kadar Ermeni, patrikten büyük devletlere müracaat etmesini istediler Babiâli'ye doğru yürüyüşe geçen kalabalık bir yandan bağırıp çağırıyor, marşlar söylüyor, bir taraftan da silahlar atıyordu. Kendilerine müdahale etmek isteyen jandarma binbaşısını öldürdüler. Bunun üzerine polis ve jandarmada olaya müdahale etmiş, Ermeniler çeşitli istikametlere kaçmışlar, geçtikleri yerlerde rast gele ateş ederek halktan pek çok kişiyi öldürüp yaralamışlardı. Birkaç gün olaylar sürmüş, İstanbul'un çeşitli sentlerinde

⁴⁰ Karacakaya, *Türk Kamuoyu ve Ermeni Meselesi...*, s.45-46.

⁴¹ Uras, *a.g.e.*, s.477-478.

Müslümanlarla Ermeniler arasında çatışmalar olmuş ve hükümet kuvvetleri olayları kontrol altına almışlardır.

Bâb-ı Âli gösterisi, Sasun isyanından sonra İngiltere, Fransa ve Rusya'nın ıslahat konusunda yaptıkları müşterek baskının sonucunun alınmasına imkân hazırladığından Hınçak Partisi bunu kendi başarısı olarak kabul etmiştir⁴².

Ermenilerin en eski isyan merkezlerinden biri olan Zeytun'a 1895 yılı içinde bazı Hınçak komitecileri gelmişti. Bunlar Agasi, Hraçya, Abah, Nışan, Melek, Garabet adlarındaki Hınçak propagandacılarıydı. Kendileri Zeytunlulara, silahlanmalarını, etraftaki Türklere ve askeri kuvvetlere, önemli kasabalara saldırılarını söyleyerek, gerekli silah ve paranın komite tarafından gönderilmekte olduğunu, hareket başlar başlamaz İngiliz filosunun da Mersin ve İskenderun'a geleceğini bildiriyorlardı⁴³. Zeytun'da ihtilal hazırlığı yapan bu çeteler 24 Ekim 1895'te isyanı fiilen başlatmışlardı. Tahrik sonucu ayaklanan yaklaşık 5000 kişi şehirdeki kışlada bulunan 50 subay ve 600 eri esir almışlardı. Daha sonra bu esirler Ermeniler tarafından öldürüldü. 24 Aralıkta askeri birlikler Zeytun'u yakın mesafeden kuşattılar 5000 kadar asi şehirden ve kışladan Kilis istikametine doğru kaçtılar bunların bir kısmı yakalanmış diğerlerinin yakalanması mesele olmaktan çıkmıştı. Tam bu esnada altı devlet büyük elçisi araya girdi ve askeri harekât durduruldu. Asilerle barış yapıldı. Sonuçta savaştıkları silahların teslimi, genel af, beş komitecinin yurt dışına çıkarılması, geçmiş vergilerin affı, miri verginin azaltılması şartları ile asiler teslim oldular ve isyan bitti.

İsyanı çıkaran komiteciler, İngiliz Konsolosluğu himayesinde, 13 Şubat'ta Zeytun'dan ayrılıp Mersin'e gelmişler ve 12 Mart'ta Marsilya'ya hareket eylemişlerdir.

Hınçaklar tarafından çıkarılan ve 15 gün kanlı bir surette devam eden Zeytun isyanının sona ermesi Osmanlı devletinin içinde bulunduğu durumu göstermesi açısından oldukça önemlidir. İsyancılar hiçbir ceza görmeden yabancı konsolosların

⁴² Karacakaya, *Türk Kamuoyu ve Ermeni Meselesi...*, s.47.

⁴³ Uras, *a.g.e.*, s.491.

müdahalesiyle ülkeyi terk etmişlerdir. Osmanlı Devleti de bunu kabul etmek zorunda kalmıştır.

Bu isyan Hınçakların Anadolu'daki son hareketi oldu. 1896'dan sonra meydan Taşnak Partisi'ne kaldı. Van isyanı ve Osmanlı Bankası baskını Taşnaklar'ın isyan denemeleridir.

Van isyanı 14 Haziran 1896 gecesi çıkmıştır. Komiteler özellikle diğer yerlere bakış Van'da daha kuvvetliyidiler. Buraya İran ve Kafkasya yollarıyla bol miktarda silah ve cephane getirilmiş ve Ermeni halk arasında düzenli örgüt kurulmuştu. İsyen için bir yıldan beri hazırlık yapılmaktaydı. Ermeni halktan toplanan silah vergisiyle silah ve cephane yığılmış, isyanı yönetecek olanlarda İran ve Rusya yoluyla gelerek isyanın idaresini ele almışlardır.

Devriye gezen askeri müfrezeye Ermeniler ateş açmışlar, ertesi gün yine Müslümanlar üzerine ateş açılmış, fakat askerlerin müdahalesiyle olay çıkması önlenmiş daha sonra İngiliz, Fransız ve İran konsolosları Ermenilere gönderilerek, silahlarını bırakmaları teklif edilmiş, fakat Ermeniler bunu da kabul etmemişlerdir. Bunun üzerine askerlerle isyancılar arasında çatışmalar başlamış, netice itibariyle isyancı Ermeniler tamamen kaçmışlardır.

Osmanlı Bankası baskını aynı yılın son olayıdır. Banka baskını üç ay önceden yabancı devletlerdeki komiteciler tarafından planlanmış, eylemi yapacak olanlar üç hafta önceden İstanbul'a gelmişlerdi. Osmanlı Bankası saldırılacak yerlerden sadece bir tanesiydi. Yapılan planlara göre Bâb-ı Âli, Ermeni Patrikhanesi, İstanbul'un Bakırköy'e kadar olan kısmı, Credit Lyonnais Bankası, Voyvoda Karakolu, Galatasaray Polis Karakolu, Aya Tiryada Rum Kilise'si saldırılacak hedefler olarak tespit edilmişti. Bombalar Türkiye'de imal edilmiş, dinamitler Türkiye'den temin edilmişti. Bankaya hücum eden Ermeniler, yardım gelmemesi için aynı zamanda Voyvoda Karakolu'na da hücum etmişlerdi.

Banka 26 Ağustos sabahı işgal edilmişti. Ermeniler isteklerini bildirmişler, devlet tarafından bu isteklerinin yerine getirmesini istemişler, ayrıca bu çatışmalara

katılanların serbest bırakılmasını, aksi takdirde bankayı havaya uçuracaklarını bildirmişlerdi.

Neticede Banka Genel Müdürü Sir Edgar Vincent, Rus Sefareti Baştercümanı Maximoff ile birlikte saraya giderek konunun çözümlenmesi salâhiyetini aldılar. Komitelerin Türkiye’den serbest çıkışları garantiye bağlandı. 17 kişi bir gemi ile Marsilya’ya hareket ettiler⁴⁴.

Taşnakların son teşebbüsleri II. Abdulhamid’e yapılan suikast oldu. Suikast 21 Temmuz 1905 Cuma günü yapıldı. II.Abdulhamid, selâmlık resminden saraya dönerken, Ermeniler tarafından bir arabaya yerleştirilen bombalar patlamış, padişahın bir iki dakika şeyhülislamla görüşerek gecikmesi büyük bir faciayı önlemiş, bomba erken patlamış, böylece bu suikastta amacına ulaşamamıştı. suikastın tertipçileri yakalanmış, yapılan mahkeme sonucu çeşitli cezalara çarptırılan suçlular, padişah tarafından af edilmişti.

Ermeniler, 1880’li yılların sonlarına doğru da teşkilâtlanmalarını tamamlamışlar, komiteler kurmuşlar ve sıra amaca varacak eylemleri gerçekleştirmeye gelmişti. Anadolu’da isyanlar çıkararak Avrupa’nın dikkatini çekmek istiyorlar ve olası bir Avrupa müdahalesiyle Bulgaristan gibi özerk bir yönetime kavuşmanın hayallerini kuruyorlardı.

İkinci önemli komite Taşnaksütyun komitesiydi. Ermeni ihtilâl cemiyetleri ittifakı anlamına geliyordu. 1890’da Kafkasya’da teşekkül etti. Maksatları Van’da olan Ermeni cemiyeti Armenegonları, Hınçak’ı birleştirmek ve Türkiye’ye gelen çetelere yardım etmektir. Her şeyden önce iş ve hareketleri tercih etmişlerdi. “Bir düzüne silah nakledecek çete bir düzüne propagandadan daha iyidir” düşüncesini parola olarak almışlardı. Bunların amacı isyan vasıtaları ile Türkiye Ermenistan’ını silahlandırmak, köylülere silah kullanmasını öğretmek yeni çeteler kurarak çete

⁴⁴ Gürün, *a.g.e.*, s.233. Karacakaya, *Türk Kamuoyu ve Ermeni Meselesi...*, s.48-49.

başlarını yetiştirmek müdafaa teşkilâtı yaptırmaktı ve hazırlıklardan sonra Kürtleri de alarak isyanlar çıkarmaktı⁴⁵.

Sultan II. Abdülhamid, Ermenilerin muhtariyete hatta bağımsızlığa götürecektir ıslahat tekliflerini kabul etmemek için direndi. Ermenilerin Osmanlı ülkesinin hiçbir yerinde nüfus bakımından çoğunluğu teşkil etmediklerini, Ermenilere muhtariyet vermekle azınlığın çoğunluğa hükmetmesi gibi bir yanlışlığa sebep olacağına ve bunun da ülkeyi kaosa sürükleyeceğini ileri sürdü. Bu devletler Abdülhamid'in direnmesi karşısında dışarıda yetiştirdikleri Ermeni komitecilerini Osmanlı ülkesi içerisine göndererek ve onları silâhlendirerek, çeşitli isyan hareketlerine giriştiler.

II. Abdülhamid, İngiltere ve Rusya'nın Ermeni meselesini bahane ederek Osmanlı Devleti'ni parçalama siyaseti gütmeleri karşısında dengeyi sağlayacak en müsait devlet olarak Almanya'yı görmekteydi. Çünkü diğer devletlerin Anadolu ıslahatı konusunda ısrar ettikleri bir dönemde, Alman İmparatoru Osmanlı Sultanını ziyaret ederek Müslümanların dostu olduğunu ilan etmişti. İşte bu nedenlerle II. Abdülhamid, Almanya ile ekonomik ilişkiler içerisine girerek, İngiltere ile Rusya arasında bir denge kurmaya çalıştı⁴⁶.

İngiltere Kralı ile Rus Çarı'nın Reval'de 9 Haziran 1908'de bir araya gelmelerini, Osmanlı İmparatorluğu'nun paylaşıldığı şeklinde değerlendirerek Rumeli'de Jön Türkler isyan bayrağını açtılar. Kendiliklerinden Meşrutiyeti ilan ettiler. Bu durum karşısında II. Abdülhamid de anayasayı tekrar yürürlüğe koymak zorunda kaldı (23 Temmuz 1908)⁴⁷. Bundan sonra politik amaçlı ve ihtilaleci yapıda olan komitecilerin çalışmalarına son vermeleri ve meşrutiyetin koruyucu bekçileri olarak, memleketin onarılmasına ve ekonomik bakımdan yükseltilmesine çalışmaları gerekmekte idi. Komitelerde bunu kabul ediyordu. Nitekim Hınçak Komitesi Başkanı Sabahgülyan, meşrutiyet yönetiminden söz ederken şöyle diyordu: "Biz Hınçaklar, artık ihtilal çalışmalarına son vererek bütün varlığımızla vatanın kalkınmasına çalışacağız".

⁴⁵ K. Karabekir, *Ermeni Dosyası*, Emre Yayınları, İstanbul, 1994. s.212.

⁴⁶ Bayındır, *a.g.e.*, s.1-2.

⁴⁷ Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkılâbı Tarihi, I., k.II.*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1983, s.59.

Ermeniler, II. Meşrutiyet'in getirdiği özgürlük, adalet ve eşitlik haklarından yararlanıp siyasi haklara tamamen sahip olmuşlardır. Meşrutiyet'ten sonra, Ermeniler üzerinde kesin nüfus kurmaya çalışan komiteler (Hınçak, Taşnaksütyun) yeniden örgütlemeye ve mümkün olduğunca memleketin her tarafında şubeler kurmaya çalışıyorlardı. Bunun doğal sonucu olarak Ermeni Genel Ulusal Meclisi de siyasi düzenlerin merkezi olmuştur.

Komiteler, dışarıdan bakışta Osmanlı toplumu ile anlaşmış ve birleşmiş, gerçekte ise her aracı kullanarak bağımsızlık elde etmek ve Ermeni ideallerini gerçekleştirmek çabası içinde olduklarını görünüyordu⁴⁸. Ertesi günü uzun zamandır silâhlanan Ermeniler de, Adana'da Müslümanlara karşı büyük bir katliam hareketine başladılar (14 Nisan 1909).

Bazı çevreler bu isyanı 31 Mart Olayı ile ilgiliymiş gibi göstermeye çalışarak isyanı Türkler üzerine yıkmak istemişlerdir. Adana'da çıkan olay ile İstanbul'daki olay arasında zaman benzerliği dışında bir alaka yoktur⁴⁹.

Osmanlı Hükümeti, I. Dünya Savaşı'na girmeden önce Ermeni komiteleri, başta patrikhane olmak üzere, Osmanlı Hükümeti'nin Rusya'ya karşı savaşa girmesi halinde alacakları durumu tespit için toplantılar yapıyorlardı.

Galata'daki (Ermeni Büyük Merkez Okulu)'nda patrikhane tarafından görevlendirilen rahip Kabriel Cevahirciyan'ın başkanlığında Taşnaksütyun, Hınçak, Ramgavar, temsilcilerinden oluşan (Birleşik Millî Ermeni Komgresi), (Ermenilerin Osmanlı Hükümeti'ne sadık kalmaları, dış tesirlere kapılmamaları) şeklinde bir karara vardı. Taşnaksütyun reisleri de bu şekilde propagandalar yaparak bu suretle Osmanlı Hükümeti'ne güven vermek istiyorlardı. Bir yandan da bütün güçleriyle savaşa hazırlanmaktan geri durmuyorlardı⁵⁰.

⁴⁸ Necati Çavdar, *Tarihte Türk-Ermeni Münasebetleri ve Bazı Yayın Organlarında Ermeni Meselesi* (1878–1925), Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale, 2001, s.56.

⁴⁹ Cemal Anadol, *Tarih'in Işığında Ermeni Dosyası*, İstanbul, 2001, s.308.

⁵⁰ Uras, *a.g.e.*, s.579.

Osmanlı Hükümeti Rusyalar'la savaşa girmeden evvel Kafkaslar'da hazırlıklar yapıyordu. Rus ordusuna, Türklere karşı savaşıacak çetelere, intikam alaylarına girebilmek için her taraftan gönüllü Ermeniler Kafkasya'ya, Tiflis'e geliyorlardı. Antranik Tiflis'e getirildi, Osmanlı meclisinde Erzurum milletvekili olan Karakin Pastırmacıyan, komite tarafından teşkilât için Kafkasya'ya gönderildi. Taşnaksütyun bütün gücüyle faaliyete geçti.

Dolaştırılan gönüllü listelerine Amerika'dan, İngiltere'den, Fransa'dan, Bulgaristan'dan ve Rusya'dan gelen bütün Ermeniler dahil oluyorlardı. Bunlar, mallarını sattılar, işlerini bıraktılar, silah ve cephane temin ettiler. Toplanma yeri olan Tiflis'e koştular. Ermeni Vatanı Marşı'nı söyleyerek düğüne gider gibi cepheye koşuyorlardı⁵¹.

Rusya'nın Ekim 1914'te Osmanlı Devleti'ne savaş açmasıyla birlikte Taşnaksütyun'da Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etmiştir. Bu savaş bildirisi şu şekilde açıklanıyordu: “Bugün artık (Türkiye Ermenileri şehitleri) adını taşıyan o kanlı tarihe son vermek zamanı gelmiştir. Bu koşulları göz önüne alan Ermeni de artık kendi önemli yerine sahip olacak ve kendi gücüyle, topraklarında yapılacak savaşlara yardımcı olacaktır.

Bu durumda Ermeniler, tutacakları yolu belirlemek ve iki taraftan birinin yanında olmak zorundadırlar. Ermenilik, tereddütsüz en hafif bir sapma göstermeden yardımını üçlü anlaşma kuvvetlerine yapıyor. Bütün kuvvetini Rusya'nın eline veriyor...”⁵². Anlaşma devletleri de savaş boyunca, Ermeni komitelerine her türlü yardımı yaparak Ermenileri cepheye sürdükleri gibi bol miktarda para, silah ve cephane temin ederek içeride de isyanlar çıkarmalarını istemişlerdir. Bu isyanların, işlerini daha da kolaylaştıracağından emindiler. Kolonya gazetesi de “İtilâfın Şerik-i

⁵¹ Uras, *a.g.e.*, s.589-590.

⁵² Uras, *a.g.e.*, s.591.

Cürmü Ermeniler” başmakalesiyle Ermenilerin arkasında itilaf devletlerinin olduğunu açıkça belirtmiştir⁵³.

Osmanlı Hükümeti’nin seferberlik ilan etmesi üzerine, Ermeni komitelerinin talimâtı ve şubelerin eylem kararı uygulanmaya başlanmış ve Anadolu’nun çeşitli yerlerinde Ermeniler ayaklanmalar çıkarmaya başlamışlardır.

Osmanlı Hükümeti onların bu maksatlarını pek iyi bildiği için kendilerine karşı daima mümâşât-kâr muamele etti, hariçten gelen ve hakiki maksadı ne olduğu belli olan tahrikâta karşı en iyi mukabeleyi Ermenilere hüsn-i muamele etmekte bulan Hükümet-i Osmaniye, halkın masûm olan kısmını memnun etmek ve onların birtakım tahrikâta kapılmamalarına mahal bırakmamak için elden gelen her şeyi yaptı, fakat bir türlü muvaffak olamadı. Balkan Muharebesi’nde uğradığımız mağlubiyet bir taraftan komitecilere fazla bir cüret veriyor ve diğer taraftan Çarlık’ın hırslarını tezyit ediyordu. Bunun için Ermeni teşkilâtı açıktan açığa bizim aleyhimizde bulunmaya başladı ve bu hâl böylece Harb-i Umumîye kadar devam etti.

Osmanlı Devleti, harbe girdikten sonra artık Ermeniler emellerine nâil olacaklarına tamamen inanmışlardı ve binaenaleyh komiteler teşkilâtı, memleketin harp cephelerine en uzak köşelerine varıncaya kadar, tevsi etti ve bu teşkilât, âdeta Çar ordusunun Osmanlı ordusunun arkasını çevirmek vazifesiyle tevzif ettiği bir ihtilâl ordusu mahiyetini aldı. Bu ihtilâl, pek kanlı ve fecî bir şekilde, birden bire meydana çıktı. Bu ihtilâlden evvel Hükümet-i Osmaniye Ermeni teşkilât-ı millîyesinin en salâhiyâtta merkezlerine varıncaya kadar kendi nokta-i nazarını ifhâma çalışmış. Osmanlı Devleti’nin hayat ve memâti ile alâkadar olan böyle bir muharebede en küçük bir ihtilâl teşebbüsünün istilzâm edeceği zaruri tedbirleri anlatmak hususunda sarf eylediğimiz mesai hakikaten tam olmuştur. Buna rağmen gözleri kızmış olan komiteciler kaçınıcı defa olmak üzere bir kere daha ellerindeki bombaları kör bir vahşetle öteye beriya fırlatmakta tereddüt etmediler⁵⁴.

Ermenilerin Ruslar ile birlik olarak Osmanlı devletine ihanet etmesi Türk-Ermeni, Müslüman-Hristiyan hemen her kesimin can ve mal kaybına neden

⁵³ “İtilafın Şerik-i Cürmü Ermeniler”, Tanin, 10 Nisan 1918, s.4.

⁵⁴ “Büyük Ermenistan”, Tanin, 14 Mart 1918, s.1.

olmuştur. Binlerce evladını Ermeni çetelerinin toplu katliamlarında ve göç yollarında kaybeden Müslüman ahalinin uğradığı zarar Ermenilerin ki ile karşılaştırılamayacak kadar fazladır⁵⁵. Ermenilerin hiçte masum olmadıkları, XIX. yüzyılın başlarından beri Ruslarla müttefik oldukları elbette biliniyordu. Buna rağmen İttihatçıların savaş öncesinde Ermenileri yok etmek veya bölgeden uzaklaştırmak gibi bir düşünceleri yoktu. Savaş sırasında Ermeni katliamı yapmakla itam edilen Teşkilat-ı Mahsusa'nın programında da bu tür önlemlere yer verilmemiş olması bunu doğrulamaktadır. Bu örgütün amacı Rus Orta Asya'sında Müslüman Türklerin ayaklanmasına yol açacak adımları atmak bu yolla Osmanlı topraklarında bağımsız bir Ermenistan çıkarmaya yönelik Rus-Ermeni planlarını suya düşürmekten ibarettir⁵⁶. İttihatçıların Turan imparatorluğu uğruna Ermenileri yok etmek gibi bir planları yoktur. 1915 Martı içerisinde veya her hangi bir başka tarihte Ermenilerin yok edilmesine dair karar da alınmamıştır. Zaten iddia sahipleri de bu görüşü kanıtlayacak her hangi bir belge ortaya koyamamışlardı. Güvenilir belgelerden yoksun olan bu iddiaların mantıklı bir tarafı da yoktur. Zira ittihatchılar gerçekten Ermenileri yok etmek isteselerdi bunu Sarıkamış Harekatından önce yaparlardı⁵⁷.

1.1.1. İTTİHAT VE TERAKKİ VE ERMENİ FIRKALARI

Anadolu'da meydana gelen Ermeni olaylarını kısaca anlattıktan sonra ana hatlarıyla Jön Türklerin Ermenilerle olan münasebetlerine göz atmanın, II. Meşrutiyet sonrası Türk – Ermeni ilişkilerini değerlendirmede büyük yararlar sağlayacağını düşünüyoruz.

Jön Türkler hükümeti devirmek için her türlü hareketi meşru saymış ve Ermeni komiteleri ile işbirliği yapmışlardır. Ermeniler, 1902 ve 1907 kongrelerine

⁵⁵ Tuncay Ögün, “Van’da Ermeni Komiteleri ve Faaliyetleri”, Türk Kültürü Araştırmaları, sa.462, İstanbul, 2001, s.606. Cemal Paşa, *Hatıralar*, (Haz. Alpay Kabacalı) Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2006, s.412. Bu konuda daha geniş bilgi için, Tuncay Ögün, *Unutulmuş Bir Göç Trajedisi Vilayet-i Şarkîye Mültecileri 1915-1923*, Ankara 2004.

⁵⁶ Tuncay Ögün, “İnsan Hakları ve Ermeni Sorunu-İttihat Terakkiden Kurtuluş Savaşına Adlı Eserin İddiaları Hakkında Bazı Tenkitler”, Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi, sa.4, İstanbul, 2001, 275.

⁵⁷ Tuncay Ögün, “1915 Van İsyânı Tehcir Kararının Nedeni mi Sonucu mu?”, Ermeni Araştırmaları I. Türkiye Kongresi Bildirileri, II., Ankara, 2003, s.143

katılmışlardır. Bunlar, “mevcut rejimin değiştirilmesi amacıyla yapılacak bütün faaliyetlere katılmaya hazır olduklarını, Ermeni teşkilâtının bu faaliyetler dışında kendi çalışmalarına da devam edeceklerini, bu faaliyetlerinde mevcut rejime karşı olduğunu, doğuş sebeplerinin başka bir gayeye hedef olmadığını...” bildirdiler⁵⁸.

Yurt dışındaki Jön Türkler, meşrutiyet ilan edilirse, Ermeniler dâhil bütün tebaanın “Osmanlı vatandaşlığı” çerçevesinde kaynaşacağı ve imparatorluğun bu sayede yaşatılacağını düşünüyorlardı. Prens Sabahattin ve çevresindeki “Adem-i Merkeziyetçiler”, Ermenilerin muhtariyet isteklerini kabullenmeye yatkın görünmüşlerse de, Ahmet Rıza ve arkadaşları bunu ihanet olarak değerlendirmişlerdir. 1902 kongresinde merkezîyetçileri temsil eden Ahmet Rıza, Prens Sabahattin’in “Adem-i Merkeziyetçi” politikasına büyük suçlamalarda bulunmuştur ve Prens Sabahattin’den kopmuştur⁵⁹. Bu anlaşmanın “Yıldız Suikastı” öncesinde yapılması, çok acı bir tarihi gerçektir.

27-29 Aralık 1907’de Paris’te toplanan II.Jön Türk Kongresi’ne, Ahmet Rıza, Prens Sabahattin ve Ermeniler adına da Taşnaksütyun Komitesi’nden Malumyan temsilci olarak katılmışlardı. Kongre sonucu yayınlanan bildirgede; padişahın tahtan indirilmesi, meşruti ve temsili bir hükümet kurulması ve bu hedefe varmak için, şiddette içinde olmak üzere her yola başvurulacağı bildirildi. Baskıya karşı silahla direnme yapılacak, vergi ödenmeyecek, propaganda araçları kullanılacak, bunlardan sonuç alınmadığı takdirde büyük çaplı bir isyana gidilecekti.

Ermeni komitecileri, Jön Türklerle Türkiye’ye meşrutiyeti getirmek uğrunda yaptıkları işbirliğinde samimi değillerdi⁶⁰. Ermeniler, Jön Türkleri ve meşrutiyeti bağımsız bir Ermenistan’a gidecek yolda bir atlama taşı olarak görüyorlardı.

⁵⁸ Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye’de Siyasal Partiler*, I., İletişim Yayınları, İstanbul, 1998, s.595. Anadol, *a.g.e.*, s, 367. Gültekin Ural, *Ermeni Dosyası*, Kamer Yayınlar, İstanbul 1998, 364-365.

⁵⁹ Karacakaya, *Türk Kamuoyu ve Ermeni Meselesi...*, s.50-51. Sina Akşin, *Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*, İmge Kitabevi, Ankara 2001, s.63.

⁶⁰ Karacakaya, *Türk Kamuoyu ve Ermeni Meselesi...*, s.51. S. Akşin, *a.g.e.*, s.96-97.

Jön Türk ile Ermeni komitecileri, II.Abdulhamid'in saltanatına son vermek gayesiyle defalarca bir araya gelmişlerdi ve bu iş birliğini her iki tarafın uzun süre yayınladıkları bildirilerde de görmek mümkündür. Jön Türklerin Ermeni komitecileri ile bir arada hareket ettikleri çok yerde görülür. Meşrutiyetten sonra kurulan Mebusan Meclisi'nde Ermeni komitecilerin yer almalarının en önemli sebebi budur⁶¹.

İttihat ve Terakki Ermeni sorununun gelişmesine 1908'de resmen bir iktidar partisi olarak Berlin Kongresi'nden 30 yıl sonra karışmıştır. Gerçi istibdat rejimine karşı olan savaşında Ermenilerin Jön Türklerle ciddi bir ortaklığı olmuşsa da bu dönem İttihatçıların II.Meşrutiyet öncesi gizli çalışmaları içinde ele alınabilir. Hürriyetin ilanı ile beraber İttihatçı – Ermeni ortaklığı da başlayacaktır⁶². Meşrutiyet ikinci kez ilan edildiği zaman “Ermeni Dosyası” kapanmamıştır. Buna yeni bölümler eklenecektir.

1908'den sonraki çalışmaların amacı bağımsızlığa giderek bir Ermenistan'ın kurulmasıdır. Balkan Savaşları'ndan sonra bu istek İngiltere ve Rusya harekete geçirilerek daha da güçlendirilmiştir; anlaşma I.Dünya Savaşı öncesi imzalanmıştır⁶³.

İttihatçıların başlıca amacı, Osmanlı Devleti'nin yeniden tam egemenliğini kazanmasıydı. Devlet ancak o zaman bütün görevlerini ve yükümlülüklerini yerine getirebilirdi. Tam egemenlik olmadan imparatorluk, büyük devletlerin hegemonyası altında bir yarı sömürge olarak kalmaya mahkûmdur⁶⁴. Hürriyet ve adaletin egemen olduğu bir rejimde imparatorluktan kopmak isteyenlerin sayısı azalacaktı⁶⁵.

İttihatçılar ile Taşnaklar arasındaki ilişkiler dostçaydı. Cemal Paşa'ya göre İttihatçıların azınlık örgütlenmeleri ile ilgili politikasının hedefi, “ülkedeki çeşitli devrimci siyasi komiteleri (Bulgar, Rum, Ermeni) bir tek ‘Osmanlı Birliği Siyasi Komitesi’nde birleştirmektir. Ancak bu guruplardan hiçbirisi kendi siyasi örgütünü

⁶¹ Anadol, *a.g.e.*, s.368

⁶² T. Z. Tunaya, *Türkiye’de Siyasal Partiler, III*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1998 , s.646.

⁶³ T. Z. Tunaya, *a.g.e.*, I., s.596.

⁶⁴ Feroz Ahmad, *İttihatçılıktan Kemalizme*, Kaynak Yayınlar, İstanbul, 1985, s.117.

⁶⁵ Şerif Mardin, *Jön Türklerin Siyasi Fikirleri (1895 – 1908)*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005, s.305.

dağıtıp İttihat ve Terakki Cemiyeti ile birleşmeye yanaşmıyorlardı. Ama Taşnak Komitesi meşrutiyeti desteklemek konusunda meşrutiyeti desteklemek konusunda İttihat ve Terakki Cemiyeti ile anlaşmıştı.

Bu olumlu ilişkilere rağmen İttihat ve Terakki Cemiyeti ile Taşnak Komitesi'nin idealleri bir birine zıttı. İttihat ve Terakki Cemiyeti bütün din ve etnik cemaatleri bir Osmanlı birliği altında toplamak istiyor, buna karşılık Taşnak yerel özerklik ve hatta tam bağımsızlık talep ediyordu⁶⁶.

Patriğin muhalefetine rağmen Taşnaksütyun Komitesi, İttihat ve Terakki Cemiyeti ile işbirliğine devam etti. İttihatçılar ile Taşnaklar arasındaki işbirliği, 1914 seçimlerinde de devam etti. Öte yandan Patrik, Adliye Nazırı'na bir muhtıra sunarak kendi cemaatinin nüfusu ile orantılı bir temsil, tahmini iki milyonluk nüfus için aşağı yukarı yirmi mebus talep etti. Nazır, patriğin talebini, Osmanlı milletinin haklarına ilişkin her hangi bir konunun patriğin yetki alanı dışında bulunduğu gerekçesi ile reddetti. Bütün bunlar İttihat ve Terakki Cemiyeti ile Taşnak Komitesi arasındaki anlaşmayı etkilemedi⁶⁷.

İttihatçılar, Ermeni sorununu, ıslahat yoluyla çözmeye eğilimliydiler. Fakat Rusya'nın baskısı, İttihatçıları bu devletin niyeti konusunda kuşkulandırdı ve bunda da haksız sayılmazlardı⁶⁸.

Osmanlı parlamentosunun her üç yasama döneminde de (1908'den 1918'e kadar) Ermeni üyeleri vardır. Meclisteki sayıları 12-15 arasındadır. Âyanda ise 7 olmuştur. Ayrıca hemen her hükümette Ermeni nazırlar görev almışlardır. "Ermeni Milleti" Osmanlı İmparatorluğu'nda Müslümanlarla – özellikle Türkler'le – en fazla kaynaşmış unsurdur. Komitelere gelince, 1914 yılına değin siyasal hayatın en bunalımlı dönemlerinde bile, başta İttihat ve Terakki olmak üzere, Osmanlı siyasal partileriyle dostça ilişkide bulundukları gibi kuruluşlarına ve yönetimlerine de

⁶⁶ F. Ahmad, *a.g.e.*, s.150.

⁶⁷ F. Ahmad, *a.g.e.*, s.157-158.

⁶⁸ F. Ahmad, *a.g.e.*, s.160.

katılmışlardır⁶⁹. Tüm Ermeni mebusların İttihat ve Terakki karşısında oldukları gerçeklere uygun düşmez. Fakat büyük kısmı muhalefet sıralarındadır.

Ermeni partilerine (komitelerine) gelince, İttihat ve Terakki ile Hürriyet ve İtilâf arasında bölünmüşlerdir⁷⁰.

Osmanlı parlamentosunun hareketli elamanlarından olan Ermeni mebuslar Türk mebuslarla milliyetçilik tartışmalarına da girişmişlerdir. Koyu milliyetçi oldukları halde “Türkler’den de Türk” olduklarını ileri sürenlerde olmuştur.

1908’den 1918’de Osmanlı İmparatorluğu’nun nihai yenilgisine kadar İttihatçılar, kısa faslalar müstesna, hâkim siyasal grup idiler. Burada Osmanlı parlamentosunun bir özelliğini açıklamak önem arz eder; 1908’den 1918 yılına değin, üç dönemde de belirtildiği gibi Ermeni mebuslar vardır: Mondros Mütarekesi’ne değin mebusanda fazla ses çıkmaz. Fakat mütarekenin imzalanmasıyla meclisin feshi (4 Ocak 1919) arasındaki kısacık süre içinde (üç ay kadar) Ermeni mebuslar fevkalade sert konuşan kişiler olmuşlardır. Adeta mecliste bir Kafkas cephesi oluşmuştur⁷¹.

İttihatçılar, tamamen sebepsiz de olmaksızın, tarih tarafından haşın bir şekilde yargılanmışlardır. Birçok şeylerden dolayı kınanmışlardır⁷². Gerçek olan şudur ki Rus ordularının ileri harekâtı sırasında Erzurum’da, Van’da ve Doğu Anadolu’da Ermeniler büyük zulümler yapmışlardır. Zorunlu iskân olayı da çok açık sonuçlar veren bir mecburi göç hareketidir. Yani terazinin iki kefesi de acıyla, ölümle doludur. İttihat ve Terakki liderlerinin bir bölümü, kanıtlanmayan bir dizi iddiayı canlarıyla ödemişlerdir⁷³.

⁶⁹ T. Z. Tunaya, *a.g.e.*, I., s.597.

⁷⁰ T. Z. Tunaya, *a.g.e.*, I., s.598.

⁷¹ T. Z. Tunaya, *a.g.e.*, I., s.599.

⁷² Bernard Lewis, *Modern Türkiye’nin Doğuşu*, çev. M. Karaltı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2004, s.226.

⁷³ Tefvik Çavdar, *İttihat ve Terakki*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1994, s.83.

1.2. TANİN GAZETESİNİN SİYASİ HAYATI

Türk siyasi tarihinde çok önemli bir yere sahip olan Tanin gazetesi, 1 Ağustos 1908’de Hüseyin Cahit (Yalçın), Hüseyin Kazım (Kadri) ve Tevfik Fikret tarafından yayınlanmaya başladı. Kısa bir süre sonra Tevfik Fikret ve Hüseyin Kazım’ın ayrılmasıyla Hüseyin Cahit’in yönetiminde İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin sözcüsü durumuna gelen Tanin gazetesi, sert yazıları yüzünden pek çok saldırıya uğramış ve kapatılmıştır. İttihatçıların iktidarda bulunmadığı 1910–1913 yılları arasında sık sık kapatılmış ve bu yüzden zaman zaman Renin, Senin, Cenin, Hak gibi adlarla çıkmıştır⁷⁴.

Koyu bir İttihatçı olan Hüseyin Cahit’in yönettiği bu gazete İttihatçıların fikirlerini savunuyor, cemiyetin mücadele organı olarak ağırlığını hissettiriyor ve siyasi hayatı etkiliyordu. Bu bakımdan Tanin gazetesi, bu dönemin basın organları içinde önemli bir yer işgal etmektedir⁷⁵. Hüseyin Cahit bu konuda, “Tanin, okurların gözünde, cemiyetin organıydı. Aslında tek başıma ve bağımsızdım, ama cemiyeti iç yükümlülüğümle savunduğum için böyle sanılıyordu.” demektedir.

Balkan Savaşları nedeniyle kendi partisini dahi eleştirmekten çekinmeyen Hüseyin Cahit, sahibi olduğu Tanin gazetesini 17 Ocak 1913’te İttihat ve Terakki Fırkası’na devretmiştir. Parti Genel Sekreteri olan Mithat Şükrü gazeteyi satın almıştır⁷⁶. Tanin’in satın alınması, İttihat ve Terakki’nin Hüseyin Cahit’i dolaylı bir susturma girişimi olarak değerlendirilmiştir⁷⁷. Hüseyin Cahit anılarında gazeteyi satmasına değinmekte, dört-beş yıllık çok fazla ve heyecanlı bir yaşayışın yorgunluğuyla ve düş kırıklıklarıyla bezgin bir durumda Tanin’i bıraktığım zaman,

⁷⁴ Tuncay Öğün, *Kafkas Cephesinin I. Dünya Savaşındaki Lojistik Desteği*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1999, s.XV. Necdet Ekinci, “Türk Basın Tarihinden Kesitler”, *Türkler*, XIV., Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s.677.

⁷⁵ M. Nuri İnuğur, *Basın ve Yayın Tarihi*, Der Yayınları, İstanbul, 2005, s.308.

⁷⁶ İnuğur, *a.g.e.*, s.309.

⁷⁷ Hilmi Bengi, *Gazeteci, Siyasetçi, ve Fikir Adamı Olarak Hüseyin Cahit Yalçın*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2000, s.52.

benim için uzun bir durgunluk dönemi başladı ve bu dönemde Malta'ya kadar sürdü," demektedir⁷⁸.

İttihat ve Terakki Fırkası ile Hüseyin Cahit ilişkisi her zaman uyum içerisinde sürmemiştir. Özellikle, Hüseyin Cahit, İttihatçıların siyasi meselelerin dışında bir saha olan, Osmanlı Devleti'nin ilerlemesi ve gelişmesi konusunda yeterince gayret ve arzu göstermediğine inanmaktadır. Bundan dolayı sürekli eleştirilerini İttihat ve Terakki Fırkası'na yönelten Hüseyin Cahit, Fırka'nın firkanın iktidarı kesin olarak ele aldığını düşündüğü Bâb-ı Âli Baskını'ndan sonra bu eleştirilerini artırmıştır. Bu dönemdeki yazılarının muhteviyatı ilerlemenin gerekleri ve neden ilerleme hususunda gevşek davranıldığı üzerinde yoğunlaşmıştır. Bu eleştiriler karşısında Fırka ile arasının açılması üzerine yazılarına aralıklarla devam eden Hüseyin Cahit 30 Ocak 1914'te Tanin gazetesini İttihat ve Terakki Fırkası'na satarak basın hayatından bir süre çekilmiştir⁷⁹. Hüseyin Cahit'in gazeteyle ilgisi kesilince gazete, tamamen İttihatçıların yayın organı olmuştur⁸⁰.

Bâb-ı Âli baskını üzerine İttihat ve Terakki'nin geçek iktidar dönem başladı; basın susturularak salt bir yönetime gidildi. Siyasal partiler birer birer ortadan kalktı, muhalefet silindi⁸¹. Bunun üzerine Tanin'in başyazıları Babanzâde İsmail Hakkı imzası ile yayınlanmıştır⁸². Fakat bizim konumuzla alakalı başyazıların altında hiçbir yazarın imzasınımalesef göremedik.

Bu tutumunu I. Dünya Savaşı boyunca da devam ettirmiştir Bu bakımdan Tanin gazetesinin 1913–1918 yılları arasında İttihat ve Terakki Hükümeti'nin görüşlerini yansıttığına şüphe yoktur. I.Dünya Savaşı nedeniyle de kapanmıştır.

⁷⁸ İnuğur, *a.g.e.*, s.309. Hüseyin Cahit Yalçın, *Siyasal Anılar*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınlar, İstanbul, 2000, s.282-284.

⁷⁹ Fatih Mehmet Sancaktar, *II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Türk Aydınında Milli Egemenlik Düşüncesinin Gelişmesi (1908 – 1924):Hüseyin Cahit (Yalçın) Örneği I*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2005, s.19.

⁸⁰ Orhan Koloğlu, *Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Basın*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1994, s.56.

⁸¹ Alpay Kabacalı, *Türk Basınında Demokrasi*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1914, s.81.

⁸² H. Bengi, *a.g.e.*, s.52.

Tanin 1922’de tekrar Hüseyin Cahit tarafından yayımlanmaya başlamış ve 1925’te İstiklal Mahkemesi kararıyla kapatılmıştır⁸³.

1917’de, yani savaşın üçüncü yılında, İstanbul’da sadece üç gazete yayınlanmaktaydı: Tanin, Tasvir-i Efkâr ve Sabah. Bunlardan Tanin İttihat ve Terakki Fırkasının resmi görüşünü yansıtan bir organdı⁸⁴. Tevfik Çavdar’ın da belirttiği gibi Tanin gazetesinin koleksiyonunda eksiklikler vardır. Özellikle de 1917 yılına ait sansür gibi sebeplerle Ermeniler ile ilgili hiçbir habere ulaşamadı. Tanin savaş yıllarında küçük boy bugünkü bazı gazetelerin kitap eki boyutunda dört sayfa olarak çıkmıştır. Savaş yıllarındaki kâğıt sorunu bu değişimde rol oynamıştır.

II. Meşrutiyet döneminde birçok İttihat ve Terakki Fırkası yanlısı gazete ve dergi olmasına rağmen, Hüseyin Cahit ve Tanin gazetesi İttihat ve Terakki Fırkası ile anılır olmuştur. Bu düşünce günümüze değin varlığını sürdürmektedir. 30 Ekim 1918’e kadar çıkmaya devam eden gazete, bu ilk yayın döneminde 3549 nüsha yayımlanmıştır⁸⁵.

14 Ekim’de 1922’de Hüseyin Cahit tarafından tekrar yayımlanmaya başlanmıştır. Hüseyin Cahit’in 11 Kasım 1923’te Tanin’de “Halifelik Makamının Türkiye’de Kalması” hakkındaki makalesinin yayımlanması ve Ağa Han’ın İsmet Paşaya yollandığı “Halifelik Makamının Muhafazası” hakkındaki mektubun gazetede neşredilmesi gazetenin kapatılıp Hüseyin Cahit’in 1925 yılında istiklâl Mahkemesinde yargılanmasına neden olmuştur. Yine Hüseyin Cahit, Cumhuriyet rejiminin ilânının aceleye geldiğini ve henüz sırası olmadığını ifade eden yazılar da yazmıştır. Tanin, 1961 yılında Kasım Gülek tarafından tekrar yayımlanmışsa da bir süre sonra kapanmıştır⁸⁶.

⁸³ E.Semih Yalçın, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi-I Kaynaklar*, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2004, s.6-7.

⁸⁴ Tevfik Çavdar, *Türkiye’nin Demokrasi Tarihi*, İmge Kitabevi, İstanbul, 2004, s.468.

⁸⁵ H. Bengi, *a.g.e.*, s.54.

⁸⁶ E. S. Yalçın, *a.g.e.*, s.166.

Tanın gazetesini incelediğimiz dönemde (1914-1918), askeri sansür nedeniyle gazetelere haber olacak yazılar sıkı bir denetimden geçirilmiştir. 1913 yılında, 1325-1327 (1909) tarihli Matbuat Kanunu'nun 23. maddesi tadil edilmiş, devletin iç ve dış güvenliğini bozabilecek nitelikte yayında bulunan gazete ve dergiler, sükûn ve güvenlik için geçici olarak Meclis-i Vükela kararıyla kapatılması hükmü getirilmiştir.

Avrupa'da savaş tehlikesinin artmasıyla, Sait Halim Paşa kabinesi 7 Eylül 1914'te askeri haberler için bir tedbir almış ve 1325 -1327 (1909) Matbuat Kanunu'nun 33. maddesini de tadil ederek ağırlaştırmışlardır⁸⁷.

Maddenin ilk şekline göre, yalnızca seferberlik sırasında ve savaş tehlikesinin bulunduğu zamanlarda sadrazamın buyruğu ile yasaklanabilen kara ve deniz kuvvetlerinin harekâtına ve devletin savunma yöntemlerine ilişkin haberlerin yayınlanması, bu maddenin değişikliğe uğramasıyla sadece seferberlikte değil, barış zamanında da uygulamaya konmuştur. Bununla beraber askeri yönetim sansür memurları tarafından yayınlanmasına izin verilenlerden ziyade haber yayınlanmamıştır. Bu hususlara aykırı hareket edilmesi halinde ise gazete ya da derginin müdürü ya da sahibinin ilk maddedeki 50 ile 100 lira arasında değişen para cezası artırılarak yüz yüzlük Osmanlı altınından beş yüzlük Osmanlı altınına çıkarılmış, haberin kaynağının verilmemesi durumunda ise para cezasının yanı sıra bir aydan üç aya kadar hapis cezası da öngörülmüştür. Öyle ki, Trabzon'da neşredilen Trabzon'da Meşveret gazetesi, 26 Haziran 1915 tarihli nüshasında yayınladığı Ermenilerle ilgili bir Beyan-nâme-i Resmi'den dolayı, "devlet siyasetine ait konularda izinsiz neşriyat yapılması" yönünde yetkililer tarafından uyarılmıştır⁸⁸.

I.Dünya Savaşı ile birlikte basın üzerine zorunlu bir kontrol getirildiğinden, sıkıyönetim ve kâğıt sıkıntısının da etkisi ile pek çok gazete kapanmış ya da

⁸⁷ B. Kümbül, *a.g.e.*, s.18-19.

⁸⁸ B. Kümbül, *a.g.e.*, s.18-20.

kapatılmıştı. Böylece sadece İttihat ve Terakki yanlısı olan Tanin, Sabah, Vakit ve Tasvir-i Efkâr gibi gazeteler ayakta kalabilmişti⁸⁹.

Milliyetçilik Osmanlı İmparatorluğu'nu bölünmeye doğru sürüklerken Osmanlı basınında Türkçülüğün gerçek anlamda ağırlık kazanması ancak bundan sonradır⁹⁰. Savaş boyunca iktidarın açıklamaları dışında bir şey yazmak imkânsızdı. “*Nihaî zafere kadar harp*” sloganı her şeyi, hatta Sarıkamış, Sina, Filistin yenilgilerini bile örtmüştü.⁹¹

Seferberliğin ilan edilmesiyle haberleşmeler ve basın Harbiye Nezareti'nin emriyle sansür edilmeye başlanmıştır. Bunun için İstanbul'da ve başka önemli yerlerde sansür merkezleri kurulmuştur. Tüm süreli yayınlar sabahleyin yayınlanacak sayılarının provalarını akşam, akşam sayılarının provalarını da gündüz belli saatler arasında Sansür Müfettişliği'ne verip, gazetenin tamamen denetlendiğini gösteren “*talîmâta mutabıktır*” kaydıyla sansür memurlarına imzalattıktan sonra gazetelerini yayınlaya bilmişlerdir⁹².

Araştırdığımız yıllar arasında Tanin gazetesi bir kapatmaya maruz kalmamıştır. Tanin'in 3413 sayısında (10 Haziran 1918) “Siyasiyyât Siyasi Sansürün İlgası” haberi ile siyasi sansürün kaldırıldığını görüyoruz. 14 Ekim'de 1922'de Hüseyin Cahit tarafından tekrar yayımlanmaya başlanmıştır. I.Dünya Savaşı dolayısıyla konulan sansür 10 Haziran 1918'de kaldırılmıştır. Ancak bir şeyin savaş sırrı olup olmadığı hakkında tereddüt duyulursa danışılması için bir makam gösterilmiştir. Bu önem çok uzun sürmemiş, Aralık 1918'de meclisin kapatılmasıyla sansür yeniden konmuştur.

⁸⁹ T. Ögün, *a.g.e.*, s.14.

⁹⁰ O. Koloğlu, *a.g.e.*, s.60.

⁹¹ T. Ögün, *Kafkas Cephesinin I. Dünya Savaşındaki...*, s.14.

⁹² B. Kümbül, *a.g.e.*, s.22.

2. ERMENİ MESELESİNE DAİR HABER VE YAZILARIN ÖZETLERİ

Gazete No	Tarih	Sayfa	Sütun	Makale-Haber	Özet	Tezdeki Sayfası
1816	14-1-1914	2	4-5	Mesele-i Islahat Rusya'nın Mutâlebâtı	Vilayât-ı şarkîye ıslahatına dair Osmanlı Hükümeti ile Rusya'nın Der-saâdet sefiri arasında cereyan eden görüşmelerde Rusya'nın taleplerine dair.	60
1818	16-1-1914	3	3	Mesele-i Islahat Bir Tebliğ	Ermeni Hınçak Fırkası'nın ıslahat taleplerine dair.	63
1821	19-1-1914	2	6	Şarkî Anadolu'ya Dair Bir Müzakerat	Doğu Anadolu'da yapılmak istenen ıslahatla ilgili olarak Osmanlı - Rus görüşmeleri üç nokta üzerinde cereyan etmektedir.	65
1821	19-1-1914	2	6	Hınçakyan Fırkası	Hınçakyan Fırkası adına, Tan gazetesinde neşrolunan proje, günlük gazetelerin bazılarında yanlış fikirler beyan olunması üzerine, Fırka bunun üzerine bir açıklama yapmıştır.	66
1821	19-1-1914	3 - 4	5-6 1	Ermeni Âliminin Mühim Bir Makalesi	Profesör Tomayan'ın Ermeniler ile meskûn vilayetlerin ıslahına dair bir makalesi.	67
1824	22-1-1914	2	4-5	Ermeni Patrikhanesinde	Yılbaşı münasebeti ile Kumkapı'daki Ermeni Kilisesi'nde bir toplantı yapılmış ve cemaatin ileri gelenler ıslahat konusunda düşüncelerini söylemişlerdir.	73
1825	23-1-1914	2	5	Ermeni Mebusları Hakkında	Ermeni mebuslarının seçilmesiyle meşgul olan komisyon üyelerinden birinin Jamanak gazetesine verdiği beyanat.	74
1826	24-1-1914	2	5-6	Islahat Etrafında	Azadamard ve Tan gazetelerinin ıslahat konusundaki düşünceleri ve beklentileri hakkında malumât.	75
1829	27-1-1914	3	3	İntihabat Ermeniler ve İntihabat	Puzantiyon gazetesine göre, Osmanlı Hükümeti ve devlet erkânı ile görüşmeye	77

					Ermeniler adına tek yetkili kişi, Patrik Efendi'yi gösteriyor.	
1833	31-1-1914	1	1-2	Siyâsiyyât İntihabat ve Anasır-ı Gayr-i Müslime	Seçim meselesiyle ilgili olarak patrikhaneler ile İttihat ve Terakki Fırkası arasındaki görüşmeler.	78
1836	3-2-1914	2	6	İntihabat ve Ermeniler	Ermeni Katolik Cemaatinin seçimlere girmeye karar vermesi ve Panper gazetesi muharririnin, İttihat ve Terakki Cemiyeti Kâtip-i Umumisi ile müzakerâtı.	81
1839	6-2-1914	2	2	Ermeniler ve İntihabat	Puzantiyon'un haberine göre, Ermeni meclislerinin mebus intihabatı dair Patrikhane'de toplanmasına karar verilmesi.	83
1840	7-2-1914	2	6	Ermenilerin İntihabata İştiraki Meselesi	Ermenilerin, seçime katılıp katılmayacağı hususunda toplanan Meclis-i Muhtelit'in, bu konuda Patrik Efendi'yi tam yetkili kılması.	84
1843	10-2-1914	2	6	İntihabat ve Ermeniler	Tanin gazetesi, Ermenice Panper gazetesinden aldığı habere göre, Ermeni siyasi fırkalarından birine mensup mühim bir zatın beyanatını neşretmektedir.	85
1843	10-2-1914	2	6	İntihabat ve Ermeni Katolik Cemaati	İttihat ve Terakki Fırkası ile Ermeni Katolik Cemaati'nin mebus sayısı hakkında görüşmesi.	86
1844	11-2-1914	2	4	İntihabat Ermeni Patriğinin Ziyareti	Ermeni Patriği Zaven Efendi ile Dâhiliye Nazırı Talat Bey'in seçim konusunda görüşmeleri ve diğer yandan "Azadamard" gazetesi de, intihabatta Ermenilerin yaşadıkları sorunlar ve Ermenilerin tekliflerini, altı madde olarak özetlerken bir diğer Ermeni gazetesi de (Puzantiyon) buna yedinci madde ilave edilmezse diğerlerinin ayıkıyla anlaşılamayacağını söylemesi.	87
1844	11-2-1914	2	5	Bir Tiflis Gazetesinin Muâhezâtı	Bir Tiflis gazetesi, Rusya'nın Türkiye Ermenileri için Bâb-ı Âli'ye sunduğu tekliflerin, kendi tabiiyetinde bulunan Gürcü, Ermeni vb. vermemesine dair Rusya Hükümeti'ni eleştirmesi.	90
1845	12-2-1914	1	1-3	Siyâsiyyât Anadolu Islahatı	Osmanlı Hükümeti ile Avrupa devletleri elçileri arasında ıslahat konusunda görüşmelerin sona erdiğine dair.	92

1845	12-2-1914	1	2-3	Anadolu Islahatı Müfettiş-i Umumiler – Salahiyetleri – Vazifeleri – Islahat-ı Saire	Anadolu’da yapılacak ıslahat hakkında görüşmeler sona ermiştir. Başlıklardan da anlaşılacağı üzere ıslahat için hükümet tarafından kararlaştırılan esaslar yer almaktadır.	94
1845	12-2-1914	2	6	Ermeniler ve İntihabat	Ermeni cemaatleri ve siyasi fırkalarının seçim hakkında görüşmelerine dair.	97
1845	12-2-1914	2	6	Ermeni Mebusları	Puzantiyon’a göre, 20 Ermeni mebusun hangi mahallerden çıkarılmasını Ermeni Patrikhanesi tarafından teklif edilecektir ve bu yerler.	98
1846	13-2-1914	1	1-2	Siyâsiyyât Islahat Yapmak İçin	Islahat yapmak için maddî kaynağa gereksinim duyulduğu ve Avrupa’dan yardım beklenildiğine dair.	99
1847	14-2-1914	4	1-2	Şarkî Anadolu Islahatı	Tan gazetesi, Ermeni meselesinin Rusya’yı ne surette alakadar etmiş olduğu ve Rusya’nın müdahalesinin haklı göstermesine dair, haberlere Tanin gazetesinin cevabı.	101
1848	15-2-1914	1 2	5-6 1	Türkler ve Ermenilere Profesör Tomayan’ın İki Millet Ricaline Bir Teklifi	Türkler ve Ermeniler asırlarca yan yana yaşadıkları halde birbirlerini yeterince tanımamaktadır. Türkler ve Ermeniler arasında çalışanlara ricası “... <i>Türk’ü Ermeni’ye Ermeni’yi Türk’e cidden tanıttırınız!</i> ”	103
1848	15-2-1914	2	5	Ermeni Patrikhanesinde	K. Zohrap Efendi’nin, taşra murahhasalarının yanına birer avukat murahhasa müsteşarı sıfatı ile tayin edilmesi ve bunların masraflarının patrikhane bütçesinden karşılanmasını teklif etmesi.	106
1851	18-2-1914	2	4	Ermeni Katolik Cemaati	Terziyan Efendi’nin kesin istifa kararı alması ve Adliye Nezareti’nden yerine patrik kaymakamı atanmasını rica etmesi	107
1851	18-2-1914	4	3	İntihabat ve Ermeniler	Zaven Efendi’nin, Dâhiliye Nazırı Talat Bey’den Ermeni mebusun 20’den eksik olmaması konusundaki ricası ve Talat Bey’in en az 16 mebus olacağı teminâtını verirken üç mebus daha çıkarılmasına çalışacağını söylemesi.	108

1852	19-2-1914	3	2	Ermeni Katolik Patrikliği	Patrik Terziyan Bogos Efendi'den boşalan patrik kaymakamı makamına bir zatın seçilip acilen atanması gerektiğine dair.	109
1853	20-2-1914	1	3	Ermeniler ve İntihabat	İttihat ve Terakki Fırkası'nın Ermeniler ile yapılan seçim görüşmelerinde bir ilerlemenin kaydedilemediği ve görüşmelerin uzaması ve ertelenmesi ise artık seçimlerin devamına engel teşkil etmeyecektir.	110
1854	21-2-1914	1	2-4	Ermeniler ve İntihabat Profesör Tomayan ve Son Müzakerât	Profesör Tomayan'ın Puzantiyon gazetesinde yayınlanan mektubunda: Patrikhane'yi ve Ermeni toplumunun ileri gelenlerini takip ettikleri politikadan dolayı eleştirmesi, seçimlerin yapıldığı bu zamana kadar Ermenilerin izleyecekleri politikanın belli olmamasına şaşırıp kızması. Bundan sonra Tomayan, Pomakların durumu hakkında bilgi vermektedir.	111
1855	22-2-1914	2	6	Ermeniler ve İntihabat	Ermeni Patrikhanesi tarafından, seçim hakkında İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne yeniden özel bir heyet gönderilmiştir.	115
1856	23-2-1914	2	3	İntihabat Ermeni Patrikhanesinin Bir Tebliği	Ermeni Patriği Zaven Efendi, seçim meselesi hakkında Ermenice gazetelere gönderdiği genelge ve gazetelerin buna cevabı ve son olarak İttihat ve Terakki Fırkası'nın 13 mebus verebileceği.	116
1857	24-2-1914	2	6	Bir Mektup Bogos Nubar Paşa'dan Times Gazetesine	Bogos Nubar Paşa, ıslahat hakkında Ermeni milletinin hissiyatına tercüman olmak gayesiyle, Times'e bir mektup göndermiştir.	118
1857	24-2-1914	4	1-2	Ermeni Katolik Cemaati	Ermeni Katolik Patrikhanesi'ne patrik kaymakamı intihabatına dair.	120
1858	25-2-1914	2	6	Ermeniler ve İntihabat	İttihat ve Terakki Fırkası ile Patrikhane arasında uyum sağlanmış, bu bazı Türk ve Ermeni gazeteler tarafından bunun aksi iddia edilmişse de, Tanin gazetesi bu uyumun bir emrivaki olduğunu belirtiyor.	122
1858	25-2-1914	2	6	Ermeni Mebusları Hakkında	Ermeni Patrikhanesi ile İttihat ve Terakki Fırkası arasında mebus konusunda anlaşıldığına dair.	123

1860	27-2-1914	1	3	Ermeni Mebuslar	Talat Bey'in başkanlığında toplanan İttihat ve Terakki Fırkası Merkez-i Umumisi'nin patrikhane ile görüşmelerinin İttihat ve Terakki prensipleri doğrultusunda tamamlanması için intihabat encümenine tam yetki verilmesi, Ermenilere vaad edilen mebus sayısında bir değişikliğin olmadığına dair.	123
1864	3-3-1914	3	3	Ermeni Namzetleri	Ermeni Patrikhanesi ile siyasi fırka temsilcileri arasında mebus adaylarının tespiti hususunda bir anlaşmazlık çıkmasına dair.	124
1866	5-3-1914	2	5	Ermeni Fırkaları ve İntihabat	Ermeni siyasi fırkaları bir toplantı yaparak parti mensuplarından hiçbirinin aday olmamalarını hatta seçilseler bile kabul etmemelerini kararlaştırmaları ve bu kararı seçim komisyonu aracılığıyla Patrik Efendi'ye bildirmelerine dair.	125
1870	9-3-1914	3	3	Ermeni Patrikhanesinde Zaven Efendi'nin Mülakatı	Patrik Zaven Efendi, Dâhiliye Nazırı'yla görüşmesinden sonra Ermeni gazetelerine verdiği bilgiler.	126
1870	9-3-1914	3	4	İntihabat ve Ermeniler	Ermeni papazlar ve muhtarlar seçime katılımı artırmak için kahvelere kadar gitmeleri.	128
1871	10-3-1914	2	3	İntihabat ve Ermeniler	Siyasi parti temsilcilerinin seçimlere katılmama kararı almalarına rağmen, Taşnaksütyun'un bu kararı ihlal edecek girişimlerde bulunması.	129
1876	15-3-1914	2	3	Ermeni Patriği	Patrik Zaven Efendi Dâhiliye Nazırı Talat Bey'i ziyaret ederek, Ermenilere karşı tatbik edilen vukuat hakkında beyanatta bulunmuştur.	130
1876	15-3-1914	2	6	Ermeni Patrikhanesinde	Ermeni Patrikhanesi Meclis-i Umumisi'nin, Meclis-i Muhtelit'in istifalarını kabul etmesi ve bunların yerine yenilerinin seçilmesine dair.	130
1876	15-3-1914	3	5	İntihabatta Ermeniler	Adaylar konusunda tereddütlerin olmasına rağmen Ermeni Patrikhanesi'nin mebus aday listesini Dahiliye Nazırı Talat Bey'e verileceği haber alınmıştır.	132
1878	17-3-1914	3	4	İntihabat Erzurum	Erzurum Ermeni murahhasahanesinin	132

				Ermeni Namzetleri	patrikhaneye gönderdiği telgrafta, Vartekes ve Pastırmacıyan Efendilerin adaylıklarının kabul edilmemesi halinde patrikhane ile ilişkilerini keseceklerini bildirmeleri.	
1878	17-3-1914	4	1	Ermeni Siyasi Fırkaları	Puzantiyon gazetesine göre, Taşnaksütyun Fırkası'nın namzetlerinde ısrarcı olması.	133
1883	22-3-1914	2	6	İntihabat ve Ermeniler	Ermeni mebusların aday gösterilmeleri ve Prof. Tomayan'ın Kayseri'den seçilmesine dair.	134
1885	24-3-1914	2	2	Ermeni Murahhasalıkları	Boşalan Konya ve Adana Ermeni murahhasalığına tayinlerin yapılmasına dair.	135
1886	25-3-1914	1	2-3	Van'da Arazi Meselesi	Van'da arazi meselesinin halledilmesi için Vali Tahsin Bey tarafından özel bir komisyon kurulmasına dair.	135
1887	26-3-1914	3	3	Muş İntihabında Ermeniler	Patrik Efendi, Muş'tan mebus aday gösterilmemesinin sorumluluğunu kabul etmediğini, Muş murahhasahanesine bildirmiştir.	137
1888	27-3-1914	4	1	Ermeni Mektebinde Teftiş	Ermeni mektebindeki teftişe mani olunmak istenmesi üzerine.	138
1890	29-3-1914	2	3	Ermeni Patrikhanesinde	Ermeni Patrikhanesi Meclis-i Umumisi, toplanarak, Meclis-i Cismani'yi seçmiş ve böylece Meclis-i Muhtelit seçimi tamamlanmıştır.	139
1892	31-3-1914	3	5	Ermeniler ve Rusya	Hüsrev Keşişyan imzası ile Nirayest gazetesine gönderilen bir mektupta Ermenilerin, Rusya ve bazı Avrupa devletlerinin entrikalarına kapılmayacağını ve tek isteklerinin ıslahat olduğuna dair.	140
1893	1-4-1914	3	6	Bitlis Ermeni Murahhasası	Ermeni Patrikhanesine gelen bir telrafta Rahip Soren Efendi'nin yerine Papas Mosis Efendi'nin getirilmesinin rica edilmesi.	141
1893	1-4-1914	3	6	Ermeni Kilisesi	Trabzon'da inşa olan Ermeni kilisesine dair.	142
1894	2-4-1914	2	4	Ermeni Patriğinin Teşekkürü	Ermeni Patriği Zaven Efendi'nin Trabzon valisine teşekkürname göndermesine dair.	142
1895	3-4-1914	1	1-2	Siyâsiyyât Bitlis Vukuatı	Bitlis'te ıslahata karşı bazı Kürtlerin isyan çıkardıklarına dair.	143
1895	3-4-1914	1	6	Bitlis Vakaası	Bitlis ayaklanmasının müsebbiplerinden,	145

					Molla Selim'in jandarmaların elinden zorla alınması.	
1896	4-4-1914	1	3	Bitlis Hadise Hakkında Resmi Malûmât	Bitlis isyanının sone erdiği, Molla Selim üç yandaşı ile Rus Konsolosluğu'na sığınmasına dair.	146
1896	4-4-1914	2	5	Bogos Nubar Paşa'nın Beyanâtı	Şarkî Anadolu'da yapılan ıslahattan memnuniyetini beyan etmesi.	147
1897	5-4-1914	1	1-2	Siyâsiyyât Bitlis Hadisesi Münasebetiyle	Bu haber Ermeniler ile direk ilişkili olmamasına rağmen, ıslahata karşı Molla Selim'in halkı isyana teşvik etmesi ve bu olayların akabinde Ermenilerin hükümetten silah talep etmesi.	148
1897	5-4-1914	1	2	Patrikhane Heyeti	Patrikhane heyetinin, Dâhiliye Nazırı ile görüşmesi.	150
1897	5-4-1914	1	3-5	Bitlis Vukuatı: İsyân Tamamen Bastırılmıştır. Hal-i Mevki - Nasıl Başladı? - Esbab-ı İsyân ve Muharrikler- Taarruz, Mukavemet- Tafsîlât-ı Cedide.	Bitlis isyanı hakkında, başlıklardan da anlaşıldığı üzere geniş bilgi yer almaktadır.	151
1897	5-4-1914	1	6	Ermeni Patriğinin Beyanâtı Molla Selim'in Mektubu	Patrik Efendi, Bitlis harekâtının Ermenilere karşı olmadığını beyan ediyor. Molla Selim ise murahhasaya gönderdiği mektupta, Ermeniler için endişeye düşecek bir şey olmadığını yazmasına dair.	157
1897	5-4-1914	1 2	6 1	Hadise Hakkında Malûmat	Azadamard gazetesi, hadise ve isyancılar hakkında kısaca malûmât veriyor. Hükümetin Ermenileri silahlandırmazsa, asilerin Ermeni köylerini basabileceğini yazıyor.	158
1898	6-4-1914	2	4	Bitlis Ermeni Patriğinin Müracaatı	Zaven Efendi Dâhiliye Nazırı Talat Bey'in yanına giderek Ermenileri korumalarını rica etmiştir. Molla Selim'in isyanına karşı, sadık Kürt tebaasının ileri gelenleri bu isyanı kınamışlardır. Osmanlı Devletine sadakat ve itaatlerini bildirmişler.	160
1898	6-4-1914	2	4-5	Mütalaalar	Panper gazetesi, Bitlis hadisesi hakkında,	161

					hükümetin isyanı bastırmadaki başarısının içeride ve dışarıda takdir gördüğünü belirtiyor. Bu olayda Ermenilere güvenilerek, asilere karşı şehrin müdafaasında Ermenilere de silah verilmesinin memnuniyetini belirtmesine dair.	
1899	7-4-1914	3	5-6	Bitlis Muvazenesi	Kiğı ve Hakkari ileri gelenlerinin devlete olan bağlılıklarını yeniledikleri ve Bitlis isyanını kınadıklarına dair.	162
1899	7-4-1914	3	6	Patrik Zaven Efendi ile Mülakat	Tanın muhabirinin, Bitlis isyanı hakkında, Patrik Zaven Efendi'nin fikrini öğrenmek üzere, Patrik Zaven Efendi ile görüşmesi.	164
1900	8-4-1914	2	6	Bitlis	Bitlis'ten yeni haber gelmediğinden ayaklanmanın sona ermiş olduğu düşünülmektedir.	166
1901	9-4-1914	1	1-3	Siyâsiyyât Cehalet Aleyhine Cihat	Bitlis hadisenin asıl sebebi, insanların cehaletinden kaynaklanmakta, bu tür olayların önü ancak cahaletle karşı mücedeleyle neticelene bilir.	167
1908	16-4-1914	3	1	Ermeni Patriğinin Ricası	Ermeni Patriği, Paskalya münasebeti ile tutuklu Ermeni askerlerin tahliye edilmesini Adliye Nezareti'nden istirham etmiştir.	169
1911	19-4-1914	3	3	Bitlis Hadisesinin Failleri	Panper gazetesi, asilerden Şahabeddin'in takip edildiği ve Molla Selim'in ise Rus Konsolosluğu'nda bulunduğunu haber veriyor. Gazete, Türkçe gazeteler tarafından Bitlis konsolosunun geri çağrıldığı haberini yalanlanıyor. Diğer taraftan, Seyid Ali bir oğlu ile beraber tutuklanarak sorgulanmak için Bitlis'e sevk edilmiş olduğuna dair.	170
1911	19-4-1914	3	3	Takbih ve Arz-ı Sadakat	Bitlis hadisesi, Mutki ve Garzan ahalisini ve aşiretlerini müteessir etmiştir. Bunun üzerine Sadaret makamına ve Dâhiliye Nezareti'ne gönderdikleri yazı ile Osmanlı halifesine bağlılıklarını bildirmişlerdir.	171
1911	19-4-1914	4	5	Van	Puzantiyon gazetesinin haberine göre, Alman eytamhanesi heyet idaresi Muş Ermeni murahaslığına müracaat ederek Muş'ta Ermeni yetimler için eytamhane açmak	172

					niyetinde bulunduklarını söylemişler ve bu müessese için murahhassahane tarafından münasip bir binanın tahsisini teklif ettiklerine dair.	
1914	22-4-1914	4	1	Ermeni Patrikhanesinde	Paskalya münasebetiyle, Ermeni ileri gelenlerinden bazılarının Ermeni Patrikhasin'de, ıslahat ve memleketin durumu hakkında konuşmalarına dair.	173
1923	1-5-1914	4	1	Ermeni Mektepleri	Ermeni Patrikhanesi Merzifon ve Amasra'da bazı ta'dilât yapmış, Çarhayan Manastırı'nda ziraat mektebi kurulması ve Kumkapı'daki Ermeni mektebinin de inşasına yeniden başlanmasına dair.	174
1925	3-5-1914	2	3	Ermeni Patrikhanesinde	Meclis-i Umumî, Gabriyel Efendi'nin başkanlığında toplanmıştır. Buradaki konuşmasında yeni seçilen Meclis-i Cismanî reisi takip edeceği yolu anlatmıştır.	175
1931	9-5-1914	2	6	Kudüs Ermeni Manastırı	Kudüs-i Şerif Ermeni Manastırı rahiplerinden bazılarının görevlerini kötüye kullandıklarından buradaki suistimallere son vermek için patrihane meclisleri müfettiş tayin ettiklerine dair.	176
1932	10-5-1914	2	1	Patrik Zaven Efendinin İstifası	Zaven Efendi, Jamanak gazetesinde Meclis-i Umumî azasından biri tarafından aleyhinde yazı yazılmasından müteessir olarak istifaya kalkışmasına dair.	177
1932	10-5-1914	2	1	Ermeni Patrikhanesinde	Ermeni Patrikhanesi Cismanî azasından beş zatın istifa etmesiyle, yenileri seçilmiş ve seçilenlerin isimleri yer almaktadır.	178
1932	10-5-1914	2	1	Müfettiş-i Umumiler	Şarkî Anadolu ıslahatı genel müfettişleri Mösyö Westemenk ile Mösyö Hoff Ermeni Patrikhanesi'ne giderek Patrik Zaven Efendi'yi ziyaret etmişlerdir.	178
1932	10-5-1914	2	4	Molla Selim	Azadamard gazetesinin Bitlis muharririnin Molla Selim ile mülakatı ve Molla Selim.	179
1933	11-5-1914	1	3	Müfettiş-i Umumîlerin Maiyetleri	Anadolu vilayetlerine atanacak altı genel müfettişin maiyetlerinde her türlü ihtiyaca kafi birer kalem heyeti teşkiline ait tertibâta dair.	180

1934	12-5-1914	1	4	Ermeni Patriği ile Bir Mülakat Patrik Zaven Efendi	Zaven Efendi'nin, neden istifa etmek isteğini öğrenmek için Tanin muharri, Patrik Efendi ile bir görüşmesine dair.	181
1935	13-5-1914	2	3-4	Müfettiş-i Umumîler	Müfettiş-i Umumîler'in, bir an evvel göreve başlamaları için Sadrazam Sait Halim Paşa, müfettişlerin hukuk ve yetkilerini açıklayan yönetmenlik ve sözleşmeyi kaleme almakla mükellef bir komisyon teşkil etmesine dair.	183
1946	24-5-1914	2	4-5	Ermeni Patrikhanesi Meclis-i Umumîsi	Patrik Efendi, Meclis-i Umumî'nin yeni döneminde, Ermeni milletinin ekonomik durumu, ıslahatın uygulanması ve mükellefiyet-i askeriye kanununa dair bir nutuk irad etmiştir.	185
1949	27-5-1914	4	6	Vilayât-ı Şarkîye Müfettişleri	Umumî Müfettişler'in görev bölgelerine tayin olunmaları ve bunların 5 Temmuz'a kadar görevlerine başlayacaklarına dair.	187
1953	31-5-1914	4	2	Mükellefiyet-i Askeriye	Ermeni Patrikhanesi'nin reis-i muhtelîti muayyenesizlerin askerlik mükellefiyeti hakkında Patrik Efendi'nin verdiği malumâtı dinledikten sonra çalışmaların devamını rica etmesine dair.	188
1956	3-6-1914	3	2	Ermeni Mektepleri	Maarif Nezareti, Ermeni Patrikhanesi'ne bir tezkere yazarak tüm Ermeni okullarının genel imtihanlarının bakanlık tarafından görevlendirilecek kişilerce yapılacağına dair.	188
1960	7-6-1914	2	1	Van Jandarma Teşkilâtı	Van Dosp gazetesinin haberine göre, Ermeni Patrikhanesi, Van Murahhaslığı'na gönderdiği bir mektupta Van'da yeniden kurulacak, jandarma taburlarına Ermenilerin isimlerini yazdırmada acele etmelerini tavsiye etmesine dair.	189
1960	7-6-1914	4	1	Molla Resul'ün İdamı	Bitlis isyan hareketinin faillerinden Molla Resul'ün mahkeme tarafından idamına karar verilmesine dair.	190
1960	7-6-1914	4	4	Hasköy Ermeni Kabristanı	Ermeni Patrikhanesi Meclis-i Muhtelîti, Has Köy Ermeni Kabristanı içinde açılacak tarık için başlanılan tesviye ameliyesinin tatilini talep etmesine dair.	190

1962	9-6-1914	1	4	Ermeni Patrikhanesinde	Ermeni Patrikhanesi Nizamnamesi'nin 54. sene-i devriyesi münasebeti ile eski patrik Yagişe Turyan Efendi'nin riyaseti altında şenliklerin yapılmasına dair.	191
1994	11-7-1914	1	4	Patrikhanenin İstirhamı	Jamanak gazetesinden alınan bir habere göre, Ermeni Patrikhanesi Dahiliye Nezareti'ne bir tahrir yazarak Siirt'e bağlı Garzan havalisinde ahaliye özellikle kadınlara saldıran çetenin ortadan kaldırılması için acilen yardım gönderilmesini rica etmesi.	192
2003	20-7-1914	4	3	İstanbul Ermeni Murahhaslığı	Ermenice gazetelerden okunduğuna göre, İstanbul Murahhaslığı'na 10 maddeden mürekkep bir nizamname tanzim etmiş bu gelecek hafta Meclis-i Muhtelit'e sunulacağına dair.	193
2027	13-8-1914	3	4	Ermeni Muallimler	Maârif Nezareti tarafından Ermeni muallimlerinden bir kısmının diplomaları evvelki gün tasdik edildiğini ve Ermeni mekteplerinin kayıt ve tasdik muamelesinin de bugün Nezaret'çe uygulanacağını ümit edildiğini Jamanak gazetesi yazıyor.	193
2042	29-8-1914	1	2	Bir Muamele-i Cemile Karânesi	Jamanak gazetesinin haberine göre, Ermeni Patrikhanesi hizmetlilerinden bazılarının askerlikten muaf tutulması için Harbiye Nezareti'ne takdim olunan tahrir üzerine Enver Paşa imkân derecesinde halledeceğine dair söz vermesi.	194
2050	6-9-1914	1	2	Ermeni Patrikhanesinde	Ermeni Patrikhanesi Meclis-i Muhtelit'i, hükümet dairelerinde bulunan memurından bir kısmı hakkında askerlik mükellefiyetinden muaf tutulması sebebiyle patrikhane ve murahhashaneler memurından bir kısmının dahi askerlikten muaf tutulması için Bâb-ı Âlî'ye bir dilekçe verilmesine dair.	195
2058	15-9-1914	4	2	Tekzib	Matbuat-ı Umumiye Müdüriyeti'nden, Londra'da yayınlanan Daily Telegraph gazetesinin New York özel muharririnden alıp neşrettiği bir mektupta Amerika'nın Der-	196

					saâdet Sefiri Mösyö Morgenthau'nun hükümet matbuasına göndermiş olduğu rapora dair.	
2063	20-9-1914	2	3	Ermeni Patrikhanesinde	Patrikhane, taşra kilise mugannîlerinin askerlikten muafiyeti hakkında Bâb-ı Âlî'ye verilen takdime Adliye Nezareti tarafından verilen cevaba dair.	197
2082	9-10-1914	1	1-2	Siyâsiyyât Bitaraflığın Mukabeleleri	Rus Çarı II. Nikola Lehlilere hitaben bir beyan-nâme neşrettirmiş, bununla Lehistan halkına arzuladıkları hürriyet ve istiklal zamanın geldiğini vaat ve temin ederken, Bükreşte çıkan bir itilaf gazetesiyle Sofya'nın Rusofil matbuatının haberine göre, Çar aynı vaadi bütün Ermenilere tekrar etmesine dair.	198
2083	10-10-1914	3	2	İtizar Çar'ın Beyan-nâmesi	Tanın, dün yayınlanan beyan-nâmenin en mühim kısmı unutulduğundan özür diliyor ve mezkur beyan-nâmenin tercümesini aynen veriyor.	200
2108	4-11-1914	3	4	Ermeni Hastanesi	Osmanlı vatanına karşı hizmet etmek üzere Ermeniler, yaralı Osmanlı askerleri için 150 yataklı bir daire tahsis etmiş olmasına dair.	202
2110	6-11-1914	2	4	Ermeni Patrikhanesi ve Harb	Ermeni Patrikhanesi Meclis-i Muhtelit'i bir toplantı düzenleyerek taşra murahhaslığına bir bildiri göndermeye karar vermiştir. Burada Osmanlı Devleti'ne karşı hareketten uzak durmalarını ve devlete karşı her nevi fedakârlığın yerine getirilmesine dair.	203
2112	8-11-1914	2	2	Ermeniler ve Harb	Puzantiyon gazetesi başmakalesinde, İtilaf Devletleri'nin milyonlarca İslâm tebaaya sahip Osmanlı Devleti ile savaşa tutuşmalarını basiretsizlik olarak nitelerken, Osmanlı'nın girdiği bu büyük savaşta, Osmanlı vatanının müdafaasında Ermenilerin, üzerine düşeni yapacaklarına dair.	204

2112	8-11-1914	3	3	Ermeni Patrikhanesinde	Osmanlı askerleri için Adana ve Halep Ermeni yetimhanelerince işlenmiş 10 000 çift çorap hediye ve tahsis etmiştir. Ermeni patrikhane meclisleri, yaralı Osmanlı askerlerin tedavisinde istikmal etmek üzere Ermeni Etıbbı Cemiyeti'ne bir mektup yazarak Beyoğlu, Kumkapı ve Üsküdar'da hastabakıcılık dersleri verilmesini tavsiye etmiştir.	205
2112	8-11-1914	4	1	Molla Selim	Molla Selim ve refikinin idam edilmesine dair.	206
2113	9-11-1914	1	3	Ermeniler ve Harb	Azadamard gazetesi başmakalesinde, Ermeni Patrikhanesi tarafından taşra murahhaslıklarına gönderilen tamîm-nâme, Osmanlı vatanında yaşayan Ermeni unsurunun gerçek samimi duyguları olduğuna yazması.	207
2114	10-11-1914	2	1-2	Harb ve Ermeniler	Jamanak gazetesi, muhtelif unsurların Osmanlı Devleti'nin bu zor gününde bitarafılığı bir kenara bırakarak, üzerlerine düşen görevi yapmaları gerektiğini belirtiyor.	209
2115	11-11-1914	2	2	Ermeniler ve Harb	Ermeni Patrikhanesi'nin tamîm-nâmesine cevaben, taşralardan patrikhaneye vürut eden telgraf-nâmelerde memleketin selameti için halk her türlü fedakârlığa hazır olduğuna dair.	210
2116	12-11-1914	2	1	Harb ve Ermeniler	Erzurum ve Van Ermeni murahhasları patrikhanenin tamîm-nâmesine cevaben gönderdikleri telgraf-nâmelerde ahalinin şimdiye kadar vatan ve Osmanlı Devleti'ne karşı her nevî fedakarlıktan geri durmamış olduğu gibi bugünde büyük fedakarlığa hazır olduklarına dair.	211
2117	13-11-1914	4	3	Seyyar Hastane	Ermeni Patrikhanesi, Osmanlı ordusu için bir seyyar hastane tertip etmek arzusunda idi. Bu amaçla yapılan görüşmeler neticesinde hastanenin Ermeni Bankası vasıtasıyla kurulması kararlaştırılmıştır.	212
2118	14-11-1914	2	4	Ermeniler ve Harb	Ermeni Etıbbı Cemiyeti, Osmanlı ordusundaki yaralı askerlerin tedavisi için	212

					hasta bakıcılar yetiştirilmesi hakkında müzakeratta bulunmasına dair.	
2120	16-11-1914	1	4	Mersin’de Ermeniler	Mersin Ermenilerinin, malen ve cânen muazzez vatanın muhafazasına kanlarının son damlasına kadar vermeye hazır oldukları söylemelerinene dair.	213
2136	2-12-1914	4	1	Ermeniler ve Harb	Osmanlı Devleti’nin, düşmanlarının taarruzlarına, karşı tebaa yekvücut olarak malını ve canını hükümetin emrine âmâde eylerken, Ermeni matbuatı da yazdıkları makalelerle millettaşlarının hissiyâtına tercüman olmasına dair.	213
2139	5-12-1914	3	4	Ermeni Etibba Cemiyetinin Hamiyyeti	Ordumuzda istihdam olunmak üzere hastabakıcılar yetiştirilmesi için Ermeni Etibba Cemiyeti tarafından Beyoğlu Ermeni Kilisesi’nde derslere başlandığına dair.	215
2139	5-12-1914	3	4	İzmir Ermenilerinin Vatanperverliği	İzmir Ermeni Kilisesi’nde ordumuzun muvaffakiyeti için dua merasimi yapılmış ve bu merasime, ordu komutanı, konsoloslar, mülkiye ve askeriyeden katılım olduğuna dair.	216
2152	18-12-1914	1	3	Çar’ın Tiflis Seyahati – Mecburi Nümayişler	Berliner Tagilat gazetesinin, Çar’ın, Tiflis seyahatine dair haberi.	216
2164	30-12-1914	4	2	Almanya’daki Ermeniler	Berlin’de Dr. Lebsius’un başkanlığında bir Alman – Ermeni Cemiyeti kurulmuş ve cemiyet Almanya’da yaşayan Ermenilerin hukukunu kemal-i hararetle savunmasına dair.	217
				1915		
2166	1-1-1915	2	3	Muhtacîne Çorba Tevzîi	Beyoğlu’nda Ermeni Katolik Cemaati’nden bazı hayırseverler tarafından millet ve mezhep gözetmeksizin umum muhtaca çorba dağıtmak üzere bir cemiyet kurulmasına dair.	218
2167	2-1-1915	4	2	Ermeni Patriği Aleyhindeki Müftereyât	Ermenice gazetelerin haberine göre, memuriyetten atılmış olan Kapıcı Mardik tarafından, Patrik Zaven Efendi aleyhinde bazı iftiralarda bulunduğu haber alınınca, zabıtaca tutuklanmasına dair.	219
2171	6-1-1915	2	3	Ermeni İstihzârât-ı Sıhhiyesi	Ermeni Patrikhanesi tarafından bir özel komisyon vasıtasıyla düzenlenen seyyar	219

					hastane tamamlanmış olup, bedeli özel komisyon tarafından karşılanmak üzere Kızılay'dan 50 kıta yatak takımı talep edilecektir. Diğer yandan da Beyoğlu'ndaki hastabakıcılık derslerine devam edenlerden, bu hastanede istihdam edilemek üzere, en yeteneklilerinin çalıştırılmasına dair.	
2172	7-1-1915	2	3	Ermeni Mektepleri İçin	Ermenice gazetelerin haberine göre, Diyarbakır'da yapılan Ermeni mektebine 200 lira yardım verilmesi Dâhiliye Nezareti'nden Diyarbakır valisine emredilmiştir.	220
2175	10-1-1915	2	4	Ermeni Mekatibi	Ermeni Patrikhanesi maarif komisyonu, kilise cemiyetlerine bir genelge yazarak tüm Ermeni mektepleri öğretmenlerinin isim ve unvanları tarih ve doğum yerleri ile oturdukları yerler ve her birinin hangi mekteplerde ve haftada kaç saat dersleri olduğunu patrikhaneye bildirmesine dair.	221
2179	14-1-1915	2	3	Ermeni Fukara-Perver Cemiyeti	Cemiyet yılbaşı dolayısıyla Kumkapı'da ve Atmeydanı'nda oturan hasta ve biçareye kömür ve bazı kuruyemiş dağıtırken, müracaat etmiş olan, bazı İslâm kadınlarına dahi yardım olunmasına dair.	221
2183	18-1-1915	1	2	Osmanlı Ermenilerinin Vatanperverliği	Osmanlı istihbarat heyetinin verdiği bilgiye göre, Osmanlı Hükümeti'nin savaşa girdiği günden beri genel olarak Ermenilerin Rus ordularına her türlü vasıta ile yardımda bulunduklarını vahşi Rus alaylarına katılmakla yetinmeyerek, masrafları kendileri tarafından karşılanmak üzere müstakil alay teşkil ettiklerini, genel düşüncüyü yanıltacak delilsiz yazmaktan hâli kalmayan Rus gazetelerinin bu tür yazıları artık batı Avrupa matbuatında dahi kabul görmediğine dair.	222
2184	19-1-1915	1	4	Londra ve Manchester'daki Osmanlı Ermenilerinin İngilizlerden	Osmanlı istihbarat heyetinin verdiği bilgiye göre, Ticaret amacı ile Londra ve Manchester gibi büyük İngiliz şehirlerinde bulunan Ermeni vatandaşlarımız hakkında İngiliz	223

				Gördükleri Tazyikât	zabıtasının akıl almaz baskılarını dair.	
2186	21-1-1915	3	1	Ermeni Efrâda Ziyafetler	Kumkapı Ermeni Kilise Cemiyeti ve Muhtacın İane Cemiyeti marifetiyle Ermeni asker ve efrâdına bir ziyafet verilmiş ve yemek sırasında oradakilerden bazıları tarafından vatan görevi hakkında nutuklar irad edilmesine dair.	224
2189	24-1-1915	3	4	Ruslar Azerbaycan'dan Kaçıyor	Ermeni katogikosu tarafından Rus mebuslarına gönderilen bir mektuba nazaran "Çulfa" şehri Azerbaycan'dan firar eden Ruslar ile dolu olmasına dair.	225
2194	29-1-1915	2	3	Ermeni Protestan Cemiyeti	Ermeni Protestan Cemaati ileri gelenleri, önceden yapılan davet üzerine, meclis seçimine başlamaları ve seçim tamamlandıktan sonra da ölen Boyacıyan'ın yerine, cemaat vekili seçimi yapılacağına dair.	225
2194	29-1-1915	1	5	Ermeni Patriğinin Tebriği	Ermeni Patrik Zaven Efendi tarafından gönderilen iki zat, Almanya Sefarethanesi'ne giderek, İmparator II. Wilhelm Hazretleri'nin doğum günü sebebiyle tebriklerini sunmuşlardır.	226
2195	30-1-1915	3	4	Ermeni İhtiyar Meclisleri	Ermeni milleti ihtiyar heyetlerinin bu sene istisna olarak kilise cemaatleri tarafından kurulması patrikhanece kararlaştırmıştı ve kilise cemaatlerine gerekli talimat verilmesine dair.	227
2205	9-2-1915	2	3	Ermeni Efrâd-ı Askeriyye	Tekirdağ'dan, Puzantiyon gazetesine yazıldığına göre, Hz.İsa'nın doğum günü münasebetiyle orada bulunanlara kilise cemaati tarafından Ermeni kilisesinde ziyafet verilmesine dair.	228
2217	21-2-1915	3	2	Ermeni Protestan Cemaati Riyaseti	Vefat eden Boyacıyan Efendi'nin yerine bir cemaat reisi seçmek Ermeni Protestan Cemaati İdare Heyeti Ergani Mebusu İstefan Çıracıyan Efendi ile Arakim Karmanyen ve Dr. Tabibyan Efendileri, reis adayı olarak seçilmesine dair.	228

2219	23-2-1915	3	1	Yedikule Ermeni Hastanesinde	Ermeni Patrik Zaven Efendi Yedikule Ermeni Hastanesi'ne giderek orada tedavi edilen Müslüman ve Ermeni askerleri ziyaret etmiş ve her birinin hatırını sorarak vatanın savunulması askerlerin üzerine düşen görevin kutsiyeti hakkında nasihatlerde bulunmuş, daha sonra da Patrik Efendi askerlerin tedavisi ve istirahatları için hastanedeki doktor ve eczacıları uyarmıştır.	229
2219	23-2-1915	3	4	Ermeni Protestan Cemaati Riyaseti	Boyacıyan Efendi'nin vefatı üzerine boşalan Ermeni Protestan Cemaati riyasetine Anteb Amerika Koleji muallimlerinden Profesör Zenup Bezciyan Efendi intihab olunmuştur.	230
2232	8-3-1915	2	5	Ermeni Patrikhanesinde	Beşiktaş Ermeni cemaatinin şikayeti üzerine, Ermeni Patrikhanesi Meclis-i Umumisi toplanmış, cemiyetin resmi mührünü gasp edilmesine dair.	230
2367	21-7-1915	2	1	Moskof Şenaatlerinden Feci' Levhalar	Erzurum'da neşredilen Albayrak gazetesinin haberine göre, Ermeni çetelerinin Ardanuç halkına yaptıkları zulüme dair.	231
2389	12-8-1915	3	4	Mühlet İtası	İstanbul Divan-ı Harb-i Örfi Riyasetinden, Bogos Nubar, Vilayât-ı Şarkîye'de müstakil bir Ermenistan kurmak maksadıyla harpten faydalanarak itilaf devletleriyle birlikte çalışan ve Eçmiyazin katogikosunun desteği ve teşvikiyle Ermenilerden yardım toplamasına dair.	232
2396	19-8-1915	4	1	Rusya ve Ermeni Çetelerinin Yaptıkları Mezalim	Rus askerleri ve Ermeni çetelerinin Van'da yaptıkları mezalime dair.	233
2419	11-9-1915	2	1	(Varanzof - Daşkof)'un Azli	Petersburg'tan bildirildiğine göre, Çar tarafından Kafkasya Genel Valisi (Varanzof - Daşkof)'a gönderilen bir emir-nâmede kendisinin isteği üzerine azledildiğinin bildirilmesine dair.	234
2440	2-10-1915	1	3	Keşif Kollarımızla Rus Süvarileri Arasında Müsademe	Ruslar'dan, 21 ölü 51 yaralı ve bir miktarda esir alınmıştır. Diğer taraftan, Rus ordusunda vaziyetin hiç de kötü olmasına dair.	235

				1916		
2604	14-3-1916	3	3	İnfaz-ı Hükümü İdam	Merkez Komutanlığı'ndan, Ermeni ihtilalcilerinden olup evlerinde sakladıkları bombaları verilen sürede teslim etmeyen kişiler, İngilizlere casusluk eden ve Üsküdar polis merkez memurunu görev esnasında öldürenin idamlarına dair Der-saâdet Divan-ı Harbî Örfisi'nce karar verilmiştir. Polisi öldürenin Üsküdar'da diğerleri ise Bâyezid Meydanı'nda idam edildiklerine dair.	236
2630	9-4-1916	1	3	Rusya ve Ermeniler	Bulgar gazetelerinin haberine göre, Rusya Duma azasından P. Beyanof Kafkasya'nın Osmanlı sınırlarına yakın havalide yapılan mezalime dair Duma Meclisi'nde izahat vermesine dair.	237
2661	10-5-1916	3	3	Bogos Nubar'ın İdama Mahkûmiyeti	Der-saâdet Merkez Komutalığ'ından alınan habere göre, Bogos Nubar'ın idama mahkûm edildiğine dair.	238
2752	11-8-1916	1	1-3	Siyâsiyyât Ermeni Patrikhanesi	Osmanlı Hükümeti, hem devletin hem de Ermenilerin menfaatlerini düşünmek suretiyle Ermeni Patrikliği ve Katogikosluğu için yeni bir nizam-nâme düzenlemesine dair.	239
2752	11-8-1916	2	3	Ermeni Patrikhanesi Nizamnamesi	Osmanlı Hükümeti, yeni nizâm-nâme patrikhaneyi komitecilerin oyuncağı olmaktan kurtarmış olduğuna dair.	243
2752	11-8-1916	2 3 4	3 1-3 1	Ermeni Katogikosluk ve Patrikliği Nizâm-nâmesi	39 maddeden oluşan, Ermeni Katogikosluk ve Patrikliği Nizâm-nâmesi'nin tam metni yer almaktadır.	245
2756	15-8-1916	3	3	Ermeni Patrikhanesi Yeni Nizâm-nâme Hakkında Ermeni Gazetelerinin Mütalaatı	Ermeni Katogikosluk ve Patriklik nizâm-nâmesi hakkında Ermeni gazetelerin düşüncelerine dair.	257
2793	21-9-1916	2	3	Kudüs-i Şerif Ermeni Patrikliği	Kudüs Livası Ceride-i Resmîyesi'nde okunduğuna göre, yeni nizamname gereğince, Katogikos İshak Efendi Adliye ve Mezahip Nezareti'nden telgrafla yapılan tebliğat üzerine yeni dinî görevine başlamasına dair.	260

				1918		
3305	22-2-1918	4	1	Kafkasya Hükümetinin Sulh Talebi	Cenubî Kafkasya'da yeni bir hükümet teşekkül etmiş, yeni kurulan bu Kafkasya Cumhuriyeti Osmanlı Hükümeti'nden sulh talebinde bulunmasına dair.	261
3324	13-3-1918	1	1-2	Siyâsiyyât Erzurum'un İstirdâdı Münasebeti ile	Erzurum'un geri alınması ve buradaki Ermeni çetelerinin mezalimine dair.	262
3325	14-3-1918	1	1-2	Siyâsiyyât Büyük Ermenistan	Cenubî Kafkasya'da, Şimlî İran'da ve Şarkî Anadolu ve Osmanlı corafyasının diğer aksamında küçük topluluklar halinde yaşayan Ermenilerin Büyük Ermenistan hülyasına dair.	264
3331	20-3-1918	1	1-2	Siyâsiyyât Bir Ders	Bu savaş pek kıymetli derslerle doludur. Bu derslerden birini de Ermenilerin Ruslar'ın ve İngilizler'in telkin ettiği fikirleri uygulamak için çeşitli eylemler yaptıkları ve nihayet Osmanlı ile karşı karşıya kalmalarına dair.	267
3352	10-4-1918	4	1	İtilaf'ın Şerik-i Cürmü Ermeniler	Kolonya gazetesi: "İtilâfın Şerik-i Cürmü Ermeniler" başmakalesiyle Ermenilerin arkasında itilaf devletlerinin gizlendiğini dair.	270
3358	16-4-1918	3	2	Dâhili İstikraz ve Ermeniler Jamanak'ın Bir Makalesi	Jamanak gazetesi, "Dahili İstikrâz ve Ermeniler" adlı başmakalesinde, Ermenilere çağrıda bulunmuş, dahili istikrâza katılmanın maddî ve manevî faydalarına değinmiştir.	271
3359	17-4-1918	1	1-2	Dâhili İstikraz Münasebetiyle	Tanin gazetesi dün Jamanak gazetesinin bir makalesini aynen neşretmişti. Jamanak'ın makalesi üzerinde derinlemesine bir tedkikatta bulunarak, şimdi söz değil icraat zamanı olduğunu belirtmesi.	273
3361	19-4-1918	2	3	Türkler ve Ermeniler Hüseyin Cahit Beyin Beyanâtı	Hüseyin Cahit Bey, beyânâtında, Berlin Antlaşması'ndan evvel Türkler ve Ermenilerin münasebatı pek samimi olduğunu ve muahharen ecnebi devletlerin Ermenileri Türkiye'de kargaşa çıkarmak için alet makamında kullandıklarını söylemesine dair.	276
3365	23-4-1918	1	1-2	Siyâsiyyât İstikraz ve Osmanlılar	Tanin, Ermeni gazetesi tarafından ele alınan istikraza da atıfta bulunarak, bunun sadece Türkler için değil tüm Osmanlı için, maddî ve manevî faydalarından bahsetmektedir.	277

3369	27-4-1918	1	2-3	Kars İstirdat Edildi 860 Top İğtinam Edildi	Ardahan, Batum ve Kars'ın geri alınarak şeyitli ganimetler elde edilirken, burada Kars'ın alınması tafsilâtlı şekilde anlatılmış ve Kars hakkında da tarihî, coğrafi ve milleti hakkında kısa bilgiler verilmiştir.	280
3369	27-4-1918	2	1-2	Şimalî Kafkasya Murahhaslarıyla Mülâkat	Başlıktan da anlaşılacağı üzere murahhaslarla (Mehmet Gazi ve Haydar Beyefendiler'le) birçok konuda görüşme yapılmıştır.	284
3374	2-5-1918	2	1-2	Dahili İstikraz Hakkında “Tanin”ın Anketi	İstikraz hakkında Mebus Hüseyin Cahit Bey'in görüşü, Hahambaşı Efendi'nin mütalaası, Ermeni Patrik Vekili'nin fikri, Ermeni Katogikos ve Patrikliği Der-saâdet Vekili Kabriel Cevahirciyan'ın fikri, Anadolu Osmanlı Demiryolları Şirketi ve Milli Banka'nın fikirlerine yer verilmiştir.	289
3374	2-5-1918	2	3	Azimet	Heyet-i Murahhasa-i Osmaniye Reisi Adliye Nazırı ve Şura-yı Devlet Reisi Halil Beyefendi dün zevali saat üçte Gülnihal vapuruyla şehrimizden Batum'a müteveccihen hareket etmiştir.	292
3386	15-5-1918	1	1-2	Siyâsiyyât Şimalî Kafkasya'nın İstiklâli	Tanin gazetesi, Güney Kafkaslar'daki tüm halkın birleşerek, Şimalî Kafkas Hükümeti'nin kurmasını gayet tabi bir şekilde karşılıyor. Bunun gerekçesine de değiniyor. Çarlık idaresi altında yaşamış diğer Türk topluluklarının da birbirlerine yardımcı olmayı hiçbir zaman unutmamalarını tavsiye etmesi.	293
3398	26-5-1918	3	1-3	Şimal-i Kafkasya Rus İstilâ ve Mezalimi	Bu makalede Ermeniler'den bahsetmemekle beraber, Ruslar'ın Kafkas politikasının nihayetinde Ermeniler ile münasebetleri göz önüne alınarak makaleyi çalışmamıza almayı uygun gördük. Faik Sabri, Kafkasya'nın eski tarihine kısaca değindikten sonra, Ruslar'ın, I. Petro döneminde başlayan güneye inme serüveni anlatılıyor. Kafkaslar'daki milletlerin özellikle Şeyh Şamil'in, Ruslar'la mücadelesi, Çerkeslerin uğradıkları sürgünler ve gördükleri mezalimlerden bahsetmektedir.	295

3403	31-5-1918	3	1-3	Cenubî Kafkasya Ahvali Ahali Vekillerinden Ruşen Beyle Mülâkat	Ruşen Bey, muharririmize Cenubî Kafkasya'da Bolşevikilerin ve Ermeni çetelerinin İslâm ahaliye karşı yaptıkları mezalime ve Cenubî Kafkasya'nın vaziyet-i hazırasiyla şimdiki hükümetin siyasetine müteallik pek mühim beyanatta bulunmuştur.	301
3405	2-6-1918	2	3	Kafkasya'da Fırkalar Teşkilâtı	Mavera-yı Kafkasya murahaslarından Prof. Bern Aştayn Fussische Zeitung gazetesinde neşrolunan bir görüşmesinde Mavera-yı Kafkasya'nın ahval-i siyasiye-i dâhiliyesi hakkında beyanatta bulunmuştur. Burada kurulan siyasi fırkaların düşünceleri ve bunların hangi milletlere ait oldukları hakkında malumât vermiştir.	308
3416	13-6-1918	1	3	Kafkasya Yollarında	Tarihçi Ahmed Refik, savaşın sonunda Ermeni çetelerinin yaptıklarını yerinde görmek için bölgeye gitmiş ve buralarda gördüklerini "Kafkas Yollarında" başlığı ile Tanin'de neşretmiştir. Ahmed Refik'in tefrikası ile ilgili olarak geniş bilgi için bkz. No:3416, 3417, 3422, 3425, 3431, 3433, 3434, 3436, 3439, 3441, 3447, 3449, 3454, 3464. Ayrıca bu tefrikalar daha sonra Kafkas Yollarında Hatıralar ve Tahassüsler ve İki Komite-İki Kıtal adlarında kitap olarak neşredilmiştir.	310
3416	13-6-1918	1	1-2	Siyâsiyyât Kafkasya Meseleleri	Bugünlerde, Berlin'de Rusya ile İstanbul'da da Kafkas hükümetleri temsilcileri ile yine müttefikler arasında iki toplantı yapılacaktır. Berlin'de yapılan toplantıda Brest-Litowsk Antlaşmasına ait teferruat mevzubahis olacak, İstanbul'da ise Kafkasya'da yeni teşekkül eden hükümetlerle dörtlü ittifak arasındaki münasebât tayin edilmesine dair.	311
3431	28-6-1918	3	3	Ermenistan ve Ermeni Refiklerimiz İstanbul'daki Ermeni Matbuatının Mütâalâtı	Güney Kafkasya'da yeni kurulan Ermenistan Hükümeti hakkında, İstanbul'da çıkan Ermeni gazetelerinin, bu tarihi hadise hakkındaki düşüncelerine dair.	314

3433	30-6-1918	3	2	Ermenistan ve Ermeni Refiklerimiz Hayrenik Refikimizin Bir Makalesi	Hayrenik gazetesi, “Ermeni Meselesi” başlıklı bir makale neşr etlemiştir. Burada kırk seneden beri Avrupalıların Ermenileri kargaşa aracı olarak kullandıklarına dair.	316
3482	21-8-1918	3	3	Ermenistan Meclis-i Mebusanı	Ermenistan Hükümeti Meclis-i Mebusan’ı 1 Ağustos’ta açılmış, bu açılışta Osmanlı, Almanya, Avusturya, İran ve Ukrayna temsilcileri hazır bulunmuşlardır.	317
3488	27-8-1918	3	3	Ermeni Hükümeti’nin Ceride-i Resmisi	Kafkas Ermeni hükümet-i cumhuriyesi Erivan’da (...) yani fecr namıyla bir ceride-i resmiye intişâra başlamıştır.	318
3505	13-9-1918	3	1-2	Şark ve İran Cephelerinde Son Vakayı’ Şark Vilayetlerinin Tahlisi – İran Hareketi Müşköl Bir İleri Hareketi – Harap Topraklarımız – İran Dahilinde – Dilman Muharebesi – Hoy Muharebesi – Tebriz’in İşgali – İranlılar ve İttihat-ı İslâm – İran’da İngilizler ve Türkler	Rusya ile sulhun akdinden sonra Rus ordularının taht-ı işgalinde olan yerlerde, Ruslar tarafından asayişin muhafaza edilememesi ve mahallî ahalinin oralarda dolaşan müsellah çetelerin mezaliminden feryat ile Osmanlı ordusunun müdahalesini istirham etmesi üzerine ileri harekete mecburiyet görüldüğü malumdur. Başlıklardan da anlaşılacağını düşünerek bunların özeteni vermiyoruz.	319
3510	21-9-1918	3	3	Ermeni Katogikosunun Tebrikâtı	Ermeni Katogikosu, bayram münasebeti ile hakpa-yı şahaneye tebrikât ve temenniyâtını arz etmesine dair.	324
3510	21-9-1918	4	1	Ermeni Heyet-i Murahhasının Tebrikâtı	Ermenistan heyetinin, bayram münasebetiyle padişahı tebrikâtta bulundukları gibi diğer devlet ileri gelenlerini de tebrik etmeleri.	325
3511	22-9-1918	3	2	Kafkasya İşleri	Tiflis ile Erivan arasında uçak ile haberleşmeler başlamış, öte yandan da Türkiye’de bulunan Ermeni esirlerin ihtiyaçlar için Ermeni Cumhuriyeti tarafından para gönderilmiştir. İstanbul’da bulunan Kafkas murahhasları ile görüşmelerin yakında başlayacağına dair haber alınmıştır.	326

3536	17-10-1918	2	3	Rusya Ahvali: Rusya'da Yeni Hükümetler	Fussische Zeitung gazetesinin haberine göre, eski Çarlık devletinde ortaya çıkan devletlerin adını sahih surette bilmek mümkün değil, diyen gazete bunların bazılarının adlarını ve kuruldukları bölgelerden bahsetmektedir.	327
3537	18-10-1918	3	2	Bâb-ı Âli'de	Ermenistan temsilcileri, Sadrazam İzzet Paşa, Dâhiliye Nazırı Fethi ve Bahriye Nazırı Rauf Beyefendileri ziyaretle resm-i tebrikâtı ifa etmişlerdir.	328
3539	20-10-1918	4	1	Dâhili Haberler Ermeni Heyet-i Murahhasının Ziyaretleri	Ermeni heyet-i murahhasının Bâb-ı Âli'de Sadrazam Paşa Hazretleri ile Maliye Nazırı Beyefendi'yi ziyaretleri esnasında cerayan eden görüşmeye dair Ermeni gazetelerinde görülen tafsilâta nazaran, heyet-i mezkûr Sadrazam Paşa Hazretleri ile Ermenistan hudutlarına ait bazı meseleler hakkında görüşmelerde bulunmasına dair.	329
3541	22-10-1918	3	3	Tehcir Edilen Ermeniler ve Rumlar	Tehcir edilen Hristiyan çocukların, ötede beride kaldığı haber alınmış, bunlar nerede bulunursa velilerine ve akrabalarına teslimâtı için vilayetlere tebliğat gönderildiğine dair.	330
3542	23-10-1918	2	3	Ermeni Patrik Vekilinin Ziyaretleri	Cevahirciyan Efendi, Sadrazam, Şeyhülislâm, Adliye Nazırı ve Dâhiliye Nazırı'nı ziyaret etmiştir. Bu ziyaretler münasebetiyle Ermeni muhacirlerin memleketlerine dönmesi için hükümetçe gerekenin yapılmasını rica etmiştir.	331
3543	24-10-1918	3	2	Ermeni Katogikos Patriği	Ermeni gazetelerinin haberine göre, kaybolan Sahak Habayan Efendi'nin bulunması için Patrik Vekili Cevahirciyan Efendi'nin, Dahilî Nezaretine müracaat etmesine dair.	332
3544	25-10-1918	3	2	Ermenistan'da Osmanlı Mümessil-i Siyasiyesi	Osmanlı Devleti'nin askeri yetkilileri olmak üzere Mehmed Ali Paşa'nın Ermenistan Hükümeti nezdinde bulunduğu malumdur. Yakında Ermenistan Hükümeti nezdine bir Osmanlı siyasi heyeti daha gönderilecektir.	332
3544	25-10-1918	3	2	Ermeni Muhacirlerine Muavenet İçin	Ermeni gazetelerinin haberine göre, tehcir edilen Ermenilerin memleketlerine ve	333

					İstanbul'a dönmelerine karar verilmiş. Bunlara gereken yardımın yapılması için görüşmek üzere Ermeni patrik vekalethanesi tarafından İstanbul'da oturan bazı Ermeni rahiplere, Ermeni mebûslara ve maruf bazı Ermeni tüccarlara davet-nâmeler gönderilmesine dair.	
3544	25-10-1918	3	2	Ermeni Heyet-i Murahhasası	Ermenistan heyeti yarın Erivan'a gidecektir. Yalnız heyetin kâtip ve tercümanı olan Mösyö Tahtacıyan İstanbul'da kalacaktır. Mösyö Aharonyan gitmeden bazı Osmanlı devlet adamları ve Şam Alman konsolosu ile görüşmüştür.	333
3546	27-10-1918	3	3	Ermeni Patrikhanesindeki İçtimâ	Ermeni muhacirlerine milletçe gerekli yardımda bulunmak için Kumkapı'daki patrik vekalethanesinde ayan-ı mebûsân meclisleri azâsından, bazı tanınmış Ermeni rahipleri ile zengin ve ticaretle uğraşanlardan bir heyet Patrik Vekili Cevahirciyan Efendinin başkanlığında toplanmışlardır. Toplantıdan sonra, Cevahirciyan Efendi Dâhiliye Nazırı Fethi Beyi ziyaret ederek, yaptıkları toplantı hakkında bilgi vermiş ve kış mevsiminin gelmeden evvel komisyonun işe başlaması için gereken ruhsatın verilmesi rica etmiştir.	334
3549	30-10-1918	2	2	Ermenistan İşleri	Ermeni heyet-i murahhasası ahiren Sadrazam Paşa Hazretleri'yle vuku bulan veda görüşmesi esnasında Osmanlı askerlerinin Brest-Litovsk Antlaşması ile bilirlenen sınıra çekilmelerini, muhacirlerin sorunları ile ilgili görüşmelerine dair.	335
				1922		
3554	21-10-1922	3	4	Ermeniler Kabahati Venizelos'ta Buluyorlar	Verçinlor gazetesi, "Millî Türk ordusunun kazandığı zafer genel bir hayretle karşılandı, bunda hayret edecek bir şey yok, Yunan ordusu kazansa o zaman hayret edilirdi" diyor. Yunanlıların başına gelen felakette ise müsebbip olarak Venizelos'u gösteriyor.	336

3. ERMENİ MESELESİNE DAİR HABER VE YAZILARIN TAM METİNLERİ

No:1816

14 Kanun-i Sani 1914

2.s.

4-5.stn.

MESELE-İ ISLAHAT

RUSYA’NIN MUTÂLEBÂT

Der-saâdet’ten (Korsyondanç Borov) be-keşide edilen telgraf-nâmede vilayât-ı şarkîye ıslahatına dair Hükümet-i Osmaniye ile Rusya’nın Der-saâdet sefiri arasında cereyan eden müzâkerâta ve Rusya’nın mutâlebâtına dair ber-vech-i âtî izahât ita olunmaktadır. Mutâlebât-ı müzakere atideki nukat-ı ihtiva eylemektedir.

1 - Rusya müfettiş-i umumîlerin valileri azletmek hakkına malik olmalarını ve fakat buna dair meclis-i vükelaya ihbarâtta bulunmalarını ve meclis vekilinin altı gün zarfında bu babdaki fikrini beyan etmesini talep etmektedir. Sefir (Dugirs) esnayı müzâkerâtta bu talepten ferağ etmeğe hazır olduğunu ve buna mukabil müfettiş-i umumînin valinin azline meclis-i vükelaya arz etmeğe hakkı olmasını ve kabinenin dört gün zarfında bir cevap ita etmesini talep edeceğini söylemiştir. Zannedildiğine göre Petersburg Hükümeti bu müsaadeyi kabul etmemiştir.

2 - Rusya Ermenilere ait iken Kürtler tarafından gasp edilen araziye ait mesailin müfettiş-i umumînin taht-ı riyasetinde teşekkül edilecek hususi bir komisyon tarafından tetkikatı talep ettiği halde Bâb-ı Âli mezkûr meselelerin mahkeme tarikiyle hallini arzu eylemektedir.

3 - Rusya, vilayet meclislerine İslâmlar ile Hristiyanların temsil-i mütesavî üzere intihab olunmalarında ısrar eylemektedir. Hükümet-i Osmaniye ta'dad-ı nüfusu müteakip her iki dine mensup ahalinin temsil-i nisbiyi tatbik edebilmesine kadar temsil-i mütesavîyi kabule mütemayil görünmektedir.

4 - Rusya müfettiş-i umumîler hakkında akdedilecek itilaf-nameye Ermeni mektepleri menfaatine bir vergi tarhını mübeyyîn bir madde ilave etmek arzusunda bulunmaktadır. Bâb-ı Âli hukuk-ı hâkimiyetine müdahale olarak telakki ettiğinden dolayı bunu reddetmektedir. Bilahare Rusya atideki talebi serd eylemiştir:

5 - Müfettiş-i umumîler memurînin tabiyyetine doğrudan doğruya zat-ı şahaneye teklif etmek hakkına malik olsunlar.

6 - Hizmet-i askeriye zaman-ı sulhta memleket dâhilinde ifa edilsin. Bâb-ı Âli'nin bu arzuyu isâf edeceği söyleniyor.

7 - Müfettiş-i umumî sükûn ve asayiş muhafaza etmek için lâzım olan kuvâyı askeriyevaliden talep etmek hakkına malik bulunsun. Bâb-ı Âli mahkemeler ıslahat icrası vazifesini deruhte eyleyecektir.

İTİLÂF ESASÂTI

Şarkî Anadolu vilayâtında icra edilecek ıslahatın bir neticeye rabt edilmek üzere bulunduğunu evvelce haber vermiştik. Rusya sefiri Mösyö (Dugirs)'in tehir-i azimet meselesi de buna müteferri idi. Mesele-i mezkûreye dair (Ekodopari) (?) gazetesinde gördüğümüz malûmâtı ber-vech-i âtî tercüme ediyoruz:

Türkler müzâkerâtın son safhasında meseleyi her halde bir neticeye rabt etmek lüzumunu anlayarak şayan-ı takdir bir harekette bulundular tekerrür eden program Türklerin arzularını da muhtevi bulunuyor. Bâb-ı Âli'nin talebine mebni vilayât-ı şarkîye iki kısma tefrik ve Trabzon vilayeti şimal münkıtasında bulunan diğer iki vilayette (Erzurum, Sivas) ilhak edilerek vilayât-ı mezkûrenin Müslüman nüfusunu tezyit eyledi. Düvel-i muazzama süferası Avrupalı müfettiş-i umumîlerin yerine Avrupalıların muavenetine mazhar olan ekâbir-i memurîn-i Osmaniye'nin ikamesini, kontrol memurlarının yerine bitaraf hükümetlerden intihab edilecek

müfettiş-i umumîleri kabul etti. Reviş hale nazaran ıslahatın mevki-i tatbiki vaz'ı, Hâkimiyet-i Osmaniye'nin hiçbir veçhile haleldâr olmasına meydan verilmeden, temin edilmiştir.

Hülasa Türkiye istirahatını temine ve şeref ve hissiyâtını vikayeye muvaffak olmuştur.

Bu neticeyi husule getiren müzâkerâtta Avrupa'nın oynadığı rol her zaman tamamıyla anlaşılamamıştır.

Bazıları ıslahatın bir "Alman, Rus" teşebbüsü olacağını ve Fransa'nın bu teşebbüste pek sönük bir mevki işgal ettiğine zahib oluyorlardı, bu doğru değildir. Filhakika bu ıslahat teşebbüsüne önyak olan ve bu teşebbüsün bir (...) iktiranı hususunda en ziyade (...) düvel-i muazzamadan yalnız biri oldu. Bu devlet vilayât-ı şarkîye ile hem-hudud olan ve birçok Ermeni tebaaya malik bulunan Rusya'dır. Fransa ve İngiltere sefirleri müzâkerâtın tafsilâtını neticelendirmek hususunu Rusya sefirine bırakmışlar ve her hususta mütemâdiyen kendisine muavenet etmişlerdir. Filhakika müzakereyi üç sefirin aynı zamanda idare etmesine de lüzum yoktu. Almanya'nın ıslahat meselesine karar verdiği zamandan beri Der-saâdet sefiri süferayı saireye iltihak ve Rus nokta-i nazarına iştirak etti. Fakat herkes fazla gayretten tehaşi eden teleyirane benzemeğe mecbur değildir. Her ne olursa olsun ıslahat meselesini bir neticeye iktiran ettiren Mösyö Sazanof'un talimatına Dugirs tevfiik hareket etmiştir. Islahat-ı mezkûre Türkiye'nin idare-i dâhiliyesinin tarik-i tekemmüle dâhil olmasına sebep olmuş ve aynı zamanda da Rus diplomasisinin muvaffakiyetini teşkil etmiştir. Ermeniler'de huzur-i muvaffakiyete nail olmuşlardır ki buda adaletle pek muvaffıktır. Filhakika Türkiye'nin en zayıf bir zamanında, fikr-i iftirak ve ihtilâlin tehlikeli görünmediği bir zamanda Ermeniler "ittihat kuvvettir, yardım edenlere cenab-ı hak da yardım eder" misline riayet etmek gibi bir basiret göstermişlerdir.

Reislerinin tedabir-i hakimane ve basiretkâraneleri ve Avrupa'da gibi murahhasları Nubar Paşa'nın mesai-i vatan-perveranesi anlaşılacaktır. Fakat daha şimdiden Türkiye Hükümeti'nin Ermeni tebaasının kendisine karşı izhar ettikleri sekinet-i dem ve sahavetten ibret alması pek muvaffık olacaktır. Türkiye'nin

mukadderât-ı âtîyesi itibariyle pek mühim olan vilayât-ı şarkîye ıslahatı bundan böyle müzâkerât-ı siyasiyeden ziyade icraat-ı idareye merbut bulunacaktır. Bu ıslahat iki muhtelif sahada tatbik edilecektir. Şimal havalisi, vilayât-ı erbaa-i cenubîye. Bâb-ı Âli bu iki kısmı bir birinden tefrik etmekle belki de iyi bir harekât yapmamıştır. Harput, Diyarbakır, Bitlis, Van gibi cenup vilayetleri bir dereceye kadar Alman nüfuzuna tahsis idilmiş gibi görünüyorlar. Belki bu husus hayalden ibarettir. Fakat haritada da böyle kısımlar çizmek iyi değildir. Birçok iştişaları tahrik eder ve birtakım hayallere kapı açar. Osmanlı İmparatorluğu'nun istiklâlini samimi surette arzu ederek, boşa çıkmaları temennisiyle, bu korkularımızı izhardan men-i nefis edemeyiz. Cerman nüfuz ve ihtirasına büyük bir mevki temin etmekle başlarına şerik-i mesaimi, yoksa efendimi getirdiklerini takdir etmek ise Türklere aittir.

No: 1818

16 Kanun-i Sani 1914

3.s.

3.stn.

MESELE-İ ISLAHAT

BİR TEBLİĞ

Ermeni Hınçakist Fırkası'nın merkez-i umumîsi fırkanın metâlibâtına dair (Tan) gazetesine teblîgat-ı âtîyede bulunmuştur:

Yirmi altı seneden fazla bir zamandan beri teessüs etmiş, Ermeni kavminin her tabakası arasından ahz-ı kuvvet etmekte bulunmuş ve birçok kereler Ermeni harekât-ı ihtilâliyesine iştirak eylemiş bulunan Hınçakist Fırkası, Romanya'da Konstuza'da (?) geçen eylül ayında in'ikad eden fırkanın yedinci kongresi tarafından tasdik edilen projeyi Ermeni milletinin efkârına tercüman-ı sadık olduğu ümidiyle arz ve teşrihe ibtidâr eder:

- 1 - Kanun nazarında ammenin müsâvâtı ve hukuk-ı siyasiye-i ibtidaiye.
- 2 - Ser-bestî-i kelam ve matbuat, ser-bestî-i vicdan, içtima, iştirak ve intihab.
- 3 - Tevkif edilen eşhasın derhal huzur-ı hâkime çıkarılması.
- 4 - Kilise ve devletin birbirinden külliye tefriki, her daire-i ruhbanîye temin-i mesarifi için mâ-fevkindeki devâir-i ruhbanîyeye tabi' bulunacaktır.
- 5 - Müslümanlar zaten bu hakka malik oldukları cihetle, silah taşımak Hristiyanlara da teşmili.

Hükümetin teşkilât-ı merkeziyesi meselesi de bizce şu suretle telâkki edilmektedir:

- 1 - Oldukça muayyen bir müddet için Avrupa tarafından intihab edilen bir vali-i umumî.
- 2 - Azası ârâ-yı umumîye ile muayyen bir müddet için intihab edilen bir meclis-i umumî. Bu meclis intihabatı Ermeni ve Müslüman ile meskûn vilayetlerde bilâ-tefrik-i cins ve mezhep icra edilecektir. Memlekette tatbik olunacak olan kavanin-i siyasiye, iktisadîye ve içtimaiyenin teklif ve müzakeresi ekseriyet-i ârâ ile bu meclise tevdi edilecektir. Bu meclis salahiyet-i teşriîyeyi kâmilten haiz bulunacaktır.
- 3 - Vali-i umumî, meclis azasından birini intihab eyleyecek ve intihab edilen bu zat da memlekette kuvve-i icrâiyyeyi haiz olmak üzere birkaç kişi intihab ile bir meclis-i idare teşkil edecektir.
- 4 - Kavaninin tahririnde, meclis-i umumîde ve meclis-i sairede Ermeni lisanı istimâl edilecektir.

Hristiyan ile Müslüman arasında muvazene-i tamme husulü fiilen gayr-i kabildir. Bunlardan biri değerini idare edecektir. Bu hususta Hristiyan tercih edilecektir. Esbab-ı rûçhân şudur: Şimdiye kadar Müslümanlar, anasır-ı muhtelif ile

meskun olan yerlerde bir hükümet-i adile tesis edememişlerdir!! Fethetmiş oldukları memaliğin perisini bile hüsn-i idareye muvaffak olamamışlardır.

Malûmât-ı siyasiyeleri fetih ile mağlup arasındaki münasebeti idareden ileriye gidememiştir. Yerli ahali her nevi esarete ve muamelat-ı istihfâf-kârâneye maruz kalmışlardır.

Türk kitlesine karşı hiçbir garazımız yoktur. Fakat din-i Muhammedî taassub-ı dinî ve kavmîden azade bir sınıf-ı müdirân yetiştirmek istidadına haiz değildir.

(Muhtar Ermenistan) kelimeleriyle hülâsa edilebilecek olan bu proje cüret-kârâne ve ifrat-kârâne bir proje olarak telakki edilemez. Çünkü ameli ve mutedil bir projedir. Müşkülât-ı ciddiye baş göstermeden evvel, iğtişâşât-ı daimenin, tehditkâr fırtınaların önünü almak üzere bu projenin acilen mevki-i fiile isalı lâzımdır.

No: 1821

19 Kanun-i Sani 1914

2.s.

6.stn.

ŞARKÎ ANADOLU'YA DAİR MÜZÂKERÂT

(Tan) gazetesinin Der-saâdet muhabirinden: Türkiye, Rusya müzâkerâtı üç nokta üzerinden cereyan etmektedir:

1 - Türkiye vilayât mecâlis-i idaresi intihabâtında kavmî temsil-i nispi esasını teklif ediyor. Rusya ise intihabâta Müslüman ve Hıristiyan unsurları için müsavat

esasını talep ediyor. Şimdi Türkiye tarafından müdafaa edilmekte olan usûl-i nisbinin bidayette, ilk projesinde Rusya tarafından ileriye sürülmekte olduğu cây-ı dikkattir.

2 - Rusya, şimdiye kadar hükümet tarafından resm-i munzamm suretiyle istifa edilmekte ve münhasıran Müslüman mekteplerine tahsis kılınmakta olan hisse-i maârifin badema Ermeniler'den doğrudan doğruya devair-i ruhanîyeleri tarafından istifa edilmesini teklif ediyor. Bâb-ı Âlî hâkimiyet esasına mugayir olan bu teklifi redd etmektedir.

3 - Rusya, muntazam kıtaât-ı askeriyeden madud bulunmadıkları cihetle Anadolu-i Şarkî'deki Hamidiye Alayları'nın ilgasını talep ediyor. Bâb-ı Âlî ise Hamidiye Alayları'nın malik oldukları imtiyâzât-ı atîkanın kendilerinden alınmış olduğunu ve şimdi bunların da asakir-i muntazamadan madud olduklarını iddia ediyorlar.

No: 1821

19 Kanun-i Sani 1914

2.s.

6.stn.

HİNÇAKYAN FIRKASI

Aynen varid olmuştur:

Fırkamız namına “Tan” gazetesinde neşrolunan projeyi yevmî gazeteleri naklederek ona binaen bazıları tarafından yanlış fikirler beyan olunmuş idi. Bu babda izahât-ı âtiyeyi vermek bir vazife add ederiz: İlan-ı meşrutiyetten sonra fırkamızın programı Hükümet-i Osmaniye'ye takdim ederek ona göre hareket etmiş ve etmekteyiz. Şimdiye kadar programca asla tebeddülât vaki olmamıştır. Binaenaleyh

öyle bir tebligât neşretmedikten maada memalik-i ecnebiyede bulunan heyet ve eşhas tarafından dahi o yolda vaki olan hiçbir neşriyatı kabul etmeyip bir-gûne mesuliyet-i der-uhde etmeyeceğimizi arz ve beyan ediyoruz.

Memalik-i Osmaniye S. D. Hınçakyan Cemiyeti Heyet-i İdare-i Merkeziyesi

No: 1821

19 Kanun-i Sani 1914

3.s.

5-6.stn.

4.s 1.stn.

ERMENİ ÂLİMİNİN MÜHİM BİR MAKALESİ

Abdulhamid zamanında Ermeni komitelerine iştirak cürmü ile itham ve idama mahkûm edildiği halde diğer refikasının idamına rağmen İngiltere kraliçesinin müdahalesi üzerine kurtulmuş ve o zamandan beri İngiltere'ye azimet ve darülfünun muallimliğine girmiş olan Ermeni ulamasından Profesör Tomayan Efendi Londra'dan Puzantiyon refikimize Ermeniler ile meskûn vilayetlerin ıslahına dair bir mektup göndermiş ve mektup mezkûr gazetede başmakale olarak intişâr etmiştir. Binaenaleyh hükümete karşı vaziyet-i şahsiyesi tarafgirlikten halî olmaması lâzım gelen bu zatın sözleri Ermenilik âleminde pek kıymettardır. Binaenaleyh mumailayhin şayan-ı takdir bir hiss-i millî ve vatan-perverî ile yazmış olduğu bu makalenin aksam-ı mühimmesini ber-vech-i âtî tercüme ediyoruz. Biz bu makalesinden dolayı Profesör Tomayan'a Osmanlılık namına teşekkür etmeğe ber-vech-i kâdirşinası add eyleriz:

“Türkiye’de yaşayan Hristiyan milletler arasında Ermeniler’le Rumlar yekdiğerine müşabih ve hemhal görünmekte ise de aralarında büyük bir fark vardır: Rumlar az çok terbiye-i medeniye ile muttasıf oldukları halde Ermeni unsuru bilakis bu meziyetten mahrum bulunmaktadır. Ve birçok defa bu noksanın izlerini gördük: Meşrutiyet ilan olunduğu sırada Ermeniler her şey defaten tecedüd etti zannıyla son derece mesrur olmuşlar ve bilakis Rumlar yeni idareyi kayd-ı ihtiyati ile telakki ederek fuzuli nümayişlerden içtinab etmişlerdir. Vaktiyle Sultan Hamid igtışâât-ı müteaddideyi müteakip Ermeni ıslahatı hakkında süfera tarafından teklif olunan Mayıs Projesi’ni imza ettiği vakitte Ermeniler imza ile icraat arasındaki mesafe-i baideye nazar-ı itibara almamışlar ve her tarafın hatta Türk komşularının hiddetini tahrik edecek kadar müfrit nümayişlerle izhar-ı meserret ve beşâşet etmişlerdir.

Şimdi tekrar olunan neşriyatın derece-i sıhatini tetkik etmek niyetinde değiliz. Ancak biz, Türkiye’deki Ermenilerin bu meseleye karşı ne vaziyette bulunmağa borçlu olduklarını anlatmak istiyoruz.

Şunu söyleyelim ki bu meseleyi çıkaran Ermeniler değildir. Türkiye’nin hayat-ı siyasiyesine merbut birçok mesail-i saire gibi bu meselede kendi kendine zuhur ederek süfera meclislerinin masalarına dökülmüştür. Arnavut meselesi de tabii ki bunun gibidir. Onun zuhuru da Arnavutlar değildir. Avrupa’nın şu veya bu devletleri şark işlerinin tesviyesi için daha musîb ve daha metin bir tedbir ittihaz etmek niyetiyle bir Arnavut meselesi ihdas ettiler.

Islahat meselesine gelince bunda Türkiye’deki Ermenilerin zerre kadar müdhalı yoktur. Eçmiyazın Ermeni katogikosuyla Rusya’nın taht-ı tabiiyetinde bulunan Ermeniler Rusya Hükümeti’ne müracaat ederek kendi millettaşlarının ıslah ve terfiye-i hali için çalışmasını istirham etmişlerdir. Nitekim İngiltere’nin taht-ı tabiiyetinde bulunan Hindistan’daki İslam ahali vakit vakit devlet-i metbuaları bulunan İngiltere Hükümeti’ne müracaat ederek Türkiye’deki din-daşlarına faide-i bahş olacak bir hatt-ı hareket takip eylemesini rica eylemişlerdir.

Eçmiyazın Katogikosu kendi tarafından Bogos Nubar Paşa’yı murahhas tayin ve ıslahat meselesi hakkındaki nazariyatını Avrupa devletlerine arz eylemeğe memur etmiştir. Türkiye’deki Ermenilerin bunda yaptığı ve yapacağı hiçbir şey yoktur.

Bunlar bir devlet-i meşruta tebaası bulunmak itibariyle, kendi parlamentosu, kendi hükümetini bırakıp da Avrupa devletlerinin kapılarını çalamayacakları gibi, malum ve hakiki dertlerine bir çare bulmak için diğerleri tarafından sarf-ı gayret edilmesine mümânaat edemezdi. Türkiye'deki Ermeniler kaht, yangın vukuunda Rusya'daki millettaşları yahut Avrupalılar tarafından gelen ianeyi redd edemeyecekleri gibi Katogikos tarafından icra olunan bir teşebbüsü de men edemezlerdi. Bâ-husûs ıslahata memleketin muhtaç olduğunu Türkiye Hükümeti'nin nazır ve memurları ve Türk gazeteleri bile alenen itiraf ve teslim etmektedirler.

Filhakika gerek Türkiye'deki Ermeniler ve gerek âli-l-ekser Türkiyeli bulunan Avrupa ve Amerika'daki Ermeniler Meşrutiyet-i Osmaniye'ye karşı beslemekte oldukları sadakat saikasıyla bu meselenin ta bidayetinden beri bir hâl-i intizar ve ihtiyatta bulunmuşlardır.

Muhtelif memleketlerde Ermeni muhibbi Avrupalılar tarafından bu babda müzâkerât ve müracaat icra olunduğu sırada Ermeniler bu hareketlere kat'iyen iştirak etmemişlerdir.

Hâlbuki ahiren muhtelif memleketlere mensup Ermeni muhiplerinin Paris'te tertip ettikleri konferansta bir tane bile Ermeni bulunmamıştır. Onların neşr ve devletlere takdim ettikleri karar-namelerin imzalarında hiçbir Ermeni ismi gözümüze ilişmemiştir. Bunların da yalnız Bogos Nubar Paşa'nın ismi görülmüştür ki o da Katogikos'un Türkiye'deki Ermeniler hakkındaki âmâl ve nazariyatını anlamak üzere hassaten davet edilmiş olmalıdır.

Hamid'in devrinde bilhassa 1895 senesinde süfera tarafından tanzim ve teklif olunan Mayıs Projesi zamanında Avrupa ve Amerika'daki Türkiyeli Ermeniler her tarafta mitingler tertip ederek nutuklar irat etmekte ve ittihaz olunan kararları Hariciye Nezareti'ne yağdırmakta bulunmuşlardır. Şimdi ise memalik-i ecnebiyede bulunan Türkiyeli Ermeniler tarafından bu yolda hiçbir hareket vukuu bulunmamıştır. Bu defa bütün İngiltere'de bir miting bile akd olunmadığı gibi Fransa'da da bir iki edebî müsamereden maada hiçbir siyasi içtima akd edilmemiştir.

Bu izahât Türkiyeli Ermenilerin Türkiye'ye karşı sadakât-ı istikametten başka bir hiss beslemediklerini ispat eder ve böyle olması da pek doğru ve pek tabiidir. Bir çocuk kendi derdini pederine söylediği gibi Türkiyeli Ermeniler de kendi derlerini hükümetlerine arz ve ibraz etmelidir.

Teessürle beyan ederiz ki bu peder şimdiye kadar arz olunan dertlere karşı birçok şey vaat etmekle beraber büyük bir iş yapamamıştır.

Mamafih tesliyet-bahş bir cihet varsa arz olunan dertlerin vücudunu itiraf ve teslim etmesi ve bu dertlere deva bulmak üzere elyevm Avrupa devletleriyle müzâkerâta bulunmasıdır. Bu müzâkerâtın Devlet-i Osmaniye için muhill-i haysiyet olmaması ve bizim için matluba muvafık bir neticeye iktiran etmesi yegâne arzumuzu teşkil eder. İşte bugünkü Ermeni ıslahatı meselesine karşı bizim takip ettiğimiz ve edeceğimiz en meşru ve en namuslu hatt-ı hareket bundan ibarettir.”

Muharrer makale bunu müteakip yeni ıslahat önünde yaygaracılıktan vazgeçilmek ve eski ifrat ve çocukluğu tekrar etmemek icap ettiğini zikrederek diyor ki:

“Islahat-ı hazırda bir Ermeni ıslahatı değil, bir idare-i Osmani'ye ıslahatıdır. Şimdiye kadar o nam ile söylenmesine bunun yalnız Ermeniler tarafından istenilmesine haml ederiz. Zaten Ermeniler ıslahatı yalnız kendileri için değil bütün vatandaşları için talep etmişlerdir. İşte İttihat ve Terakki'nin Şarkî Anadolu'da takip edeceği hatt-ı hareketin doğru telakkisi de bundan ibarettir.”

Sonrada Ermenilerin serinkanlılıkla muhakeme yürütmelerini ve öteki milletlerden başka bir şey kazanmadıklarını bilmeleri hususundaki tavsiyesini tekrar etmekte ve bunun Ermenilerin netice-i siyaseti olmak üzere gösterilmesine itiraz ve hücum eylemektedir. Nihayete doğru sözüne şu suretle devam ediyor:

“Islahatın Ermeniler ile meskûn vilayetten başlamasının esbabını en ziyade oraların muhtaç-ı ıslah ve imar olmasında aramalıdır. Fakat Hükümet-i Osmani'ye bununla da kanaat etmemekte ve bütün vilayetlere teşmil için çalışmaktadır.

Ermenilerin serinkanlılık ve sükûn-ı vicdaniyle harekete mecburdur. Hadd-ı zâtinde muzır olmayan bir takım sözler ve hareketler vardır ki tehlike ve buhran zamanlarında onlardan mühellik neticeler tevlid eder. Adana kıtallerinde Ermenilerin hiçbir kabahati olmadığı o zaman hükümetçe bile resmen tahkik etmiştir. Mamafih kıtallerden evvel oradaki Ermeniler'den bazılarının her veçhile uslu ve ihtiyât-kârâne davrandığını hiç kimse iddia edemez. Bu facia hakkındaki bütün neşriyatı okuyarak şu kanaati hâsıl ettim ki Ermeniler daha ziyade uslu ciddi bir hatt-ı hareket takip etmiş olsalardı ya kıtallerin önü alınır veyahut o derece kesb-i vüsat etmesi men edilebilirdi.

Adapazarı Vakası da tıpkı bu kabildendir. Edebiyat namıyla icra olunan bir şenlikte revolverle sokağa çıkmanın lüzumu olmadığını da herkes tasdik eder.

Bu satırları yazmadan maksadım her tarafta bulunan Ermeni millettaşlarını ihtiyata davet etmektir. Allah aşkına, millet aşkına biraz serinkanlı olunuz. Biraz ciddiyetle hareket ediniz. Etrafınızda bulunan muhtelif unsurların ezhanını tahdîş ve onların şüphelerini tahrik etmeyiniz. Tefahür ve nümayişlerden içtinap ediniz. Bunları bilhassa gençlere tavsiye ediyorum. Gençliklerinin hatırası için biraz ciddiyetle hareket etsinler. Birkaç dirhem dirayet ve tedbir, birkaç okka efsûs ve nedametten evladır. Cesaretleri var ise, marifetlerini hücumu maruz bulundukları veyahut sevgililerinin hayat ve namusunun tehlikede bulunduğu zamanlarda gösterebilirler, söz ve tefahürle iş görülür zannetmesinler.

Geçen gün seyahatten yeni avdet etmiş bir İngiliz, bir gece Seyfo (?) ile vukua gelen bir mülakatında ıslahattan bahs olunduğu sırada Seyfo'nun cevaben: "Ermenilere ıslahat bahş olunacak olursa etrafımda bulunan bütün Ermenileri keseceğim." dediğini söylüyordu.

Cühela-yı avam hala bu zihniyettendir. Islahata amir bulunan idare ne kadar müessir olursa olsun, bu zihniyeti derhal izale edemez. Bütün harekâtımızda bu noktayı nazar-ı dikkatten devr tutmamalıyız. Islahat bizi Türkiye'den başka memlekete nakletmez. Mukadderatımız Türk ve Kürtler'le merbuttur. Onlarla birlikte oturup kalkacak, onlarla birlikte yaşayacağız. Binaenaleyh onların ihtisasât ve ahlakını, efkâr-ı batıla ve şüphelerini bile nazar-ı itibara almalıyız. Etrafımızda

bulunan unsurları tenvir ve onların emir-i tealisine hizmet etmek vazifesi ile mükellefiz. Bu vazifeyi de ancak mülâyemet ve hüsn-i muâşeretle ifa edebiliriz. Ya bu vazifeyi böylece ifade ederiz veyahut aks-i hareketimizin belasını çekeriz.

Gazetelerimize dahi aynı şeyleri tavsiye ediyoruz. Boşboğazlık gayet muzır bir şeydir. Bazı defa sukut söz söylemeğe pek çok müreccahtır. Söz gümüş ise sukut altındır.

Hülasa-i kalam olmak üzere tekrar ederiz ki hâl-i hâzırda Ermenilerin bulunacağı vaziyet malumdur. Islahat meselesinde bitaraf olarak hâl-i intizârda bulunmalıyız. Halimizin ıslah ve terfihini hükümet-i meşrutimizden bekliyoruz. Şayet ecnebi devletler dahi memleketimizin menafini tehlikeye ilga etmeksizin halisane şefaatte bulundukları takdirde bunu kabul etmemek veyahut redd etmek bize ait değildir. Vazifemiz devir-i endişâna ve müdîrâne hareket etmektir. Böyle buhranlı zamanlarda kavlen ve amelen ber-güne galeyana, şüphe ve hasede sebebiyet vermemeliyiz. Daima bizim Türk ve Kürt komşularımızla beraber yaşamağa mecbur olduğumuzu, bizim mukadderatımızın onlarınkine merbut bulunduğunu asla unutmamalıyız. Biraz da onların halet-i fikriyyesini nazar-ı itibara almak ve hüsn-i muâşeretle onlardan sadr olabilecek muziretleri def etmek çarelerini aramalıyız. Gerek onlara ve gerek bize faide-i bahş olacak hatt-ı hareket bundan ibarettir.”

No: 1824

22 Kanun-i Sani 1914

2.s.

4-5.stn.

ERMENİ PATRIKHANESİNDE

Mîlâd-ı İsa Yortusu münasebetiyle evvelki gün Kumkapı'da kâin Ermeni Patrikhanesi'nde bir resm-i kabul icra olunmuştur. İşbu resm-i kabulde 100'ü mütecâviz zevat ile meclis ve heyet azaları hazır bulunmuşlardır.

Meclis-i Umumî Reisi Doktor Dagavaryan Efendi meclis-i mezkûr namına bir nutuk irad ederek resm-i tebriki ifa ettikten sonra Patrik Efendi'nin muttasıf olduğu mezaya ve gayretten pek çok hüsn-i hidemât beklenilmekte olduğunu ve Anadolu ıslahatının Hükümet-i Meşruta-i Osmaniye'nin, taht-ı himayesinde mevki-i tatbike vaz' olunacağını ve Ermeni milleti artık asayiş ve refâha hâlâ nail olarak hükümete karşı daha ziyade ifa-yı hüsn-i hizmet edebileceğini beyan eylemiştir.

Buna müteakip Meclis-i Cismanî Reisi İstefan Efendi hezeyan bir nutuk irad ederek patrikhane meclislerini işgal eden meselelerin en mühimi Ermeni milletin asayiş ve emniyet meselesi olduğunu beyan etmiş ve Hükümet-i Osmaniye Ermeni milletin emniyeti ve terakkisiyle kendi emniyeti ve terakkisi temin edilmiş olacağını bilerek ıslahatın tatbikine müsâraat edeceğini kaviyyen memul etmekte bulunduğunu dermeyan eylemiştir.

Patrik Efendi cevabında bazı mesâil-i dâhiliye-i maliye hakkında muhtasaran malûmat ita ettikten sonra İstanbul'dan uzaklaştıkça ıslahat-ı ihtiyâcâtı o nispette artmakta bulunduğunu ve ıslahat-ı dâhiliyenin artık az müddet zarfında mevki-i tatbike vaz' edilmesiyle ihtiyâcât-ı mezkûrenin mündefî' olacağını ve Ermeni milleti daima Devlet-i Osmaniye'ye merbût bulunduğu cihetle memleketimizin esbâb-ı

terakkiye ve ıslahatının istikmâlini münhasıran Hükümet-i Osmaniye'den istirhâm ve intizâr etmek mecburiyetinde bulunduğunu beyan ile hatm-ı makal eylemiştir.

No: 1825

23 Kanun-i Sani 1914

2.s.

5.stn.

ERMENİ MEBUSLARI HAKKINDA

Ermeni mebusların intihabı meselesiyle iştigal etmek üzere patrikhanece teşekkül eden komisyon-ı mahsus azasından bir zat Jamanak gazetesi muharrirlerinden birine âfideki beyanatta bulunmuştur:

“Ermeni mebuslar intihabı meselesi bundan akdem patrikhanenin mahâfil-i resmiyesinde mevzu-i müzakere olduğu sırada Ermeni milletinin hukuku ile beraber hükümet-i seniyyenin hissiyâtına hâlel getirilmemek ve Kanun-ı Esasi ahkâmından da inhıraf edilmemek suretiyle Ermeni milletinin hukuk-ı muhafaza edilmek üzere bir tedbir-i musîb ittihaz edilmesine sarf-ı gayret olunmuştur.

Bu esasa ibtinâen Ermenilerin temsil-i nispi usulünün icap ettirdiği miktarda mebus çıkarmaları hakkında bir lâyiha-ı kanûniyenin tanzim olunması ve bu mebusların dâhilen millet tarafından intihab edilmesi teklif olunmuştur. Bu teklif hükümetçe şayan-ı kabûl görülmediği cihetle Ermeni milleti intihâbâta iştirakten istinkaf-ı mecburiyetinde bulunmuştur. Hâlbuki biz yine aynı esas ve düsturu takip edeceğiz. Taraf-ı hükümetten tekrar mukarenet gösterildiği takdirde bittabi bizde aynı düstur ve esaslardan inhıraf etmemek üzere müzâkerâta girişmekten çekinmeyeceğiz. Evvelce tarafımızdan vaki olan teklifin taraf-ı hükümetten ilânihaye

reddedilmeyeceğini memul ederiz. Zaten hükümetin ahiren Suriye ahalisine vermiş olduğu kânunlarla aynı düsturu kabul etmiş olduğu der-kârdır. Bizim mutâlebâtımız ise daha ziyade mutedilâne bulunduğundan nail-i muvaffakiyet olacağımızı ümit ediyoruz.”

No: 1826

24 Kanun-i Sani 1914

2.s.

5-6.stn.

ISLAHAT ETRAFINDA

Mahâfil-i resmîyede devarân şayialara nazaran Ermeni ıslahatı hakkında cereyan etmekte bulunan müzâkerâtın neticeye iktirân etmesini beklenilmeyerek şimdiye kadar sûret-i kat’iyyede tekerrür etmiş olan noktaların şimdiden mevki-i icrâya vaz’ edilmesi Bâb-ı Âli ile düvel-i muazzama süferâsı meyânında mevzû-i müzâkere ittihâz olunmakta bulunmuştur.

Şimdiden mevki-i tatbîke vaz’ olunacak noktalar ber-vech-i âtî olmak üzere zannolunmaktadır: Evvelâ, arazi münâzaalarının halli; sâniyen, ecnebi müfettişlerin tayini; sâlisen, jandarma heyetinin ıslâhı için bî- taraf küçük devletlerden alınacak olan müfettişlerin tayini; râbian, ahvâl ve elsine-i mahalliyyeye âşinâ olan memûrînin tayini; hâmisen, hizmet-i askerîyyenin mahallince ifâsı meselesi, sâdisen, lisân meselesi vesâire.

“Azadamard”

(Tan) gazetesinin İstanbul muhabir-i mahsusu vilâyât-ı şarkîyye ıslahatı hakkında Osmanlı rical-i siyâsiyesinden biriyle icrâ eylediği bir mülâkatı ber-vüch-i âtî naklediyoruz. Bu mülâkattaki beyanata göre vilâyât-ı şarkîyyede icrâ olunacak ıslahat hakkında Hükümet-i Osmaniye ile Bâb-ı Âlî arasında başlayan müzâkerâta

sûret-i kat'ıyyede nihayet bulmuş nazarıyla bakılabilir. Bu müzâkerâtın efkâr-ı umûmiyede icrâ eylemiş olduğu tesir büyük bir salâhtır. Said Halim Paşa Kabinesi'nin göstermiş olduğu fikir-i müsâlemet-i cûyâna bu çatallı meseleyi hall etmiştir.

Hükümet-i Osmaniye bu mesele-i müşkülede pek ziyade basiret göstermiş ve düvel-i muazzama tarafından vaki' olan nasâyihin memleketin teâlîsine mûcip olacağını nazar-ı dikkate alarak bunları kemâl-i ehemmiyetle dinlemiştir. Şimdi bir neticeye iktirân edecek yalnız bir mesele bulunmaktadır. Bu da vilâyâtteki meclis-i umumîyedir. Rusya meclisteki Türk ve Ermeni azalarının adedinin bir olmasını arzu ediyor, Bâb-ı Âlî ise bütün memalik-i mütemeddinede cârî olan usûle tevfikân usûl-i nesebiyenin kabulünü istiyor.

Rusya sefiri bu teklif-i müteakabile ancak zaîf bir mukavemette bulunuyordu. Rusya sefirinin İslâm unsurunun ekseriyeti teşkil ettiği açıktan açığa malûm bir havalide tesâvî meselesinin ortaya konulmasını pek müdâfaa edilecek bir mesele olarak telâkki etmemesi pek melhûzdur. Çünkü müzâkerât hep dostâne bir surette devam etmiştir. Bâb-ı Âlî beslemekte olduğu hüsn-i niyete yeni bir misâl göstermek için pek ziyâde şayan-ı kabûl bir teklîf-i serd etmiştir. Müslümanlara karşı yine bir emniyet teşkil etmekle beraber Ermeni unsurunun daha toplu bulunduğu Van ve Bitlis'te Rusya tarafından vâki' olan teklîf kabûl olunacak ve bu tahrîr-i nüfusun hitâmına kadar devam edecek ve tahrîr-i nüfustan sonra tekrar temsîl-i nispi cârî olacaktır. Bundan başka temsil-i nispi usûlünün cereyân eylediği vilâyetlerde hükümet bizzât Ermeni cemaatlerinin talep eylemekte oldukları adedi nazar-i dikkatten devr tutmayacaktır. Türklük tarihinin en müşkül bir devresinde idare-i hükümeti ele alan hükümet-i hazır için bu pek büyük bir imtiyazdır.

Burada Bâb-ı Âlî'nin, Avrupa tarafından vuku' bulan teşebbüste göstermiş olduğu hüsn-i niyetin nazar-ı dikkatten devr tutulamayacağını ve ancak düvel-i muazzamının muâvenetiyle mevki-i tatbike vaz' olunabilecek olan ıslahata karşı muavenette bulunmaktan hâli kalmayacağı ümîdi mevcuttur.

Türkiye ekseriyet-i azîmeyi teşkil eden Müslümanların âdem-i memnûniyeti tehlikesi altında olduğu halde Avrupa'nın nasihatlerini dinlemiş ve binaenaleyh kendilerinden muavenet beklemek hakkını kazanmıştır.

No: 1829

27 Kanun-i Sani 1914

3.s.

3.stn.

İNTİHABAT

ERMENİLER VE İNTİHABAT

“Puzantiyon” gazetesinden:

Fransızca gazetelerin dünkü (Pazar) ve bugünkü nüshalarında Ermenilerin mebusân intihabatına iştiraki hakkındaki neşriyat farziyâttan ibarettir. Ermeni Patrikhanesi'nce bu babda güya ittihaz edilmiş olan mukarrerâtın henüz aslı ve esası yoktur. Hakikat-ı hall şudur ki Ermenilerin intihabata iştirak etmesi için hükümet-i seniyye mahâfilince bir arzu beyan edilmiş ve Ermeni milletinin talep edildiği veçhile 18 – 20 Ermeni mebusun intihab olunmasına muvafakat gösterilmiştir. Ancak bu babda bir kanûn-ı mahsûs vaz'ının Meclis-i Vükela'nın daire-i salahiyeti haricinde bulunduğu da başkaca beyan edilmiştir. Bu noktalar çarşamba günü (yarın) akd-ı içtima edecek olan komisyon-ı mahsusta mevzû'-i müzakere ittihaz olunacak ise de mezkûr komisyon âdete bir heyet-i müşavereden ibaret bulunduğu cihetle bu babda ki karar-ı kat'i muahharen Meclis Muhtelit tarafından ittihaz olunacaktır. Bu kararda münhasıran Patrik Efendi marifetiyle hükümete arz edilecek ve Patrik

Efendi'den maada hiçbir kimse intihab meselesi hakkında erkân-ı devlet ve hükümet-i seniyye ile müzâkerâta girişmek salahiyetine haiz bulunamayacaktır.

No: 1833

31 Kanun-i Sani 1914

1.s.

1-2.stn.

SİYÂSİYYÂT

İNTİHABAT VE ANASIR-I GAYR-İ MÜSLİME

İntihabat meselesinden dolayı bir müddetten beri Ermeni ve Rum Patrikhaneleri'yle İttihat ve Terakki Fırkası arasında devam eden müzâkerât henüz hitâm bulmadı. Gerçi son iki gün zarfında bu müzâkerâtın Rum Patrikhanesi'ne ait olan kısmı hayli ilerlemiş ve işin bir neticeye rabtı kuvve-i karîbeye gelmiş ise de henüz bazı noktalar üzerinde ittihat-ı tam hâsıl olmadığı anlaşılıyor. Ermeni Patrikhanesi'ne gelince vaktiyle Patrik Efendi tarafından hükümet-i seniyyeye verilen ve münderecatı Kanûn-ı Esasî'nin ve intihab kanûnunun metin ve ruhuna mugayir bulunmak itibariyle bittabi şayan-ı kabul görülemeyen beyhude takrir üzerine bir müddet müzâkerât-ı itilaf-ı cûyâna devam ettikten sonra nihayet mesele patrikhane meclislerinin eline geçmiş idi. Orada cereyan eden müzâkerâttan ara sıra gazeteler vasıtası ile haber almak kabil oluyor ise de bu haberlerin mevsûkiyeti malum olmadıktan başka neticeye yaklaşıldığını gösterecek bir emareye de dest-res olamamaktayız. Şu hâle göre intihabat meselesinden dolayı patrikhanelerle İttihat ve Terakki Fırkası arasında başlayan müzâkerât her ne kadar hâd bir ihtilaf devrinden çıkmış ise de henüz itilâf-i kat'îye iktirân edememiş olduğu beyan olunabilir.

Hâlbuki bir haftadan beri İstanbul sokaklarında dolaşan müntahâb-ı sani sandıkları muamelât-ı intihabiyenin son safhası da ikmal edilmek üzere olduğunu gösteriyor; hatta bazı intihab daireleri bu son safhayı da bitirerek müntahâb-ı sanilerini ilan ediyor, taşradan gelen haberler intihab işlerinin bir faaliyet-i muntazama ile devam ettiğini, bazı kazalarda mebus namzetlerine rey bile verildiğini bildiriyor. Bir taraftan millet meclisine ait bu gibi hazırlıklar görülürken diğer taraftan anasır-ı gayr-i müslimenin, esbab-ı mantıkıyeye istinat etmeyen, bir takım metâlib ve müddeayât ile intihabata bigane durmaları hoş bir şey olmasa gerektir. Milletlerin hukuk-ı esasiyesinden olan hakk-ı intihab o kadar muhteremdir ki bunu sekteye uğratmak hürriyetin esasına dokunmaktır. Bu hakkın serbestçe inkişaf ve istimali – bazı esbab-ı zarûriyye dolayısı ile – müşkül olduğu vakit hükümetler bazı muvazaalı tedbirlerle teshîlât göstermek tarikine de giderler. Kanûnun sâidesinden mümkün mertebe fazla istifade ederek ve metn-i kanûni mümkün olduğu kadar geniş bir suretle tefsir cihetine giderek hakk-ı intihabı en az mânialı zeminlere sevk etmek bugün her millette gaye-i hayali olmuştur. İttihat ve Terakki Fırkası'yla patrikhaneler arasındaki müzâkerâtı takip ve tetkike muvaffak olanlar fırkanın da bu gaye-i hayali peşinde koştuğunu teslim ederler. Her iki patrikhane tarafından serdedilen metalib-i kanûnun metin ve ruhuna uydurmak, başkalarının hukuk ve intihabiyesini hâlel-dâr etmeksizin bu talepleri isâf edebilmek, hulasa anasır-ı muhtelifenin âmâl ve ihtiyâcâtına yüksek bir nazarla bakarak ona göre tedbirler düşünmek fırkaca bir emel-i mahsustur. Ancak bu emel ne dereceye kadar husule gelebilir? Fırka kendi prensiplerini çiğnemeksizin, kanûnun gayet sarîh kuyudunu parçalamaksızın ne dereceye kadar ilerleyebilir? İşte gayr-i müslim vatandaşlarımızın anlamıyor gibi göründükleri nokta budur. İttihat ve Terakki nihayet bir fırka-i siyasiyedir ki bugün hükümet kendisine istinat etmekle beraber kendisi, kavanin-i mevcudeye dayanarak muhafaza-i kuvvet ve mevki' etmektedir. Fırka bir kanûnun üstünden atlayarak bir şey yapamaz; olsa olsa teferruâtta ait bazı müsaadâtta, daha doğrusu kendi hakkından bazı fedakarlıkta bulunabilir. Bir fırkadan bunun fevkinde istemek ve o fırkaya “Sen bunu yapabilirsin ama kasten yapmıyorsun.” demek pek kıymetli kanûn-şinaslar yetiştiren anasır-ı gayr-i müslime için bir dalâlet-i fikriyedir ki biz buna imkan veremeyiz. Siyasi fırkalarda ledelicab kanûn fevkine çıkabilmek salâhiyetini – bugün için ve bugünün menfaati namına – kabul edenler yarın aynı silahın kendi

aleyhlerinde kullanılabileceğini, bugün onlara kolayca bir hakk bahşeden bu salahiyyetin yarın yine onlardan en esaslı hukuku nez' edebileceğini unutmamalıdır.

İşte İttihat ve Terakki Fırkası ile patrikhaneler arasındaki müzâkerât bu esas üzerine cereyan ediyor, Fırka bu esasları ve ancak kanun ile yaşayan bir heyet-i siyasiyye olduğunu unutmaksızın itilâf çarelerini arıyor. Ümit-i itilâf henüz kuvvetlice olduğu için şimdilik müzâkerâtın muhtelif safhaları hakkında izâhât vermeyeceğiz. Osmanlı ismini taşıyan her ferdin Osmanlılık hissiyâtıyla da mütehassis olduğunu – aksi anlaşıncaya kadar – itimâd etmek borcumuzdur. Binaenaleyh müzâkerât-ı vâkıayı alâkadârlar gibi matbûatta sükûn ve itidâl ile takîp ediyor. Yalnız şurasını kaydetmeden geçemeyeceğiz ki İttihat ve Terakki Fırkası müzâkerâtın bidâyetinden bugüne kadar hukuk-i anâsıra riâyetkârlığını gösteren açık ve samimi bir meslek takîp etti; şımarık bir kuvvet gibi değil, hakkı tanıyan ve prensiplerine bağlı duran bir kuvvet gibi telâssız ve ifrâtsiz gitti. Bunun takdir olduğunu, bu meyl-i itidâl ve itilâfa hüsn-i insâf ile mukabele edildiğini görmek ister.

Şimdi nazar-ı mübâhaseleri bir tarafa bırakarak fiiliyata bakalım; bütün hüsn-i niyetlere rağmen durmayıp ilerleyen bir hakikat vardır: Vaktin darlığı. Vakit geçiyor, muâmelât-ı intihâbiyye her tarafta hitâm buluyor, sandıklar açılıyor, müntahab-ı sanîler tayin ediyor, intihâb kânûnun müddetleri birer birer tamam oluyor. Müzâkerâtın bundan fazla sürüklenmesinde biz hiçbir fâide-i ameliyye görmüyoruz; mümkün olan her türlü müsâadât yapılmış, fikir-i itilâfın son derecesine çıkmıştır. Artık bu mübâhaselerde adımlara ağırlık veren anâsır-ı müfrite bertaraf edilmez ve kemâl-i halâs ve safvetle ve elbirliği ile çalışmak için hulûl eden fırsat fevt edilirse buna çok müteessif olacağız. Fırkanın da irade ve ihtiyari altında olmayan bazı esbâb vardır ki bunlar şimdiye kadar pek büyük müşkülât ile tehîr edilebildi; ancak her şeyin bir haddi olduğu gibi bu intizârında bir gayesi vardır. Müsaade-i imkândan bugün istifade edilmez ise, korkarız ki, yarın vakit geçmiş olabilir. Buna mahal bırakılmayacağını ümit ederiz.

No: 1836

3 Şubat 1914

2.s.

6.stn.

İNTİHABAT VE ERMENİLER

Ermeni Patrikhanesi Meclis-i Cismâni'si intihabata iştirâk edilmek cihetini esas itibâriyle kabûl ve iltizâm etmiş olduğu evvelce yazılmıştı. Ermeni Katolik Patrikhanesi Meclisi dahi geçen cuma günkü içtimaında Ermeni Katolik Cemaati'nin intihabata iştirâk eylemesini taht-ı karâra almıştır.

Ermenice “Panper” gazetesı muharriri İttihat ve Terakki Cemiyeti kâtib-i umûmisinden mesâil-i intihâb, hakkında bazı beyânât telâkki ettiğini yazmaktadır. Mezkûr beyanata nazaran Rumlara taalluk eden nikat-ı nazar-ı tevhit ve telîf edilmiş, o husûstaki itilâfta kesb-i kat'iyet etmiştir.

Ancak İstanbul'dan çıkarılacak mebuslar hakkında henüz bir karâr-i kat'î ittihâz olunmamış, fakat bununda bu hafta içinde hallî mukarrer bulunmuştur. Mebûsin-i sabıkadan bazılarının tekrar intihabı muhtemel ise de namzetler hakkındaki şâyîât ve neşriyat hep nâ-be-hengâm bulunmaktadır. Bu babda denildiği gibi tekrar etmiş bir şey olmamakla beraber, muhalif fırka mensubîninin intihabı şayiası erâcîften ibâret bulunuyor. İttihat ve Terakki Fırkası'nın muhalifleri lehinde propaganda yapması bittabi makul ve mümkün değildir, bu milletin reyine kalmış bir iştir.

“Panper” muharriri irat ettiği bir diğer suâle karşı Meclis-i Mebûsân'ın azâsı, birçok yerler gaip olmasına mebnî tenâkus etmekle beraber, evvelce mebûs alınmayan yerlerden bu defa mebûs geleceği cevabını almış ve “İzzet Paşa'nın Şam'da kendi namzetliğini koyacağı ve Meclis-i Mebûsân'da reis olacağı” şayiası da

donanmaya beş bin lira vermekle böyle bir şeyi hak kazanmak nasıl kâbil olur? Cevabıyla tekzip olunmuştur.

Ermeniler’le itilâf içinde İttihat ve Terakki Fırkası yeni şerait dermeyan etmemiştir; hatta birçok yerlerde intihabata başlanmış, Ermeni mebuslar çıkarılmak üzere bulunulmuştur.

Kâtib-i Umumî Mithat Şükrü Bey Ermeni Patrikhanesi’nin yeniden müzâkerâta girişeceği hakkındaki suâline cevaben demiştir ki:

— Pekâlâ, fakat çok geç kalınmış olmasın! Korkarım ki Ermeniler bu defa istedikleri kadar mebus çıkaramayacaklardır.

— Niçin? 18, 20 mebus vaat olunmamış mıydı?

— Evet; fakat vakit geçti ve gittikçe de geçmektedir; binaenaleyh birçok mahallerde intihab bitmiştir ki oralardan Ermeni mebus çıkarılamayacağı tabî’idir.

— Bir sual daha sorayım; Anadolu’nun iki daire-i teftîşiyesi için tayin olunacak iki Osmanlı müfettişin tayini hakkında bir karar ittihaz olunmuş mudur?

Kâtib-i Umumî Bey suale “Buna dair hiçbir ma’lûmâtım yoktur.” cevabını vermiştir.

No: 1839

6 Şubat 1914

2.s.

2.stn.

ERMENİLER VE İNTİHABAT

Puzantiyon gazetesi evvelki günkü Meclis-i Muhtelit'in müzâkerât ve mukarrer tından bahsettiği sırada diyor ki:

“Ermeni Katolik ve Ermeni Protestan Cemaatleri intihabat meselesinde kendileri için bir hatt-ı hareket tayin etmiş oldukları gibi siyasi cemiyetler dahi kendi istedikleri hatt-ı hareketi tayin etmekte muhtardırlar. Mal m olduğu veçhile bir buçuk sene evvel icra olunan son mebûsân intihabatı esnasında – ki şimdiki şer itle ve şimdiki şekilde icrâ olunmuştu – Siyasi cemiyetlerimizden biri patrikhane meclislerinin kar rlarına hav le-i sem’ itib r etmeyerek intihabata iştirâk etmiş ve Ermeni milletini de heyet-i intih biyye ile beraber ve onun gösterdiği cetveller üzerine rey vermeye davet etmişti.

İşte Meclis-i Muhtelit bütün bu cihetleri nazar-ı dikkate alarak yarınki (bugün) içtimada behemehal bu meseleye kat’iyen bir netice verecektir.”

Ermeni Patrikhanesi Meclis-i Muhtelit’i evvelki gün akd-i içtima’ ederek mebûsân intih batı hakkında tekrar cereyan eden müzâkerât neticesinde meclis-i mezk ri teşkil eden iki heyetten gerek Meclis-i Ruh n  ve gerek Meclis-i Cismâni’si az sının hükümetle tekrar müzâkerâta girişmek taraftarı bulundukları anlaşılmıştır. Bu içtimaa siyasi firkalar murahasları dahi davet edilmiş idi ise de bunlardan hiçbiri icabet etmemiş olduğu cihetle evvelki gün yine müzâkerât-ı v kıa bir netice-i kat’iyye iktirân edemediğinden cuma günü (bugün) tekrar akd-ı içtima edilerek bu meseleye kat’iyen bir netice verilmesi taht-ı karara alınmıştır. Cuma günkü içtima’da

behemehal hazır bulunmak üzere siyasi cemiyetler murahhaslarına tekrar davet-nameler gönderilmiştir. Mamafih bunlar bugün dahi ispat-ı vücut etmedikleri takdirde Meclis-i Muhtelit bu mesele hakkında bir karar-ı katî ittihaz etmekten geri durmayacaktır. Ermeni Protestan ve Ermeni Katolik Cemaatleri'ne gelince bunlarda evvelki günkü içtimada bulunmuşlar ise de intihab meselesinde kendilerince takip edecekleri hatt-ı hareketi zaten tayin etmiş olduklarından tekrar meclise davetlerinden sarf-ı nazar edilmiştir.

No: 1840

7 Şubat 1914

2.s.

6.stn.

ERMENİLERİN İNTİHABATA İŞTİRAKİ MESELESİ

Patrikhane iştirake karar veriyorsa da ... Ermenilerin intihabata iştirak edip etmeyecekleri hakkında ancak bugün bir karar verileceğini yazmıştık. Dün cereyan eden müzâkerât hakkında aldığımız malûmâtı ber-vech-i âtî yazıyoruz:

Ermeni Patriği Zaven Efendi evvelki gün intihab meselesi hakkında siyasi Ermeni fırkalarının murahhasları ile bir müzakerede bulunmak üzere kendilerini nezdine davet etmişti. Bu davete yalnız Hınçakist ve Ramgavar Fırkaları icabet etmişler ve esna-yı müzakerede Meclis-i Muhtelit'in dünkü içtimasında hazır bulunacaklarını söylemişlerdi.

Dün Meclis-i Muhtelit akd-i içtima ile evvelce mukarrer olduğu üzere bu meseleyi ber müzakere eylemiştir. Her ne kadar müzakereye, hatta vaade rağmen,

hiçbir fırka tarafından iştirak edilmemişse de meclis, hafi bir müzakereden sonra intihabata iştirake karar ve bunun için artık meclis bu mesele ile meşgul olmaksızın bütün mesailin hallinde Patrik Efendi'ye salahiyet-i kâmile vermiştir.

Fakat bu meclisin bu kararı bir şarta tabiidir: Dünkü içtimaa fırka-i siyasiye aralarında bir suret-i hall kararlaştıramadıkları için iştirak etmemişlerdir. İşte patrikhane meclisi de kararını bu suret-i halle talikan vermiştir. Binaenaleyh eğer dün gece içtimaları mukarrer bulunan fırka-i siyasiye meclisinde intihabata hiçbir fırkanın iştirak etmemesi takarrür edecek olursa patrikhane de iştirak kararını mevki-i tatbika koymaksızın bu işi Meclis-i Millî'ye havale eleyecektir.

Şu izahattan anlaşılıyor ki Meclis Muhtelit'in dünkü kararına rağmen maa-t-teessüf bu mesele henüz hall edilmiş telakki edilemez eğer her türlü ümit ve intizar hilafına ve her türlü manadan ârî olarak fırka-i siyasiye intihabata adem-i iştirake karar verirse bu mesele bir de Meclis-i Millî'ye havale edilecektir. Hâlbuki şu önümüzdeki gün intihabatın son günleridir. Pek korkarız ki iş Meclis-i Millî'ye düşerse verilecek karar pek geç kalmış olur.

No: 1843

10 Şubat 1914

2.s.

6.stn.

İNTİHABAT VE ERMENİLER

Ermenice “Panper” gazetesi Ermeni siyasi fırkalarından birine mensup mühim bir zatın beyanat-ı âtîyesini neşretmektedir:

“Gerek mensup olduğum fırka gerek sair firkalar, son iki günde cereyan eden müzâkerât neticesinde, Ermenilerin mebusân intihabına iştiraki hususunda esasen hem-efkârdırlar, şu şartla ki patrikhane takririnde münderiç mutâlebât hiç olmazsa kısmen isaf olunsun. Firkalar netayic-i müzâkerâtı bugün yarın Patrik Efendi’ye tebliğ edeceklerdir. Binaenaleyh Patrik Efendi ihtimal ki yarın (bugün) Bâb-ı Âlî’ye giderek Dâhiliye Nazırı Talat Bey ile bir mülakatta bulunacaktır. Mamafih Bâb-ı Âlî ile müzâkerâtı sonuna kadar Patrik Efendi takip etmeyecektir. Mumaileyh milletin mutalebâtını taht-ı temine aldirdıktan sonra tafsılât hakkındaki müzâkerât intihab komisyonu ile İttihat Fırkası meyanında cereyan edecektir.

No: 1843

10 Şubat 1914

2.s.

6.stn.

İNTİHABAT VE ERMENİ KATOLİK CEMAATİ

Ermeni Katolik Cemaati Meclisi galiba Ermeni Patrikhanesi’nce meselenin sürüncemede bırakılmasından meyus olarak reis Kardaşyan Efendi vasıtasıyla doğrudan doğruya İttihat ve Terakki Fırkası Kâtip Umumîsi Mithat Şükrü Bey’e bil-mürâcaa otuz beş sene evvelki Meclis-i Mebusân’da Ermeni Katolik Cemaati’nden üç mebus bulunmuş olduğunu beyan ile bu defa dahi mezkûr cemaatten aynı miktarda mebus bulundurulmasını rica etmişlerdir. Mithat Şükrü Bey cevabında intihablar zaten bitmiş yahut bitmekte bulunmuş olduğundan müracaatlarında pek geç kalmış olduklarını beyan etmekle beraber behemehal bir Ermeni Katolik intihab edileceğini ve diğer birinin de intihabı için her veçhile sarf-ı gayret edileceğini İttihat

Fırkası namına vaat ve temin eylemiştir. Ermeni Katolik Cemaati'ne mensup olan Mecmua gazetesinin yazdığına nazaran İstanbul'da ve taşralarda Ermeni Katolik Cemaati nüfusunun 150 000 kadar olduğu anlaşılmıştır.

İttihat Fırkası tarafından beyan olunan arzu üzerine Ermeni Katolik Cemaati Meclisi Ermeni Katolik mebus intihabı kabil olabilecek on mahal göstermiştir.

İttihat ve Terakki tarafından vaki olan vaat üzerine mezkûr cemaat meclisi son içtimasında vükela-yı deaviden Mazikyan Efendi'yi ve Maârif Nezareti müfettişlerinden Kirkor Oskan Efendi'yi namzet göstermeği taht-ı karara almıştır. Şayan-ı dikkattir ki Rum Patrikhanesi bir namzet için iki zat göstermekte bulunmuş iken, Ermeni Katolik Cemaati'ne vaat olunan iki mebus için dört yerine iki namzet tayin olunmuştur.

“Panper”

No: 1844

11 Şubat 1914

2.s.

4.stn.

İNTİHABAT

ERMENİ PATRİĞİNİN ZİYARETİ

Ermeni Patriği Zaven Efendi intihabat meselesinden dolayı kararlaştırılacak itilaf hakkında Dâhiliye Nazarı Talat Beyefendi ile mülakat arzusunda olduğunu beyan etmesiyle müşarünileyh Talat Beyefendi dünkü salı günü öğleden sonra Patrik Efendi'nin ziyaretini kabul edeceğini cevaben bildirmişti. Filhakika dün öğleden

sonra Patrik Efendi Bâb-ı Âlî'ye gelerek Talat Beyefendi ile mülakat etmiş ve itilafın esasları mevzûbâhs olmuştur. Dâhiliye Nezareti'nin muamelat-ı intihabiyeye hakk-ı nezareti derkar ise de salif-üz-zikr esaslar hakkında müzakere icrası ve bir çare-i itilaf tedariki fırkaya ait olduğundan patrikhanece kararlaştırılan mevadd-ı itilafiye hakkında doğrudan doğruya fırka ile müzakereye girişilmesi lâzım geleceği ve fırkanın bu esaslar dairesinde itilaf akdetmesi memul idi ki Patrik Efendi'ye tefhim edilmiştir. Pek makul ve tabii olan bu mülâhazaya binaen Ermeni fırka-i siyasiye murahhaslarından mürekkep olan intihab komisyonunun bugün İttihat ve Terakki Merkez-i Umumîsi'ne müracaatla müzakereye ibtidar olunması kararlaştırılmıştır. Müzâkerât-ı vakıanın kariben bir hüsn-i neticeye isâl edilmesi memul-i kavidir.

“Azadamard”da okunmuştur:

Ermeni ıslahatı meselesinin pazar günü bir hüsn-i neticeye iktirân etmemesiyle Ermenilerin mebusân intihabatına iştiraki hakkındaki müzâkerâtın devamına mâni olan başlıca sebeplerden biri mündefi olmuş add olunabilir.

Siyasi fırkalar murahhaslarından müteşekkil heyet-i mahsusa evvelki akşam akd-i içtima' ederek intihab meselesi hakkında âtîdeki mukarreratı ittihaz etmiştir.

Evvela, Türkiye'de mütemekkin umum Ermenilerin miktar-ı nüfusu nispetinde yani yirmi Ermeni mebus bulundurulması.

Saniyen, Ermeni mebus namzetlerinin Ermeni milleti tarafından gösterilmesi.

Salisen, Ermeni mebus çıkarılacak mahallerin dahi Ermeni milleti tarafından tayin olunması.

Rabian, Bâb-ı Âlî tarafından parlamentoya bir “İntihab-ı Millî” layiha-i kanuniyesi takdiminin vaat olunması.

Hamisen, Ermeni mebusu intihab olunacak mahallerde intihab muamelatı tehir edilmek üzere Bâb-ı Âlî tarafından evamir-i lâzımenin seriân itası.

Sadisen, bunların ve bunlara mümasil daha sair mutâlebâtın mevk-i tatbiki vazi müzâkerâtının patrikhane meclisi tarafından teşkil olunan intihab komisyonu marifetiyle ve Patrik Efendi'nin taht-ı riyasetinde icra olunması.

Fırka-i muhtelif murahhaslarından müteşekkil heyet-i mahsusa dün sabah (Pazartesi) bu mukarrerâtını Patrik Efendi'ye arz etmiş ve Patrik Efendi bunları patrikhane meclisince ittihaz olunan mukarrerâta muvafık görerek tekrar müzâkerâta girişilmek için bir yevm-i mahsus tayin edilmek üzere Kamer Şirinyan Efendi'yi dünkü gün (Pazartesi) öğleden sonra Dâhiliye Nazırı Talat Beyefendi'nin nezdlerine göndermiştir.

Talat Beyefendi Patrik Efendi'ye bugün (Salı) ba'de-z-zuhr kabul edeceklerini bildirmişlerdir.

Puzantiyon gazetesi dahi fırak-ı muhtelif heyeti tarafından ittihaz olunan baladaki mukarreratı aynen derc ettikten sonra demiştir ki: "Altı maddeden mürekkep olan bu mukarrerâta yedinci bir maddenin dahi ilavesi zaruri idi; şöyle ki heyet intihabiye tamamıyla bitaraf olan ve intihab meselesiyle kat'iyen alakadar olmayan zatlardan teşkil olunmalıdır. Böyle bir ilave edilmedikçe diğer altı maddenin manası pek de layıkıyla anlaşılamayacaktır.

No: 1844

11 Şubat 1914

2.s.

5.stn.

BİR TİFLİS GAZETESİNİN MUÂHEZÂTI

Tiflis'te münteşir “Zakangar” (?) gazetesini Rusya'nın vilayât-ı şarkîye'ye dair serd ettiğı tekâlifin, lisan-ı mahallinin şumul-i vahimini hakkındaki mevaddını tetkik ettiğı sırada diyor ki:

“Temenni edilecek yalnız bir şey kalıyor ki o da Mösyö Sazanof'un Türkiye Ermenileri'ni değil fakat aynı zamanda Rusya'da sakin ve Rus olmayan akvam-ı muhtelif-i mahalliye de taht-ı himayesine alması lüzumudur.

Bir (Malarus) (?) ibtidai mualliminin Malarus mekat'ib-i ibtidaiyesinde tedrisâtın lisan-ı mahallî üzerine icra edilmesi hakkındaki teklifâtına karşı (Zemşina) (?), (Noyaviremya) (?) ve (Rusya) gazeteleri tehacümâta giriştiler. Hatta teklif-i mezkûru Rusya'nın tamamîyet-i mülkiyesi aleyhinde bir hareket gibi telakki ve o suretle neşr ve ilan ettiler.

Bunun üzerine mekat'ib-i ibtidaiyeyi zabitanın nezaret-i şedidesi altına almak suretiyle tahsil-i millînin emr-i ıslahı hakkındaki nizâm-nâmeler biri birini valî etti. Hâlbuki Rusya Hariciye Nazırı'nın bugün Türk Ermenileri için Bâb-ı Âlî'den talep ettiğı müddeiyât hala Rus ibtidai mualliminin teklifinden kat kat fazla ve esaslıdır.

Bu suretle öyle bir hal husule gelir ki: Rusya Hariciye Nazırı, Gürcü, Ermeni, Malarus, Yelarus (?) ve ilh. Rus tebaasının hukukunu müdafaa edeceği yerde Türkiye'de sakin Ermeni unsurunun refah ve saadetini temin etmekle meşgul oluyor. Bu gayritabiî vaziyet ve hale karşı tebaa-i mezkûrenin hissiyatını düşününüz!

Vaziyet o derece de gayritabiîdir ki hükümet taraftarı olan matbuat için iki çare kalıyor: Bu iki çareden birincisi Hariciye Nazırı Mösyö Sazanof'un nezaretten teb'idini talep ve bu suretle Rusya diplomasisinin gayr-i mantiki mutalebâtını kapatmaktır. (Bizim Yelarus, Malarus, Gürcü, nihayet yine o Ermenilere vermek istemediğimiz bir şeyi Türkiye Ermenileri için Bâb-ı Âlî'den talep etmek pek tuhaf değil midir?)

Balada zikir ve ityan eylediğimiz akvam, bize Rusya'dan Hariciye Nazırı Mösyö Sazanof'un Türkiye Ermenileri için hükümet-i müşarün-ileyhâdan talep ettiği ıslahattan başka bir şey istemiyoruz demez mi? Ve demekte haklı değil midir (?)

Bittabi böyle bir talebin, Rusya tarafından ısgası gayr-i mümkündür.

O halde Türkiye ile hükümet müşarünileyhayı müdafaa eden Almanya'ya karşı arz-ı teslimiyet etmek kalıyor ki buda Rusya'nın asırlardan beri takip ettiği şark-ı karib politikasına tamamıyla mugayir bir hareket ittihaz etmek demektir."

No: 1845

12 Şubat 1914

1.s.

1-3.stn.

SIYÂSİYYÂT

ANADOLU ISLAHATI

Kısm-ı mahsusumuzdaki tafsilâttan da anlaşılacağı üzere Anadolu ıslahatı hakkında Bâb-ı Âlî ile düvel-i muazzama süfarası arasında cereyan eden müzâkerât artık hitâm buldu. Genç Türkiye Hükümeti'nin azm-i müceddidânesi, ıslahat hususundaki amal ve makasidimizin ciddiyeti bazı taraflarca kasten su-i tefsire uğratıldığı bir sırada bu haberi verebilmek bizim için pek ziyade şayan-ı memnuniyet bir hadise olduğu gibi müzâkerâtın safahat-ı muhtelifesinde – her türlü müşkilâta rağmen – itimat ve hüsn-i niyetten asla inhiraf edilmemiş, haysiyet ve nüfuz-ı hükümeti müdafaa mesleğine pek sadık kalan Bâb-ı Âlî ile Hükümet-i Osmaniye'nin istiklâline tamamen riayetskâr olan düvel-i muazzama arasında bir ahenk-i tam hüküm sürmüş olması ayrıca kayda şâyândır. Çünkü düne kadar müzâkerâtın hüsn-i cereyanına hizmet eden bu ahenk bugünden sonra icraat ve tatbikat sahasında faide-i bahş neticeler verecektir.

Memleketi ıslah etmek fikri genç Türkiye'nin hükümet vücuduna esasından merbut bir gaye idi. Biz bu gayeyi hiçbir zaman unutmadık. En müşkül dakikalarda, hatta mesaib-i harb içinde iken bile ıslahatı düşündük. O kadar ki harbin hitâmını müteakip bütün kuvvetimizle bu fikre sarıldık; hepimizin nazarları Osmanlılığın muhit-i istikrarı olan Anadolu kıtasına teveccüh etti. Anadolu'yu mamur etmek, Anadolu'nun hazain servetini açmak, hülâsa Anadolu'da mesut bir idarenin esaslarını kurmak için Avrupa'nın malûmât ve tecrübesinden istifade etmeği kararlaştırdık. Bundan altı ay evvel Anadolu için celp edeceğimiz müfettiş-i

umumîlere dair tanzim edilen kanun bu kararımızın sarîh bir delilidir. Ondan sonra birçok avarıza maruz kaldık, birçok mevânî-i siyasiye ile uğraşmağa mecbur olduk. Bunların her biri esaslı birer müşkül idi. Ancak Bâb-ı Âlî takip ettiği gaye ile selamet-i memleket arasındaki alakayı gördüğü için bu müşküllerin önünde fütur getirmedir. Gerçi bugün maziye intikal etmiş olan bu meselelerden bahsetmek istemeyiz. Ancak itiraf etmelidir ki ıslahat müzâkerâtı devam ederken bazen nevmî olacak dakikalarıyla geçirmiştik. Memlekette adeta bedbinlik hissini arttırmış olan bu hallere karşı ortada yegâne sarsılmayan şey hükümetin azim-i müceddidanesi, vatan-perverliği idi. Çok şükür ki bu kafi idi: İdare-i memleketi yeni esaslar üzerine kurarak vatanın hayat-ı istikbaline medenî bir inkişaf vermek isteyen hükümet müşkülat-ı vakıadan meftur olmayacak kadar azim ve metanete malik bulunuyordu. İşte bu azim iledir ki daha ilk günü kendisine tayin etmiş olduğu gaye ne ise bugün vasıl olduğu nokta odur.

İslahat programı uzun bir sai ve tettebbun, devr ü dıraz tetkikâtın mahsulü olmak itibarı ile memleketimiz için ne kadar faide-i bahş ise her ihtiyacın hakkını tanımış olmak nokta-i nazarından da o derece şayan-ı emniyet bir vesikâdir. Biz bunda tecrübelerimizden, malûmatımızdan, görüp işittiklerimizden, okuyup öğrendiklerimizden, nihayet Avrupa'nın ihtarât ve irşadât-ı hayr-hâhânesinden ayrı ayrı istifade ettik. Binaenaleyh neticeyi memleketimizin mukaddeme-i tealiyesi diye telakki etmekte kendimizi haklı buluruz. Zaten bu maksat-ı halis ve samimiye binaendir ki devletlerin telkinâtını hüsn-i niyetle telakki ve kabul etmiş, vatanımızın ikbal ve şevketinde sulh ve müsâlemet-i umumîyenin sitte-i kararını gördüğümüz içindir ki ıslahata dört elle sarılmıştık. Şu hale göre bugünkü netice-i mesude de devletlerin müzaheret-i hayr-hâhânesini memnuniyetle kaydederken kendi azim ve sebatımızda bir hisse-i iftihar çıkarmak isteriz. Her memlekette halkın ihtiyaçâtını hür ve adil bir nazarla gören ve her ihtiyaç hakkını veren hükümetler şayan-ı tebriktir. Hülâsa Anadolu ıslahatı artık bir emr-i vakidir. Bugün bu emr-i vakiye muvaffak olanlar yarın tatbikât ve icraat sahasında da aynı faaliyetle, aynı azim-i müceddidâne ile yürüyeceklerini iddia ederlerse bu söze bilâ-tereddüt inanmak en ibtidaî levazım-ı insaf ve mürüvvettendir. Avrupa'nın bizden bu itimadı esirgemeyeceğini, bugüne kadar bizi kavlen irşât eden devletlerin bundan sonra fiilen ikdâr edeceklerini ümit edersek hayale kapılmış olmayız.

No: 1845

12 Şubat 1914

1.s.

2–3.stn.

ANADOLU ISLAHATI

MÜFETTİŞ-İ UMUMÎLİKLER – SALÂHİYETLERİ – VAZİFELERİ – ISLAHAT-I SAİRE

Anadolu’da icra edilecek ıslahat meselesi, dünde yazdığımız vechile, hüsn-i neticeye vasıl olmuştur. Islahat-ı mezkûre hakkında hükümetçe kararlaştırılan esaslar ber-vech-i âtîdir:

MÜFETTİŞ-İ UMUMÎLER

Memalik-i Osmaniye vaziyet-i coğrafya itibariyle altı mıntıkaya taksim edilerek her mıntıkaya hükümet-i seniyye canibinden bir müfettiş-i umumî tayin olunacak ve iki mıntika-i teftişi ihtiva eden Şarkî Anadolu vilayâtı için tayin edilecek iki müfettiş-i umumî hükûmât-ı sagîre tebaasından intihab buyrulacaktır.

SALÂHİYETLERİ

Müfettiş-i umumîler kendi mıntikaları dâhilinde idare-i mülkiye ve adliye ve zabıta-i teftiş ve nezaret edeceklerdir. Vilayât-ı umumîye kanununda valilerin haiz oldukları hakk ve salâhiyete kıyasen müfettiş-i umumîlerde kuvve-i zabitanın gayr-i kâfi olduğu mahallerde salâhiyetdar oldukları tedâbir-i tatbik için lade-l-hâce kuvve-i askeriyenin muavenetinden istifade edebileceklerdir.

Müfettiş-i umumîler adem-i ehliyet veya su-i hareketlerini görecekları memurları azl ve kanunen mahkûmiyeti müstelzim harekette bulunmuş olanları

muhakemeye sevk edecekler, bu suretle azledilecek ufak memurların yerlerine kavanin ve nizamât-ı devletçe tayin edilmiş olan şeraiti kabul ve ehliyeti haiz olanları doğrudan doğruya tayin edebilecekleri ve bunlar meyanında ba-irade-i seniyye mensup olanların yerlerine münasipleri intihab ve tayin edilmek üzere keyfiyeti merkez-i hükümete arz edeceklerdir. Müfettiş-i umumîler memurînin azline ait kararların esbab-ı mucibesini evvela telgrafla mücmelen, bade sicil-i ahval dosyasına ilave edilmek üzere ba-tahrirât mufassalan nezaret-i aidesine işâr edeceklerdir.

TEDABİR-İ MÜSTA'CELE

Tedabir-i müsta'cele ittihazını istilzam eden ahval-i mühimmede müfettişler Adliye Nezareti'ne derhal malûmât vermek şartıyla hükkâm-ı adliyeyi de muvakkaten işten el çektirebileceklerdir.

Müfettiş-i umumîler valilerin hareket ve muamelâtında tedabir-i acile-i kat'îye ittihazını müstelzim bir cihet görececek olurlarsa keyfiyeti telgrafla Dâhiliye Nezareti'ne bildirecekler ve nezaretçe derhal Meclis-i Vükela'ya arz-ı keyfiyet olunarak müfettiş-i umumînin telgrafi tarihinden itibaren nihayet dört gün zarfında bu babda bir karar ittihaz olunacaktır.

ARAZİ İTİLAFAÎ

Arazi muamelatından mütehaddis ihtilafât müfettiş-i umumîlerin nezareti altında hall ve fasledilecektir.

TALİMÂT

Müfettiş-i umumîlerin salâhiyet ve vezaifi hakkında bil-ahire daha mufassal bir talimât tanzim olunacak ve müfettiş-i umumîlerin tayininden sonra kaleme alınması mukarrer olan bu talimâtın hin-i tanziminde kendilerinin malûmât ve mütalaatına da mürecaat edilecektir.

LİSAN

Kavanin ve mukerrerât ve resmî ilanât her mıntika-i teftiş dâhilinde elsine-i mahalliye ile neşredilecek ve müfettiş-i umumîlerce imkânı tasdik ve kabul edilmek şartıyla gerek muhakemede, gerek hükümete taalluk eden muamelâtta alakadarân kendi lisanlarını istimâl edebileceklerdir.

Mahkeme ilamları Türkçe tanzim olunacak ve imkânı varsa tercümeleri de rabt edilecektir.

HİSSE-İ MAÂRİF

Vilayetlerde anasır-ı muhtelif için maârif bütçesinden tefrik edilecek miktar her unsurun hisse-i maârife derece-i iştiraki ile mütenasip olacak ve cemaatler kendi mekteplerinin emr-i idaresini temin için muavenette bulunabileceklerdir.

HİZMED-İ ASKERİYE

Hâl-ı sulhta herkes hizmet-i askeriyesini ikametgâhının tabi olduğu askeri müfettişlik mıntıkası dâhilinde ifa edecek ve mamafih hükümetçe Yemen, Asir ve Necd gibi mevaki-i baideye sevk edilecek efrad, Memalik-i Osmaniye'nin bilumum aksamından alınacak kur'a nefarâtı meyanından her mahallin nüfusu nisbetine göre tefrik edilecektir.

Cihet-i bahriye için lâzım olan efrad-ı kezaallık Memalik-i Osmaniye'nin her cihetinden alınacaktır.

Hamidiye Alayları ihtiyat süvari alayları şekline kalp olunacaktır. Bu alaylar efrâdının silahları depolarda muhafaza olunarak tahşidât veya manevra zamanlarında kendilerine verilecek, alaylar bulundukları mıntikanın tabi olduğu kolordu kumandanlarının emri altında olacak, hal-i sulhta alay ve bölük kumandanları ordu-yı Osmani zabitanından intihab edilecek, alay efrâdı bir sene müddetle hizmet-i askeriye tabi tutulacaktır. Alaylara kabul olunacak efrâd beyinin hayvanlarının ihtiyacatını ve işbu hayvanâta ait levazımı kendileri tesviye ve tedarik edeceklerdir. İşbu şerâiti haiz olan mıntika efrâdı bilâ-tefrik-i cins ve mezhep kendi dairesi

dâhilindeki alaylara kayıt olunabilecek, alaylar tahşîdât veya menavra zamanlarında asakir-i nizamiye hakkında çarî olan tedabir-i inzibatiyeye tabi tutulacaklardır.

No: 1845

12 Şubat 1914

2.s.

6.stn.

ERMENİLER VE İNTİHABAT

Ermeni Patriki Zaven Efendi evvelki gün Bâb-ı Âlî'den avdet ettikten sonra intihab komisyonu, patrikhanede taht-ı riyasetinde akd-i içtima etmiştir.

Bu içtimada Meclis-i Cismanî, umum siyasi firkalar ve Ermeni Katolik ve Protestan Cemaatleri murahhasları hazır bulunmuşlardır.

Azadamard'ın neşriyatına göre, uzun uzadıya müzâkerât neticesinde dün sabah Galata Kilisesi'ndeki dairede tekrar akd-i içtima edilerek İttihat Fırkası heyet-i merkeziyesiyle icra-yı müzâkerâtta bulunacak olan zevatın intihabı takarrür etmiştir.

Evvelki akşam Ermeni fırak-ı siyasiyesi murahhaslarından müteşekkil heyet dahi akd-i içtima ederek intihabat münasebetiyle cereyan edecek müzâkerâtın teferruatı hakkında müzâkerâtta bulunmuştur.

No: 1845

12 Şubat 1914

2.s.

6.stn.

ERMENİ MEBUSLARI

“Puzantiyon” diyor ki:

Yirmi Ermeni mebusun âtîdeki mahallerden çıkarılması Ermeni patrikhanesi tarafından teklif edilecektir: İstanbul, Erzurum ve Van’dan ikişer mebus, Bitlis, Muş, Harput, Sivas, İzmir, İzmit, Kozan, Kayseri’ye, Karahisar-ı Şarkî, Tekfurdağı, Trabzon, Diyarbakır, Haleb ve Amasya’dan birer mebus. İntihab-ı muamelesi icra olunup da Ermeni mebus intihab olunmamış olan mahallere bedel bu defa için başka mahallerden Ermeni mebus çıkarttırılması dahi başkaca teklif olunacaktır.

Patrikhane İttihat Fırkası kâtip-i umumîsiyle teferruât hakkında icra-yı müzakere ettikten sonra namzetleri tayin edecektir. Namzetlerin nısfı siyasi fırkalar mensubininden ve nısfı hiçbir fırkaya mensup olmayanlardan alınacağı söylenmektedir.

No: 1846

13 Şubat 1914

1.s.

1-2.stn.

SIYÂSİYYÂT

ISLAHAT YAPMAK İÇİN

Dün Anadolu ıslahatına ait müzâkerâtın nihayet bulduğundan bahsederken hâtime-i makale olarak şu sözü söylemiştik:

“Anadolu ıslahatı artık bir emr-i vakidir. Bugün bu emr-i vakie muvaffak olanlar yarın tatbikât ve icraât sahasında da aynı faaliyetle, aynı azim müceddidâne ile yürüyeceklerini iddia ederlerse bu söze bila-tereddüt inanmak en ibtidai levazım-ı insaf ve mürüvvettendir. Avrupa’nın bizden bu itimadı esirgemeyeceğini, bugüne kadar bizi kavlen irşât etmiş olan devletlerin bundan sonra fiilen ikdâr edeceklerini ümit edersek hayale kapılmış olmayız.”

Şimdi bu satırları bir daha tekrar etmek lüzumunu hissediyoruz. Bâb-ı Âlî ıslahat icrasına karar verdiği tarihten bugüne kadar bu zemin üzerinde devletlerle her temas ve müzakeresinde ıslahatın lüzumuna, ehemmiyetine dair sözler işitti. Burada sefirler, Avrupa’da hariciye nazırları ve rical-i siyasiye, gazeteler hep Türkiye’nin ıslahatından, Anadolu’nun idareten ve iktisaden teâlisi esbabından bahsettiler. Hatta içlerinde bizim vaatlerimize karşı itimatsızlık gösterenler, bugünkü Bâb-ı Âlî’nin teminâtını eski idarenin mevâidine benzetenler oldu. Nihayet netice ispat etti ki genç Türkiye hakiki ıslahat icrasına karar vermiş, hakikaten terakki ve teceddüt yoluna girmiştir. Nitekim faaliyette bunu ispat edecektir. Ancak terakki ve teceddüt yolları bidayette fedakârlık yoludur. Türkiye tarik-i terakkiye dâhil olunca kendi evlatlarının

mesaisinden, kabiliyetinden, maddî ve manevî istitâatlerinden fedakârlık yapacağı gibi birçok para sarfına da mecbur kalacaklardır.

Bu parayı nereden bulacağız? İşte ıslahat kararının ferdası günü maruz kaldığımız bu sualin cevabını araştırırken “Bugüne kadar bizi kavlen irşât eden Avrupa bundan sonra da fiilen ikdâr etmelidir.” diyoruz. Filhakika Avrupa öteden beri bize verdiği ıslahat nasihatlerinde samimi ise, eğer Bâb-ı Âlî’deki mülakatlar, payitahtlardaki müzakereler “vakit geçirmek” nevinden bir şey değilse, hülâsa mamur ve müterakki bir Anadolu kıtasında kuvvetli bir Türkiye yaşadığını görmek Avrupa’nın menafî-i siyasiye ve iktisadîyesine muvafık ise Avrupa Türkiye’ye müzaheret etmelidir.

Zaten Türkiye bu müzaherete birçok sebeplerle istihkak kesp etmiştir. Mesâil-i muâllekanın hall ve tesviyesinde gayet geniş bir fikr-i itilaf besleyerek bir taraftan devletlerle kendi arasındaki ihtilâfâtı, diğer taraftan devletlerin yek diğerleri arasındaki rekabetleri kaldırmağa muvaffak olan Türkiye bedelini kat kat ödediği bir müzaheretin asar-ı fiiliyesini hala göremezse bundan müteessir olmakta haklıdır. Avrupa payitahtlarında ve İstanbul’da müzakere edilmekte olan itilaflar kısmen hitâm buldu, kısmen neticelenmek üzeredir ve hepsi hakkında nukat-ı nazar ittihat etmiştir. Binaenaleyh bu fedakârlıklarımızla matlup olan tezahürâta maddeten kesp-i istihkak etmiş bulunuyoruz.

Islahat bahsine gelince Osmanlı İmparatorluğu’nda vücuda getirilecek ciddi bir ıslahat birçok paralar sarfına tevakkuf eder. Parasız ıslahat dünyanın hiçbir yerinde yapılmaz. Anadolu’nun altı mıntika-i teftişiyesinde peyderpey tayin edecek ihtiyaçları bir an içinde tatmin maddeten gayrimümkün olmakla beraber ehem-i mühimme takdim suretiyle atılacak hatavât-ı teşebbüs için büyük istikrâza lüzum-i acil vardır. Bugüne kadar gerek istikrâz müzâkerâtı, gerek bu istikrâza karşılık gösterilecek menâbi-i vâridâta ait mükâlemât kısmen harb dolayısıyla, kısmen de ıslahat münâkaşâtı münasebetiyle sekte-dâr olmakta idi. Halbuki harb neticelendi, muharebenin vukuuna sebep olmayan Türkiye müsâlahanın inikâdında şayan-ı tebrik bir fikr-i müsâlemet-i perverâne gösterdi, daha İstanbul ve Atina Muâhede-nâmeleri der-dest-i müzakere iken sahne-i cidal den saha-i ıslata geçti, müdafaa-i millîye için

pek zaruri olan dereceyi geçmeyerek bütçesinin istihlâkât-ı gayr-i müsmire kısmında büyük bir tasarruf yaptı, nihayet rüzgardan nem kapan ve yerde muharebe bulutları gören Avrupa'nın gözü önüne hakiki bir ıslahat programı ile çıktı; bütün bu hareketlerde hüsn-i niyet, samimiyet, arzu-yı müsâlemet, sulh aleme riâyet, hulâsa Avrupa'yı tatmin edecek her şey vardır ve bununla Türkiye Avrupa'nın müzâheretine manen kesp-i istihak etmiş demektir.

İşte hareketimizin, âmâl ve makasîd-ı müstakbelemizin plançosunu yaptık. Burada gizli kalmış hiçbir nokta, söylenilemeyecek hiçbir fikr-i hafi yoktur. Bu plançoyu zaten hatve hatve takip etmiş olan Avrupa artık bi-hakkın beklediğimiz muavenette daha fazla tevhür etmezse mühim bir teşebbüs-i medenîyi ikmal etmiş ve netice-i muvaffakiyetin şeref ve kârına iştirak hakkını kazanmış olur. Biz, müteakib menfaatleri tatmin edecek olan bu zamanın bundan ziyade geciktirilmeyeceği ümidindeyiz.

No: 1847

14 Şubat 1914

4.s.

1-2.stn.

ŞARKÎ ANADOLU ISLAHATI

(Tan) gazetesinin son posta ile gelen nüshasındaki başmakale, Şarkî Anadolu ıslahatına ve bu mesele hakkında husul bulan itilafa mütealliktir.

(Tan), Şarkî Anadolu ıslahatına dair olan itilaf-nâmeye, Sadrazam Paşa Hazretleri'yle Rusya maslahatgüzarı tarafından sahh keşide edilmiş olduğunu haber

verdikten sonra Ermeni meselesinin tarihçesine intikal ediyor. Ve muhtasarân tarihçesini yaydıktan sonra meselenin Rusya'yı ne suretle alakadar etmiş olduğunu izah kastıyla diyor ki:

“Ermeniler boş yere şikâyet edip durdular, şikâyetleri o derecede boşa çıktı ki geçen 12 Eylül tarihinde Der-saâdet Ermeni Patriği Arşaroni Efendi istifasını vererek, Ermenilerin mutalebâtını isâf ettirmek vazife-i âliyesini, Rusya’da Ermenistan’da oturan Ermenilerin en büyük patriği, Eçmiyazin Katogikosu V. Jorj’a tevdi eyledi. O zamandan beri birçok Ermeni tebaası olup bu itibar ile Türkiye Ermenileri’ni de himayeyi kendisine vazife bilen Rusya siyaseten işe müdahale etmiştir.”

Ermeni meselesinin Rusya’ya ne suretle intikal etmiş olduğuna dair Rusya’nın bu mesele ile suret-i mahsusada iştigalini muhik gösterecek surette (Tan) gazetesi tarafından hikâye edilen ahvalın doğru olmadığını beyan edebiliriz. Arşaroni Efendi’nin sebep-i istifası bu olmadığı gibi Rusya’da meseleye, Ermenilerin gözlerine âşık olarak karışmamıştır. Hem meseleye en ziyade alaka gösteren Rusya’nın neden böyle bir vaziyet ihtiyar ettiğini araştırmağa ve buna sebep bulmağa ne hacet! Bu kadar zamanlardan beri kendi işlerimize karışan Avrupa neden bu suretle hareket ediyor? Buralarını pek karıştırmak caiz değil, çünkü içinden çıkılmaz.

(Tan) gazetesi makalesine devam ederek Bogos Nubar Paşa’nın meselede sebkedenden gayret ve dirayetinden bahsediyor ve suret-i tesviyenin ıslahat projesinin ancak suret-i mükemmelede tatbiki halinde temin-i sükûn edebileceğini ve semere verebileceğini söylüyor.

Makalesinin sonunda diyor ki:

“Her ne kadar Türklerin Fransa’dan gelen nasayihi hüsn-i kabul etmeleri mukteza-yı itiyatları değilse de Ermenistan’a ait olan siyasetlerinin Avrupa için bir mehekk tecrübe olacağını söylememize müsaade eyleyeceklerini zannederiz.

Mesele, bir menfaat-i mahallîye meselesi değildir. Hükümet-i Osmaniye’nin beyanatındaki samimiyetin kimse tarafından şüphe ile telakki edilmemesini her

zamandan ziyade bugün temenni etmesi iktiza eder. Tarik-i ıslahat ve terakkiye dâhil olduğunu Ermenistan’a ve dolayısıyla Avrupa’ya ispat etmesi kendisine şeref ve menfaat temin edecektir.”

No: 1848

15 Şubat 1914

1.s.

5-6.stn.

2.s.

1.stn.

TÜRKLER VE ERMENİLERE

PROFESÖR TOMAYAN’IN İKİ MİLLET RİCALİNE BİR TEKLİFİ

Geçenlerde Ermenilere karşı bazı nasayihi havî olmak üzere Puzantiyon gazetesine göndermiş olduğu bir makalesini tercüme ettiğimiz Londra’da mûkim Ermeni âlimlerinden Profesör Tomayan Efendi’yi o vakit bu makale münasebeti ile karilerimize takdim etmiş, bu temiz yürekli insanın devr-i istibdâta elim bir sergüzeştini anlatmıştık. Profesör Tomayan’dan dünkü posta ile bir mektup aldık ki ihtiva ettiği şeylerin birçok nukat-ı nazardan haklı olduğunu bildiğimiz için aynen derc ediyoruz. Mektup mümkün mertebe temiz bir Türkçe ile yazılmış olduğundan küçük bir tashih ile aynen neşrediyoruz:

Şu son zamanlarda bâ-husus gazetelerde Anadolu kıtası hakkında pek çok şeyler söyleniyor. Anadolu lular hakkında bazen o kadar mufassal malûmât veriliyor

ki Anadolu'da yaşayanlardan kısm-ı azamı etraflarında mevcut olan şeylerden, vukuattan pek de haberdar değildirler. Hakikaten biz, Türkiyeliler için bu, çok acınacak bir haldir. Üzerinde yaşadığımız topraktan, çiğnediğimiz madenlerden, gördüğümüz nebatattan ve hatta üzerinde sakin olduğumuz harabelerin bülend avazla nakil ve hikâye ettikleri azim medeniyetlerin ve devletlerin tarihlerinden ve bu tarihlerin bize gösterdiği o renklerden, nasihatlerden büsbütün bî-haberiz.

Bunun gibi Anadolu'nun iki eski cemiyeti Türkler ve Ermeniler asırlardan beri birbirlerinin yanında yaşadıkları halde yekdiğerlerinden bi-haberdirler. Her ikisi diğlerinin tarihini, ahvalini, emel ve arzularını; hatta kendilerinin aded-i nüfuslarını bile bilmezler. Bu iki kavimin bu derece birbirine lakayt bulunmaları, yekdiğerine bu kadar yakın oldukları halde bu kadar uzak yaşamları her ikisinin de terakkisine ve bittabi vatanımızın terakkisine irat-ı zarar etmiştir. Belki de Anadolu'nun medeniyetçe bu kadar geri kalması esbabından biri de bu olsa gerektir.

Birbirinin malından bu kadar bi-haber olan bu iki cemaatin yekdiğeri hakkında yanlış mütalaalara, efkâr-ı batılaya sahip olmaları pek garip sayılmamalı. Bazen aralarında müşahede olunan soğukluk acınacak bir hall ise de pek de mucip-i taaccüp değildir. Ciddi ve samimi muhabbet mütekabile sahibi olabilmek için evvela tanışmak lâzımdır, binaenaleyh Türkler ve Ermeniler arasında çalışanlara, bu iki milletlerin muhabbet-i mütekabillerinin takviyesi için bezl-i gayret edenlere ricamız bu olacaktır. Yani işbu iki milleti yekdiğerine tanıttırınız, Türk'ü Ermeni'ye Ermeni'yi Türk'e cidden tanıttırınız!

Böyle yapınca az bir zaman sonra göreceksiniz ki bürudetler zail olacak, yekdiğeri ayıran mesafe kısılacak, efkâr-ı batıla mahvolacak ve bir gün gelecek ki bu iki kavimler yekdiğerini cidden sevecekler: Zira menafi-i mütekabileleri bunu icap eder. Ve hakikaten her hangi nokta-i nazardan bakılırsa bakılsın bu iki cemaatin yekdiğeri aleyhinde bulunmaları için hiçbir sebep yoktur. Bilakis birbirini itmam etmeğe pek çok sebepler vardır. Her birinin kendisine mahsus iktidar ve maharetini gösterecek, çalışacak, işleyecek ayrı ayrı daireleri vardır; Türkler alelumum hükümet dairelerinde, ordu ve bahriyede meşguldürler, Ermeniler ise ticaret ve zanaatla iştilal ederler; şu halde aralarında menafi-i münafi hiçbir şey yoktur. Bu iki kavmi birbirine

daha ciddi surette ısındırmak, aralarında mevcut olan bürudeti ref' ve izale ve samimi bir muhabbet tesis etmek için en ziyade makul ve tavsiye olunacak usul, İngilizler ile Almanlar arasında cari olandır.

İngilizler ve Almanlar her ne kadar aslen bir iseler de yine siyasi ve iktisadî birçok esbaptan dolayı aralarındaki soğukluk adavete kadar varmıştır. Almanlar İngilizlerin cism-i donanmasından şüphelenirler, İngilizler ise günden güne büyümekte olan Alman donanmasından hoşlanmayıp arada bir İngiltere'ye Alman hücumu vehimlerine düşerler. Bu hall-i vahime çare-sâz olmak maksadıyla iki millet arasında "İngiliz ve Alman Dostluğu" namında bir cemiyet teessüs etmiştir. Bu cemiyet risaleler neşreder, her iki memleket arasında ziyaretler tertip eyler ve bu suretle tarafeyni birbirine tanıttırmağa, yaklaştırmaya gayret ederler. Bu bir hususi cemiyet olup iki hükümetin hiçbir alakası yoktur. Bu ânâ kadar hayli muvaffakiyetler elde edilmiştir. İki millet arasındaki bürudeti bir dereceye kadar teskin etmeğe muktedir ve hiç olmazsa onun artmasına mâni olmuşlardır. Türkler ve Ermeniler arasındaki münasebeti Alman - İngiliz münasebetine benzetmek arzusundan çok uzağım. Yalnız Türkler ve Ermeniler arasında dahi hemen böyle bir cemaatin teşekkülünü arzu ve teklif ediyorum. Bu cemiyette gazeteler, risaleler, meclisler ve nutuklar ile Anadolu'nun iki unsuru arasında mevcut olan su-i tefehhümleri def' edip âlicenaplık, hakiki dostluk ve vatandaşlıkla itimat-ı mütekabile hissiyatını uyandırmaya çalışmalıdır.

Artık yeter, Türkiye'de her şey hükümetten beklenilmesin! Böyle mühim meseleleri ahali kendisi ele almalı, vakti gelmiş ve belki de geçmiştir. Hükümet elinden geleni yapıyor ve yapacak. Vatanîlerde kendi hisselerine düşeni icra etmelidirler. Hatta hükümetin böyle meselelere karışması doğru bile olmaz ve maksud olan semere elde edilemez. Zira hükümetten gelen her şey emir olarak telakki olduğundan efrad çok defa onlardan şüpheyne düşer.

Bir misal ile fikrimizi daha açık anlatabiliriz: Cümleinin malumudur ki çoktan beri Türk biraderler aralarında cereyan eden yanlış bir mütalaaya göre Ermeniler Türkiye'nin pek de halis kavmi olmadığına kâni olmuşlardı. Ermenileri güya Türkiye'den ayrılıp benliğe filana göz dikiyorlarmış gibi zannederlerdi. Bir sözle

Ermeniler artık eski “millet-i sadıka” değildi. Diğer taraftan Ermeniler de kendi arzularının ve şikâyetlerinin ne derece haklı olduğunu Türk biraderlerinin anlamak ve buna ciddi bir çare bulunmak arzusunda olmadıkları kanaatine kapılmışlar, vaat olunan ıslahatın mevki-i icraya vaz’ olunmayacağına kanaat hâsıl eylemişlerdi.

İşte her iki tarafta cari olan bu yanlış mütalaaların ref’ ve izalesine bir çare bulunmazsa hakiki dostluk ve itimat mütekabil tesis etmek mümkün olmaz. Bunun tesisi de teklif ettiğimiz bir cemiyet marifetiyle bir dereceye kadar hâsıl olur zannındayız. Şu büyük vatanda bu iki milleti yekdiğerine tanıtmak ve itimat ve muhabbet hissiyâtını takviye etmek arzusunda bulunan birkaç vatan-perver yok mu? Şüphe yok ki var ve zannolunduğundan fazla var. Elimizi kolumuzu bağlayıp çocuk gibi her şeyi daha ne vakte kadar hükümetten bekleyeceğiz? Artık şarkın şu melun hastalığına da bir çare bulalım. Cenab-ı Hak kavimler arasında sulh ve muhabbetin bekası için çalışan bu gibi müesseseleri bhusus sadıklar ve peygamberler vatani olan yeni Türkiye’de mübarekleşmiş ve yine mübarekler.

Londra, 5 Şubat 239

K. TOMAYAN

No: 1848

15 Şubat 1914

2.s.

5.stn.

ERMENİ PATRİKHANESİNDE

Ermeni Patrikhanesi Meclis-i Umumî’si evvelki gün Patrik Zaven Efendi’nin riyasetinde akd-i içtima etmiştir. Meclis, azadan Kirkor Zohrab Efendi’nin taşra murahaslarından her birinin nezdinde vükelâ-yı deâvîden birer muktedir zatın

murahhasa müsteşarı sıfatıyla tayin edilmesi ve bunun için patrikhane bütçesine senevî 2600 liranın tahsisi talebini havi takriri encümenlere havale edilmiştir.

Buna müteakip Meclis Muhtelit'in istifa-nâmesi kıraat olunmuştur. Meclis-i Muhtelit istifa-nâmesinde mesuliyet-i azime-i dai olan fevkalade mesailin hüsn-i tesviyesi için sarf eylediği gayret ve fedakârlıklar mazhar-ı teşvik ve takdir olunmadıktan maada defaatle mahall-i haysiyet bazı muhacemat ve tahkirât-i şedideye maruz kaldıklarından istifaya mecbur olmuş olduklarını beyan eylemiştir. İstifa hakkında müzakere gelecek içtima talik edilmiştir. Bundan sonra efrat-ı milletten alınacak patrikhane vergisi için tanzim olunmuş olan bazı projeler hakkında dahi müzakere cereyan etmiş ise de bu babda bir karar ittihaz edilmemiştir.

No: 1851

18 Şubat 1914

2.s.

4.stn.

ERMENİ KATOLİK CEMAATİ

Ermeni Katolik patrik-i sabıkı Terziyan Efendi Adliye Nezareti'ne müracaat ederek patriklikten artık kat'iyen infisâl etmeğe karar vermiş olduğunu bildirmiş, binaenaleyh usul-i vecihle bir patrik kaymakamının intihab olunmasını rica eylemiştir. Bunun üzerine Adliye Nazırı İbrahim Beyefendi Ermeni Katolik Cemaati'nden Sinabyan, Kardeşyan ve Marikyan Efendileri nezdine davet ederek her iki fırkadan yirmişer zat içtima ile patrik kaymakamlığı için beş zattan mürekkep bir namzet cetvelinin tertip edilmesini ve bu namzetlerden Sinod marifetiyle patrik

kaymakamının intihab olunmasını tavsiye eylemiştir. Sinod'un taşra murahhaslarından teşkil etmesi Patrikhane Nizâm-nâmesi ahkâmında ise de Terziyan Efendi'nin ahiren Roma'da takdis etmiş olduğu piskoposlar bu defa bil-istisna Sinod'a iştirak edemeyecekleri gibi bunlardan patrik kaymakamı dahi intihab olunmayacağını Adliye Nazırı tarafından tahsisen dermeyan olunmuştur.

No: 1851

18 Şubat 1914

4.s.

3.stn.

İNTİHABAT VE ERMENİLER

Ermeni Patriği Zaven Efendi evvelki gün patrikhanede intihab komisyonu ile bir müddet müzakerede bulunduktan sonra Dâhiliye Nazırı Talat Beyefendi'nin nezdine giderek Ermeni mebusların adedinin yirmiden noksan olmamasını tekrar rica etmiştir. Ermeni gazetelerin verdiği malûmâta göre Talat Bey, Ermeni mebusların on altıdan noksan olmayacağını temin etmekle beraber Bitlis'ten, Van'dan ve İzmit'ten birer mebus fazla çıkartılmasına dahi başkaca gayret olunacağını beyan eylemiştir. Patrik Efendi avdetinde aldığı cevabı intihab komisyonuna tebliğ etmiştir. Talat Bey tarafından beyan olunan arzu üzerine bugünlerde intihab komisyonu da Bâb-ı Âlî'ye giderek müşarünileyh ile mülakatta bulunacaktır.

No: 1852

19 Şubat 1914

3.s.

2.stn.

ERMENİ KATOLİK PATRİKLİĞİ

Dünkü nüshamızda Ermeni Katolik Patrikliğine bir kaymakam intihabı için Adliye Nezareti'yle bazı muamelat-ı evveliyenin ifası emrolunduğu Ermenice gazetelerden bi-t-tercüme derc ve neşrolunmuş idi. Filvaki Patrik Terziyan Bogos Efendi'nin evvelce vuku-ı infisâlı cihetiyle Ermeni Katolik Patrikliği elyevm münhal bulunmuş ve usulen bir patrik kaymakamı intihab ve tayini dahi bazı ihtilaf hasebiyle şimdiye kadar tehir eylemiştir. Ahiren cemaatin ruhban ve muteberanı canibinden bu halin devamındaki mahâzîr anlaşıldığından Adliye ve Mezahib Nezareti'nce de kaymakamın biran evvel lüzum-ı intihabı nazar-ı dikkate alınarak teshil ve tesrî-i maslahat zımında tarafeynî vesaya-yı lâzıme ifa kılınmıştır; binaenaleyh dünkü nüshada tercüme suretiyle muharrer olan sair ahvalın muvafık-ı hakikat olmadığı ve patrik kaymakamlarının her cemaatte devletçe mensup rüesa-yı ruhanîyeden intihab ve tayininin usul ve kavait-i umumîden olmasına göre bu hususta başkaca müzakere cereyanına ve şurut-ı hususiye vaz'ına esasen mahal bulunmadığı bi-t-tahkik anlaşılmıştır.

No: 1853

20 Şubat 1914

1.s.

3.stn.

ERMENİLER VE İNTİHABAT

Ermenilerin intihabata iştiraki meselesi etrafında deverân eden rivayetlerin doğrusunu anlamak üzere dün tahkikat icra ettik. Bu tahkikat neticesinde, Ermenilerle İttihat ve Terakki merkez-i umumîsi arasında cereyan eden müzâkerâtın ilerleyemediği anlaşılmıştır. Fırka, Ermeniler tarafından talep edilen on altı mebusu taahhüt edemeyerek ancak kat'î olarak on üç mebus temin eyleyebilecektir.

Elyevm intihabat taraf taraf ilerliyor. Bu müzâkerâtın imtidâd ve tehiri ise artık intihabatın devamına mâni teşkil edemeyecektir.

No: 1854

21 Şubat 1914

1.s.

2-4.stn.

ERMENİLER VE İNTİHABAT

PROFESÖR TOMAYAN VE SON MÜZÂKERÂT

Geçenlerde Türklere ve Ermenilere hitaben bir makalesini neşrettiğimiz Profesör Tomayan'ın üç gün evvel Puzantiyon gazetesinde "Mel'ûn Teenni" unvanıyla yeni bir mektubu neşrolunmuştur. Tomayan Efendi intihabata iştirak meselesi için son günlerde cereyan eden ve bitip tükenmek bilmeyen müzâkerâttan bahsettiği sırada birtakım şayan-ı dikkat mütalaâta bulunuyor ki bu mütalaâtı kısmen ber-vech-i âtî naklediyoruz:

Osmanlı Parlamentosu intihabatı hakkında aylardan beri söylenip yazılıyordu. Evvelki intihablar esnasında görülen adem-i intizam ve teennilerden hazer ederek, muntazam, müttetikâna ve ahenk-dâr bir faaliyet ibrazıyla komşumuz bulunan unsurların hürmetine ispat-ı liyakat etmenin zamanı hulul etmişti. Bu suretle ıslahata şayeste görünecektik. Uzun uzadıya düşünecek, millî fırkalarla tezekkür ettikten sonra patrikhane meclisi ve onun reisi olan Patrik Efendi vasıtasıyla hükümet ve İttihat Fırkası'yla müzakereye girecek, namuslu ve kuvvetli bir tarzda hukuk-ı millîmizi müttetikân müdafaa edecek vaktimiz vardı. Eski hataların tashih olunacağı her taraftan ümit olunmakta idi. Binaenaleyh bütün millet millî heyetlere karşı bir intizar vaziyetini alarak, hall ve mevkiin icap ettirdiği bir iktidar-ı idare ile sefine-i milletin mersa-i selamete isal edilmesini bu heyetlerin dirayetinden beklemekte idi. Fakat millet pek büyük bir inkisâr-ı hayale uğramıştır.

İşte intihablar çoktan başlamış olup sessiz sedasız iş ileri gidiyor. Hâlbuki millî heyetlerimiz hareket etmek, iş görmek niyetinde görünmüyorlar. Şaşırp

kalmışlar, ne yapacaklarını, ne söyleyeceklerini bilmiyorlar. Taşra murahhasaları ne yapacaklarını, ne hatt-ı hareket takip edeceklerini helecan-ı kalp ile soruyorlar. Oralarda intihabların başlamış olduğunu ve kendilerinin patrikhaneden talimât beklemekte bulunduğunu bildiriyorlar. Fakat biçare patrikhanenin talimâtı yoktur. Büsbütün sukutu ihtiyar etmeği vacibe-i basiret addetmese gerektir ki arada bir: “Ber-müzakereler henüz hitâm bulmamış.” cevabını ileri sürüyor. Hâlbuki “Müzâkerâta henüz başlanmamıştır” denilse daha doğru olurdu.

Patrikhane evvel-be-evvel hükümete mahud takriri takdim ederek Ermenilerin kendi namzetlerini kendileri tayin etmesini ve bundan maada Ermeni mebusların yalnız Ermeniler marifetiyle intihab olunmasını talep etmişti. Bu iki matlabın ikincisi kat’iyen misli na-mesbuk bir şeydir. Zannederiz ki mehafil-i hükümette en ziyade sarsıntıya mucip olan cihet mezkûr takririn şu münderecatı olmuştur. Böyle bir takrirden sonra, millet onun müdafaa ve tervici için metin bir faaliyet beklemekte idi. Fakat heyhat! Haftalar biri birini velî etmiş ve hiçbir ses ve seda zuhur etmemiştir.

Bir de na-gehân bir şayia zuhur etti: Ermeniler bu defaki intihabata iştirak etmeyecekler! Fakat bunun sebebi nedir? Faydası ne olacak? Ve kimin umurunda? Şayet Ermeniler iştirak etmeyecek olurlarsa, acaba Memalik-i Osmaniye’de rey verecek ve intihab edilecek miktar-ı kâfi Osmanlı yok mu? Acaba Ermeni mebus intihab olunmaması yüzünden Osmanlı Parlamentosu acılamaz mı, iş göremez mi? Her ne ise bunu da hoş görelim dedik. Bu da bir nevi siyaset, bir nevi şikâyetdir. Fakat bunu müttelikân takip etmek icap ederdi. Ve samimi olmak için itiraf etmeliyiz ki bütün millet kuzu gibi patrikhanenin evamirine inkıyât ve onu noktası noktasına tatbik etmeğe âmâde idi. İşte uzun müddet, haftalar ve aylarla şu adem-i iştirak meselesi verd-i zeban olmuş iken şimdi de Patrik Efendi’nin kendi ağzından işittiğimize nazaran böyle bir karar ittihaz edilmemiş imiş!

Bir zamanda Ermeni Protestan ile Ermeni Katolik Cemaatleri ve siyasi fırkalarla müzakereye girişileceği şayiası zuhur etmiştir. Artık bu suretle karanlıktan ışığa çıkacağımızdan dolayı Cenab-ı Hakka arz-ı şükran ettik. Hâlbuki bu duamızda boşa gitti. Hiç bir netice hâsıl olmadı.

Vazıh bir hatt-ı hareketin fıkdanı yüzünden Meclis-i Umumî, Meclis-i Muhtelit vesaire hep milletin mukadderatıyla oynayıp dururken ve meclislerde ekseriyet bulunmadığı cihetle haftalar ve aylarla akim içtimalar birbirini takip ettiği sırada, hiç olmazsa son saatte uyanılarak vazıh bir hatt-ı hareketin ittihaz edilmesi beklenilmekte idi. Kanun-i Sani'nin 22. Çarşamba günü bir karar-ı kat'i ittihaz olunacağı söyleniyordu. Fakat şu son saatte de ekseriyet mevcut olmadığından gelecek cuma gününe talik edilmemiştir. Şu karar-ı kat'i ne vakit ittihaz olunacaktır? Şu melun müstakbel sigası yüzünden millet ne kadar belaya ve mazarratlara maruz bulunmuştur. Hâla aynı siganın sarfıyla milleti aldatıyorlar. Şüphesiz cuma günü de milletin mukadderâtını başka bir fiilin müstakbel sigasına tevdi ederek meclise hitâm verecekler ve bu hall böylece devam edip gidecektir. Ve en ziyade mezalim ve taaddiyâta duçar edilen Pomak köylerinde dahi yavaş yavaş izale-i taaddiyâta çalışmaktadır.

Bu cümleden olarak Filibe'ye merbut (Çorpan) karyesinde dahi evvelce kiliseye tebdil edilmek için kapatılmış olan camii-i şerifin açılmasına müsaade edildiğinden namaz kılınmağa başlamıştır. Bulgar Hükümeti bu tedabirin bütün Çepine (?) mülhakatına teşmil olduğunu beyan etmiş ise de henüz o havalide İslâmlar mazhar-ı serbesti olamamışlardır. (Bogot) karyesindeki Müslümanlara hürriyet-i mezhebiyeleri bahşedilmiştir. Mamafih ahali-i İslâmiye kısmen tatbik edilen bu müsaidatın da her tarafa teşmil edilmemesinden dolayı şimdiki müsaidâtın mücerret hükümet-i Osmaniye'nin teşebbüsât-ı siyasiyesini bir dereceye kadar tatmin etmekten ibaret bir tedbir-i muvakkat olduğunu telakki ile âtîlerinden henüz emniyet hâsıl edememektedirler. Ümit ederiz ki Sofya Hükümeti bütün İslâm tebaasına ilka-yı emniyet etmeğe muvaffak olmakta gecikmeyecektir.

Pomaklar meselesinin Türkiye – Bulgaristan münasebatına icra ettiği tesirâta son günlerde gazetelerde mühim birçok kılûkal cereyan etmişti. Bulgaristan Hükümet-i hazırasının efkârına tercüman olan “Kampana” gazetesi uzun bir makale ile bu meseleyi tetkik ederken Türkiye'yi Bulgaristan aleyhine kimin tahrik ettiğini soruyor ve şu mütâlaâta bulunuyor:

“Pomaklar meselesi hadd bir şekilde girmişti. Hükümet-i Osmaniye cebren tanassur ettirilmiş olan Pomakların tekrar İslamiyet’e avdetleri için bahş-i hürriyet edilmesinin teminini ve kiliseye tebdil edilmiş olan cevamî-i şerifenin tekrar camie tebdilini şiddetle talep etti. Hükümetimiz bu mutalebâta muvafakat etti. Hüsn-i niyetini göstermek için meselede ihmal ve atalet göstermiş olan Filibe mutasarrıfını azl etti. Pomakların sakin bulunduğu köylerdeki Hıristiyan papazlarının tebdîni ve izansız zabitanın ahali-i İslâmiye’ye karşı taaddiyât-ı icra etmemesi için memurîn-i aidesine şedit emirler vermeğe mecbur kaldı.

Biz geçen nüshalarımıza bu meseleyi tetkik ederken Sofya’daki Bulgar “Sensinod” Meclis-i Ruhanîsi’nin şedit bir nezaret altına alınmasını ve harekât-ı malumesiyle Bulgaristan’ın siyasetine mâni olmasına meydan verilmemesini tavsiye etmiştik. Sensinod’un Pomaklık’ta tesis ettiği birkaç daire-i ruhanîye ile bugün en ziyade muhtaç olduğumuz Türk Bulgar dostluğunu rahne-dâr etmemesi için tedabir-i lâzime ittihazı lüzumunu göstermiştik.

Avrupa gazetelerinde Bulgaristan’ın ittihaz ettiği tedabirden Türkiye’nin memnun olmadığını okuyoruz. Ve Bulgaristan Hükümeti’ne şedit tehditleri havi bir nota verdiğini matbuata uzun uzadıya yazdılar.

Hakikaten Türkiye’nin memnun olmamağa hakkı vardır. Memleketin büyük bir kısmını ve adaları kayıp etti. Şimdi bu zayiata karşı yalnız hareket edemiyor. Eğer bu ahvalin husule getirdiği hiddetleri tevcih edecek bir kimse varsa oda en yakın bulunan ve âtîdeki dostluk için terk edilmiş olan Garbî Trakya’dır.

Biz, Pomak meselesinin Türkiye ile Bulgaristan arasında en son bir ihtilaf teşkil edeceğini ümit ederiz ve bu meselenin âli müşterek düşmanına müttehit bir mukabele ihzarı için iki hükümetin birbirini takviyesine vesile olmasını temenni eyleriz.”

No: 1855

22 Şubat 1914

2.s.

6.stn.

ERMENİLER VE İNTİHABAT

Dünkü nüshamızın son havadisler kısmında haber vermiş olduğumuz veçhile Ermeni Patrikhanesi tarafından intihabat meselesi hakkında Dâhiliye Nazırı Talat Beyefendi nezdine yeniden bir heyet-i mahsusa gönderilmiş ve İttihat ve Terakki Fırkası'nın ne kadar Ermeni mebus verileceği meselesi sual edilmiştir. Bunun üzerine Kâtip-i Umumî Mithat Şükrü Beyefendi davet edilerek müzakere cereyan eylemiş ve İttihat ve Terakki Fırkası'nca kat'i olarak ancak on üç mebus verilebileceği fazla olarak bir iki mebus için de çalışılabileceği Mithat Şükrü Beyefendi tarafından cevaben bildirilmiştir. Bundan sonra patrikhane heyeti kendilerinin pazartesi günü kat'i bir cevap getireceklerini vaat ile ayrılmışlardır.

Şu hale göre İttihat ve Terakki Fırkası pazartesi veya salı günü namzetlerini tayin etmek üzere Meclis-i Umumî halinde akd-i içtima eyleyecek ve patrikhanenin cevabı da bu zamana kadar yetişmiş olacağından İstanbul mebusan intihabatı önümüzde çarşamba ve perşembe günleri icra olunacaktır.

No: 1856

23 Şubat 1914

2.s.

3.stn.

İNTİHABAT

ERMENİ PATRİKHANESİNİN BİR TEBLİĞİ

Ermeni Patriği Zaven Efendi intihab meselesi hakkında Ermenice gazetelerine âfideki tamimi göndermiştir:

“Mebusan intihabı hususunda Ermeni milletin son derece ta’dîl edilmiş olan metalibi hükümet ile İttihat Fırkası’nca isaf edilmemiştir. Binaenaleyh müzâkerâtın münkatı olacağı şüphesizdir. Osmanlı Parlamentosu’na karşı Ermeni milletin takip edeceği hatt-ı hareket pazartesi günü (bugün) Meclis-i Muhtelit’in fevkalade surette akdedeceği içtimada kat’iyen takarrür edecektir.

“Azadamard” gazetesi bu tamimi derc ettikten sonra demiştir ki:

Milletin takip edeceği hatt-ı hareket pek vazıhtır. Osmanlı Parlamentosu’nda Ermeni milletin mümessili bulunamaz. Şayet İttihat Fırkası’na mensup bulunan müntehib-i saniler tarafından intihab olunmuş veyahut olunacak olan Ermeniler Ermeni milletin vaziyetini nazar-ı itibara almayarak parlamentoya girecek olsalar bile bunlar Ermeni milletin mümessili olmak üzere telakki edilemeyeceklerdir.”

Ermenice “Panper” gazetesi bu vaziyetten bahsettiği sırada âfideki mütalaatta bulunuyor:

“Biz zaten bundan üç dört hafta evvel parmağımızı asıl ceriha üzerine vaz ederek milletin intihabat meselesinde artık vakit zayi etmeyip isticai göstermesini alenen teklif etmiştik. Bundan maksadımız tabii bu müessif neticeye meydan bırakmamaktan ibaretti. Her ne olursa olsun meselenin böyle bir neticeye iktiran etmesinde bizimde mesuliyetimiz der-kârdır. İttihat ve Terakki Fırkası intihabat heyeti ile vukuu bulan müzakere esnasında “Ermeniler pek geç kalmış oldukları için fırkanın Rumlar ile itilafa lüzum hissettiğini ve Ermeniler için tahsis edilen sandalyeleri Rumlara vaat eylemiş olduğunu” beyan etti.

Yine tekrar ederiz ki: Bu müessif vaziyette patrikhane esbab-ı mine-l-esbab müzakereyi günden güne tehir ve teenniye uğrattı. İttihat ve Terakki Fırkası’nın bizim hatıramızı saymak için Rumlara vermiş olduğu vaadine muhalif hareket etmesinden tabii biz de memnun kalmayacaktık.

İttihat ve Terakki Fırkası son cevap olmak üzere Ermeniler’den ancak on üç mebus intihab olunabileceğini ve bu on üçten ikisi zaten intihab olunmuş, biri olunmak üzere olup mütebaki on mebus için patrikhane heyeti ile müzakereye girişmek kabil olacağını beyan etmiştir. Görünüyor ki fırkanın bu son cevabı intihabat heyetince memnuniyetle telakki edilmemiştir.”

No: 1857

24 Şubat 1914

2.s.

6.stn.

BİR MEKTUP

BOGOS NUBAR PAŞA'DAN TİMES GAZATESİNE

Ermeni ıslahatı için çalışmış olan Bogos Nubar Paşa Paris'ten 16 Şubat 1914 tarihiyle (Times) gazetesine bir mektup göndermiştir. Nubar Paşa, bu mektupta bir sene evvel ıslahat meselesi mevzubahs olmaya başladığı sırada yine Times'e gönderdiği bir mektubu tez-kâr ettikten sonra itilaf-ı ahir üzerine bir devr-i cedid açacak ıslahat münasebetiyle Ermenilerin hissiyât-ı meserretine tercüman olmak istiyor ve diyor ki:

Rusya'nın teşebbüs-i ihtikâranesiyle müdafaamız emrinde çalışan düvel-i muazzamaya ve Ermenilerin niyetlerindeki safveti ve iddialarındaki meşruiyeti takdir ederek bir eser-i ihtiyat ve siyaset olmak üzere imparatorluğun mevcudiyetini tehdit eden bir tehlikeyi bertaraf ve bu suretle pek uzun senelerden beri vilayât-i şarkîye ahalisinin bi-gayr-i hakk çekmekte oldukları ıztırabâta, birden nihayet veren Hükümet-i Osmaniye'ye arz-ı minnetdarî etmek isterim.

Bundan yalnız biz memnun olmamalıyız; çünkü ıslahat meselesi yalnız bizi alakadar etmiyordu. Asya-yı Türkiye'nin tamamıyet-i mülkiyesi, bu ıslahatın adem-i icrası halinde, tehlikede kalacağı anlaşıldığı gün, meselenin bütün Avrupa'ya ait olduğu tasdik edilmiştir. Eğer Bâb-ı Âlî her türlü vesait müracaatla ıslahatın suret-i ciddiye ve tammede mevki-i tatbiki vaz'ini teshil edecek olursa bu ihtimâl artık mevzubahs olamaz. Aralarında itilaf husul bulup da ittihat nazarları inkâr edilemeyecek bir hale gelen düvel-i muazzamanın Avrupa'nın sulh ve sükûnu için

vasıl oldukları bu netice, doğrusu şayan-ı tebriktir. İslahatın icrası sırasında da aynı fikr-i ahenk ve teavün dairesinde çalışarak temin-i muvaffakiyet edeceklerinden ümit-var olmalıdır.

Düvel-i muazzama Bâb-ı Âlî'nin şüphelerini izale edecek her türlü teminatı bahş etmişlerdir.

Vilayâtı bir vilayet haline getirmek fikrinden vazgeçerek, Bâb-ı Âlî'nin talebi veçhile vilayât-ı mezkûreyi iki mıntıkaya tefrik eylemişlerdir. Diğer taraftan, mutalebâtımızın esasını teşkil eden Avrupa müfettiş-i mahsuslarının kontrolü fikri bertaraf edilmiştir.

Bâb-ı Âlî bir ehemmiyet-i mahsusa ile telakki ettiği diğer noktalar hakkında sözünü geçirmiştir.

Diplomasisinin müessiriyetini ve suver-i tatbikiyesini hiçbir veçhile halel-dâr etmeyen bir suret-i tesviye bulmuş olması memnuniyete şayan bir keyfiyettir.

Şimdi ıslahatın yalnız tatbiki ciheti kalıyor. Ermeniler kadar meselede alakadar olan Bâb-ı Âlî'nin bu hususta kemal-i faaliyetle çalışacağını ümit ediyorum; çünkü şüphesizdir ki Ermeni meselesi ancak ıslahatın suret-i cedide de ve bila-kayd-ü şart icrası suretiyle ortadan kalkabilir.

Filhakika ıslahatın mevki-i tatbike vaz-ı emniyet ve adaletin temini demek olacaktır. Bu suretle servet-i tabiyeden istifade olunarak terakkiyât-ı iktisadîye vücuda getirilecek ve bu faaliyetten imparatorluk fevaid-i azime elde edecektir. Türkiye'nin teceddüt ve intibahı demek olan bu emr-i azim için, Ermeniler Hükümet-i Osmaniye'nin tebaa-i sadıkası ve vatanlarının hadimi sıfatıyla bütün kuva-yı maddîye ve manevîyelerini sarf eyleyeceklerdir.

No: 1857

24 Şubat 1914

4.s.

1-2.stn.

ERMENİ KATOLİK CEMAATİ

Evvel ki gün Ermeni Katolik Patrikhanesi Meclis-i Umumîsi Aram Efendi'nin taht-ı riyasetinde ve gayr-i aleni surette akt-ı içtima etmiştir.

Avusturya sefareti tarafından Bâb-ı Âlî nezdinde vaki olan tavassut-ı dostâne üzerine hükümet beratlı piskoposlardan birinin patrik kaymamamı intihab edilmesini patrikhane meclisine tavsiye ve işâr etmişti. Bu ise meclis için bir hayat ve memmat meselesi idi. Zira patrik vekâletinde bulunacak olan bir ruhanî behemehal katogikosun taht-ı tesirinde bulunacağına binaen patrik kaymakamı intihab edilmesi meselesi Terziyan Efendi tarafından tertip edilmiş bir entrikadan ibaretti.

Meclis-i Umumî'nin şu içtimasında patrikhane meclis azası, Ardaşes Efendi, Hermez, Kirkor Efendi Malhas, Mumcuyan Efendi ve daha sair pek çok zatlar hazır bulunmuşlardır. Gazete muhabirlerinin bile meclise girmelerine müsaade edilmemiştir. Mevsukân vaki olan istihbaratımıza nazaran meclis âtfideki mukarreratta bulunmuştur.

1 - Patrikhanenin ruhanî ve cismanî sıfat ve salâhiyetleri bu kadar senelerden beri bir zat uhdesinde içtima etmiş iken elyevm katogikos kendi makamını işgal etmekle beraber bir de patrik kaymakamı intihab olunduğu takdirde iki sıfat ve salâhiyet biri birinden tefrik edilmiş olacaktır.

2 - Patrik kaymakamı intihab olunacak olan zat, 1888 senesinde, tanzim olunmuş olup muahharen Terziyan Efendi tarafından kabul edilmemiş olan itilaf-nâme-yi muhafaza edeceğine dair yemin etmelidir.

3 - İcra olunacak olan intihab patrik kaymakamı intihabıdır binaenaleyh, katogikos patrik intihabında olduğu gibi beş zattan mürekkep olacak namzetler cetvelinin de Sinod'a takdimi icap etmiyor Meclis-i Umumî patrik kaymakamını hod-be-hod tayin etmelidir.

4- Patrik kaymakamı aynı zamanda katogikos kaymakamı sıfatına dahi haiz bulunmalı ve binaenaleyh Terziyan Efendi büsbütün açıkta kalmalıdır.

Ermeni Katolik Cemaati'ndeki beratlı piskoposlar âtîdeki zatlardır. Camciyan Efendi (Bursa) Haçatoryan Efendi (Malatya), Salyainyan Efendi (Haleb), Keçeciyan Efendi (Soma), İsrailyan Efendi (Harput) ve Çalebyan Efendi (Diyarbakir).

Ber-vech-i usul bunlardan beşinin ismini hâvî bir cetvel tanzim olunarak Meclis-i Ruhanî'ye takdim olunur ve Meclis-i Ruhanî'de bu beş zattan birini intihab ederek Bâb-ı Âlî'ye arz eder.

No: 1858

25 Şubat 1914

2.s.

6.stn.

ERMENİLER VE İNTİHABAT

Düñkü nüshamızın başmakalesinde yazmış olduğumuz veçhile Ermeni Patrikhanesi ile İttihat ve Terakki Fırkası arasında Ermeni mebuslar hakkında itilaf akd edilmiştir. Bazı rüfekamız hatta dün akşam intişâr eden Ermenice gazeteler bunun aksini yazmışlarsa da bizce artık bu itilaf bir emrivakidir. Yalnız henüz patrikhane namzetlerin esamisini vermemiştir. Bunların da nihayet bugün veya öbürgün verileceği şüphesizdir.

Şurasını da ilave edelim ki bu itilaf mucibince İttihat ve Terakki Fırkası kabil olduğu takdirde on üç mebustan fazla olarak bir iki mebus daha çıkarmağa çalışacaktır.

No: 1858

25 Şubat 1914

2.s.

6.stn.

ERMENİ MEBUSLARI HAKKINDA

Ermeni Patrikhanesi Meclis-i Muhtelit Reisi Karayan Efendi ile Kapı Kethüdası Kamer Efendi Dâhiliye Nazırı Talat Bey'i evvelki günkü ziyaretinde Talat Bey evvelce intihab olunan üç mebusun patrikhaneye tanıtması suretiyle 16 mebus intihabını tayinini kabul etmiş ve bugün patrikhanede içtima edecek Meclis-i Muhtelit azalarının bir liste tanzim ederek Talat Bey'e takdim edecekleri haber alınmıştır.

No: 1860

27 Şubat 1914

1.s.

3.stn.

ERMENİ MEBUSLAR

Geçen salı günü Dâhiliye Nazırı Talat Efendi'nin riyaseti altında içtima eden İttihat ve Terakki Meclis-i Umumîsi'nde intihabat münasebeti ile Ermeni ve Rumlar

ile fırka arasında hâsıl olan itilaftan malûmât verildiği sırada Ermeni mebus namzetleri hakkında henüz patrikhane ile akd-ı itilaf edilemediği Meclis-i Umumî'ye bildirilmiş idi. O gün Meclis-i Umumî mebus namzetleri hakkında da müzakere icra edeceğinden, diğer taraftan cumartesi günü İstanbul intihabatının icrası kararlaştırılmış olduğundan Meclis-i Umumî cumaya kadar (bugün) patrikhane ile mebus namzetleri hakkında müzakere ve muayyen olan İttihat ve Terakki prensipleri dairesinde itilaf ederek namzetlerin esamisini kararlaştırması için, intihabat encümenine salâhiyet-i tamme vermişti. Bu satırları yazdığımız dakikaya kadar bu babda bir karar ittihaz olunmamıştır. Ermeni mebusların âdeti hakkında evvelce ittihaz olunan karara nazaran fırkaca la-akıl on üç mebus verilmesi ve bundan fazla iki üç mebus daha çıkarılmasına samimi ve ciddi surette sarf-ı gayret edilmesi mukarrerdi dün gece geç vakte kadar namzetlerin esamisi hakkında itilaf hâsıl olamazsa bugün işin behemehal bir neticeye isâli mukarrerdir.

No: 1864

3 Mart 1914

3.s.

3.stn.

ERMENİ NAMZETLERİ

Ermeni Patriği Zaven Efendi İstanbul mebusluğu için Bedros Hallaçyan ve Kirkor Zohrab Efendileri teklif ettikten sonra taşra Ermeni namzetleri hakkında icrayı müzakere zımnında Meclis-i Umumî ve fırak-ı siyasiye murahhaslarını akd-i içtimaa davet etmiştir.

Meclise gelenlerden bazıları ve bilhassa fırak-ı siyasiye murahhasları Hallaçyan ve Zohrab Efendiler hakkında evvelce kendi reyleri alınmamış olduğu cihetle mensup oldukları fırkalardan talimat almadıkça taşra namzetleri hakkında hiçbir rey beyan edemeyeceklerini anlatmışlardır. Düne kadar mezkûr fırkalardan hiçbir cevap zuhur etmemiştir. Bugün dahi cevap alınmadığı takdirde Patrik Efendi Meclis-i Muhtelit'le bil-müzakere taşra murahhaslarına telgraf keşide ederek namzetlerinin serian bildirilmesini talep edecektir.

No: 1866

5 Mart 1914

2.s.

5.stn.

ERMENİ FIRKALARI VE İNTİHABAT

Ermeni siyasi fırkaları murahhasları akd-i içtima ederek fırka mensûbininden hiçbir kimsenin kendi namzetliğini vaz' etmemelerini ve hatta intihab olunsalar bile kabul eylememelerini taht-ı karara almış ve bu kararı intihab komisyonu marifetiyle Patrik Efendi'ye dahi resmen bildirmişlerdir. Ancak fırkaların ittihaz ettikleri diğer bir karara göre taşra namzetlerinin yalnız murahhasalar tarafından tayin olunmayıp her bir daire-i intihabiyede Ermeni murahhasası mahallindeki fırak-i siyasiye ile Ermeni Katolik ve Protestan Cemaatleri erkânıyla bil-müzakere namzetleri tayin ve patrikhaneye takdim edeceklerdir.

Heyet-i intihabiye dahi evvelki gün patrikhanede Patrik Efendi'nin taht-ı riyasetinde akd-ı içtima ederek mebusân intihabı hakkında âtîdeki mukarrerâta bulunmuştur:

Bitlis'ten Manas Efendi Ceraz ve Kayseriye'den Diran Efendi Kelekyan ile Profesör Tomayan Efendi namzet gösterilmiş olup bunlardan Kelekyan Efendi siyasi fırkalardan birine mensup bulunduğu cihetle mumaileyhten sarf-ı nazar olunarak diğerlerinin namzetliği vaz' edilmiştir. Kezalik bir siyasi fırkaya mensup bulunan Hamparsum Efendi Boyacıyan'ın yerine Kozan Ermeni Protestan Cemaati'nden Matyos Efendi Nalbandyan'ın namzetliği vaz' olunmuştur ve bu namzetler esamisinin dün hükümete takdim olunması takarrür eylemiştir. Van'dan Vahan Efendi Papazyan ile Viramyan Efendi namzet tayin olunmuş ise de bunlarda fırka mensubinin bulunmaları cihetle namzetlikten istinkâf etmiş olduklarından keyfiyet Van ve Muş murahhassallıklarına ba-telgraf işâr olunarak mumaileyhümanın birine diğer iki namzedin seriân irae olunması tavsiye edilmiştir.

No: 1870

9 Mart 1914

3.s.

3.stn.

ERMENİ PATRİKHANESİNDE

ZAVEN EFENDİ'NİN MÜLAKATI

Ermeni Patrik Zaven Efendi'nin evvelki gün Dâhiliye Nazırı Talat Beyefendi'yi ziyaret eylediğini yazmıştık. Ermeni gazetelerinin verdikleri malûmâta nazaran esna-yı ziyarette mesail-i âtîye mevzubahs edilmiştir:

1 – Sasun – Havit havalisindeki Ermeni karyelerinin Kürtler tarafında muhasaraya alındığına dair Muş murahhasasından varit olan telgraf-nâme-yi takdim ederek mezkûr karyelerdeki masum ahalinin hayat ve emvalinin taarruzdan muhafazası zımında evamir-i acilenin itasını talep eylemiştir. Nazır Beyefendi cevaben Bitlis valisinden alınan malûmâta nazaran nahiye-i mezkûra müdürü Ahmet Efendi'yi kasten taammüden katledenlerin Ermeniler olduğu anlaşıldığını beyan etmiştir.

Zaven Efendi bu husus hakkında Bâb-ı Âlî'ye defaatle tahrir yazılarak mumaileyh Mehmet Efendi'nin tahkikat-ı vakıa ile sabit olan igtisâbâtı hakkında arz-ı şikayet edilmiş iken Bitlis valisi mumaileyhi azl ve teb'îd etmeyip bilakis onu teşvik ve memuriyetinde ipka eylemiş olduğundan şayet mumaileyhin katili bir Ermeni olsa bile mağduründen bir Ermeni'nin adaletin icra olunacağından kat-ı ümit etmekle mugayir-i kanun olarak hod-be-hod ihkak-ı hakk tasaddisinde bulunmuş olduğunun ağıleb itimal bulunduğunu ve mamafih katillerin behemehal takip ve derdest olunabileceği cihetle mezkûr karyelerdeki ahali-i masumenin muhacemât ve taarruzzâtan muhafaza edilmelerini istirham etmiştir. Nazır Beyefendi bu babda Bitlis valisine evamir-i lâzımenin i'ta olunacağını vaat etmiştir.

2 - Patrik Efendi, millet vakıflarının tashih-i kayıt muamelatında meşhut olan müşkülata binaen muamelat-ı mezkûra için evvelce tayin olunan müddetin temdidini talep etmiştir. Talat Beyefendi cevabında müddet-i mezkûrenin temdidi Meclis-i Vükelaca mukarrer bulunduğunu dermeyan eylemiştir.

3 - Patrik Efendi Niğde'de bir Türk tarafından kasb ve ihtida ettirilmiş olan Niver namında bir Ermeni kızının henüz murahhasahaneye teslim edilmediğinden bahsetmiştir. Nazır Beyefendi hangi millete mensup olduğu tahakkuk edinceye kadar bî-taraf bir mahalde hıfz olunacağını beyan etmiştir.

4 - Patrik Efendi Patrikhane'nin emri ile gezdirilmekte bulunan iane sandıklarının bazı zabıta memurları tarafından men edilmekte bulunduğunu beyan ve Talat Beyefendi bu babda zabıtaca müdahale edilmemek üzere evamir-i lâzımenin i'ta olunacağı cevabını i'ta etmiştir.

No: 1870

9 Mart 1914

3.s.

4.stn.

İNTİHABAT VE ERMENİLER

Arslan Bey'den 27 Şubat tarihiyle Azadamard gazetesine âtîdeki telgraf varit olmuştur: “Papazlar muhtarlar kahveleri dolaşarak patrikhanece intihabata iştirak olunmakta bulunduğundan bahsle buradaki Ermenilerin dahi iştirak eylemelerini, teklif etmekte bulunmuş ise de bu harekâtın ahali üzerinde hiçbir tesiri görülememiştir. Ermeniler'de 799 müntehab-ı evvel bulunduğu halde bunlardan ancak 36 kişi intihaba iştirak etmiştir. Bunlar ise kendilerine verilen yanlış malûmâtın aldanmışlardır. Bütün ahali siyasi fırkaların takip ettikleri hatt-ı hareketin lehinde bulunuyor.”

Mamafih Azadamard şurasını tahattur etse gerektir ki Ermeni vatandaşlarımızın pek çoğu pek çok yerde henüz İttihat ve Terakki Fırkası ile ne patrikhane, ne de Ermeni fırkaları arasında itilaf husule gelmediği zamanlarda kemal-i havahişle intihabata iştirak etmişlerdir.

No: 1871

10 Mart 1914

2.s.

3.stn.

İNTİHABAT VE ERMENİLER

Ermeni fırak-i siyasiyesi mensubininden hiçbir kimsenin mebusan intihabatında namzetliğı vaz' etmemesi ve intihab olundukları takdirde bile istinkâf eylemeleri ahiren fırak-ı mezkûrece takarrür etmiş ve karar-ı vaki patrikhaneye dahi o veçhile resmen tebliğ edilmiş olduğu malumdur. Hâlbuki evvelki akşam (Pazar) siyasi fırkaların akdetmiş olduğu bir içtimada Taşnaksütyun Fırkası murahhasları fırkalar tarafından dahi namzet tayin edilmesini teklif etmişler ise de diğer fırkalar mensubini ve bunların meyanında bilhassa Ramgavar Fırkası'na mensup bulunan Deyran Efendi Kelekyan cevaben bundan akdem-i ittihaz olunan karara rağmen bu defa icra olunan böyle bir teklifin kat'iyen şayan-ı kabul olamayacağını musirren beyan etmişlerdir.

“Panper”

No: 1876

15 Mart 1914

2.s.

3.stn.

ERMENİ PATRİĞİ

Ermeni Patriği Zaven Efendi refakatında kapıcı kethüdası Kamer Efendi olduğu halde dün Dâhiliye Nazırı Talat Bey'i ziyaret ederek Anadolu'nun bazı mahallerinde Ermenilere karşı tatbik edilen vukuat hakkında bazı beyanatta bulunulmuştur. Bade Müsteşar Ali Münif Bey'i de ziyaret ile aynı mesele hakkında görüşmüştür.

No:1876

15 Mart 1914

2.s.

6.stn.

ERMENİ PATRİKHANESİNDE

Ermeni Patrikhanesi Meclis-i Umumîsi evvelki gün akd-i içtima etmiştir. Malum olduğu veçhile Meclis-i Muhtelit (Meclis-i Ruhanî ile Meclis-i Cismanî)

istifa etmiş ve istifaları kabul edilmiş olduğundan Meclis-i Umumî evvelki günkü içtimaında yeni intihaba mübaşeret ederek ekseriyet-i ârâ ile âtûdeki zevatı Meclis-i Ruhanî azasına intihab etmiştir:

Ser Episkopos Yegişe Efendi Turyan

Episkopos Gabriel Efendi Cevahirciyan

Rahip Simbat Efendi Kazazyan

Papas Kirkor Efendi Yereciyan

Ser Episkopos Ohannes Efendi Arşaroni

Papas Agobos Efendi Delecikyan

Papas Vahram Efendi Agobyan

Papas Vartan Efendi Tercakyan

Papas Abraham Efendi İyeyan

Papas Bedros Efendi Karabedyan

Ser Episkopos Magakya Efendi Ormanyen

Papas Apil Efendi Yereciyan

Papas Sahak Efendi Bedrosyan

Meclis-i Cismanînin intihabı gelecek içtimalardan birinde icra olunacaktır.

No: 1876

15 Mart 1914

3.s.

5.stn.

İNTİHABATTA ERMENİLER

Namzed iraesı hususunda henüz tereddüt edilmekte olmasına binaen Ermeni Patrikhanesi'nin bizzat tayin ettiği namzetlerin esasısını mübin bir liste tanzim eylediği ve bu listenin bugün veyahut yarın Dahilîye Nazırı Talat Bey'e takdiminin mukarrer bulunduğunu haber alınmıştır.

No:1878

17 Mart 1914

3.s.

4.stn.

İNTİHABAT

ERZURUM ERMENİ NAMZETLERİ

Erzurum Ermeni Murahhasahanesi meclisleri patrikhaneye bir telgraf keşide ederek Vartekes ve Pasdırmacıyan Efendileri namzet tayin etmiş olduklarını ve şayet

patrikhanece bu iki zatın namzetliğı vaz edilmediğı takdirde patrikhane ile kat-ı alaka ve münasebât edeceklerini bildirmişlerdir.

Puzantiyon gazetesi bu havadisi yazdıktan sonra Erzurum Ermeni Murahhassahanesi meclislerini teşkil eden azanın fırka mensubininden bulunduğunu dahi ilaveten dermeyan etmiştir.

No:1878

17 Mart 1914

4.s.

1.stn.

ERMENİ SİYASİ FIRKALARI

Puzantiyon gazetesinde okunduğuna göre Taşnaksütyun Fırkası kendi tarafından namzet tayin etmek iddiasında müsirren devam etmekte olduğu gibi, ahiren istihbar olunduğuna nazaran umum siyasi fırkalar arasında, taraflarından dahi namzet tayin edilmek üzere beyinlerinde itilaf hâsıl olmuş ve tayin edecekleri namzetlerin adedi altıya balığ olması takarrür eylemiştir.

No:1883

22 Mart 1914

2.s.

6.stn.

İNTİHABAT VE ERMENİLER

Bitlis Ermeni Murahhasanesi'nden patrikhaneye keşide olunan bir telgraf-nâmeden anlaşıldığına nazaran Taşnaksütyun mensubininden Armenak Efendi Haçikyan şehir-i mezkûrdan namzet irae olunmuştur.

Sabık Erzurum mebusu Basdırmacıyan Efendi bu defa Van'dan namzet gösterilmiş idi. Mumaileyh Patrik Efendi'ye bir mektup yazarak Erzurum Ermeni Cemaati tarafından beyan olunan arzu üzerine Erzurum'dan namzet tayin edildiği takdirde kabul edeceğini ve Erzurum'dan gayri hiçbir mahalden namzet tayin olunmasına razı olamayacağını kat'iyen beyan etmiştir.

Kayseriye Ermeni murahhasası tarafından patrikhaneye varit olan bir telgraf-nâmeğe nazaran şehir-i mezkûrdan Profesör K.Tomayan Efendi mebus intihab edilmiştir.

No: 1885

24 Mart 1914

2.s.

2.stn.

ERMENİ MURAHHASALIKLARI

Münhal olan Konya ve tevabiî Ermeni murahhasalığına Ser Rahip Haçaturyan Karakin ve Adana Murahhasalığı'na da Arslanyan Kiğork Efendiler tayin edilmişlerdir.

No:1886

25 Mart 1914

1.s.

2-3.stn.

VAN'DA ARAZİ MESELESİ

Vilayât-i şarkîyede öteden beri mevcut olan arazi meselesinin Van vilayetine taalluk eden kısm-ı vilayetçe ittihaz olunan tedabir neticesinde hemen hemen

tamamıyla hall olduğunu evvelce yazmıştık. Meselenin safahât-ı muhtelifesi hakkında ahiren aldığımız malûmâtı ber-vech-i âtî derç ediyoruz:

Van Valisi Tahsin Bey üç ay mukaddem bilhassa bu mesele ile iştigal etmek için Hakkâri Sancağı merkezine gitmiş ve işin esası hakkında tetkikat-ı lâzıme ifa ettikten sonra bir komisyon teşkil ederek suret-i mahsusada kaleme aldığı bir talîmât-name ile işe başlanmıştı. Komisyon ikisi müslim ve diğer ikisi gayr-i müslim olmak ve bitaraf kimselerden intihab edilmek üzere dört zevattan müteşekkil komisyonun riyaseti tahrirât müdürüne mevdu idi. Vilayetçe icra edilen tetkikât neticesinde arazi meselenin beş muhtelif sebepten mütevellit olduğu anlaşılmıştı; yani münâzaun-fih olan arazi ya müterakim vergiden dolayı hazinece satılan, ya eshabının gaybubeti hasebiyle mahlûldür diye ahiren verilen, ya doğrudan doğruya zabt olunan, ya âdî senet ile tasarruf olunan, yahut alelusul kanunen ferağ edilen topraklar idi. Vilayetçe kaleme alınan talîmât-namede bunların her biri için ayrı ayrı çareler gösteriliyor. Müterakim vergiden dolayı hazinece satılanlarla eshabının gaybubeti hasbiyle mahlûldür diye ahara verilenler bedelleri hazineden tesviye olunarak sahiplerine iade olunacak, oralarda sakin olan muhacirin-i İslâmiye diğer karyelere nakil ve iskân edilecektir. Doğrudan doğruya zabt suretiyle sahib-i evvellerinden nez edilen arazi bila-kayd ü şart sahiplerine iade olunacak, ashabı elyevm orada bulunmuyor ise bir taraftan kendilerine malûmât verilmekle diğer taraftan bir sene müddetle vürutlarına intizar edilecektir. Senet-i âdî ile tasarruf olunanlara gelince bunlardan tapuya zabt edilmemiş olanların bedelleri sahib-i evvellerinden alınarak zilliyetlere verildikten sonra arazi eski sahiplerine iade edilecek. Sened-i âdîde muharrer bedel mucib-i ihtilaf olur ise komisyon işi sulhen tesviye edecek, zilliyetler buna razı olmadıkları takdirde mesele mahkemece hükmen halledilecektir. Sened-i âdî ile tasarruf olunup tapuya raptedilmiş bulunanlar hakkında da bu muamele cari olacaktır. Alelusul kanunen ferağ edilen araziye gelince bunlardan mütevellit ihtilaf-ı ferağ ve mefrug lehler arasında bir rıza-i hall olduğu takdirde işbu suret-i hall komisyonca tasdik olunacak, tarafeyn bil-rıza ittihat edemezlerse bedel tezyit edilecektir.

Komisyon bu talîmât dairesinde hareket ederek iki ay devam eden tetkikât neticesinde Hakkâri dâhilinde arazi ihtilafâtını tamamen hall etmiş ve suret-i halden

bilumum alakadarlar memnun kalarak hükümet-i seniyyeye beyan-ı minnettar eylemişlerdir.

Öteden beri hükümeti meşgul eden arazi meselenin en mühim kısmı bu mıntika dâhilinde bulunduğundan Van Valisi Tahsin Bey'in himmet ve faaliyeti ile bunun her tarafı memnun edecek surette neticelenmesi mucip-i memnuniyettir. Binaenaleyh muvaffakiyet-i vakıasından dolayı Vali Bey'i tebrik etmeği vecibeden add ederiz.

No:1887

26 Mart 1914

3.s.

3.stn.

MUŞ İNTİHABINDA ERMENİLER

Muş'tan bildirildiğine göre Ermeniler orada namzet meselesinden dolayı intihabata iştirak etmemiş ve bu yüzden Ermeni mebus intihabı müşkülâta duçar olmuştur. Keyfiyet İttihat ve Terakki Fırkası tarafından Patrik Efendi'ye bildirilmiş, bunun üzerine Patrik Efendi Muş Murahhasahanesi'ne bir telgraf keşide ederek adem-i iştirakten dolayı Muş'tan Ermeni mebus intihab edilmediği takdirde bunun mesuliyetini kendisi deruhte etmeyeceğini bildirmiştir.

No:1888

27 Mart 1914

4.s.

1.stn.

ERMENİ MEKTEBİNDE TEFTİŞ

Kumkapı Ermeni Mektebi'nde İstanbul Maârif Müdürü'nce icrasına teşebbüs edilen teftişe mümânaat gösterildiğini ve müfettiş tarafından iktiza-yı kanuniyesi icra edilerek hukuk-ı hükümetin muhafaza edildiğini yazmıştık.

Bir gün evvel Patrik Efendi'nin bu mesele üzerine bir şikâyet tavriri hazırladığını yazan Azadamard, dün de hem patriğin bu takrirden vazgeçtiğini, hem müfettişin raporunu yırtıp attığını “mevsukan istihbar” kaydıyla beyan eylemekte ve vaki olan mümânaat üzerine müfettişin hiçbir icraatta bulunmadığını söylemektedir.

Mektepçe müfettişe karşı gösterilen mümânaat üzerine giden müfettişin ne suretle hareket eylediğini ve maksad-ı teftişe nazaran neler elde ettiği evrak-ı müteferria ile birlikte ve Kumkapı Merkez Memurluğu vasıtası ile mevki-i resmiyete konmuş olan ve her nedense yırtılıp atılmış görölmek istenildiği anlaşılan tahkikat evrakından anlaşılabilir ki bunlar da mektep muallimlerinden Ağışa Papazyan, Ovennik Cenazyan, Artin Bedrosyan Efendiler ile talebeden Bedros ve Osbek ifade ve imzalarını muhtevi bulunmaktadır. Biz burasını beyan ile iktifa ederiz.

No:1890

29 Mart 1914

2.s.

3.stn.

ERMENİ PATRİKHANESİNDE

Ermeni Patrikhanesi Meclis-i Umumîsi evvelki gün akd-i içtima ederek Meclis-i Cismanî'nin intihabına teşebbüs etmiş ve ekseriyet-i ârâ ile âtîdeki zatlar intihab olunmuşlardır:

Aleksan Efendi Topalyan

Hayk Efendi Andonyan

Agop Efendi Kazazyan

Doktur Davityan Efendi

Keğork Efendi Koriğan

Karnik Efendi Bazazyan

Leon Efendi Dendesyan

Maksud Efendi Nargileciyan

Alerşak Efendi Halhalyan

Agop Efendi İsayan

Nerses Efendi Zakaryan

Aram Efendi Hallaçyan

Simbad Efendi Kat'ipyan

Ohannes Efendi Gülbenkyan

Patrik Efendi intihab olunan bu zatların esamisini dünkü gün Adliye Nezareti'ne arz etmiş olmakla gelecek çarşamba günü Meclis-i Muhtelit'in ilk defa olarak akd-ı içtima edebileceği memul olunur.

No:1892

31 Mart 1914

3.s.

5.stn.

ERMENİLER VE RUSYA

Malatya'dan (Hüsrev Keşişyan) imzası tahtında (Nirayest) gazetesine gönderilen bir mektupta Rusya'nın istikbalde husul bulmasını arzu ettiği amâlinin hayız-i fiile isâli için Ermenileri alet-i ittihaz edinmek istediği fikri redd olunduktan sonra deniliyor ki:

“Ermeniler hiçbir zaman hemşerileri olan Türkler ve Kürtler'den ayrılmak istemedikleri gibi Rusya'nın entrikalarına da kolayca kapılmayacaklardır. Onlar bazı Avrupa devletleri tarafından vakit vakit ileri sürülen ve Ermenilerin menfaati icabâtından olan siyasetin kıymet-i hakikiyesini bit-tecrübe biliyorlar.

Bizim istediğimiz yegâne şey ıslahattır ve kat'iyen zannediyoruz ki ancak bu sayede tezayüt eden hicrete bir nihayet verilebilecek ve nüfusun tezayüt etmesi taht-ı temine alınabilecektir. Islahatın, artık bize acı günleri bir daha göstermeyeceğini ümit ediyoruz.

Biz Ermeniler Türkler, Kürtler ve Çerkesler ile beraber yaşamak ve Memalik-i Osmaniye'nin bilumum aksamında istikbalde göreceğimiz refâhiyet ve terakki günlerine müttehit bir saî gayretle hazırlanmak istiyoruz.”

No: 1893

1 Nisan 1914

3.s.

6.stn.

BİTLİS ERMENİ MURAHHASASI

Bitlis Ermeni Murahhasahanesi Meclis-i Umumîsi tarafından Serkiz Kendiryan, M. Karaoğlanyan Artin Vikalyan imzalarıyla Ermeni Patrikhanesi'ne varid olan bir telgraf-nâmede Murahhasa Rahip Soren Efendi'nin mahall-i mezkûrdan teb'idiyle murahhasahane idaresinin muvakkaten Papas Mosis Efendi'ye tevdi' olunması rica edilmiş ve aksi takdirde murahhasa-i mumaillehy yüzünden ahali arasında baş göstermekte olan esbâb-ı nifak ve ihtilafâtın daha ziyade iştidâd edeceği bildirilmiştir.

No: 1893

1 Nisan 1914

3.s

6.stn.

ERMENİ KİLİSESİ

Trabzon vilayeti dâhilinde Darülyahta (?) karyesinde inşa olunan Ermeni kilisesinin şerait-i muharrere dairesinde tasdiki hususu irade-i seniyyeye iktirân eylemiştir.

No: 1894

2 Nisan 1914

2.s.

4.stn.

ERMENİ PATRİĞİNİN TEŞEKKÜRÜ

Ermeni ahalisinin hükümetten gördükleri teshilât ve muavenet-i pederaneden dolayı Patrik Zaven Efendi Trabzon Valisi Beyefendi'ye bir teşekkür-name göndermiştir.

No: 1895

3 Nisan 1914

1.s.

1-2.stn.

SİYÂSİYYÂT

BİTLİS VUKUATI

Hükümet bugün bize hakikaten mucip-i esef ve teessür olacak bir haber veriyor: Bitlis'te hükümetin niyyât-ı ıslahkarânesine karşı “bir hareket-i irticaiye” zuhur ettiğini haber almak hakikaten nezaket ve ehemmiyetle celb-i dikkat eden şu günlerde her Osmanlı'nın kalbinde elim tesir uyandırmaktan hali kalmaz. Hükümetin bütün faaliyet ve mesaisi evvela dâhilde tamamen temin-i sükûn ve huzura muvaffak olmak, sonra da şu bedbaht memleketin senelerden beri mühmil metruk bir halde duran servetini açarak, işleterek elim ve medid bir devre-i harb ve cidalin herkeste, hepimizde açtığı maddî ve manevî yaraları tedaviye hasr-ı ef'âl eylemek gibi iki yüksek gayeye mesaruf olurken hâlâ bu memlekette arada sırada mesaif-i matbuatta bir mevki-i bahis bulan tahrikâta kapılarak hükümetin bu âmal-ı hayriyesine karşı kuvvet ve silah ile muhalefete kıyam edecek zavallı kardeşler bulunduğunu görmek hakikaten bütün Osmanlıların kalbinde derin tesirler husule getirmeğe kafidir.

Ne istiyorlar? Hükümetin azm-i kahiri, kuvvet ve satvet karşısında ellerinde sopalarla Bitlis'e hücum etmek isteyen zavallılar ne yaptıklarından, ne yapmak istediklerinden ve bilhassa yaptıkları şeyin ne kadar vahim, hem kendileri hem de vatandaşları için ne derecelerde muzır olduğunu elbette bilmezler. Hâlbuki biz artık birkaç beyin arkasına düşerek, senelerce Rumeli'nin garbında yapıldığı gibi memleketin umumî bir felaketi ile neticelenen bir takım hareketlere fenalıklara girişecek kardeş bulunacağına hatırıma bile getirmek istemezdik.

Fakat ma-teessüf bu gün yine böyle elim bir manzara karşısında bulunuyoruz. Kürtler öteden beri safvet-i ırkîyeleri ve selabet-i dinîye ve millîyeleri ile kendilerini tanıttırmış oldukları gibi aralarında Arnavutluk'ta olduğu tarzda yalancı ve muzır “Nasyonalizm” cereyanları da yoktur. Şu halde bugünkü vakaya, hükümetle hemfikir olarak sırf malum ve muayyen birkaç müşvik ve muharrikin eser-i ifsâd ve teşviki olarak vücuda gelmiş esasında bi-mana ve bi-maksat, fakat şekil itibariyle sırf ıslahat aleyhtarı yani terakkî ve itila düşmanı bir hareket-i irticaiye nazarıyla bakabiliriz. Aklı başında tahsil görmüş, gördüklerini anlamış ve bilhassa şu son birkaç senenin vakayi ve hâdisâtını ibret ve dikkatle takip etmiş olan Kürt kardeşlerimizin şu satırları okurken bizden ziyade müteessir ve müteellim olduklarından eminiz.

Hükümetin bu mesele karşısındaki vazifesi ne olacak?

Bâb-ı Âli'nin son zamanlardaki siyaseti memlekette pek güçlkle temin edilen nüfuz-i hükümetin hiçbir suretle ihlaline kat'iyen müsaade etmeyecek olduğuna ve bilhassa “ya terakki, ya inhitat!” desturunu anlamış bir iradenin ıslahat yolundaki azimini hiçbir kuvvetin kıramayacağını hakikatenin pek aşikâr bir şey bulunduğuna göre hükümet böyle müsellahen müçtemien kendisine, kendi niyyât-ı ıslahkarânesine karşı durmak isteyenleri tedip ve tenkilde kat'iyen tereddüt etmeyecektir.

Son senelerin verdiği ders o kadar acı ve acıklıdır ki hükümetin bu tarz hareketine karşı da hiçbir kimse itiraz etmeyecek, herkes bila-kayd ü şart bu meselenin bir gün evvel bitirilmesine ve nüfuz-ı hükümetin her yerde meta' olmasına intizar edecektir.

Hükümet-i Osmaniye en tarihi bir devre-i hayatında bulunuyor. Bu gün genç Türkiye hükümetini idare eden münevver ve vatan-perver anasır-ı memleketin hayır ve şer'ini elbet birkaç cahilden iyi görür ve tayin eder. Bu hükümet, bu memleketin salahını her şeyden evvel nüfuz-ı hükümetin her tarafta aynı suret ve derecede cari olmasında ve memlekette bir devre-i sükûn ve huzur açılmasında, sonra da bu sükûn ve huzur sayesinde herkesin büyük bir aşk-ı salah ve teceddüt ile ıslahat için çalışmasında, mecruh vatanın tedavisine hasr-ı vücut etmesinde görüyor; binaenaleyh bunun haricindeki hareketi kemal-i şiddetle takip ve tenkil edecektir. Yine tekrar

ederiz ki hükümetin bu suret-i hareketi memleketin bilaistisna her tarafta tamamen taktir ve tasvip edilecektir. Türlü türlü tahrikât ve teşvikâtın kurbanı olan bu zavallı insanların uğradıkları hüsrân karşısında münevver ve vatan-perver Kürt kardeşlerimiz de hükümetin tarz-ı hareketini tasvip edenlerin başlarında bulunacaklardır...

No: 1895

3 Nisan 1914

1.s.

6.stn.

BİTLİS VAKAASI

Hükümetçe mukarrer ıslahat aleyhine Bitlis havalisinde bir hareket-i irticaiye vukua gelerek bu hareketin başına ahiren der-dest edilmişken esna-yı rahta aveneleri tarafından jandarmaların elinden cebren alınmış olan Hizan kazasından Molla Selim ve havali-i mezkûre meşayihinden Şahabeddin geçerek birtakım müsellah eşkıyalarla Bitlis kasabasına taarruz ve duhul teşebbüsünde bulunmalarıyla hükümetçe mevakî-i mütecavireden kuva-yı kafiye-i muntazama tahrik edilerek der-dest ve tenkillerine ait tedabir-i seria-i askeriyeye tevessül olunmuştur.

No: 1896

4 Nisan 1914

1.s.

3.stn.

BİTLİS

HADİSE HAKKINDA RESMÎ MALÛMÂT

Bitlis kasabasına duhul teşebbüsünde bulunan eşkıyadan bir kısmı evvelki akşam kasabanın kenar mahallâtına girerek tahassun etmişler iken sevk olunan küçük bir müfrezenin faaliyet-i tedbiyesiyle mevkilerinden tart ve tahassun ettikleri bir kilisenin de top atışıyla tahrip edildiğini ve bugün ale-s-sabah Şeriftepesi'nde müctemi' bulunan bakiye-i eşkıya üzerine vuku bulan taarruz neticesinde müfrezeler tarafından tepeler tamamıyla işgal ile usatın kamilen şehirden tart ve teb'id edildiği ve Molla Selim de üç refiki ile birlikte Rus Konsoloshanesi'ne iltica ettiği ve şehir dahilinde yağma ve çapulculuk vukua gelmediği ve emakin-i hususiyeye ve çarşıya taarruz edildiği ve İslam ve Hıristiyan ahali tarafından yekdiğerine karşı mütekabil asar-ı emniyet ber-devam olduğu, dün herkesin işi ve gücüyle meşgul olmağa ve dükkanlarının açılmağa başladığı ve Van'dan vürut eden kuvve-i askeriye ile birlikte takibât icrasına başlanılmakla beraber o havalide sükûn ve asayiş ihlale cüret edenlerin hakkıyla te'dib ve tenkili zımnında etraftan tertip ve tahrik edilen kuva-yı askeriye'nin peyderpey vürut etmekte bulunduğu icra kılınan muhaberâtın anlaşılmıştır.

No:1896

4 Nisan 1914

2.s.

5.stn.

BOGOS NUBAR PAŞA’NIN BEYANATI

Paris, 2 Nisan – Kahire’den Tan gazetesine işâr olunuyor:

Bogos Nubar Paşa, Hükümet-i Osmaniye tarafından Şarkî Anadolu’da tatbiki mukarrer ıslahattan tamamıyla memnun olduğunu ve Türkler ve Ermenilerin aynı münafia malik olmalarına mebnî Hükümet-i Osmaniye’nin samimiyet-i kamilesine emin olacağını beyan ediyor. “Osmanlı”

No:1897

5 Nisan1914

1.s.

1-2.stn.

SİYÂSİYYÂT

BİTLİS HADİSESİ MÜNASEBETİYLE

Molla Selim isminde Hizanlı bir kabile şeyhinin ahaliyi ıslahat aleyhine ayaklandırmak teşebbüsüyle başlayan Bitlis hâdisesi, gerek muhit gerek avâmil itibariyle, bir gaile şeklini almağa pek müsait iken hükümetin vaktinde yetişmesi üzerine bugün şiddeti zail olan bir vakıa haline girmiştir. Gerçi harekât-i tenkiliye henüz hitâm bulmadı ve tedabir-i faaliyenin arkası kesilmedi ise de hükümetin teblîgat-ı resmiyesinden anladığımıza göre çok geçmeksizin iş büsbütün bastırılabilir. Ancak biz bu meseleyi faraza bir Molla Selim'in bir Şeyh Şahabeddin'in tedibi ile kapanacak mahiyette görmüyoruz, yani bizim nazarıımızda meselenin hall-i hazırından ziyade âtî ile olan irtibatı şayan-ı ehemmiyettir. Binaenaleyh gerek mahafil-i hükümetçe işin tarz-ı telakkisinde ve gerek ittihaz olunacak tedabir-i maddîye ve manevîyede bugün görülebilen dereceden yüksek bir gayeye dikkat etmek icap eder. Filhakika vekayi-i salife tetkik edilecek olursa görülür ki Molla Selim'i önüne takan kuvvet ile Vahdeti'yi, Kör Ali'yi meydana atan cereyan arasında şeklen değilse bile, esas itibariyle samimi bir münasebet vardır. Bunlardan birinin dağ başında beş on haydudu yanına alarak bu vilayet merkezine hücum etmesiyle diğerinin bir kafiyeyle asiye bayrak açarak bir payitahta bir ihtilâl çıkarması yekdiğerinden ayrılamaz. Molla Selim'in hareketi durup dururken, yahut üç beş hembasıyla (...) ederken birden bire feverân etmiş bir asabiyet mahsulü değildir; Molla Selim'i jandarmaların elinden cebren almak, Molla Selim ile Şeyh Şahap birleşerek isyan etmek, vilayet merkezini muhasaraya kalkmak, bir kilisede

mukavemete kalkışmak, nihayet kendine bir ilticakah aramak öyle şeylerdir ki bunları münferit ve ani bir hareket adl etmek doğru olamaz. İslahat aleyhine bir hareket-i irticaiyeye kıyam eden Molla Selim ve hempaları ıslahatın nik ve bedini tefrikten aciz bir mahiyet içinde ve bu mahiyetin ekseriyeti arasında yetişmiş dimağlardan oldukları için zahiren birer münferit hareket olan alaim-i isyaniye arasında rabıta vazifesini ifa eden bir kuvvetin mevcudiyeti muhakkaktır. Bu adamların silahla hükümete karşı durmaya sevk eden bu kuvvet onların ruhunda, tıpkı hastalık mikroplarını kucaklayan zayıf bünyeler gibi, bir istidat bulmuştur. Gerçi derebeylik devrine hatime çekecek olan ıslahatın o taraflarda az çok bir sarsıntı vücuda getirmesi daire-i ihtimal dâhilinde tutuluyordu; birçok adetler, anâneler, hatta menfaatler bu ıslahattan zahiren müteessir olacakları için bazı kimselerin bu yüzden gaip edecekleri şeyi kaçırmamaya kalkışmaları müstebit değildir. Ancak bu nevi sarsıntılar Avrupa kadar esaslı ve tesirli olamayacağı zannolunuyor. Halkımızın hükümet ve kanun fikirleriyle öteden beri meşgul olduğu düşünülürdü. Hâlbuki hastalık mikropları doğrudan doğruya bu halka hücum etmeye başladığı görülür, zehri aşılatabilmek için bir takım müteneffizlerin ya nüfuz-ı cahilânesinden yahut hırs-ı hainânesinden istifade edilmek isteniliyor.

İşte Bitlis hâdisesinin esas ruhu budur. Hâdiseyi bu yolda telakki edersek neticeyi doğru görür, tedbirlerimizi de doğru intihab edebiliriz. Buda bize gösteriyor ki bütün hüsn-i niyetimize, bütün sai ve himmetimize rağmen ıslahatın her hangi bir sebeple akim kaldığını isteyen, buna alet olabilecek Molla Selimleri kolaylıkla tedarik eden bir kuvvet vardır. Biz bu kuvveti araştırmak arzu etmiyoruz. Zaten pratik iş görmek için yol bu değildir. Bizim yapacağımız şey rah-ı güzaramızda böyle nagehanı tesadüflerle karşılaşmak muhtemel olduğunu düşünerek aynı zamanda zemin-i ıslahatı da temizlemektir. Tohumu ekmeden evvel toprağı karıştırmağa lüzum gören insanlar bir parça da toprağın altında neler bulunduğunu anlamak istemişlerdi. İslahat meselesinde böyle yapmalıyız. İslahata karar verdiğimiz yerleri hasta veya hastalığa müsait birer ocak halinde bırakacak olursak ıslahat programının birçok maddeleri birer illet mikrobu gibi o ocaklarda yerleşir. Binaenaleyh hükümet yarın gafil avlanmamak için bugünden dikkatli hatveler atmalıdır. İslahatı tatbik edeceğimiz yerlerde birçok tesirler, birçok nüfuzlar, birçok menfaatler fırsattan istifadeye müheyya bulunuyorlar; bunların tesirât-ı menhusesine meydan

bırakmamak için memurlarımız ta ocakların yanına giderek zayıf ve hasta noktaları görmeli, açık tabir ile anlatılışa göre anlayan tabaka-i avamın kafasına taze, temiz fikirler sokmalıdır.

Zemin icraat böyle bir nezaret-i daimi altında bulunduğu gibi diğer taraftan o meşum nüfuz ve tesirler dahi heyetlerine göre hükümetin basiret-i mütemâdiyesiyle akim kalmalıdır. Vakıa bu, zahmetli, meşakkatli, hatta oldukça güç bir iştir. Ancak bu yük ve esaslı binalarda en ziyade temele dikkat olduğunu düşünürsek istikbaldeki rahatımız namına bu günkü meşakkat'i göze aldirmaktan çekinmeyiz. İşte Bitlis hâdisesini sırf mahalline mahsus bir vakıa mahiyetinde telakki edemeyişimizin sebepleri bunlardır ve bundan dolayıdır ki çok geçmeksizin hitâm bulacağına emin olduğumuz bu hâdise-i müteferride de biz daha yüksek bir siyaset-i idarenin mebdini görmek isteriz. Islahat gibi azim bir bar-ı teceddüdü omuzlarına almak kuvvetini kendinde gören bir hükümetten böyle bir siyaset-i hâkimane beklenebilir.

No:1897

5 Nisan1914

1.s.

2.stn.

PATRİKHANE HEYETİ

Patrikhanece izam olunan ve Niksar ve Vizerum metropolitleriyle Meclis-i Muhtelit azasından Fermanoğlu'ndan mürekkep bulunan heyetin dün Bâb-ı Âlî'ye gelerek Dahiliye Nazırı'nı bade Sadrazam Paşa Hazretleri'ni ziyaret ve bazı hususât hakkında mülakat etmişlerdir.

Heyet-i meskure bâde Adliye Nezareti'ne giderek Nazır İbrahim Bey'i ziyaret eylemişlerdir.

No:1897

5 Nisan1914

1.s.

3-5.stn.

BİTLİS VUKUATI: İSYAN TAMAMEN BASTIRILMIŞTIR.

HAL-İ MEVKİ – NASIL BAŞLADI? – ESBAB-I İSYAN VE MUHARRİKLER – TAARRUZ, MUKAVEMET – TAFSİLAT-I CEDİDE

HAL-İ MEVKİ:

Dün menab-i mevsukeden istihsal eylediğimiz malûmata göre Bitlis vukuatına bugün nihayet bulmuş nazarıyla bakabiliriz. Bitlis’e hücum eden asiler evvela şedit bir mukavemet ve sonra da kuvvetli bir taarruz neticesi olarak dağıtılmış ve takiplerine başlanılmıştır. Elyevm muhtelif nukattan Bitlis ve havalisini ihata etmek üzere sevk edilmiş olan kuva-yı askeriye pek az zaman zarfında mevaki-i lâzimeyi tutarak isyanın esaslarını, mürettib ve muharriklerini birer birer der-destle o havalinin pek ziyade muhtaç olduğu sükûnu iade edecektir. Bu maksatla esasen hükümet idare-yi örfiye ilânına karar vermiş olduğundan pek az zaman zarfında her şey yoluna girecektir.



Van Valisi Tahsin Bey Efendi

Van'a gideli pek az zaman olduğu halde vilayet dâhilinde şimdiye kadar misal görülmemiş bir surette temin-i sulh ve sükûna muvaffak olmuş olan Van Valisi Tahsin Bey'in Bitlis hâdisâtı münasebetiyle de sebk eden hıdamâtı hakikaten kendisinin en faal ve cevval valilerimizden olduğunu ispat etmiştir. Tahsin Bey, Drama Mutasarrıflığı'nda bulunduğu müddetçe kendisine pek az zaman zarfında tanıtmaya muvaffak olmuştu. Fakat Van vilayetinde göstermiş olduğu hidamât kendisi için hakikaten mücib-i fahr-i şeref olacaktır.

Tahsin Bey, Van vilayeti dâhilinde müslim ve gayr-i müslim herkesin emniyet ve muhabbetini kazanmış bir validir. Son vukuat hakkında, kendisine ait olmadığı halde İstanbul'a en sarıh ve doğru malûmat Tahsin Bey'den gelmişti. Genç ve faal valimizi muvaffakiyetinden dolayı tebrik etmeyi kendimize bir vecibe add eyeriz.

NASIL BAŞLADI?

Böyle bir isyanın zuhur edeceği zaten öteden beri hissediliyordu. Hükümetçe Anadolu-i Şarkî ıslahatına verilen ehemmiyet bu ıslahatın tatbiki neticesinde rüesa ve mütegalibinin uğrayacağı nikbet ve hizmet bu hareketi tesri' etmiştir. Kıyamın ne suretle zuhur ettiği hakkındaki tafsilât şundan ibarettir.

ESBAB-I İSYAN VE MUHARRİKLER

Bitlis'e hücum eden eşirra başında Molla Selim ile Şeyh Şahabeddin bulunuyordu. İlk mürettep ve muharrik Molla Selim olduğu halde ondan daha ziyade haiz-i şeytanet olan Şahab bilahare emr-i idareyi eline almıştı. Evvela bu iki adamı tanımak icap eder; Hizan kazasında Kayda isminde mühim bir tekke vardır ki Şeyh Seyit Ali'nin idaresindedir. Burada Gavs namıyla maruf Bağdat'tan gelme Şeyh Sıbgetullah medfundur. Bu tekkenin vasi bir daire-i nüfuzu vardır. Şeyh Seyit Ali otuz yedi yaşında olup fitren zeki ve Hizan, Bitlis, Mekere (?), Gevaş, Karçıkan, Varto, Mutki cihetlerinde nafizdir. Birçok arazi sahibidir. Gayda Hizan'a iki saat mesafededir. Şeyh'in daima etrafında müsella yüz muhafızı vardır.

Seyit Ali'nin Şeyh Selahaddin namında bir oğlu olup yirmi sekiz yaşında Bagüzan karyesinde yaşayan Şeyh Şahabeddin ise biraderzadesidir.

Yetmiş beş yaşında bulunan Molla Selim - ki Halife Selim namıyla maruftur - ise şarlatan, mutaassıp, cahil bir adam olup Gayda tekkesinin müridlerindendir. Bunun köylüler üzerinde nüfuzu varsa da Şahabeddin hepsinden fazla haiz-i nüfuz ve iktidardır. İşte isyanın anasını bunlar teşkil ediyorlar; tabî bir halkı kıyam ettirmek için onlara bir takım sebepler göstermek, kuşattıkları gayeyi bildirmek icap eder. Bütün cahil ve müfsit muharrikler gibi bu iki şeyhin elinde de “Şeriat” silahı bulunuyordu. Bunlar güya şerait dairesinde âlemi ıslaha memur idiler. Hatta Bitlis'e gönderdikleri bir mektuba nazaran hükümet memurlarını asacaklar, kesecekler, derilerinin içine saman dolduracaklardı. Fikren pek hall-i ibtidaiyede bulunan halk bu sözler karşısında tabî sükût edemez.

Bilhassa, her türlü tedabiri ittihaz etmek ve bu hareketi kökünden mahvetmek üzere esaslı hazırlanan, kuvvetin hudutlarını bildirmek için gecikmesi onlara cesaret vermişti. Ellerindeki basit ve ibtidai kuvvetle hükümete karşı serbest serbest hareket edebileceklerine inanmışlardı. İşte bu kısa muhakeme, bu aldanıştır ki iki günde ber-bâd bir hezimete duçar olan Bitlis hücumunu tehyie etmişti.



Bitlis vali-i sabıkı Mazhar Bey

Bitlis vali-i sabıkı Mazhar Bey her halde hayat-ı memuriyetinde mesut bir vali değildir. Kosova isyanında Mazhar Bey bulunduğu gibi bu defa da Bitlis'te kendisi bulunmuştu. Evvelce bir aralık İzmir'de bilahare İstanbul Polis Müdüriyetleri'nde bulunmuş, sonra da Piriştina Mutasarrıflığı'nda bulunduktan sonra Kosova'ya vali olmuştu.

Elyevm kendisi Bitlis'te bulunuyor, asiler tarafından katledildiğine dair deveren eden şaiyât bi-asl ü esastır.

TAARRUZ – MUKAVEMET:

Filhakika usat içerideki kuvvetin hazırlanmak için gecikmesinden bil-istifade Bitlis'in kenar mahallâtına girmiş, bazıları da bir kiliseye tahassün etmişti. Hükümet evvela şehir dâhilinde bir katliamın vukuunu saniyen emakin-i resmiye ve hususiyenin taarruzdan vikayesini temin etmiş, sonra Hacı Kazım Bey'in kumandası altında bulunan küçük bir müfreze asilere doğru taarruz etmişti. Bu kuvvetli tecavüze karşı sebat ve mukavemet edemeyen usat birden bire dağılmış, Molla Selim iki arkadaşıyla Rusya konsolatosuna ilticaya mecbur kalmıştı. Burada birçok rivayete karşı yarım gün mukavemet ve hayat eseri gösteremeyen Bitlis kıyamının bir isyan değil, ancak basit bir vakıa olduğunu temine lüzum görmüyoruz.

Şu kadar söyleyelim ki, bütün vakıada birkaç adam telef olmuş, top atışına uğrayan tekke biraz hasara uğramıştır. Hıristiyanlar'dan ise biri hafif biri ağır mecruhtan başka hiç kimseye küçük bir zarar bile vaki olmamıştır.



Van Vilayeti Jandarma Kumandanı

Binbaşı Kazım Bey

Vilayât-ı şarkîyenin ehemmiyetini nazar-ı dikkatten dñn tutmayan hükümet bir zamandan beri en faal ve muktedir memurlarını o taraflara gönderiyordu. Bu meyanda Van Vilayeti Jandarma Kumandanlığı'na da resmini arz ettiğimiz Erkân-ı Harp Binbaşısı Kazım Bey'i tayin eylemiştir.

Mir mumaileyh son günlerde kable'l-azimet mezunen İzmir'e gitmişti. Bu günlerde derhal mahallî memuriyetine gitmek için emr almıştır.

Mektepten çıktığı zamandan beri bu bulunduğu muhtelif hidamatı büyük bir maharet ve dirayetle ifa etmiş olan Kazım Bey'in yeni memuriyetinde de iktidar ve meziyetini ispata muvaffak olacağından eminiz.

TAFSİLÂT-I CEDİDE:

Müsademe esnasında yeni Vali Mustafa Abdulhalik Bey, şehrin bir tarafına, usat diğer tarafına çekilmiş bulunuyordu. Asiler valinin bulunduğu telgrafhaneye hücum etmek istemişlerse de bu hareketin önü alınmış; sonra bütün mütecavizlerin tepelere doğru firar ettikleri görülmüştür. Bir iki saat içinde tepelerde bile hiçbir asi görülmüyordu. Bitlis'e hücum çarşamba günü başlamış, perşembe günü kenar mahallata girilmiş, cuma günü öğle üzeri isyan ve kıyamdan hiçbir eser kalmamıştır. Siirt mutasarrıfıyken vilayete yeni tayin olunan Mustafa Abdulhalik Bey'in dirayet ve cesaretini bu fırsatla tekrar etmek isteriz; filhakika küçük bir zaaf, küçük bir ihmal şu kıvılcımı vasi bir yangın haline koyabilirdi. Takibât şiddetle devam etmektedir, asilerden evvel biri hayyen üçü mecruh olarak ele geçmiştir. Ahaliden beş maktul olup tarafeynin mecmu telefâtı yüzden ziyade değildir. Hükümetin vukuatın nihayet bulduğu hakkında dün akşam tevdi ettiği tebliğ- i resmi ber-vechi âtfidir:

TEBLİĞ-I RESMÎ

Bitlis'te tahaddüs eden mesele ittihaz olunun tedabir-i seria semeresiyle bertaraf edilmiş ve asayiş-i vilayet iade olunmuştur.

Esna-yı müsademede eşkiyadan on bir kişi der-dest edilerek taht-ı isticvaba alınmışlardır. Mütearuzîn beş maktul ve birkaç mecruh bırakarak firar etmişlerdir. Ahaliden dahi bir kaç kişi mecruh olmuştur.

No:1897

5 Nisan1914

1.s.

6.stn.

ERMENİ PATRİĞİNİN BEYANÂTÎ

MOLLA SELİM'İN MEKTUBU

Dünkü İstanbul gazetesi muhabirlerinden birinin Ermeni Patriği Zaven Efendi ile icra eylediği bir mülakatı neşrediyor. Patrik Efendi, bu mülakatında Bitlis harekâtının Ermenilere karşı olmadığını ve bir hareket-i irticaiyeden ibaret olduğu ve bunun Bitlis murahhasası tarafından gönderilen malûmât ile de teyit ettiğini söyledikten sonra hükümetin hareket-i irticaiyeyi seri bir surette bastıracağını ve Van, Muş, Erzurum'dan kuva-yı imdâdiye izam edildiğini beyan etmiştir.

Patrik Efendi bu beyanâttan sonra Bitlis murahhasasından aldığı iki telgraftan da bahseylemiştir. Bunlardan birinde hükümetin vukuu bulacak bir hücum-ı muhtemeli men için şehrin methalinde bulunan iki Ermeni manastırını işgal ettirdiği, diğerinde Kürtlerin adet-i hissölunacak derece de çoğaldığı ve şehir civarında hücumlara ibtidar edildiği bildirilmektedir.

Patrik Efendi bunlardan başka Molla Selim'in murahhasaya göndermiş olduğu mektup muhteviyatından bahseylemiştir. Bu mektupta Selim, hareketlerinde Ermeniler için mucib-i endişe bir şey olmadığını söylüyor ve civar kasabâta birkaç Kürtün girmesinden Ermenilerin tedehhüş etmemesi için tavassutta bulunmasını murahhasıdan rica ediyor.

No:1897

5 Nisan1914

1.s.

6.stn.

2.s.

1.stn.

HADİSE HAKKINDA MALÛMÂT

Azadamard'ın muhabir-i mahsusı Bitlis hâdisesi hakkında âtîdeki tafsilâtı yazmıştır:

Usâti açıktan açığa teslim etmekte, bulunan iki derebeyi ahiren Bitlis'ten iki saat mesafede kâin Şatuk nahiyesi müdürü tarafından der-dest edilmişti. Derecâta göre isyanın sergerdelerinden biri de Molla yahut Halife Selim'dir ki akdemce maruf Şeyh Celaleddin'in hizmetinde bulunmuş ve elyevmde mumaileyhin biraderi Şeyh Şahabeddin'in hizmetinde bulunmaktadır.

Malumunuzdur ki hükümet Halife Selim'in sû-i niyetine vakıf olarak Hizan'a 40'ı mütecaviz jandarma ve asker sevk etmiş ve bunların marifeti ve mahal-i mezkûr kaymakamının muavenetiyle merhum molla der-dest edilmiş ise de Molla Selim muahharen firara muvaffak olmuştur.

Halife Selim ile avenesi bu ilk muvaffakiyetten cesaret alarak kuvvetlerini kendince arttırmış ve çok zamandan beri tertip etmiş oldukları programı mevki-i icraya vazetmeğe başlamışlardır. Bunların, beyaz yazıları hâvî kırmızı bezden mamul iki bayrakları vardır.

Bunların programı, Bitlis'i muhasara ve istila ederek isyan-ı umumî için orasını bir merkez ittihaz etmektir. Bitlis'in mütegallibeleri dahi bunlara açıktan açığa muavenette bulunuyorlar. Molla Selim, hükümetin, şu hareket-i isyanıyeyi men

ve tenkil etmek için kuvve-i kâfiyesi bulunmadığını görerek nail-i muvaffakiyet olacağını kavviyen memul etmektedir.

Vali (elyevm ma'zul) kendi adem-i iktidarını tamir etmek üzere, en müteneffiz şeyhlerle mütegalibelerden teşkil eylediği heyet-i mebusayı müftünün refakatiyle Molla Selim'in nezdine izam etmiştir. Bu heyet merkum mollayı müteaddit avenesiyle beraber şehre getirmişlerdir. Hizan'dan mukim maruf Şeyh Seyit Ali dahi bunların meyanında bulunmuştur. Molla Selim iki gün şehirde kalmış ise de valinin huzuruna gitmek istemeyerek şayet valinin bir söyleyeceği var ise kendi nezdine gelmesini talep eylemiştir. Sonra aleyhinde bir tuzak kurulmasından şüphe ederek şehrin haricinde bulunan “ordu”suna, Hantaragadar (?) nâm Ermeni manastırını tahliye ve oraya iltica eylemelerini emretmiştir.

Bir cuma günü idi. Usâtın şehri basacaklarından korkuluyordu. Vali duçar-ı telaş olarak mevcut olan bütün kuvve-i askeriye muhtelif mevkilere taksim etti. Ermeni murahhasasının talebi üzerine Hantaragadar manastırını müdafaa etmek üzere oraya 40 kadar jandarma gönderdi. Bu esnada müsella asilerden dört kişi derdest olundu. Molla Selim'de Seyit Ali'den aldığı talîmât üzerine şehirden çekilerek üç saat mesafede ahz-ı sevk etti.

Seyit Ali Ermeni murahhasası Sevren Efendi'ye bir tezkire yazarak Molla Selim fedailerinin Ermenilere ilişmeyeceğini bildirmiştir. Fakat böyle vaatlere emniyet olunamaz. Ermeniler kendi kendilerini usâte karşı müdafaa etmek üzere hükümet onlara silah vermeyecek olursa ihtimâl ki asiler kendi amirlerinin sözüne kulak asmayarak Ermeni köylerini basarlar ve katl-ü garete dahi cüret ederler.

Varit olan telgraflardan anlaşıldığına nazaran dünkü (Cuma) hücum fevkalade olmuş ve asilerin miktarı çok külliyetli görülmüştür.

Şeyh Abdurrezzak kendi avenesiyle beraber İran'a gitmiştir.

No:1898

6 Nisan 1914

2.s.

4.stn.

BİTLİS

ERMENİ PATRİĞİNİN MÜRACAATI

Ermeni Patriği Zaven Efendi evvelki gün Dâhiliye Nazırı Talat Bey'in nezdine giderek Bitlis hâdisesinden dolayı mahall-i mezkûrda bulunan Ermenilerin azim bir buhranda bulunduğunu ve malûmât-ı resmiyeden anlaşıldığına göre bir kilisenin tahrip edilmiş olduğunu ve şayet mezkûr kilise “Hantaragadar” manastırı ise orada 40 yetim talebeyi hâvî bir eytamhane bulunduğuna binaen vaki olan hasarın ne derece mühim olduğunu dermeyan etmekle beraber Ermeni ahali ve müessesâtın hükümetçe vikaye ve muhafaza edilmesini istirham eylemiştir.

Talat Beyefendi cevaplarında usâtın şehirden dışârı çıkarılarak uzaklara kadar takip edilmekte olduğundan her halde onların an-karîb tamamen tenkiline muvaffakiyet oluverceğini beyan etmiştir. Zikrolunan kiliseye gelince onun Hantaragadar manastırı olup olmadığının derhal telgrafla mahallinden istihbar olunacağını bildirmiştir.

Dünkü nüshamızda yazdığımız veçhile tahrip edilen kilisenin filhakika o kilise olduğu bil-ahire anlaşılmışsa da esasen kilisede eser-i hasar fazla olmadığı gibi eytamhaneye de hiçbir şey olmamıştır.

TAKBİH

Muş'tan 23 Mart tarihiyle çekilen telgraftır:

Bed-hâhâne ve Tan'ın teşviki ile Bitlis'te harekât-i denaet-kârâneye cüret eden Molla Selim namındaki bir habîs ile avenesinin hareket-i rezilânelerini şiddetle takbih ve telin ve bu hareketin Kürt tebaa-i sadıka-i Osmaniye'sine şamil olamayacağı bil-beyan hükümet-i hazıra-i âliyemize sadakât ve itaâtımızı tevsik eyleriz.

Sabık mebus İlyas, eşraftan Abdülkerim, Müftü Mehmet, ulamadan Kamil, Belediye Reisi İzzet, eşraftan İttihat ve Terakki murahhası Fazıl.

No:1898

6 Nisan 1914

2.s.

4-5.stn.

MÜTALAALAR

“Panper” gazetesi Bitlis hâdisesi hakkında yazdığı bir makalede diyor ki:

Şu hâdis-e elime de hükümet-i hazırânın suret-i hareketi şayan-ı takdirdir. Bu münasebetle hükümetin takip etmekte olduğu siyaset-i kat'îye herhalde ümid-bahşdır. Bundan akdem memleketin herhangi bir cihettinde zuhur eden bir hâdis-e muellimeden ahali haberdar edilmediğinden maada katî icraata dahi tevessül edilmemekte iken hükümet-i hazıra ahaliyi ahval-i memlekete vakıf etmekte hiçbir mahzur görmediğini bu defa de fiilen ispat etmiştir. Hükümetin şu hareketi dâhilen ve haricen bir mevki-i metin ihraz etmiş olduğuna delalet etmekte bulunduğu binaen bu hall yalnız vatanperver Osmanlıların değil hatta ecnebler nazarında bile şayan-ı takdir görülmektedir.

Hâdise münasebetiyle hükümet-i seniyye tarafından Ermenilere karşı gösterilen kemal-i emniyet dahi başkaca sezavar-ı memnuniyettir. İşte usâta karşı şehrin mesai-i müdafaasına fiilen iştirak etmek üzere Ermenilere dahi silah tevzi edilmiş olması Ermeniler hakkında beslenen şu emniyetin âsâr-ı cemilesindendir ki bundan dolayı Ermeniler ne kadar minnettar bulunsalar, vazife-i hamiyeti ne kadar cansiperane ifa etseler sezadır.

No: 1899

7 Nisan 1914

3.s.

5-6.stn.

BİTLİS

BİTLİS MUVAZENESİ

2,127,200 kuruş varidat ve 2,919,969 kuruş masarifi hâvî âdî ve 400,000 kuruş varidat ve 1,240,000 kuruş masarifi hâvî fevkalade Bitlis muvazene-i hususinin tatbiki iradeye bera-yı iktiran arz olunmuştur.

TAKBİH

Kıgı, 23 Mart- Vatanımızın mukadderatı ile iştigal edildiği bir zamanda eski nifak, vukufsuzluk, safderunluk yerine kazamızda temin eylediğimiz vifak, şan ve şeref-i İslâm'a, muvafık olduğu gibi makam-ı muallâ-yı hilafete mükellefiyet-i kanuniye fevkinde menkul el-vücut hidmet vesaitinin de ikmal edilmek üzere bulunduğu şu sırada Bitlis vukuat-ı cahilâne ve haricin iğfalât-ı bed-hâhânesine

bütün mevcudiyetimizle ilân-ı nefret eder ve asiler hakkında gösterilecek şiddetle münasip muvaffakiyet temin edeceğimizi arz eyleriz, her türlü mücadele ve fedakârlığa kemal-i ciddiyetle mülazemeti ahd-ü peymânla te'yid eden Kürdistan'ın bu şaibe ile leke-dâr olmadığını âleme ilanla beraber hizmet ve teşebbüsât-ı nafia-i millîyenin temin-i istihsali hakkında sebatı ve ciddiyetine emin olduğumuz hükümetimizin muvaffakiyetini temenni ve emirlerine feda-yı nefis için intizar ederiz.

Umum ahali-i İslâm namına Cemaat-ı İslâmiye Reisi Mustafa, Reis Vekili Mustafa, Kâtip-i Umumî Midhat.

Hakkari, 24 Mart – Bitlis dâhilinde zuhur eden hâdiseler müretteplerinin hükümete karşı irtikap ettikleri harekât-ı bağıyâne cümlemizde bihakkın bir su-i tesir uyandırdığından bütün mevcudiyet ve uruk cemiyetimizle takbih eder ve mütecasirler hakkında hükümetçe müttehiz tedabir-i tedibiyeden dolayı arz-ı şükran ve mahmedet eyleriz.

E-d-dâî Abdulhakim, merhum Şeyh Hamid Paşazade Ahmed, ulamadan Alaeddin, nakip İbrahim, eşraftan Celal, Belediye Reisi Mecid, saâdattan Mazhar, ulemadan Müftü Nazif, mebus-ı sabıkta, eşraftan Muzaffer, Ertuş aşireti reisi Zade Saidi.

HEYET-İ MAHSUSA

“Jamanak” gazetesinin müstehirât-ı mahsusasına nazaran hareket-i isyaniyeden mesul olanların muhakeme ve tecrimi zımnında Erzincan merkez ordusu tarafından bir divan-ı harb ile bir heyet tahkikiye Bitlis'e izam olunmuştur.

RUS KONSOLOSUNUN İŞARI

Bitlis Rus Konsolosu Rusya Sefarethanesi'ne bir telgraf keşide ederek Molla Selim'in üç avanesiyle beraber konsoloshaneye iltica etmiş olduğunu bildirmiştir.

MAHÂFİL-İ ECNEBİYEDE

Beyoğlu mehafil-i ecnebiyesine varit olan bir telgraf-nâmede hareket-i isyaniyenin kâmilen bastırıldığı ve esna-yı müsademede usattan 37 kişi maktul olduğu bildirilmiştir.

MOLLA SELİM VE REFİKLERİ

Anadolu Kavs-ı Tahid Romos (?) gazetesinin karşı mehafilinden aldığı malûmata göre Rusya Hükümeti Bitlis'teki konsoloshanesine iltica eden Kürt rüesay-ı usatını teslim mütemayıl gibi görünüyor.

No: 1899

7 Nisan 1914

3.s.

6.stn.

PATRİK ZAVEN EFENDİ İLE MÜLAKAT

Bitlis vukuatı bugün tamamen bastırılmıştır. Artık hâdis-e-i isyan tamamen zail olmuş bulunduğu için Bâb-ı Âli bu iş ile suret-i mahsusa ve fevkaladede iştigale bile lüzum görmeyerek hudud-ı esasiyesini kararlaştırdığı icraatın cihet-i tatbikiyesini yeni ve muktedir Bitlis valisine tevdi' etmiş bulunuyor. Biz hâdis hakkında Ermeni Patriki Zaven Efendi'nin fikrini almak isteyerek dün kendisine müracaat ettik Patrik Efendi bu hususta müracaat eden ve bir hüsn-i kabul bulan muharririmizin:

— Bitlis hâdise-i zailesine ait ihtisasatınızı sorabilir miyim? Sualine cevabı vermişlerdir:

— İsyana sahne olan havali cesur fakat cahil ahali ile meskûndur. Bunlar hükümetten çekinirler, korkarlar istinad edecek bir nokta bulmadan vadi-i isyana sarmazlar. Bence bu muhakkaktır. Mesele tetkik edilecek olursa bunun tahrik ve teşvike müstenit olduğu anlaşılır: Çünkü çoktan beri büyük hazırlıklar hissediliyor, esliha ve mühimmât kaçakçılığı görölüyordu. Tahrikin dâhili veyahut harici olduğunu tayin edemem. Bununla beraber ehemmiyetten arîdir, hükümet bunun önüne geçecek kadar kavidir.

— Hâdisenin saiki nedir?

— Eminim ki buna asilerde vakıf değildirler. Ahali cahildir, isyanın neye matuf olduğunu taktir, menfaayini tayin şekl-i hükümeti tebdilin manasını bile ihata edemez. Binaenaleyh tahrik ve iğvaya müsait değildir. Fakat büyüklere yani rüesaya itaat eder, bunlar ise tahrik olunabilir. Her halde kendilerinin inandıkları bir şeyi vardır. Çünkü Bitlis'i zabt etmekle hükümet teşkil edilemeyeceğini kabinenin ıskat olunamayacağına takdir etmek müşkül değildir.

— Vergi mesaili bir sebep olacağını zannediyor musunuz?

— İhtimal, fakat aşair mukayyet değildir, hususuyla malik oldukları şey beş on koyundan ibarettir. Ağnam resmi güç gelebilir. Çünkü paraları yoktur, eğer hükümet bu resmi oralardan aynen tahsil ederse belki memnuniyeti celp eder. Bizim aldığımız malûmâta göre aşair hükümet aleyhine teşvik edilmiş, hükümetin iyi idare edilmediği söylenmiş.

— Hükümetin ittihaz ettiği tedabir hakkındaki fikriniz?

— Calib-i memnuniyettir. Yalnız biraz geç kalınmıştır.

Hükümet hâdisenin vukuundan evvel tedabir-i keşide bulunsaydı daha iyi olurdu. Bizim murahasımız bu hususta üç ay evvel nazar-ı dikkat'imizi celb etmişti.

Bizde bir vakıa olacağını biliyor, fakat mahiyetini keşf ve tahmin edemiyorduk.

— Sizce de vakıa tamamıyla zail olmuş mudur?

— Evet, dün aldığımız telgrafta her türlü tehlikenin tamamıyla mündefi olduğunu işâr edilmekte idi.

No: 1900

8 Nisan 1914

2.s.

6.stn.

BITLİS

HAL VE MEVKİ

Dün Bitlis'ten yeni hiçbir haber gelmemiştir. Şu hal, elyevm vilayetin her tarafında tamamen temin-i sükûn ve asayiş edilmiş olduğunu göstermektedir ki bittabi' bu hal herkesçe mucib-i memnuniyet olacaktır.

No: 1901

9 Nisan 1914

1.s.

1-3.stn.

SİYÂSİYYÂT

CEHALET ALEYHİNE CİHAT

Bitlis hâdisesini tevlid eden esbab arasında cehaletin de büyük bir mevkî olduğu anlaşılıyor. Filhakika vakıaya önayak olanlar istisna edilecek olursa diğer kısmın mahza cehalet yüzünden bu kör yuvaya düştüklerini, şeytani bir telkin ile ruhları satın alınan o bir yığın halkın sırf bir zaaf-ı cahilâne sebebiyle sukut ettiklerini teslim etmemek kabil değildir. Hatta biz müşvikler içinde bile okuyup yazmanın verdiği kabiliyet ile muhakeme-i ahvale az çok malik, hak ve vazifesini müdrik olanların pek fazla olmadığı itikadındayız. Her halde şurası inkâr olunamaz ki bu adamları ellerinde silahları ile hükümet aleyhinde yürümeye sevk eden maksatlar o biçarelerin gaflet ve cahaletinden çok istifade etmişler. Binaenaleyh hükümet fenalığı tedavi ederken bu zaif noktayı nazar-ı dikkate almak, silahı kullanan elden ziyade silaha sarılmayı caiz görün dimağı terbiye etmek mecburiyetindedir.

Mesele bu itibar ile düşünülünce cehalete karşı şiddetli bir cihat açmak lüzumu tahakkuk eder. Zaten bir millette tahsilden beklenen şey sade halkın seviye-i irfanını yükseltmek değildir; okuyup yazmak aynı zamanda seviyeyi ahlakiyenin de tealiyesine hadim, hiç olmazsa sukutuna mâni bir vasıtaadır. Bazı mikroplar vardır ki müteaffin murdar, basık ve bataklık yerlerden hoşlanır, bunların zehirli kuvveti orada nevf-i nema bulur. Muzır ve müfessit-i telkinâtta bu Mikurilere (?) benzer bunun içinde cahil hâll mikroplar vazifesinden gafil bir mahiyet ister. Ne insanlığını, ne

hukuk-ı meşruasını, ne de rahat ve saadetini bilmeyen, fazla olarak alelekser menfaatlerin beslediği itikadât-ı batıla ve sahife içinde yaşanan bir halk, beş on iblisin elinde, mesela bir sakal vergisi sebebiyle bir isyanı da göze aldığını vaktiyle görmüştük; şimdi ise aynı esbattan aynı neticeler çıkar hakikatinin bir daha teyit etmekte olduğunu da görüyoruz. Binaenaleyh Bitlis hâdisesini bir asayiş bir ıslahat meselesi olarak mülâhaza etmekle beraber binaen aleyh cahaletin bir temridi suretinde de nazar-ı dikkate almak icap eder. Binaenaleyh memleketimizin her tarafında olduğu gibi orada da cehalet aleyhine umumî, bi-aman bir cihat açmalıyız. Oralarda birer vazife, birer mevki sahibi olan her fert az çok bu cihatın birer kahramanı olmalıdır. En büyüğünden en küçüğüne kadar her memur-ı sınıf halk ile temasta mücahidane bir vazife-i irşad ve tenvir ifa etmeli, mevki-i siyasi ve içtimailerinden gafıl olan halksa hükümetin saffet-i âliyesini, tabiiyetin icabât-ı mutavaatkaranesini, hülâsa kanun ile teyit eden hak ve vazifelerini anlayacakları bir lisan ile, dimağlarına yerleşecek bir tarz-ı tebliğ ile teşrih eylemelidir.

Ancak bu bir vazife-i taliyedir. Asıl vazife irşad-ı mektepler ifa eder. Okutmak, mümkün olduğu kadar çok okutmak, ihtiyac hissedilen her noktaya bir muallim dikerek, okuyup yazmak lüzumunu gösteren her köye bir mektep yaparak zihinleri, kalpleri, ruhları bir muallim ordusunun istila-yı manevîyesi altında bırakmak lâzımdır. Bugün okuyup yazmağa başlayan bir çocuk yarın isterse köyünde bir çiftçi olsun istikbâl için bir unsur-ı kıymettardır. Mektepten tarlaya geçmek ile dere başından dağ başına nakl-i hayat etmek arasındaki fark cahil babalara bile mektep anlatır. Hiç okumamış bir adam akşamları mektepten dönen çocuğunun tefevvuk ve ruh canını hisseder; çocuklarını köy mektebine gönderen babalardan haydud çıkmaksı güçtür. Mektep, mektep, mektep! İşte oraların en büyük ihtiyacı ve en müessir ilacı, ibtidai, rüştü, idadı ne olursa olsun muttasıl mektep açmak, bu uğurda sarf edilecek her kuruşu istikbâlin iktisadî ve refah hazinesine atılmış bir ceza-i servet addederek herkese de bir müessese-i tahsil ve marifet vücuda getirmek, hülâsa âtînin izlâl ve ifsâdına karşı mekteplerden müteşekkil istihkamlar hazırlamak saâdet-i müstakbelenin en birinci şartı değilse bile, en esaslı şartlarından biridir. Ba husus Anadolu'da icra edeceğimiz ıslahatın faidelerini âtîden beklediğimize göre nasıl âtîyi, ıslah olunmuş bir toprağa layık bir hale getirmek için onların terbiye-i fikriye ve ruhiyelerine bugünden başlamak zaruridir. O vakit vazife-i hükümetle

hukuk-ı efrad böyle nahoş temaslara maruz kalmayacağı gibi bütün hükümetin makasad-ı hayriyesinden tevhiş edilen halk yarın hukuk-ı esasiyesinin inkişafına bizzat çalışır; milletlerin tarih-i tealisi tedkik edilecek olursa görülür ki her millet böyle başlamış ve böyle yükselmiştir.

üNo: 1908

16 Nisan 1914

3.s.

1.stn.

ERMENİ PATRİĞİNİN RİCASI

Paskalya münasebetle Ermeni Patriği taht-ı tevkifte bulunan Ermeni efrad-ı askeriye'nin tahliye edilmesini Adliye Nezareti'nden istirham etmiştir.

No: 1911

19 Nisan 1914

3.s.

3.stn.

BİTLİS HADİSESİNİN FAİLLERİ

Usât sergerdelerinden ma'hud Şahabeddin'in Van'dan sevk olunan müfreze-i askeriyece takip edildiğini yazan Panper gazetesi, hareket-i isyanienin mürettibi bulunan Molla Selim'in henüz Rus Konsoloshanesi'nde bulunduğunu haber verdikten sonra diyor ki:

“Molla Selim'in oradan fîrar etmemesi için tedâbir-i ihtiyâtiye ittihaz olunmuştur. Molla Selim ile avenesinin Hükümet-i Osmaniye'ye teslim olunması için Bâb-ı Âlî Rusya Hükümeti nezdinde teşebbüsâtta bulunmaktadır. Bitlis Rus Konsolosu'nun geri çağrıldığına dair Türkçe gazetelerin yazmış oldukları havadis tekzib edilmektedir.”

SEYİT ALİ VE OĞLU

Seyid Ali'nin Hizan'daki tekkesinde bir oğluyla beraber tevkif edilerek Bitlis'e sevk edildiği yazılmıştı. Seyid Ali'nin diğer bir oğlunun da hareket-i zailde iştirake tebeyyün eylemiştir. Kendisiyle nezdinde bulunan oğlunun da hareket-i mezkûrede müdehaledâr bulunduklarına dair bazı malûmât elde edilmiş olduğundan isticvapları icra olunmak üzere Bitlis'te taht-ı nezarete alınmışlardır.

İhsan Paşa ile Miralay İbrahim Bey el-ân Bitlis'te bulunmaktadır.

No: 1911

19 Nisan 1914

3.s.

3.stn.

TAKBÎH VE ARZ-I SADAKAT

Makam-ı Sadaret'e ve Dâhiliye Nezareti'ne varid olmuştur:

Mutki, 5 Nisan – Bitlis'te vukuu bulan hâdisât-ı müellime bilumum Kürdistan ahali-i meskunesini müteessir ettiği gibi hareket-i vakıa mensup olduğumuz Mutki aşayiri nezdinde dahi menfur ve müsebbibi tel'in ve tekfir edilmektedir. Bu gibi bâğîyane harekete ve kabih bir amel ve efkâr tervicine şerik olmayacağız. Umumîyetle padişahımıza, hilafet-i kübera-yı İslâmiye'ye sâdık ve bir ferd kalıncaya kadar hükümet için feda-yı can etmeye hazır bulunduğumuz maruzdur.

Mutki'nin İfin kabilesi reisi Ferhu Hasan Şakir Mehmed Reşid

Garzan, 5 – Bitlis'te vukuu bulan birtakım harekât kanun-ı şikenâne hükümet-i mahalliye'nin tedabir-i saibesiyile izale edilmesinden dolayı cümleten ilan-ı şâdımâni eder, devlet-i aliyemizin devam-ı satvet ve nusretini inayet-i rabbaniyeden istirham eyleriz ferman.

Molla Şerif Reis Mehmed, Beluvas (?) Reisi Mehmed Ali, Boran (?) Reisi Ahmed, Gühler (?) Reisi İsmail.

No: 1911

19 Nisan 1914

4.s.

5.stn.

VAN

Muş'ta bir Alman eytamhanesi Puzantiyon gazetesinin yazdığına göre, bir Alman eytamhanesi heyet idaresi Muş Ermeni murahhaslığına müracaat ederek Muş'ta Ermeni eytamı için eytamhane küşad etmek niyetinde bulunduklarını beyan ve bu müessese için murahhassahane tarafından münasip bir binanın tahsisini teklif etmiştir.

Keyfiyet murahhassahane tarafından patrikhaneye bildirilmiş ve eytamhane ittihaz olunmak üzere Aragelüç nam manastırın tahsisi muvafık olacağı bildirilmiştir.

No:1914

22 Nisan 1914

4.s.

1.stn.

ERMENİ PATRİKHANESİNDE

Paskalya münasebetiyle evvelki gün Ermeni Patrikhanesi salonunda ber-veçh-i mutat resm-i kabul icra olunmuştur.

Meclis-i Umumî Reis-i evveli Gabriyel Efendi Noradunkyan bir nutuk irat ederek hâlihazırda meclisi işgal eden bazı mesail-i dâhiliyeden ve onların sürat-ı tesviyesi lüzumundan bahsettikten sonra bütün memlekete irca-i makal ederek demiştir ki: “Memleket büyük ve ağır bir buhran geçirdi. Bunun netâyic-i elimesi bir müddet daha hissölunabilir ise de hükümetin gerek Ermeniler’le meskûn vilayetlerde ve gerek diğer vilayetlerde mevki-i tatbike vazetmekte bulunduğu ıslahat programları sayesinde meraret-i maziyei unutarak memleketimizin fevkalade muhtaç olduğu yeni bir devre-i terakki ve refaha dâhil olacağız. Ermeni milleti dahi Devlet-i Osmaniye’nin vücudundan ayrılması kabil olmayan ve devlet ve memleketin refah hâli için her an ifa-yı hizmete hazır bulunan anasır-ı Osmaniye’den biri bulunduğu cihetle onun şerait-i refahı, diğer bilcümle anasır-ı Osmaniye’nin dahi hal-i refah ve saâdetle bulunmasıdır. İşte bütün Ermenilerin gaye-i emeli bu merkezde olup bu emelin kuvveden fiile gelmesi ise herkesin kanuna inkıyâd ve yekdiğeri ile ittihat eylemesiyle müyesser olur.”

Meclis-i Cismânî Reisi Doktor Davidyan Efendi dahi bir nutuk irat ederek resm-i tebriki ifa eylemiştir.

Patrik Efendi bunlara cevaben demiştir ki: “Mevki-i icraya vazolunmakta bulunan ıslahattan dolayı hepimiz izhâr-ı memnuniyet ediyoruz. Hâlbuki yalnız sevinmekle iktifa etmemeliyiz. Herkes bilhassa taşralarda bulunan Osmanlı Ermeniler ıslahatın esna-yı tatbikinde kendi taraflarından hükümete karşı her nevi teshilât ve muavenette bulunmalıdır. Bu ise devletin bekası, memleketin refah ve selameti uğurunda cansiperane ifa-yı hizmet ederek kavanin-i mevzuaya tamamıyla tevfiğ-i hareket etmekle kabil olur.” Bunu müteakip Patrik Efendi bazı mesail-i dâhiliye hakkında dahi malûmât i’ta ettikten sonra Paskalya münasebetiyle hazır bulunanlara bil-mukabele resm-i tebriki ifa etmiş ve meclise hitâm vermiştir.

No:1923

1 Mayıs1914

4.s.

1.stn.

ERMENİ MEKTEPLERİ

Ermeni Patrikhanesi Merzifon ve Amasya murahasalıkları dairesinde bazı tadilât icra ederek, mezkûr iki şehir civarında kâin Çarhayan Manastırı’nda bir ziraat mektebi tesisine ve manastır hâsılâtının mektebe hasr ve tahsisine karar vermiştir. Kumkapı’daki Ermeni mektebinin de müceddiden inşasına başlanmıştır.

No:1925

3 Mayıs1914

2.s.

3.stn.

ERMENİ PATRİKHANESİNDE

Ermeni Patrikhanesi Meclis-i Umumî'si evvelki gün Gabriyel Efendi Noradonkyan'ın taht-ı riyasetinde akd-i içtima etmiştir. Yeni intihab olunan Meclis-i Cismâni reisi bir nutuk irat ederek takip edeceği hatt-ı hareketi izah etmiştir. Reis Efendi bu nutukta ezcümle demiştir ki: “Hükümetimiz gerek Şarkî Anadolu ıslahatı meselesinde ve gerek mesail-i cariyeden dolayı patrikhanece vaki olan müracaat münasebetiyle daime milletimize karşı muamele-i hayır-hahane ve teveccüh-karenede bulunmaktadır.

Meclisimiz, hukuk ve imtiyazat-i millîyemizi muhafaza etmek itibarıyla bu münasebeti daha ziyade matluba muvafık ve daha ziyade samimane bir esas üzerine vazetmeğe sarf-ı gayret edecektir. Şu son senelerde memleketimizin hayatında cari olan şerait-i cedide, bilhassa hayat-ı iktisadîyede yeni ihtiyaçlar tevhit etmiştir.

Efrat-ı millet hükümferma olan şerait-i cedideye tevfiğ-i hareket ettirilmesi için, taşra heyet-i millîyelerini bu ihtiyaçatın icabatına elverişli bir surette teşkili zaruri bulunmuştur. Binaenaleyh ruhanîlerimizden en muktedirleri taşralarda istihdam edilecektir.”

No:1931

9 Mayıs1914

2.s.

6.stn.

KUDÜS ERMENİ MANASTIRI

Kudüs-i Şerif Ermeni Manastırı rahiplerden bazılarının bir zamandan beri manastırın umur-ı idare ve maliyesinde su-i istimalatta ve patrikhaneye karşı harekât-ı ser-keşanede bulundukları görüldüğünden patrikhane meclisleri bu defa manastırın umur-ı idaresini ıslah ve hesapları muayene etmek üzere esbak Patrik Ormanyan Magakya Efendi ile vükela-i deaviden Kiğork Gürünyan Efendi'yi müfettiş sıfatıyla Kudüs-i Şerife izama karar vermişlerdir. Meclis-i Umumî tarafından Vahan Efendi Tekeyan dahi mumaileyhümayya refakat edecektir.

Evvelki gün Ermeni Patriği Zaven Efendi Dâhiliye ve Adliye Nazırları'nı ziyaret ettiği vakit refakat'inde bulunan zevat mumaileyhümayı takdim ederek bunların teshil-i memuriyeti zımnında taraf-ı hükümetten icap eden muaveneti istirham etmiştir. Bunun üzerine derhal Adliye Nezareti tarafından Kudüs-i Şerif Mutasarrıflığı'na hitaben bir tahrirât-ı mahsusa yazılarak Patrik Efendi'ye teslim olunmuştur.

Magakya Ormanyan Efendi bugün İzmir'e müteveccihen hareket edecek ve birkaç gün sonra Gürünyan ve Tekeyan Efendiler dahi oraya giderek üçü birden mahall-i memuriyetlerine azimet edeceklerdir.

No:1932

10 Mayıs1914

2.s.

1.stn.

PATRİK ZAVEN EFENDİ’NİN İSTİFASI

Ermeni Patriği Zaven Efendi Jamanak gazetesinin geçen pazar günkü nüshasında Meclis-i Umumî azasından Jak Saye Balyan Efendi’nin kendi aleyhinde bir üslub-ı gayrilâyık ile neşriyatta bulunmasından müteessir olarak Meclis-i Umumî’ye bir mektup yazmış ve Saye Balyan Efendi hakkında muamele-i muktezayanın icrasını talep eylemişti.

Meclis-i Umumî’de bu-babda kat’i bir karar ittihaz edilmeyerek meselenin li-ecl-it-tetkik encümen-i aidine havale olunması üzerine Patrik Efendi istifasını yazmış ve Meclis-i Umumî riyasetine göndermiştir. Patrik Efendi şikâyet-namesinin re’sen nazar-ı dikkate alınmayarak merasim-i mutadeye tabi tutulmasını riyaset-i ruhanîye sıfatına gayr-i muvafık ve bunu şahsına karşı adem-i itimat telakki eylemektedir.

No:1932

10 Mayıs1914

2.s.

1.stn.

ERMENİ PATRİKHANESİNDE

Ermeni Patrikhanesi Cismâni azasından beş zatın vuku-ı istifası üzerine Meclis-i Umumî evvelki günkü içtimanda ekseriyet-i ârâ ile yerlerine Mardik Ekserciyan, Parsih Avedisyan, Kasbar Çeraz, Agasi Agasiyan Efendileri intihab etmiştir.

No:1932

10 Mayıs1914

2.s.

1.stn.

MÜFETTİŞ-İ UMUMİLER

Şark-ı Anadolu ıslahatı müfettiş-i umumîleri Mösyö Westemenk ile Mösyö Hoff dün Ermeni Patrikhanesine giderek Patrik Zaven Efendi'yi ziyaret etmişlerdir.

No:1932

10 Mayıs1914

2.s.

4.stn.

MOLLA SELİM

Azadamard gazetesinin Bitlis muhabir-i mahsusı şehir-i mezkûr Rus Konsoloshanesi'ne giderek Molla Selim ile bir mülakatta bulunmuştur. Muhabir tarafından vaki olan suallere karşı Molla Selim kaçamaklı cevaplar vermiştir. Cevaplarından bir fıkrası da: “Bitlis gibi bir şehirde bu kadar memur, asker ve jandarmanın ne lüzumu vardır? Böyle bir şehri yalnız bir vali ile idare olunabilir.” Mealini ihtiva ediyor.

Molla Selim Bey yaşlı görünüyormuş. Kendisi şişmanca bir adam olup saçları uzun, sırtında bir abası başında sarıklı bir keffiye bir ismiyyet tabancasıyla bir kılıcı varmış. Top sakalı kına ile boyanmıştır. Molla Selim bu “mülevves memleketi terk ederek İran'a yahut Rusya'ya gitmek” niyetinde imiş!

No: 1933

11 Mayıs 1914

1.s.

3.stn.

MÜFETTİŞ-İ UMUMÎLERİN MAİYETLERİ

İstihbaratımıza nazaran Anadolu vilayetine temin edilecek altı müfettiş-i umumînin mahiyetlerinde her türlü ihtiyaca kâfi birer kalem heyeti teşkiline ait tertibât ifa kılınmıştır. Her müfettiş-i umumînin maiyetinde bir başkâtip, bir mütercim, lüzumu kadar mesud ve mübeyyiz ve evrak memuru bulunacak, bunlar doğrudan doğruya müfettiş-i umumîye tabi' olacaktır. Gerek müfettiş-i umumîlere ve maiyetleri memurlarına verilecek maaşat, gerek müfettişlik dairelerinin mesarif-i umumîyesine ait tahsisât için dahiliye bu bütçesine ilave edilecek mebalîğ hakkında icap eden layiha-i kanuniye der dest-i tanzimdir.

Teşkilâta müteferri maşat hususat-ı dünkü Meclis-i Vükela'da mevzubahs olmuş ve tanzim edilen layiha-i kanuniye kabul olunarak arz-ı ittiba-ı ulya kılınmıştır.

No:1934

12 Mayıs1914

1.s.

4.stn.

ERMENİ PATRİĞİ İLE BİR MÜLAKAT

PATRİK ZAVEN EFENDİ

Evvelki günkü nüshamızda Ermeni Patriğ  Zaven Efendi'nin Jamanak gazetesiy  aleyhindeki neşriyat hakkında Meclis-i Umumî'ye vaki olan müracaatının gördüğü tarz-ı telakki üzerine istifa ettiğ ni Ermeni gazetelerden naklen yazmıştık. Bu husus hakkında malûmât almak için d n muharrirlerimizden bir zatı Patrik Efendi'nin nezdine izam ettik. Zaven Efendi muharririmizi hüsn-i kabul ederek istifasının vaki olup olmadığına dair olan ilk sualine şu vechle cevap vermiştir:



— Filhakika istifaya niyet etmiştim, fakat şimdiye kadar bu hususta teşebbüsâtta bulunmadım. Mesele Meclis-i Umumî'ye bırakılmıştır. Tabîî tedabire tevessül olunacağı, önü alınacaktır.

— İstifa niyetinin husulüne sebep ne idi?

— Gazeteler yazmışlardı, biz ahalinin reyîyle intihab olunuyoruz; binaenaleyh ahalinin icraatımıza tenkide hak ve salahiyeti var; fakat patrikhaneye mensup olanların esna-yı tenkitte gayri münasip bir lisan istimaline hakları yoktur. Meclis kendi azalarından biri bu veçhile harekette bulunacak olursa ne yapacaktır? Bunu anlamak ve bir prensip kabul ettirmek istiyorum.

Devletin bir kanunu var. Ona bir memurîn aleyhinde bu kabil neşriyâtta bulunulacak olursa müdde-i umumî takibatta bulunur, burada bizde bu gibi vezaifi deruhte edecek memuru arıyorum.

— İstifanızı meclisin gelecek içtimaina kadar tehir ettiğinizi söylüyorlardı.

— Evet, doğrudur.

— Meclis sizce calib-i memnuniyet bir karar ittihaz etmeyecek olursa...

— Zannetmem, çünkü meclis azaları meselenin şahsi olmayıp makama talik ettiğini anlamışlardır.

— Meclis şikâyetinizi nasıl telakki etmişti?

— Azalar tenkidin münderiç bulunduğu gazeteyi okumamış idiler; şahsi bir mesele zannediyorlardı, hâlbuki maksadım, söylediğim veçhile bir prensip vazettirmektir, ben içtimada hazır bulunmadım; fakat takririn komisyona havale edildiğini işittim.

— Meclis ne vakit içtima edecektir?

— On beş güne kadar.

— Vilayât-i Şarkîye ahvali hakkında ne gibi haberler varit oluyor.

— Van ve Bitlis valileri gibi muktedir zevat sayesinde ahval mucib-i memnuniyet ve asayiş ber-kemaldır.

No:1935

13 Mayıs1914

2.s.

3-4.stn.

MÜFETTİŞ-İ UMUMÎLER

Daily Telegraph gazetesinin İstanbul muhabiri 8 Mayıs tarihiyle işâr ediyor:

Müfettiş-i umumîlerin bir an evvel ifayı hizmete mübaşeretlerini iltizam eden Sadrazam Sait Halim Paşa müfettişlerin hukuk ve salâhiyetlerini mübeyyin talîmât-nâme ile mukavele-nâmeyi kaleme almakla mükellef bir komisyon teşkil etmiştir. Bu komisyon Dâhiliye Nazırı Talat, Şura Reisi Halil Beyefendiler'le Bâb-ı Âlî hukuk müşaveri Kont Ostrorog'tan mürekkeptir. Komisyondan ilk defa olarak Dâhiliye Nezareti'nde akd-ı içtima etmiş ve Kont Ostrorog tarafından tanzim olan projeyi Müfettiş-i umumîlerle beraber tetkik eylemiştir. Bu proje Mahmut Şevket Paşa zamanında teftişat nokta-i nazarından ihzar olunan talîmât-name ve Türkiye ile Almanya Sefîri Baron Von Wangenheim ve Rusya Sefîri Mösyö Dugirs arasında cereyan eden müzâkerâtın ferdasında Bâb-ı Âlî tarafından tahrir olunan metne istinaden tanzim olunmuştur. Müzâkerât Anadolu'da bilhassa Ermeniler ile meskûn olan vilayette ihdas olunan diğer iki müfettişliğe intikal etmiş ve prensip itibariyle itilaf hâsıl olmuştur. Derece-i sanîyede bulunan nukattan başka halledilecek bir şey kalmamıştır, bunlar da gelecek içtimada ikmal edilecektir. Mukavele-nâmeye

nazaran müfettişler on sene müddetle hizmet edeceklerdir. Bâb-ı Âlî'nin diğer ecnebi müfettiş ve müşavirlerini bu kadar uzun bir mühletle hiçbir zaman kabul etmediği şayan-ı kayıttır.

“Tan” gazetesinden:

Ermenistan ıslahatının tatbikine nezaret eylemeğe memur olan iki müfettiş-i umumînin Der-saâdete vasıl oldukları malumdur. Kendilerinin süratle işe başlamalarını iltizam eyleyen Hükümet-i Osmaniye bu memurlara ait talîmâtı ve hudud-ı salahiyetlerini tayin ve mukavelenameleri metnini tasrih eylemek üzere Talat Bey'in taht-ı riyasetinde bir komisyon teşkil eylemiştir. Bu komisyon dün içtima etmiş ve Bâb-ı Âlî hukuk müşaviri olan Kont Ostrorog tarafından ihzar edilen projeyi bil-ittifak kabul eylemiştir.

Malum olduğu üzere Talat Bey Çar'ı Livadya'da selamlamak üzere bugün heyet-i mahsusa ile azimet eğliyor. Müfettiş-i umumîleri on sene müddetle tayin ederek Bâb-ı Âlî'nin vilayet-i şarkîye ıslahatını nasıl bir fikir takip ile tatbik etmek emelinde olduğunu izhar eyleyen bu birinci içtima netayicini müşarünileyh Talat Bey Çar'a ihbar edebilecektir. Malum olduğu üzere bu ıslahat vilayât-ı saireye de teşmil edilecektir. Türkiye'nin bu vaziyetinden tahassül eyleyecek intiba, müsait bir şekilde bulacaktır. Osmanlı nazırları tarafından suret-i resmiyede beyan edilen arzu-yı teskin samimiyetten arı değildir. Bu vaziyet, adalar ve Türk ve Yunan münasebeti mesaili, işâr olunduğu vechile Livadya'da mevzubahs olduğu halde, mükalematı teshil eyleyecektir.

No:1946

24 Mayıs1914

2.s.

4-5.stn.

ERMENİ PATRİKHANESİ MECLİS-İ UMUMÎSİ

Ermeni Patrikhanesi Meclis-i Umumîsi'nin 1913 -1914 senesi devre-i içtimaiyesi Nisan nihayetinde hitâm bulmuş olup evvelki gün inikat eden içtima yeni devrinde birinci celsesi olmak münasebetiyle Patrik Efendi bir nutuk kıraat etmiştir.

Patrik Efendi mezkûr nutkunda ezcümle demiştir ki:

“Bundan bir sene evvel taşra Ermeni Cemaati bir buhran geçirmekte ve patrikhane şu halin netice bulması için çalışmakta idi.

Şimdi ise taşra ahalisi geçen seneye nispetle daha iyi bir halde bulunmaktadırlar.

Malumunuzdur ki bu sene zarfında Ermeniler’le meskûn vilayetler için tertip ve tanzim olunan ıslahat programının mevki-i tatbike vazedilmesi için teşebbüsât-ı lâzımeyle tevessül olunmaktadır.

Hükümet-i seniyyenin mesai-i ıslahat perveranesi sayesinde asırlardan beri saltanat-ı Osmaniye’nin taht-ı himayesinde kemal-i sadakat ve samimiyetle yaşayan Ermeni milletin esbab-ı refah ve asayişinin istikmal ve temin olunacağını kaviyyen ümit ederim.

Bu babda patrikhanemiz meclislerine dahi büyük bir vazife tertip ediyor: Taşra meclislerini faaliyet-i müsmireye sevk etmekle beraber ıslahat programlarının tatbiki hususunda hükümete muavenet etmelidirler.

Elyevm bizi her şeyden ziyade endişeye duçar eden mesele mükellefiyet-i askeriye kanun-ı cedidedir. Bu kanunun ahkâmınca gaile muayyenleri dahi silâhına alınmaktadırlar. Son senelerin siyasi sarsıntılarına şiddetle maruz bulunmuş olan memleketimizin hal-i hazırına bu kanunun pek de muvafık düşmeyeceğini zannederim.

Umum anasır-ı Osmaniye ile beraber Ermeniler dahi müdafaa-i vatan uğrunda cansiperane bir nevi fedakârlıkta bulunmak vazife-i mukaddsesiyle mükellef bulunmaktadırlar. Mamafiyh başka memleketlerde tatbik olunan bu kanun memleketimiz ahalisinin şimdi ki haline tamamıyla muvafık düşmeyecektir zannındayım. Ümit ederim ki Meclis-i Mebusan ile Meclis-i Vükela nan-pareye muhtaç olan eytam ve eramilin gözyaşlarına merhameten mezkûr kanunda bazı ta'dilat icra edeceklerdir.

Meşrutiyetle idare olunan her memlekette efrat-ı ahaliden her biri evlat-ı vatanın maruz oldukları maduriyeti makam-ı aidine arz etmek vazifesiyle mükelleftir. İşte patrik ile patrikhanemiz meclisleri hükümet-i seniyyeye karşı bu vazifeyi ifa etmiş ve etmekte bulunmuşlardır.”

Patrik Efendi'nin nutkunu müteakip yeni devre-i içtimaiye münasebetiyle heyet-i riyasetin müceddiden intihabına teşebbüs olunarak ekseriyet-i ârâ ile Gabriyel Efendi Nuradonkryan Reis-i Evvel, Haik Efendi Hocaseryan Reis-i Sanî, Agop Efendi Aradisyan Kâtip-i Evvel ve Kigork Efendi Simkişyan Kâtib-i Sanî intihab olunmuşlardır.

No:1949

27 Mayıs1914

4.s.

6.stn.

VİLAYÂT-I ŞARKÎYE MÜFETTİŞLERİ

Mösyö Westemenk ile Mösyö Hoff'un Vilayât-ı Şarkîye Müfettiş-i Umumîsi sıfatıyla şerait istihdamı hususunda Bâb-ı Âlî ile müşarünileyhim arasında bir itilaf-ı tam husul-pezir olduğundan pazar günü Sadrazam Paşa ile müşarünileyhüma arasındaki mukaveleler teâtî ve imzalanmıştır. Müşarünileyhüma hususât-ı zatiyelerini tesviye için dün şark süratkatarıyla Kırıstyanya ve Lahey'ye müteveccihen hareket etmişlerdir. Mösyö Westemenk Trabzon, Sivas, Erzurum mıntıkası müfettişliğine ve Miralay Mösyö Hoff da, Van, Bitlis, Harput ve Diyarbakır mıntıkası müfettişliğine tayin olunmuşlardır.

Mösyö Westemenk ve Hoff Haziran evahirinde şehrimize avdet ve en nihayet 5 Temmuz'a kadar mahall-i memuriyetlerine azimet edeceklerdir. "Osmanlı"

No:1953

31 Mayıs1914

4.s.

2.stn.

MÜKELLEFİYET-İ ASKERİYE

Ermeni Patrikhanesi reis-i muhteliti evvelki günkü itimanda muayyenesizlerin mükellefiyet-i askeriyesinden dolayı vaki olan tesebbst hakkında Patrik Efendi tarafından verilen malmt istima ettikten sonra teebbst-ı mezkûrenin devamını rica etmiştir. Bu münasebetle meclis mükellefiyet-i askeriye kanun-ı cedidine ahkm hakkında bir tedkikt-ı mahsusa ictima edip muahharen icabnn icra edilmesini taht-ı karara almtır.

No:1956

3 Haziran1914

3.s.

2.stn.

ERMENİ MEKTEPLERİ

Maârif Nezareti Ermeni Patrikhanesi'ne bir tezkere yazarak resmen tasdik olunacak olan bilcümle Ermeni mekteplerinin imtihan-ı umumlerinin Maârif Nezareti tarafından tayin olunan mmeyyizler marifetiyle icra olunacağını

bildirmiştir. Patrikhane buna cevaben bir takrir takdim ederek bu suret-i muamelenin patrikhane imtiyazâtına tevafuk etmeyeceğini arz ile mümeyyizlerin yalnız imtihanlarda hazır bulunarak imtihanların icrasına müdahale etmemelerini rica edecektir.

No:1960

7 Haziran1914

2.s.

1.stn.

VAN

JANDARMA TEŞKİLÂTI

Van’da neşrolunan Ermenice “Van Dosp” gazetesinde okunduğuna göre “Ermeni Patrikhanesi Van Murahhasalığı’na bir mektup yazarak mahall-i mezkûr Ermenilerin oraca müceddiden teşkil edilecek olan jandarma taburlarına isimlerini kaydettirmeğe müsâraat eylemelerini tavsiye etmiştir.

Bu münasebetle mezkûr gazete, Van vilayetinde jandarmaların suret-i maiyetini eskisine nispetle matluba muvafık bir halde bulunduğunu ve ıslahat-ı umumîyenin tatbikiyle daha ziyade kesb-i mükemmeliyet edeceğini söylemektedir.

No: 1960

7 Haziran 1914

4.s.

1.stn.

MOLLA RESUL'ÜN İDAMI

Harekât-i usatiye faillerinden Şeyh Hasan karyeli Molla Resul nam şahsın Bitlis Divan-ı Harp-i Örfiyesi'nden verilen karar ve ol babdaki irade-i seniyye mantuk-ı âlisi veçhile salben idam olunduğu işâr-ı mahallîden anlaşılmıştır.

No: 1960

7 Haziran 1914

4.s.

4.stn.

HASKÖY ERMENİ KABRİSTANI

Ermeni Patrikhanesi Meclis-i Muhtelit'i, Has Köy Ermeni Kabristanı içinde açılacak tarık için başlanılan tesviye ameliyesinin ta'tilini talep eylemişlerdir; ameliyenin merasim-i ruhanîye icrasına talik olunması rica edilmektedir.

No:1962

9 Haziran1914

1.s.

4.stn.

ERMENİ PATRİKHANESİNDE

Ermeni Patrikhanesi Nizâmnâmesi'nin 54. sene-i devriyesi münasebeti ile evvelki gün Yedikule haricinde kâin Ermeni hastanesi kilisesinde patrik-i esbak Yagişe Turyan Efendi'nin riyaseti altında merasim-i mahsusa-i ruhanîye ve hastahanenin karşısındaki bahçede şehrimizin her taraflarından gelen Ermeniler hazır bulunduğu halde mutantan şenlikler icra ve nutuklar irad olunmuştur.

Merasim-i ruhanîyenin hitâmına müteakip hastahanenin salonunda hassaten müdavine bir ziyafet keşide olunarak mezkûr ziyafete Patrik Zaven Efendi riyaset etmiştir. İdâre-i akdâh esnasında dahi Patrik Efendi Devlet-i Osnaniye'nin tevâfür-i şân ve iclali ve zat-ı hazret-i şehriyarinin tezayüd-i umur ve şevketi duasını mutazammın bir nutk-ı belîğ irad ettiği gibi hazurûndan bazıları da bazı nutuklar irad etmişlerdir.

No:1994

11 Temmuz1914

1.s.

4.stn.

PATRİKHANENİN İSTİRHAMI

Ermeni Patrikhanesi Dâhiliye Nezareti'ne bir takrir yazarak Siirt mülhakatından Garzan havalisinde icra-yı şekavet ederek Güzeldere karyesi ahalisine ve bilhassa kadınlarına karşı tahdidât ve taaddiyâtta bulunmakta olan Yaşar Çeto ile biraderi Cemil nâm eşkıyanın takip ve tenkili için tedabir-i müessirenin serian ittihaz olunmasını istirham etmiştir.

Patrikhaneden alınan malûmât-ı resmîyeye nazaran mezkûr karyedeki mazlumîn ahaliyi merkum eşkıyaya karşı müdafaa etmek üzere Siirt mutasarrıfı bir mülâzımın taht-ı idaresinde olarak bir jandarma müfrezesini mahall-i mezkûre sevk etmiş olup bunlar esnâ-yı rahde eşkıyanın hücumuna maruz kalarak vuku' bulan müsademede jandarmalardan bazıları mecruh ve birkaçı da şehit olmuşlardır. Bunun üzerine Bitlis valisinin emr-i mahsusı ile merkum Çeto ve Cemil üzerine miktar-ı kâfi asker ve top gönderilmiştir.

“Jamanak”

No: 2003

20 Temmuz 1914

4.s.

3.stn.

İSTANBUL ERMENİ MURAHHASALIĞI

Şimdiye kadar İstanbul Patrikhanesi patrikliğe ve hem de İstanbul kilise ve mekat'ibine ait umuru rüyet etmekte idi. Ermenice gazetelerinde okunduğuna göre Patrik Zaven Efendi iki vazifenin birden rüyeti mahzurdan salim olmadığını nazar-ı dikkat alarak, patrikhanenin sırf-ı umur-ı umumîye ile daha suhnetle iştilal edebilmesi için patrik vekilinin İstanbul Murahhasallığı'na tahvil ve ifrağı zımında on maddeden mürekkep bir nizâm-nâme tanzim etmiş olup gelecek hafta zarfindan bera-yı tasdik Meclis-i Muhtelit'e takdim edecektir.

No: 2027

13 Ağustos 1914

3.s.

4.stn.

ERMENİ MUALLİMLER

Maârif Nezareti tarafından Ermeni mektep muallimlerinden bir kısmının şahadet-nameleri evvelki gün tasdik edilmiş olduğunu ve umum Ermeni

mekteplerinin kayıt ve tasdik muamelesinin de bu gün Maârif Nezareti'nce icra olunacağı memul bulunduğunu Jamanak gazetesi yazıyor.

No:2042

29 Ağustos1914

1.s.

2.stn.

BİR MUAMELE-İ CEMİLE KARÂNESİ

Ermeni Patrikhanesi müstahdemlerinden bir kısmının mükellefiyet-i askeriyeden muaf tutulması için bundan akdem Patrik Efendi tarafından Harbiye Nezareti'ne takdim olunmuş olan tahrir üzerine Enver Paşa Hazretleri bu hususu imkân derecesinde tesviye edeceklerini vaat buyurmuşlardı. Paşa-yı müşarünileyh hazretleri bu defa incaz-ı vaat zımında müstahdemin-imerkumeden dördünün bedel-i askeriyesini kendi taraflarından tediye buyurmuşlardır. “Jamanak”

No:2050

6 Eylül 1914

1.s.

2.stn.

ERMENİ PATRİKHANESİNDE

Ermeni Patrikhanesi Meclis-i Muhtelit'i evvelki günkü içtimaında, devair-i hkmette bulunan memurnden bir kısmı hakkında cari olduğu veçhiyle patrikhane ve murahhassahaneler memurninden bir kısmının dahi mükellefiyet-i askeriyeden muaf tutulması zımında Bâb-ı Âlî'ye bir takrir takdim olunmasını taht-ı karara almıştır.

Patrik Efendi dünkü gün (Cumartesi) Bâb-ı Âlî'ye giderek zikrolunan takrirleri bizzat takdim etmiştir.

No:2058

15 Eylül 1914

4.s.

2.stn.

TEKZİB

Matbuat-ı Umumîye Müdüriyeti'nden:

Londra'da münteşir Daily Telegraph gazetesinin 27 Ağustos 1914 tarihli nüshasında mezkûr gazetenin New York muhbir-i mahsusundan alıp neşrettiği bir mektupta Amerika'nın Der-saâdet Sefiri Mösyö Morgenthau Hazretleri'nin hükümet-i metbuasına göndermiş olduğu raporda İstanbul'da bulunan Müslümanların düvel-i muazzamanın yekdiğeri ile muharebe etmekte bulunmasından bilistifade bilumum Hıristiyanlarla Musevîlerin katledileceği beyan edildiği ve bu sebeple Türkiye'de hiçbir gayr-i müslimin yaşayamayacak bir halde bulunduğu yazılmıştır. Bunun üzerine tekzib-i hâvî Amerika sefaretinden Matbuat-ı Umumîye Müdüriyeti'ne varut eden tezkireden muhbir-i merkumun beyanat vakaası ser-â-pâ kizb-i mahz olduğu nümayan olmakla mezkûr tezkerenin sureti aynen zire naklolunmuştur:

“Amerika sefirinin Londra'da münteşir Daily Telegraph gazetesinde güya Rumeli ve Anadolu'da mütemekkin Hıristiyanların ve Musevîlerin hayatı tehlikede olduğuna ve düvel-i muazzamanın hâl-i harpte bulunduğu şu sırada Müslümanlar Hıristiyanlarla Musevîleri katl etmeği tasmim eylediğine dair Washington'a ehemmiyetli maruzatta bulunduğu mealinde bir telgraf-name munderiç bulunduğu kemal-i hayretle görülmüştür. Sefir bu haberin suret-i kat'iyede tekzibi için Matbuat Müdüriyeti'ne salahiyet-i tamme verir. Mösyö Morgenthau'nun kızı ve damadı üç çocuğu ile birlikte ahiren berâ-yı ziyaret İstanbul'a gelmiş ve el-hâleti hâzihi müşarünileyhin nezdinde ikamet eylemekte bulunmuşlardır. Eğer Amerika sefiri

mezkûr gazetenin New York muhbiri tarafından kendisine isnat olunduğu surette İstanbul'da mucib-i havf ve endişe bir hâl mevcut olmuş olsa idi aza-yı ailesinin adedini arttıracak yerde cümlesini Amerika'ya gönderir idi.

No:2063

20 Eylül 1914

2.s.

3.stn.

ERMENİ PATRIKHANESİNDE

Ermeni Patrikhanesi Meclis-i Muhtelit'i evvelki gün akd-ı içtima etmiştir. Patrikhane, taşra kilise mugannilerinin mükellefiyet-i askeriyeden muafiyeti hakkında Bâb-ı Âlî'ye akdemce bir takrir takdim etmiş idi. Adliye Nezareti'nden varit olan cevapta şerait-i kanuniye dairesinde taşra kilise mugannîlerinin de vazife-i askeriyeden muaf tutulacağı beyan olunmuştur. Adliye Nezareti'nin bu cevap-namesi mecliste kıraat olunduktan sonra keyfiyetin taşra murahhasahanelerine tebliğine karar verilmiştir.

No: 2082

9 Teşrin-i Evvel 1914

1.s

1-2.stn.

SİYÂSİYYÂT

BİTARAFLIĞIN MUKABELELERİ

Rusya Çarı II. Nikola hissiyât-ı insaniye ve hürriyet perveranenin en yüksek numunesini göstermiş olmak arzusuna kapılarak geçenlerde Lehliler'e hitaben bir beyan-nâme neşrettirmiş, bununla bedbaht Lehistan'ın bedbaht sekenesine bilhassa bir buçuk asırdan beri müştak oldukları hürriyet ve istiklâl anının çaldığını vaat ve temin eylemişti.

Bükreş'te çıkan ve Romanya'nın başını dertlere sokmaya uğraşan bir itilaf-ı müselles gazetesi ile Sofya'nın Rusofil matbuatında okuduğumuza göre Çar aynı vaadi ahiren bütün Ermenilere de tekrar ettirmiştir. Aşağıda tercümesini neşrettiğimiz beyan-nâme 28 Ağustos tarihiyle Petersburg'dan gönderilmiş Tiflis'te vali-i umumî tarafından suret-i hususiye de bütün Ermeni ayan ve mütehayyizânına hitaben kıraat edilmiştir. Bu hürriyet ve istiklâl beyan-nâmesi şu suretle yazılmıştır:

“Ermeniler!

Büyük Rusya'da sakin olan bütün akvam, garptan şarka kadar, ulvî bir heyecan ve şitâb içinde benim sadâ-yı davetime icabet ettiler. Sizin sadakât-ı mücerribeniz, silahlarımızın ve dava-yı muhikkımızın nail-i zafer olması için bütün vazifenizi yapacağınıza bu mühim zamanlarda benim için en büyük bir delildir.”

“Ermeniler!

Asa-yı Çarî altında kan kardeşlerinle birleşiniz; hürriyet ve adaletin bütün bütün inamına nail olacaksınız!”

Kafkasya kaymakam-ı Çarîsi Ermeni mütehayyizânına karşı biraz titrek, biraz da mahcup ve mütereddit bir sesle bu beyan-nâme-yi okuduğu sırada muhataplarının kulaklarını tıkayıp tıkamadıklarını bilmiyoruz; fakat beş asırdan beri Osmanlı saltanatının hudutları içinde milletlerine, lisanlarına, vicdanlarına sahip olarak yaşamış, bu memleketin en mühim mevkilerini işgal etmiş olan Ermenilerin, Rusya’da sanki bir nefha-i füsûn-kâr ile birden bire uyanıveren bu hürriyet ve istiklâl âşıklığı karşısında derin bir hayret ve taaccüp hissedeceklerinden eminiz. Ve yine eminiz ki bilhassa Kafkas hudutlarının haricinde işitilmek üzere neşredilmiş olan bu beyan-nâme birkaç senedir her türlü tahrikâta rağmen Osmanlılığa karşı perverde ettiği sadakat ve merbutiyetlerine zerre kadar halel gelmemiş olan vatandaşlarımız arasında hiçbir tesir husule getirmeyecektir.

Hükümet-i Osmaniye elyevm bitaraflığını muhafazada sebat ediyor. Bu bitaraflığın muharib devletler için büyük bir kıymeti haiz olduğunu vukuat tamamen ispat ettiği halde maa-t-teessüf Hükümet-i Osmaniye’nin bu hatt-ı hareketi bazı devletler tarafından aynı suretle mazhar-ı mukabele olmuyor. Bilhassa Çar namına Rusya Hükümeti’nin Ermenilere hitaben böyle bir beyan-nâme tertip etmesi ve bunun içinde sarâhaten şu esnada, sakın ve müsterih, bizimle beraber hudutları bekleyen Osmanlı Ermenileri’nden bahsedilmesi zannetmeyiz ki Türkiye’nin bütün devletlere karşı muhafazasına gayret ettiği dürüst bitaraflığa iyi bir mukabele olsun. Boğazların seddini intaç eden ahvalin münasebât-ı hasene ile alakadar olmadığını işâret ettiğimiz zaman birkaç gün sonra Osmanlı Ermenileri’ne hitaben Rusya hükümetinin böyle bir beyan-nâme neşretmiş olduğu haberini alacağımızı zannetmiyorduk. Hâlbuki maatteessüf bu, bir emr-i vakidir. Petersburg mehafeli ile temasta bulunan Bükreş ve Sofya gazeteleri aynı zamanda hep birden bu beyan-nâmenin yek meal tercümelerini neşrediyorlar. Bu beyan-nâmenin geçenlerde Lehliler’e hitaben neşredilenden farkı birinin alenen, diğerinin ise gizlice “şifâhen” neşredilmiş olmasındadır. Rusya müdafaa-i millîyesi nokta-i nazarından haiz olduğu faideye gelince, bunu anlamamakta mazuruz. Biz Rusya’nın düşmanları arasında ahz-ı mevki etmiş değiliz ki sadık bir Osmanlı unsuruna karşı böyle bir lisan istimal

etmekte, kendilerine bir takım vaatlerde bulunmakta bir faide-i melhûz olsun. Mazarrâtı ise aşikârdır; çünkü iki devlet arasında birtakım yeni su-i tefehhümler çıkarmak ihtimâli olması ve bilhassa Osmanlı efkâr-ı umumîyesinde pek fena bir tesir husule getirmesi pek bedihidir.

Dikkat ediyoruz ki harbin bidayetinden beri her tarafta yükselen is'âr arasında en ziyade ucuzlayan şey, bu nâgah-zuhur hürriyet ve istiklâl sözleridir. Binaenaleyh bu beyan-nâmeye hâl-i hazırda lüzumundan fazla ehemmiyet verecek değiliz. Avrupa'da birçok milletlerin hayat ve mematları mevzu-i bahis olduğu sırada hâl-i tabîde pek çok şey demek olan böyle bir beyan-nâmeye şimdilik sadece balmumu yapıştırarak geçeceğiz. Ve eminiz ki – Rus beyan-nâmesi ile de yalnız bu noktada ittihat ediyoruz – pek çok zamandan beri elim bir istibdât altında yaşamış milletler için hürriyet ve istiklâl saati tanin-endaz olmakta daha çok zaman gecikecek değildir!

No: 2083

10 Teşrin-i Evvel 1914

3.s

2.stn.

İTİZAR

ÇAR'IN BEYAN-NÂMESİ

Dünkü başmakalemizde mevzu-i bahs olan beyan-nâme esna-yı tashihte uğradığı bir hata yüzünden pek noksan olarak intişâr etmiş ve en mühim fıkârâtı unutulmuş olduğu için adeta makalenin hiçbir manası kalmamıştır. Bu yanlışlıktan

dolayı karilerimize arz-ı itizar ederek mezkûr beyan-nâmenin tercümesini ber-vech-âti tekrar yazıyoruz:

“Ermeniler!

Büyük Rusya’da sakin olan bütün akvam, garptan şarka kadar, ulvi bir heyecan ve şitâb içinde benim sada-yı davetime icabet ettiler. Beş asırdan beri ribka-i esaret ve istibdât altında maruz olduğunuz ve hatta bir kısmınızın da hâlâ maruz bulunduğu bunca şenî’ hakaretlerden sonra sizin için saat-ı halas tanin-endaz olmuştur. Rus kavmi nâm-dâr Ermeni oğullarını büyük bir gurur-u iftihâr ile yâddeder. Lazaroflar, Melikoflar gibi pek çok Ermeni kahramanı, Islavî (Sılav) kardeşleri ile beraber vatanın şevket ve azimeti uğrunda dövüşmüşlerdir. Sizin sadakat-ı mücerrebınız, silahlarımızın ve dava-yı muhikkımızın nail-i zafer olması için bütün vazifenizi yapacağınıza en büyük bir delildir.

Ermeniler!

Asa-yı Çarî altında kankardeşlerinizle birleşiniz; hürriyet ve adaletin bütün inamına nail olacaksınız!”

Görülüyor ki beyan-nâmede Osmanlı Ermenileri’ne karşı sarîh imalar vardır. Bu imaların beş asırdan beri bizimle beraber en sadık bir kardeş hayatı yaşamış olan Osmanlı Ermenileri arasında bir hoş sadâ bile bırakmayacağından eminiz.

No: 2108

4 Teşrin-i Sani 1914

3.s.

4.stn.

ERMENİ HASTANESİ

Ermeni Hastanesi heyet-i idaresi Vatan-ı Osmaniye'ye karşı bir hidmet-i naçizânede bulunmak arzu-yı samimanesiyle hîn-i hacette Osmanlı askerlerinin tedavisi için yüz elli yatağı hâvî bir daire tahsis etmiştir. Muayene-i tıbbiye ve levazımat-ı saire için dahi icap eden tedabir heyet-i mezkûrece ittihaz edilmiştir. Hastane heyet-i idaresinin şu muamele-i hamiyet-kâranesi patrikhane tarafından kemal-i memnuniyetle telakki edilmiş olup keyfiyet resmen hükümete arz olunacaktır.

No: 2110

6 Teşrin-i Sani 1914

2.s.

4.stn.

ERMENİ PATRİKHANESİ VE HARB

Ermeni Patrikhanesi Meclis-i Muhtelit'i evvelki gün akd-i içtima' ederek taşra murahhasahanelerine bir tamîm-nâme gönderilmesini taht-ı karara almıştır. Bu tamîm-nâmede efrad-ı ahaliden her birinin daire-i basiret ve ihtiyatın haricine çıkmamak, vatana hidmet ve muavenette bulunmak için her nevi fedakârlıklara katlanmak ve asırlardan beri aynı menafî ve aynı ihtisasetle merbut bulunduğu komşularına karşı muamele-i uhuvvet-kârane ibraz eylemek vezaif-i kutsiyesiyle mükellef bulunduğu ve bu vezaif-i hamiyetin herkes için behemehal ve icabül ifa olduğu beyan olunacaktır.

No: 2112

8 Teşrin-i Sani 1914

2.s.

2.stn.

ERMENİLER VE HARB

Puzantiyon gazetesi bugünkü başmakalesinde diyor ki: “Rusya ve İngiltere ve Fransa, Almanya ve Avusturya ile muharebede bulundukları halde Türkiye gibi lâakal bir milyon asker çıkarabilir bir devletle de tutuşmaları adeta basiretsizlik olacağından bu iş kendilerinden hiç de memul edilmezdi. Milyonlarla İslâm tebaaya malik olan bu üç devlet her halde İslâm devletlerinin en büyüğü olan Osmanlı Devleti’ne ilan-ı husumet etmekten içtinap etmeli idi. Rus donanmasının Karadeniz’deki hareketi intihardan başka bir şey değildir. Ruslar, muktedir kumandanların taht-ı idaresinde bulunan Osmanlı donanmasını uykuda bulacaklarını tahmin etmişler ve bu harekete cüret eylemişlerdi.

Her ne olursa olsun hakikat şudur ki elyevm Osmanlı Devleti büyük bir muharebeye girişmiştir. Böyle bir sırada hepimiz kendi hissemize isabet eden vazife-i hamiyet ifa etmeye borçluyuz ve muharebenin sebebi her ne olursa olsun, mademki düşman vatanımıza tecavüz etmiştir, vatani müdafaadan başka bir şey düşünmemelidir. Binaenaleyh bugün sözden ziyade iş zamanıdır.

Vatan-ı Osmaniye’nin müdafaasında anasır-ı Osmaniye’den her birinin menfaati vardır. Türkiye’nin şu muharebe neticesinde bir kat daha kesb-i kuvvet ve metanet etmesi uğrunda elden gelen gayreti sarf etmek bütün anasır-ı Osmaniye’nin menafi-i müşterekesi icabâtındandır.

Biz eminiz ki Ermeniler dahi 1827 – 28 ve 1877 – 78 Muharebeleri’nde olduğu gibi bu defa dahi, uhdelerine düşen vezaif-i hamiyetin ifasında zerre kadar

gaflet ve rehavet göstermeyerek vatan-ı Osmanî'nin müdafaa ve selameti uğrunda her nevi fedakârlıkta bulunacaklardır.

Eminiz ki Ermeniler Devlet-i Osmaniye'ye hiçbir suretle infikak kabul etmez bir rabıta ile merbut bulunduklarını bu defa dahi ispat ederek gerek İslâm komşuları ile hüsn-i muaşeretle devam ve gerek vatan-ı Osmaniye'nin müdafaası yolunda vaki olacak her nevi teşebbüsâtta bezl-i gayret ve fedâ-kârî edeceklerdir.”

No: 2112

8 Teşrin-i Sani 1914

3.s

3.stn.

ERMENİ PATRİKHANESİNDE

Ermeni Patrikhanesi Meclis-i Muhtelit'i evvelki günkü içtimasında asakir-i Osmaniye'ye Adana ve Haleb Ermeni Eytamhaneleri mamûlâtından 10 000 çift çorap ihda ve tahsis etmiş ve kış gelmeden evvel mezkûr çorapların tehiyye ve irsâl edilmesini Adana ve Haleb Eytamhaneleri müdüriyetlerine telgrafla tavsiye eylemiştir.

Ermeni Patrikhanesi Meclis-i Muhtelit'i mecrûhîn asakir-i Osmaniye'nin esbab-ı tedavisini istikmâl etmek üzere Ermeni Etubba Cemiyeti'ne bir mektup yazarak Beyoğlu, Kumkapı ve Üsküdar'da hastabakıcılık tedrisâtı tesis edilmesini tavsiye etmiştir.

No: 2112

8 Teşrin-i Sani 1914

4.s.

1.stn.

MOLLA SELİM

Van muhabiri mahsusumuzdan:

Van, 24 Teşrin-i Evvel – Molla Selim ve refiki Halil bin Hamo salben idam edilmişlerdir. Merkum iltica etmiş olduğu Rus Konsoloshanesi'nde şiddetli bir tifo hastalığına tutulmuş ise de Rus Konsoloshanesi'nin tabibi tarafında edilen müdavat-ı ihtimam-kârane neticesinde iyi olabilmıştır. Konsolosun müfarrikâtı üzerine der-dest edilmiş ve caza-yı sezası verilmiştir.

Matbuatı Umumîye Müdüriyeti'nden:

Münasebat-ı siyasiyenin inkıtaı üzerine evvelce iltica etmiş olduğu Rus Konsoloshanesi'nden çıkarılan Molla Selim'le refiki Halil bin Hamo'nun 17 Nisan 330 tarihinde irade-i seniyye-i hazreti padişahiye iktiran etmiş olan hakim-i mucibince 12- 22 Teşrin-i Evvel 330'da Bitlis'te salben idam edilmişlerdir. Molla Selim idamından evvel kendisine teblîgat-ı dinîyye icra olunduğu esnada: (Ruslar benim intikamımı sizden alacaktır.) diyerek maye-i eymeni izhar ile beyne-l-ahali bir defa daha lanet-i umumîyi üzerine celp eylemiştir.

No: 2113

9 Teşrin-i Sani 1914

1.s.

3.stn.

ERMENİLER VE HARB

“Azadamard” gazetesi bugünkü başmakalesinde Ermeni Patrikhanesi’nin tamim-nâmesinden bahs ile diyor ki:

“Ermeni Patrikhanesi tarafından taşra murahasalıklarına gönderilen tamim-nâmeler esasen vesayadan ibaret olmayıp, memalik-i Osmaniye’de mütemekkin Ermeni unsurunun kanaat ve itikadât-ı siyasiyesinin berd-i bürhândır.

Filhakika devlet-i meşrute-i Osmaniye’nin taht-ı himayesinde yaşayan Ermeni milletinın mütefekkirleri vatan tehlikede bulunduğ u takdirde onu müdafaa etmek üzere uhdelerine terettüb eden vazifenin ifasında biran tekâsül edemezlerdi.

Biz daima sulh ve müsalemeti muharebeye tercih etmekle beraber Balkan Muharebesi esnasında olduğ u gibi, düşmanın âmal-i cihangirâne saikasıyla memleketimizin hududuna tecavüz ettiğ ini görünce, Ermeni gençlerini vatana karşı olan vazifelerini ifaya davet etmekte biran tereddüt etmeyiz. Bugün de memalik-i Osmaniye’nin ve bilhassa Ermeniler’le meskûn olan vilayetlerin dahi Harb-ı Umumî’nin en dehşetli sahnelerinden birini teşkil etmek mecburiyetinde bulunduğ u şu sırada aynı davet ve vaziyette bulunmağ ı kendimize bir vazife-i mukaddese biliriz.

Biz daima gerek gazetemizin sütunlarında ve gerek kürsü-i hitabette vatan-ı Osmaniye’nin muhafaza-i tamamıyetini iltizam ettik. Bu, bir kav l-i mücerretten ibaret olmayıp itikat-ı siyasimizin icabâtından bulunmuştur.

Türkiye’deki Ermenilerin, Türk ve Kürt vatandaşları ile beraber, mütemekkin bulunduğu memleketin herhangi bir ecnebinin yed-i istilasına geçmesine muhalifiz. Türkiye’de mütemekkin Ermeni milleti satılık bir meta gibi kat’iyen şu veya bu ecnebi hükümetin bir alet-i irtikâp ve ihtikârı olamaz. Düşman, hudud-ı memaliğimizin her hangi cihetinde hareket-i tecavüz-kârâneye cüret edecek olursa, evlâd-ı vatandan bulunan Ermeni efrâd-ı askeriyesi de orada bütün metanet ve besaletiyle hayatını feda edercesine dövüşecektir. Ermeni askerinin Balkan Meydan Muharebesi’nde kendi şecaât ve vazife-şinaslığını ispat etmiş olduğu gibi bu defa dahi aynı hareket-i hamiyet-mendânede bulunacağına kaviyyen mu’tekadız.

Hizmet-i askeriyenin haricinde olup da memleketlerinde kalmış olanların uhdesine de aynı derecede mühim bir vazife terettüb ediyor. Bu vazife ise, hükümet-i mahallîyeye karşı her nevi muavenette bulunarak dâhilî memlekette asayiş ve intizamın muhafazasına, Türk ve Kürt komşularına karşı vatan-perverâne bir fedakârlıkla vazife-i uhuvvet ve muavenetin ifasına her an hazır ve âmâde bulunmaktan ibarettir. Asla unutmamalıdır ki anasır-ı muhtelif arasında rabita-i uhuvvet böyle buhranlı zamanlarda daha ziyade kesb-i kuvvet ve metanet eder. Bir millet, metin ve her şeye müstait ve bir takım mezaya-yı siyasiye ile muttasıf olduğunu işte böyle zamanlarda gösterir.

No: 2114

10 Teşrin-i Sani 1914

2.s.

1-2.stn.

HARB VE ERMENİLER

“Jamanak” yazıyor:

Osmanlı Devleti ahvalin ilcaâtıyla bitaraflığı bertaraf ederek kendisine karşı vaki olan muhâcemâte, silah be-dest, mukabele etmek mecburiyetinde bulunduğu bir sırada Devlet-i Osmaniye’nin aksamından bulunan anasır-ı muhtelif için dahi kendi vaziyetlerini tayin etmek vazife hükmünü alır.

Bu vaziyet ise taht-ı Osmaniye karşı ispat-ı sadakatten başka bir şey olamazdı. Zira asırlardan beri o tahtın sayesinde kendi mevcudiyet, mezhep ve lisanlarını muhafaza edebilmişlerdir.

Bilhassa Ermeniler son beş yüz sene zarfında daima Devlet-i Osmaniye’nin himaye ve müsâadâtına mazhar olarak kendileri de bilmukabele sadakatlerini delail-i bahire ile ispat eylemişlerdir.

Vakıa bu uzun müddet zarfında bazı tesirât-ı şahsiye neticesi olarak Ermeniler meşakatlere de duçar olmuşlar ise de, samimiyetle şu hakikati itiraf etmeliyiz ki Osmanlı Devleti her sınıf tebaasının gerek dâhilen idare-i millîyesi ve gerek mesail-i ruhanîyesi hakkında daima müsaade-kârâna bir muamelede bulunmayı kendisi için bir düstur-ı siyaset olarak telakki etmiştir. İşte bundan dolayıdır ki hepimiz de Ermeni Patrikhanesi’nin tamîm-nâmesini sırf bir nümâyîş-i resmi değil bilakis bütün Osmanlı Ermenileri’nin peverde ettiği ihtisasât-ı sadakat-kârânesinin bir delil-i celili olmak üzere alkışlarız.

Fakat bu ihtisasâtın kuvveden fiile gelmesi elzemdir. Yani bütün Ermeniler Osmanlı olduklarını fiilen ispat etmelidirler.

Patrikhane tamîm-nâmesi ile tavsiye edilmiş olduğu gibi Ermeni milletine mensup olan efrattan her biri hükümete elden gelen muaveneti dirîğ etmemeli, icap eden her nevi fedakârlıklara katlanmalı ve bunları takip edecek olan şeref ve muzafferiyete dahi iştirak etmek hakkını kazanmalıdır.

No: 2115

11 Teşrin-i Sani 1914

2.s.

2.stn.

ERMENİLER VE HARB

Ermeni Patrikhanesi'nin tamîm-nâmesine cevaben taşralardan patrikhaneye vücut eden telgraf-nâmelerden hâl-i hazırda memleketin temin-i selameti için ahalinin her nevi maddî ve manevî fedakârlıklara hazır ve âmâde bulunmakta olduğu anlaşılmıştır. Evvelki gün Sivas'tan ve Palu'dan dahi aynı mealde telgraflar varit olmuştur.

Kudüs-i Şerif'ten gelen telgraf-nâmenin münderecatı ber-vech-i âtîdir: “Patrikhanenin tavsiye-i mahsusası üzerine Ormanyan Efendi bugün (Pazar) Surp Harutyun Kilisesi'nde bir cemm-i gafîr hazır bulunduğu halde şu an-ı tarihide vatana muavenet vazifesinin, herkes için vâcib-ül-îfâ bulunduğunu beyan etmiş ve bununla beraber patrikhane tamîm-nâmesini Kudüs-i Şerif Patrikliği'ne merbut bulunun mahallere tebliğ eylemiştir.”

No: 2116

12 Teşrin-i Sani 1914

2.s.

1.stn.

HARB VE ERMENİLER

Erzurum ve Van Ermeni murahhasaları patrikhanenin tamîm-nâmesine cevaben keşide ettikleri telgraf-nâmelerde ahalî-i mahallîyenin şimdiye kadar vatan ve Devlet-i Osmaniye'ye karşı her nevi maddî ve manevî fedakârlıklardan geri durmamış olduğu gibi bundan sonra dahi daha büyük fedakârlıklarda bulunacağını bildirmişlerdir. Erzurum murahhasasının telgraf-nâmesine nazaran şehir-i mezkûr Ermeni kilisesinde geçen pazar günü hassaten merasim-i dua-ya icra olunarak bir cem-i gafir hazır bulunduğu halde Osmanlı ordusunun kemal-i muvaffakiyeti ve zat-ı hazreti şehir-yârinin tezayüt-i umur-ı şevket-i şahaneleri için ed'iye-i hayriyye icra kılınmıştır.

No: 2117

13 Teşrin-i Sani 1914

4.s.

3.stn.

SEYYAR HASTAHANE

Ermeni Patrikhanesi bir zamandan beri Osmanlı ordusu için bir seyyar hastane tertip etmek arzusunda bulunmakta idi. Bu babda cereyan eden müzâkerât neticesinde mezkûr hastanenin Ermeni Bankası marifetiyle tertip olunması takarrür eylemiştir. Mezkûr banka bu teşebbüs için Ermeni ashâb-ı sürub ve cemiyetinden iane cem edecektir.

No: 2118

14 Teşrin-i Sani 1914

2.s.

4.stn.

ERMENİLER VE HARB

Ermeni Etıbbâ Cemiyeti çarşamba akşamı saat beşte Beyoğlu'nda akt-ı içtima' ederek Osmanlı ordusunda zuhur edecek olan mecruhların tedavisi için hasta bakıcılar tedarik edilmesi hakkında müzâkerâtta bulunmuştur.

No: 2120

16 Teşrin-i Sani 1914

1.s.

4.stn.

MERSİN'DE ERMENİLER

Mersin, 2 Teşrin-i Sâni – Elyevm Mersin’de bulunan katogikosumuz Sahak Efendi Hazretleri’nin emirlerine mebni ordumuzun muzafferiyeti, devletimizin şevketi duasına umum Mersin Ermenileri’nin kilisede iştirak eyledikleri, malen, canen muazzez vatanımızın muhafazasına ve evamir-i hükümeti kanlarının son damlasına kadar inkaza ahdettikleri maruzdur. Reis-i Millet-i Ermeni Mersin

Manuelyan

No: 2136

2 Kanun-i Evvel 1914

4.s.

1.stn.

ERMENİLER VE HARB

Devlet-i Osmaniye’nin düşman-ı ebedisi olan Rusya, İngiltere, Fransa’nın son defa ki taarruz-ı hainâneleri ve bu taarruzu def ile düşmanı kahır yolunda

hükümetimiz tarafından gösterilen celadet bütün tebaa-i saltanatın yekvücut cemiyet olarak rayet-i Osmaniye'nin altında toplanmasını intaç etmiş ve evlat-ı vatan düşmanın savletine karşı hemen ayaklanarak malını, canını hükümetin emrine âmâde eylemiştir. Memleketin bir baştan öbür başına kadar bilâ-fark-ı din ve mezhep Osmanlılar tarafından ibraz olunan tezahürât-ı vatan-perverâne meyanında Ermeni milletin hükümetimize karşı göstermiş olduğu samimiyet ve merbûtiyeti bir lisan-ı takdir ve sitâyîşle zikretmek icap eder.

Saltanat-ı Osmaniye'nin muhafaza-i şan ve şevketi uğrunda her vakit ibraz-ı fedakariden geri durmamış olan Ermeniler bu defa da Osmanlı vatanının evladı olduklarını ispat etmişlerdir.

Bu tezahürât şayan-ı ehemmiyet vesaik-i tarihiyeden olduğu için bir ikisini derç etmeyi muvafık gördük. Erzurum Murahhasallığı'ndan çekilen telgraf-nâmede Ermeniler vatan-ı Osmanî uğrunda şimdiye kadar olduğu gibi bundan böyle de fedakârlık göstereceklerdir denmekte ve Van murahhasası tarafından çekilen telgraf-nâmede ise Osmanlı tahtının itila-yı şan ve şevketi uğrunda Ermenilerin her türlü fedakârlığı ihtiyardan geri durmayacakları tasrih olunmaktadır.

Memleketin dört köşesindeki Ermeniler bu mühim zamanlarda aynı tarzda izhar-ı sadakat etmişlerdir. Ermeni matbuatı yazdıkları makalelerle millettaşlarının hissiyâtına tercüman olmaktadırlar.

Ermenice münteşir gazetelerin en eskilerinden biri olan Ceride-i Şarkîye “Rusya şimdiye kadar kendisine Hristiyan hamisi süsü vererek bin türlü iğfâlâtla Ermenileri kuşkulandırmaktan geri durmamış ve bin türlü tahrikâtla ıslahatı tevkife çalışmıştır, biz Ruslara artık Hristiyan hamisi süsünü vermeyeceğiz. Elyevm Türkler ve Ermeniler için bir devr-i saadet hulûl etmiştir” demekte ve diğer gazetelerde hep bu mealde beyanâtta bulunmaktadır.

Harb meydanlarında yaralı düşen efrat-ı Osmaniye'nin tedavisi için ahiren Beyoğlu'nda açılan hastabakıcılık derslerinin resm-i küşadında Sivas mebus-u sabıkı Doktor Dagavaryan Efendi “Ermenilerin bir kısmı harpte hizmet ettiği gibi diğer kısmı da burada vazifesini ifa etmelidir” sözlerini sarf ve resm-i küşâta hazır

bulunan Patrik Efendi de Ermenilerin bu harpte gerek silahlı gerek sair suretle vatan-ı Osmaniye'nin müdafaasına şitâb ettiklerini bir lisan-ı samimiyetle izah etmiştir.

Zaten bunun böyle olacağı muhakkak idi. 93 Seferi'nde ve son Balkan Muharebesi'nde Ermeni askerinin gösterdiği yararlılıklar bu vatan evladının râyet-i Osmaniye'ye sadakat'ini tamamen ispat edecek mahiyettedir.

Devlet-i Aliye'nin bu son girişmiş olduğu harpte bila-tefrik-i cins ve mezhep her sınıf ahali her şeyi unutarak âhenîn bir rabıta-i ittihatla müdafa-i vatana koşmaktadır. Efrât-ı milletin şu kabil tezahürât-ı vatan-pervarânesi düşman matbuatının nifak ve şikak şâyîâtına en kavi bir tekzip teşkil etse gerektir.

No: 2139

5 Kanun-i Evvel 1914

3.s.

4.stn.

ERMENİ ETİBBA CEMİYYETİNİN HAMİYETİ

Ordumuzda istihdam olunmak üzere hastabakıcılar yetiştirilmesi için Ermeni Etibba Cemiyeti tarafından tertip olunan tedrisâta evvelki gün Beyoğlu Ermeni Kilisesi'ndeki Dâr-üs-Sanayi Salonu'nda Doktor Dagavaryan Efendi tarafından başlanmıştır. Derse iştirak edenlerin miktarı yüze karibtir.

No: 2139

5 Kanun-i Evvel 1914

3.s.

4.stn.

İZMİR ERMENİLERİNİN VATANPERVERLİĞİ

Geçen pazar günü İzmir Ermeni Kilisesi'nde ordumuzun muvaffakiyeti için merasim-i duaiye icra olunmuştur. Merasim-i mezkûrede Vali Rahmi Bey, ordu müşiri Almanya ve Avusturya konsolosları ve memurîn-i mülkiyye ve askeriyeden yüz kadar zevat hazır bulunmuşlardır. Vali Rahmi Bey İzmir Ermenileri tarafından gösterilen tezahürât ve vatan-perverânedan dolayı takdirânede bulunmuştur.

No: 2152

18 Kanun-ı Evvel 1914

1.s.

3.stn.

ÇAR'IN TİFLİS SEYAHATİ – MECBURİ NÜMAYİŞLER

Rusya Çar'ı II. Nikola'nın bir hafta mukaddem Tiflis'i ziyaret ettiğini telgraf havadisi olarak yazmış idik. Karstiyanya'dan (?) (Berliner Tagilât) (?) kişide olunan 11 Kanun-i Evvel tarihli bir telgraf-nâme Çar'ın Tiflis seyahatine dair âtîdeki tavsilat

veriliyor: “Dün Tiflis’e muvasalat eden Çar belediye reisi tarafından irad edilen bir nutuk ile karşılanmıştır. Belediye reisi nutkunda Tiflis ahalisinin hükümdarlarına son derecede kavi bir surette sadık olduğunu ve her an onun için ölmeye amade bulunduğunu söylemiştir. Bade Çar Ortodoks Kilisesi’ne giderek orada eksarh tarafından istikbal edilmiş ve eksarh bilahare kendisini takdis etmiştir. Çar Ermeni Kilisesi’ni de ziyaret etmiş ve orada piskopos Ermenilerin böyle tarihi bir zamanda hükümdarlarının ziyaretine nailiyetlerinden dolayı pek bahtiyar olduklarını beyan eylemişlerdir. Piskopos bu harb-i mukaddeseden muzafferiyetle çıkacak olan Çar vatana karşı Ermenilerin vazifelerini harfiyen ifa eyleyeceklerini söylemiştir. Nihayette Çar sünîlerin ve şiâların camilerini de ziyaret etmiştir. Fakat Çar’ın huzurunda camilerde kısa dualar okunmakla iktifa edilmiştir.”

(Berliner Tagilat) bu haberi verdikten sonra diyor ki:

“Tabii gerek Ermeni piskopos ve gerek İslâm müftüleri kendilerine memurîn-i hükümet tarafından verilen nutukları kıraatten başka bir şey yapamazlardı. Kafkasya ahalisinin hakikat-i halde ne gibi hissiyât perverde ettiği meselesinde Çar bile gaflete kapılacak olursa iyi etmiş olur.”

No: 2164

30 Kanun-i Evvel 1914

4.s.

2.stn.

ALMANYA’DAKİ ERMENİLER

Geçen Haziran’ın 16. günü daha Harp-i Umumî kargaşalıkları zuhur etmeden mukaddem, Berlin’de Doktor (Lepsius)’un riyaseti altında bir Alman – Ermeni

Cemiyeti teessüs etmişti. Cemiyet-i mezkûra zaman-ı teessüsünden beri, Almanya'da mukîm Ermenilerin hukukunu kemal-i hararetle müdafaa etmiş ve Almanya'daki Ermenilerin ve hususiyle hasım devletler tebaasından olanların ahval ve vaz'iyetini Alman devair-i aidesi nezdinde icra-yı teşebbüsât suretiyle tahfif ve ıslaha muvaffak olmuştur. Alman - Ermeni Cemiyeti Almanya Hariciye Nezareti'ne müracaat ederek arzu eden Ermenilerin bî-taraf memleketlere azimet eylemeleri için müsaade istihsal etmiştir. Almanya Maârif Nezareti dahi Rus tebaasından olan Ermeni talebelerin Alman dâr-ül-fünûnlarında derslerine devam etmelerine müsaade olunması için verdikleri istidaları tetkik eyleyeceğini vaat etmiştir. Bundan maada Alman zabıtası Rus tâbiyetinde bulunan Ermenilerin hareketini de tahdîd eylememiştir. Malum olduğu vechile diğer düvel-i muhasıma tebaası ser-bestî-i harekete malik değildir.

No: 2166

1 Kanun-i Sani 1915

2.s.

3.stn.

MUHTACÎNE ÇORBA TEVZÎ

Beyoğlu'nda Ermeni Katolik Cemaati'nden bazı erbab-ı hamiyet millîyet ve mezhep tefrik edilmeksizin umum muhtacîne çorba tevzii etmek üzere bir cemiyet teşkil etmişlerdir. Çorba (Surp Agop) darülacezesinde tevzii edilecektir. Mezkûr cemiyet bu münasebetle bir kuruşluk iane biletleri mevki-i fûrûhte vazetmiştir.

No: 2167

2 Kanun-i Sani 1915

4.s.

2.stn.

ERMENİ PATRİĞİ ALEYHİNDEKİ MÜFTEREYÂT

Ermenice gazetelerinde okunduğuna göre, evvelce memuriyetinden tard edilmiş olan Kapıcı Mardik tarafından Patrik Zaven Efendi aleyhinde bazı müftereyâtta bulunulduğu haber alınmış ve merkum zabıtaca der-dest edilmiştir. Rahip Kirikoris Balakyan'ın dahi bu meselede zî-medhal olduğu icra olunan tahkikât neticesinde anlaşıldığı cihetle rahibin bir ay tecziye üç ay müddetle Kayseri Manastırı'nda bulundurulmak üzere mahall-i mezkûra izâm-ı patrikhane Meclis-i Muhtelit'ince takarrür etmiştir.

No:2171

6 Kanun-i Sani 1915

2.s.

3.stn.

ERMENİ İSTİHZÂRÂT-I SIHHİYESİ

Ermeni Patrikhanesi tarafından bir komisyon-ı mahsus marifetiyle der-dest-i tertip bulunan seyyar hastane ikmal edilmiş olup bedeli komisyon-ı mahsus

tarafından tesviye olunmak üzere Hilâl-ı Ahmer'den 50 kıta yatak takımı talep olunacaktır. Beyoğlu'nda hastabakıcılık tedrisatına devam edenlerden en muktedirleri mezkûr seyyar hastanede istihdam olunacaklardır. Hastabakıcılık tedrisatı dahi hitâm bulmuş olmakla müdavimler muhtelif hastanelere amelî tecrübelerle iştigal edeceklerdir.

No:2172

7 Kanun-i Sani 1915

2.s.

3.stn.

ERMENİ MEKTEBLERİ İÇİN

Ermenice gazetelerde okuduğumuza göre Diyarbakır'da der-dest-i inşa bulunan Ermeni mektebine 200 lira iane ita edilmesi Dâhiliye Nezareti'nden Diyarbakır valisine emr olunmuştur.

No:2175

10 Kanun-i Sani 1915

2.s.

4.stn.

ERMENİ MEKATİBİ

Ermeni Patrikhanesi maârif komisyonu kilise cemiyetlerine bir tamim-nâme yazarak umum Ermeni mektepleri muallim ve muallimelerinin isim ve şöhretleri tarih ve mahall-i viladetleri ile mahall-i ikametleri ve her birinin hangi mekteplerde ve haftada kaç saat tedrisâtı bulunduğunun patrikhaneye işâr edilmesini tavsiye eylemiştir.

No:2179

14 Kanun-i Sani 1915

2.s.

3.stn.

ERMENİ FUKARA-PERVER CEMİYYETİ

Kumkapı Ermeni Fukara Perver Cemiyeti sene başı münasebetiyle evvelki gün Kumkapı mütemekkinlerinden 140 ve Atmeydanı mütemekkinlerinden 30 hasta ve biçareye kömür ve bazı me'kulât tevzi' etmiştir. Cemiyet-i mezkûreye müracaat etmiş olan bazı İslâm kadınlarına dahi iane i'ta olunmuştur. "Puzantiyon"

No:2183

18 Kanun-i Sani 1915

1.s.

2.stn.

OSMANLI ERMENİLERİNİN VATAN-PERVERLİĞİ

Hükümet-i Osmaniye'nin hal-ı harbe geçtiği günden beri alelhlak Ermenilerin Rus ordularına ve bilhassa Kafkasya havalisindeki Moskof kuvve-i askeriyesine her türlü vesait ile muavenet ve müzaherette bulunduklarını vahşi Rus alaylarına gönüllü olarak dâhil olmakla iktifa etmeyerek masarifi kendileri tarafından tesviye edilmek üzere müstakil alaylar teşkil ettiklerini efkâr-ı umumîyeyi taglit edecek bir suret-i mübhemedde yazmaktan hâli kalmayan Rus gazetelerinin bu yoldaki neşriyâtı bir müddetten beri Avrupa'yı garbî matbuatında dahi cây-i kabul görmektedir.

Memalik-i Osmaniye'de mütemekkin Ermeni vatandaşlarımızın Devlet-i Osmaniye hakkında ibrazından geri durmadıkları levazım-ı tabiiyet ve merbutiyet ve istihlas-ı vatan-ı müşterek uğrunda yekdiğerine müsabaka edercesine bezl-i himmet ve fedakârı eyleyen bilcümle anasır-ı Osmaniye meyanında sarf ettikleri nakdîne-i gayret-i şayan tezkâr ve keyfiyet-i asar-ı maddîyesiyle zâhir ve aşikâr iken Rus gazetelerinin ve ondan naklen İngiliz matbuatının memleket ve tabiiyet kaydı gözetmeksizin bütün Ermenileri Rusya devletine muhip ve müzâhir göstermekteki maksatlarının memalik-i Osmaniye'de vatandaşları olan Ermeniler hakkında efkar-ı İslâmiyeyi terdîd gibi bir gaye-i nifak-cüyaneden başka bir şeye matuf olamayacağı bedîdârdır.

-Osmanlı Heyet-i İstihbariyesi-

No:2184

19 Kanun-i Sani 1915

1.s.

4.stn.

LONDRA VE MANCHESTER'DAKİ OSMANLI ERMENİLERİNİN İNGİLİZLERDEN GÖRDÜKLERİ TAZYİKÂT

Maksad-ı ticaretle Londra ve Manchester gibi büyük İngiliz şehirlerinde bulunan Ermeni vatandaşlarımız hakkında İngiliz zabıtasının icra ettiği tazyikât hudud-ı izan ve insafı büsbütün aşmıştır. “Düşman Tebaa” add edilen bu bedbahtlar kimse ile alışveriş edememektedirler. Bir yerden diğerine gitmek için zabıtaban ruhsat-nâme almak ve her seferde bu ruhsat-nâme tecdit edilmek zarureti her Ermeni için mevcuttur. Kadın, çocuk ve ihtiyarlardan maada hasta adamlara dahi onu istihsâl etmek lâzım geldiğinden – velev ki polis merkezleri uzak mesafelerde bulunsun – bizzat şeddi merhale etmeğe mecburdurlar. Bu yolda bir ay hapis ve yirmi lira cezayı nakdi ile tecrîm edilenlerden Madam Tomayan namında bir kadının, ne bazı liberal gazeteler vasıtasıyla ettiği feryat-ı tazallüm ne de ihbâsı delaletiyle nezd-i hükûmette icra ettirdiği şefaât müsmir olamamıştır. Birçoğu sahib-i itibar ve gayret tüccardan bulunan İngiltere’de mukim Osmanlı Ermenileri hakkında reva görülen şu muamele öteden beri pek de anlaşılamayan bir hakikati gösterir ki o da İngilizler tarafından Ermeniler hakkında mevcudiyeti iddia edilen “teveccüh-i insâniyyet-kârana ve hamiyane?!”nin sırf mülâhazat-ı siyasiyeden ileri geldiği ve anasır-ı Osmaniye’den birini iltizam ve diğerini itham ile ihdas-ı nifak ve şûriş eylemek ve binaenaleyh Devlet-i Osmaniye’nin emrine müdahale-i tahakküm karanenede bulunmak maksadına müpteni olduğudur. İngiltere’de tebaa-i Osmaniye hakkında reva görülen şu muamele-i müzice ile memalik-i Osmaniye’de mukim düvel-i muharebe

tebaasının elan müstefit olmakta bulunduğu hüsn-i müsaadatın mukayesesini iki memleketten hangisinin hissiyât-ı medenîye ile daha ziyade mütehassıs olduğunu izhara medar olur.

- Osmanlı Heyet-i İstihbariyyesi -

No: 2186

21 Kanun-i Sani 1915

3.s.

1.stn.

ERMENİ EFRÂDA ZİYAFETLER

Kumkapı Ermeni Kilise Cemiyeti tarafından hasseten teşkil olunan bir heyet-i mahsusa marifetiyle Kumkapı Kilisesi'nde hazır bulunan 300'ü mütecaviz Ermeni askerine mutantan bir ziyafet keşide olunmuştur. Kadıköy'ünde de Muhtacîn İane Cemiyeti marifetiyle 100 kadar Ermeni efrâdına bir ziyafet verilmiş ve esna-yı taamda hâzırûndan; bazıları tarafından vezâif-i vataniye hakkında nutuklar irat edilmiştir. Kumkapı'daki ziyafette hazır bulunanlardan bir nefer bu münasebetle silah arkadaşları namına arz-ı teşekkür etmekle beraber müdafaa-i vatan uğranda kanlarını dökmeğe her an hazır ve âmâde bulunduklarını beyan etmiş ve cümle hâzırûn: “Yaşasun Vatan-ı Osmani! Yaşasun Osmanlı Ordusu!” nidasıyla mukabele etmişlerdir.

No: 2189

24 Kanun-ı sani 1915

3.s.

4.stn.

RUSLAR AZERBAYCAN'DAN DA KAÇIYOR

Kopenhag, 23 Kanun-i Sani (K.) – Ermeni katogikosu tarafından Rus mebuslarına gönderilen bir mektuba nazaran “Çulfa” şehri Azerbaycan’dan fîrar eden Ruslar ile doludur. Millîyetçilerin birçoğu soğuşun ve açlığın tesiriyle telef olmaktadır. Sefalet gayri kabil-i tasvirdir.

No:2194

29 Kanun-i Sani 1915

2.s.

3.stn.

ERMENİ PROTESTAN CEMAATİ

Ahiren vaki’ olan davet üzerine Protestan Cemaati’nden 63 zevat çarşamba günü (Bible House) da akd-i içtima ederek cemaat-i mezkûre meclisinin intihabına teşebbüs etmişlerdir. Mezkûr meclis azasından nısf-ı Der-saâdet ve nısfı taşra Protestan Cemaatleri tarafından intihab olunacağından çarşamba günü yalnız Der-

saâdete mensup olan on aza intihab edilmiştir. Taşra azaları dahi ileride intihab olunacaktır. Meclis intihabı ikmal edildikten sonra meclis-i mezkûr marifetiyle vefat eden Boyacıyan Efendi'nin yerini tutmak üzere bir cemaat vekili intihabına teşebbüs olunacaktır.

No:2194

29 Kanun-i Sani 1915

1.s.

5.stn.

ERMENİ PATRİĞİNİN TEBRİĞİ

Ermeni Patrik Zaven Efendi tarafından Yervalet (?) Efendi ile Meclis-i Cismanî azasından Bazazyan Efendi evvelki gün Almanya Sefarethanesi'ne izâm edilmiş ve İmparator Wilhelm-i Sâni Hazretleri'nin veladeti devr-i senevîsi münasebetiyle icra-yı tebrikât olunmuştur.

No:2195

30 Kanun-i Sani 1915

3.s.

4.stn.

ERMENİ İHTİYAR MECLİSLERİ

Ermeni milleti heyet-i ihtiyariyelerinin bu sene müstesna olarak kilise cemaatleri tarafından teşkil olunması evvelce patrikhanece taht-ı karara alınmış ve o yolda kilise cemaatlerine talimât-ı lâzıme ita kılınmış idi. Birçok mahallerde heyet-i ihtiyariyeler teşekkül etmiş ise de bazı mahallerde henüz teşkil olunmadığından patrikhane Meclis-i Cismanî'si bunlara tekrar talimât-nâme irsâl ederek heyet ihtiyariyelerin biran evvel teşkilini tavsiye edecektir. Bu suretle teşkil olunan ihtiyar meclislerinin memûriyeti bir sene imtidad edecek ve gelecek sene ihtiyar meclisleri intihabı mahalle ahalisi tarafından rey-i hafî ile icra olunacaktır.

No:2205

9 Şubat 1915

2.s.

3.stn.

ERMENİ EFRÂD-I ASKERİYYE

Tekfurdağ'ından Puzantiyon'a yazıldığına nazaran Milad-ı İsa Yortusu'nda mevcut bütün Ermeni efrâda kilise cemaati tarafından Ermeni Kilisesi'nde bir ziyafet keşide edildiği gibi efrâd-ı merkumeden bazıları da evlere davet olunarak izâz olunmuştur.

No:2217

21 Şubat 1915

3.s.

2.stn.

ERMENİ PROTESTAN CEMAATİ RİYASETİ

Vefat eden Boyacıyan Efendi'nin yerine bir cemaat reisi intihabı için evvelki gün içtima eden Ermeni Protestan Cemaati heyet-i idaresi, Ergani Mebusu İstegan Çıracıyan Efendi ile Arakim Karmanyan ve Doktor Tabibyan Efendileri, riyaset-i mezkûre namzedi olarak intihab etmiştir. Üç zattan biri otuz kişilik bir meclis-i mahsus tarafından tefrik edilip riyasete geçirilecektir.

No:2219

23 Şubat 1915

3.s

1.stn.

YEDİKULE ERMENİ HASTANESİNDE

Ermeni Patrik Zaven Efendi evvelki gün Yedikule Ermeni Hastanesi'ne giderek orada tedavi edilmekte bulunan 46 İslâm ve bir Ermeni efrâd-ı askeriye'yi ziyaret etmiş ve her birinin hatırını ayrı ayrı sorarak müdafaa-i vataniye bezl-i hayat eden askerlerin uhdesine müterettib-i vazâifin kutsiyeti hakkında nesayih ve beyanâtta bulunmuştur.

Muahharen Patrik Efendi efrâd-ı merkumenin esbab-ı tedavisi ve istirahatlarının temini için hastanedeki etıbbâ ve eczacılara tenbihât-ı mahsusada bulunmuştur.

No:2219

23 Şubat 1915

3.s.

4.stn.

ERMENİ PROTESTAN CEMAATİ RİYASETİ

Boyacıyan Efendi'nin vefatı üzerine inhilâl eden Ermeni Protestan Cemaati riyasetine Ayntab Amerika Koleji muallimlerinden Profesör Zenup Bezciyan Efendi intihab olunmuştur.

No: 2232

8 Mart 1915

2.s.

5.stn.

ERMENİ PATRİKHANESİNDE

Ermeni Patrikhanesi Meclis-i Umumîsi evvelki gün akd-i içtima ederek âtîdeki meselelerle iştigal etmiştir:

Beşiktaş Ermeni cemaatinden bazı zevat tarafından meclise takdim olunan bir şikâyet-nâmeden anlaşıldığına nazaran geçen pazar günü Beşiktaş kilise cemiyeti

azası cemiyet dairesinden tard ve cemiyetin mühür-i resmisini gasp edenlerin arasında Meclis-i Umumî azasından Mühürdâd Haykazun Efendi dahi bulunmuş olmakla bu babda icap eden tahkikatın bir neticeye iktirân edinceye kadar mumâileyh Mühürdâd Efendi'nin meclis azalığından el çektirilmesine karar verilmiş ve o anda meclisten dışarı çıkarılmıştır.

Evvelce istifa etmiş olan meclis cemaati bu defa tekrar istifasının behemehal kabul olunmasını musiren talep eylemiş olduğundan keyfiyet reye vaz' olunarak ekseriyet-i ârâ ile istifanın kabulü takarrür etmiş ve meclis-i mezkûr aleyhinde vaki olan ithamât hakkında icap eden tahkikâtın icrası zımında beş azadan mürekkep bir heyet-i tahkikiye teşkil edilmiştir. Yeni Meclis-i Cismanî'nin intihabı Meclis-i Umumî'nin gelecek cuma günü içtimainde icra olunacaktır.

No: 2367

21 Temmuz 1915

2.s.

1.stn.

MOSKOF ŞENAATLERİNDEN FECİ' LEVHALAR

Erzurum'da münteşir "Albayrak" gazetesinde okunmuştur:

Ardanuç âhali-i İslâmiyesi de gadr ve zulmün son derecesine uğradıklarından bunlardan canlarını kurtarabilenler aç, çıplak bir halde Tavusker'e ilticaya şitâb etmişlerdi. Rus ordusu ile birlikte yürüyen Ermeniler efendileri ile! Beraber bu masumları takip ederek rast geldikleri çoluk çocuğu öldürmeğe, kadınların ırzlarını pâ-y-mâl eylemeğe koyulduklarından kadınlar namuslarını kurtarmak için kucaklarındaki ciğerparelerini karlar içine atıp firara teşebbüs eylemişlerdi. Bu acıklı

hallerden zerre kadar bir teessür hissetmeyen canavarlar umumunun namusunu berbat eyledikten sonra meme emen yavrucukların yanaklarını ve annelerinin memelerini amûden süngülemiş ve bu suretle hem çocukları gıda alabilmekten mahrum eylemiş ve hem de yaralarının ıstırapları içinde kıvrandırarak terk-i hayat eylemelerini temin etmişlerdir.

Bunlar meyanında bir kadıncağız yirmi yerinden yarası olduğu halde kendisine teselli vermekte olanlara karşı: “Şehit olacağından dolayı halinden asla müteessir olmadığını vücudundaki yaralardan ziyade iffetine tecavüz edilmesinin kendisini dâg-dâr eylediğini” ifade eylemiş ve bunun üzerine hâsıl olan feryatlar arasında vefat etmiştir. Şenaâtin, vahşetin bu derecesini tarih kaydetmemiştir. Bu hallere karşı beşeriyetin vicdanı ilelebet titresin..

No: 2389

12 Ağustos 1915

3.s.

4.stn.

MÜHLET İTASI

İstanbul Divan-ı Harb-i Örfi Riyaseti’nden:

Vilayât-ı şarkîyede müstakıl bir Ermenistan teşkili maksadıyla hal-i harbdan bi-l-istifâde itilaf-ı müselles devletleriyle tevhit-i mesai eden ve Eçmiyazın katogikosunun tensip ve teşviki ile Ermenilerden iane cem ve derç eyleyen ve cem ettiği iane ile Kafkasya’da icra-yı hareket eden Rus ordusuna gönüllü kayıt etmekle beraber Hükümet-i Osmaniye’ye karşı ilan-ı isyan eden Ermenilere nakden ve suver-

i saire ile ve bu makasîd için muavenette bulunduğu Amerika’da münteşir “Ezdek” ve “Beridezahastan” (?) gazeteleriyle bütün Ermeni milletine hitaben ihtilâlâta teşvik edici beyan-nâmeler neşr eylediğı ve Balkan Harbi’nden sonra hâsıl olan ve hükümet-i seniyyenin zaafını intaç eden vaziyet-i sabıkadan bilistifade vilayât-ı şarkîye meselesinde Ermeni komitelerinin önüne geçerek bütün Ermeni milletinin murahhası sıfatıyla da ecnebi kontrolü tahtında nim müstakil bir Ermenistan teşkili için itilaf-ı müselles payitahtlarında Hükümet-i Osmaniye aleyhinde teşebbüsâtta bulunmakla maznun-ı aleyh olan ve hal-i firarda bulunan Bogos Nubar Paşa’ya li-ecl-il muhakeme İstanbul Divan-ı Harb-i Örfiyesi’ne müracaat etmesi için taraf-ı riyasetten on gün mühlet verilmiştir. Bu müddet zarfında müracaat etmediğı takdirde usul-ı muhakemât-ı cezaiye kanununun mevadd-ı mahsusuna tevfikân muhakeme-i gıyabiyesi icra ve emval ve emlaki taht-ı hacze alınacağı gibi hukuk-ı medeniyeden ıskat ve rütbe ve nişandan tecrid edileceğı ve bundan dolayı ikame-i davaya hak ve salâhiyeti olamayacağı ve bulunduğu mahallî bilenler haber vermekle beraber bilcümle zabıta-i adliye memurlarının kendisini der-dest etmeğe mecbur bulundukları ilan olunur.

No: 2396

19 Ağustos 1915

4.s.

1.stn.

RUSYA VE ERMENİ ÇETELERİNİN YAPTIKLARI MEZALİM

Erzurum, 3 (M.A.)- Ruslar ve Ermeni çeteleri Van’da bidayette İslâm mahallâtını ve kaçarken Ermeni mahallâtını kâmilten yakmışlar, kadın kızlara tasallut ve ahaliyi katl hatta Amerikan müessesesine iltica eden acezeyi, çocukları

müesseseye ateş vererek mahvetmişler, İslâmlara karşı mezalim icra eylemişlerdir. Ruslar ricatlarında Amerikalı İtalya konsolosunu beraber götürmüşlerdir. Alman eytamhane muallimesini birkaç yetimle kayıkla birlikte götürürler iken müfrezelerimizin yetişmesiyle firar ettiklerinden muallime Van'a avdet edebilmiştir. Ruslar Alman eytamhanesini de yakmışlardır.

No:2419

11 Eylül 1915

2.s.

1.stn.

(VORONZOF - DAŞKOF)'UN AZLİ

Viyana, 9 (K.) – Petersburg'tan bildiriliyor: Çar tarafından Kafkasya Vali-i Umumîsi (Voronzof - Daşkof)'a gönderilen bir emir-nâmede kendisinin arzusu veçhile azledildiği bildirilmektedir. Çar Kafkasya'nın idaresinde meşhut olan sai gayretinden dolayı valiye beyan-ı teşekkür ederek kendisini maiyetine tayin eylediğini bildirmektedir.

No: 2440

2 Teşrin-ı Evvel 915

1s.

3.stn.

KEŞİF KOLLARIMIZLA RUS SÜVARİLERİ ARASINDA MÜSADEME

Erzurum, 17 Eylül (A. M.) – Mızrak Gediği istikametinde keşif kollarımızla Rus süvari bölüğü arasında vuku bulan müsademe neticesinde düşman fırdan başka bir çare bulamamış ve 21 maktul 51 mecruh vermiştir. Rus bölüğü kumandanı Erkân-ı Harb Yüzbaşısı İstanislave de maktulün meyanındadır. Bundan maada askerimiz düşmandan bir miktarda esir almışlardır. Üsera-i düşman ordusunda bulunan Ermenilerin harbten kaçmak için kendilerini yaraladıklarını ve çocuklarının yalandan ellerini kollarını sarıp savuştuklarından Kazaklar tarafından katl olunduğunu ve Rus ordusunda iaşenin son derece fena olmasından asker beyinde dizanteri hastalığı zuhur ettiğini müttefikken beyan ediyorlar. Ruslar Batum'un baskına uğramasından son derece endişe ile sabahlara kadar etrafı projektörlerle tenvir etmektedirler.

No: 2604

14 Mart 1916

3.s.

3.stn.

İNFAZ-I HÜKMÜ İDAM

Merkez Kumandanlığı'ndan: Ermeni heyet-i ihtilâliyesinden olup hanelerinde sakladıkları bombaları müddet-i muayyene zarfında hükümete teslim etmeyen Adapazarı'nın Kuyumcu mahallesinde sakin Demirci Havren Veled-i Haçadur Biremeyan ve Abdal mahallesinde mukim Ararat Oteli müsteciri ve Gazinocu Kirkor Veled-i Ohannes Kabiyan ve İzmit'in Bahçecik karyesinden Kuyumcu Karabet Veled-i Ohannes Yanıkyan ile Hükümet-i Osmaniye aleyhinde tertibat-ı müfsiddet-karânede ve İngilizlerle tesis-i münasebat ederek casuslukta bulunan Bursalı mühtedi Mehmet Şakir bin Manas nâm-ı diğeri Abdah ve Üsküdar Çinili Polis Merkez memuru Ali Rıza Bey'i ifa-yı vazife halinde taammüden cerh ve katl eyleyen Üsküdar Polis Müdüriyeti müteferrikasında müstahdem polis memuru Manastırlı Adem Efendi'nin idamlarına dair Der-saâdet Divan-ı Harb-i Örfisi'nden sadr kılınan karar tasdik-i âli-i cenab-ı padişahiye iktirân eylemiş ve mahkumu aleyhümadan Adem Efendi'nin Üsküdar İskeleyi karibinde ve diğerlerinin Bâyezid Meydanı'nda salben idamları sureti ile mehabbetriz sünuh ve sudur buyurulan irade-i seniyye ahkamı dün icra kılınmıştır.

No: 2630

9 Nisan 1916

1.s.

3.stn.

RUSYA VE ERMENİLER

Bulgar gazetelerinde okunduğuna göre Rusya Duma azasından mebus Papa Beyanof Kafkasya'nın hudut-ı Osmaniye'ye mücavir havalisinde cereyan eden mezalime dair Duma Meclisi'nde izahat vermiştir. Rusya mebusu General (Yanoşkiyevoviç)'in hudut üzerindeki Ermenilere şimdiye kadar işitilmemiş zulüm ve işkenceler etmekte olduğunu ve Ermenilerin emval ve emlakini gasp ettiğini nihayet genaralin şimdiye kadar 40 000 Ermeni katlettirdiğini beyan etmiştir.

Bu ifşaâttan sonra mebuslardan Markof Sasanof'un zaif mizacı neticesi olarak şimdiye kadar Rusya ile İngiltere arasında vukua gelen itilafların hepsinde Rusya'nın zararlı çıktığını beyan ederek Sasanof'u İngiltere'ye karşı gösterdiği iktidarsızlıktan ve zaafiyetten dolayı tenkit etmiştir. Bundan başka Rusya'nın Edirne, Gelibolu, Anadolu, Galiçya, Bukovina'yı da yed-i teshirine geçirmesi lüzumunda ısrar etmiştir(!)

No: 2661

1 Mayıs 1916

3.s.

3.stn.

BOGOS NUBAR'IN İDAMA MAHKÛMİYETİ

Der-saâdet Merkez Kumandanlığı'ndan: Ermeni müddeayât-ı millîyesini istihsal nâmı altında ihtilaf-i müselles devletleriyle tevhit-i faaliyet eylediği ve Eçmiyazın katogikosunun tensibi ile cem-i ianeyle Kafkasya'da Rus ordusuna gönüllü olarak iltihak eden ve Hükümet-i Osmaniye'ye karşı harb eyleyen Ermenilere muavenette bulunduğu ve Amerika'da münteşir gazetelerle Ermeni milletine hitaben beyan-nâmeler neşretmekte olduğu ind-el-muhakeme tebeyyün eden Bogos Nubar Paşa'nın esrar-ı askeriye'yi ifşa ve casusluk ve hıyanet-i harbiye hakkındaki kanunun 14. maddesinin 10. bendinin fıkra-i ahiresine tevfikân idamına ve mülkiye ceza kanunnamesinin 29. ve 31. maddeleri mucibince müebbeden Hukuk-ı Medini'yeden ıskatına ve rütbe ve nişan ve memuriyetten mahrumiyetine ve usul-i muhakemât-ı cezaiye kanununun 371. ve onu takip eden mevadd-ı mahsusası ahkâmınca dahi emvalinin hacz ve idaresine dair gıyaben Der-saâdet Divan-ı Harb-i Örfisi'nden ısdar kılınan karar tasdik-i âlî-i cenab-ı padişahîye iktirân etmiş olmakla mahkûm-ı aleyhin memaklik-i şahaneye avdetine muttali olan her ferdin hükümete ihbar-ı keyfiyetle mükellef bulunduğu ilan olunur.

No: 2752

11 Ağustos 1916

1.s.

1-3.stn.

SİYÂSİYYÂT

ERMENİ PATRİKHANESİ

Hükümet-i Osmaniye, bir taraftan devletin menafî-i âliyesini, diğer cihetten de bizzat Ermenilerin menafîni düşünmek suretiyle Ermeni Patrikliği ve Katogikosluğu için yeni bir nizâm-nâme tanzim ve dünkü Takvim-i Vekâyî'yle neşr eylemiştir. Ermeni teşkilât-ı mezhebiyesinde esaslı bir tebeddül vücuda getiren bu nizâm-nâmenin, teferruata girişmeksizin, sırf başlıca noktalarını bir nebze teşrih etmek istiyoruz.

Vücuda getirilen tebeddülâtın esası iki nokta üzerinde toplanıyor; birincisi Ermeni Patrikhanesi ile Katogikosluğu'nun tevhidi, ikincisi ise patrikhanede Meclis-i Umumî namını taşıyan ve lisan-ı avamda Meclis-i Millî namıyla yâd edilip hakikatte adeta bir Meclis-i Mebusan'a benzeyen ve dünyanın hiçbir tarafında bir misl veya müşabihine tesadüf edilmeyen heyetin lağvıdır.

Patrikhane ile katogikosluğun tevhidinde âmil olan sebep pekte muhtaç-ı izah olmasa gerektir: Salâhiyet-i ruhanîyesini itmam için katogikos tarafından bir nevi takdis görmeğe muhtaç bulunan Ermeni patriklerinin uzun bir zamandan beri "Eçmiyazin" Katogikosluğu'na müracaat ettikleri malumdur. "Eçmiyazin" ise çoktan beri Rus hudutları dâhilinde kalmış olduğu için neticede Osmanlı Ermenileri'nin reis-i ruhanîleri olan Patrik Efendi, nihayet Rus nüfuzu altında bulunan "Eçmiyazin" Katogikosu ile münasebât-ı daimide bulunmaya mecbur oluyordu.

İyice anlaşılması için bu noktayı biraz izah edelim: Ermeni Cemaati'nin üç katogikosluğu, yani riyaset-i ruhanîyesi vardır. Bunlardan ikisi Osmanlı memleketinde Sis ve Ahtamar'da, biri de Rusya'da Eçmiyazin'de dir. Der-saâdet ve Kudüs patriklerine episkoposluk mertebesinde birer zat intihab olunmaktadır. Bunların patriklik sıfatı ancak bir memuriyet-i resmiden ibarettir. Kendileri hakiki riyaset-i mezhebiye iktidar mezayasını haiz değildir. Mesela bir rahibin episkoposluk mertebesine terfi-i vaziyeti mukaddesin imâli gibi muamalat-ı mezhebiyede ancak katogikoslar salahiyet sahibidirler. Binaenaleyh patrikhanelerce bu yolda merasim veyahut kendilerinin hall edemeyeceği başka bir dini mesele zuhur edince katogikoslara ve onların maiyetindeki Sinodlara mürecaat etmeleri lâzım gelir. Patriklik bir sıfat-ı resmiye olduğundan ahaliden teşekkül etmiş bir heyet tarafından intihabına mezhebce mâni olmadığı halde katogikosun intihab ve takdisi mutlaka episkopuslardan mürekkep bir Sinod'un bulunmasına mütevakkıftır. Yukarıda zikr ettiğimiz üç katogikosluktan en eskisi Ermeni mezhebinin muktedası Kirkor'un makamı olan Eçmiyazin'dir ki Asya-yı Sagirî istilaları zamanında katogikosun Sis'e firar etmesi üzerine munkariz olmuş ve sonradan tekrar tesis edilmiştir.

Devlet-i Osmaniye dâhilinde yaşayan Ermeniler için bir patriklik makamı ihdas edildikten sonra patrikhane bu zikredilen üç katogikosluktan Eçmiyazin ile tesis-i münasebât eylemeyi tercih etmişti. Bittabi Eçmiyazin, bizim elimizde bulunduğu zamanlarda eylemiş olan bu teşkilât, her nedense "Eçmiyazin" Rusya'ya intikal ettiği zamandan beri de devam eylemiştir. İlk zamanlarda bundan dolayı pek büyük fenalıklar tevellüt etmiyordu; çünkü Rusya'nın Ermeniler hakkında tatbik etmiş olduğu zulüm ve imha siyaseti "Eçmiyazin'de daima Rusya'ya düşman bir muhit vücuda getirmişti. Fakat Rusya Şarkî Anadolu'da bir Ermeni siyaseti yapmak fikri ile katogikosluğa hulûle başladığı zamanlardan beri bilhassa son senelerde fenalık birden bire meydana çıkıvermiştir; zira Rusya "Eçmiyazin'de kullandığı entrikalar vasıtasıyla Osmanlı Ermenileri arasında istediği fikirleri neşir etmeğe başlamış ve bunda pek çok muvaffak olmuştur. Şu halde buna karşı yapılacak tedbir, patrikhane ile "Eçmiyazin" arasındaki münasebâtı kat' etmekten ibaretti ve bu da pek basitti. Çünkü yukarıda da söylediğimiz gibi Ermeniler nazarında aynı mertebe-i ruhanîyet ve kutsiyette üç makam vardı. İbtidaları belki de sırf kadim mülâhazasıyla, bil-ahire tezyid-i kuvvet eden bir takım mülâhazat-ı siyasiye saikasıyla patrikhane

Eçmiyazin Katogikosluğu’nu diğerlerine tercih ediyor ve hatta ötekilerin makamca istiklâllerini tanımayarak bilakis kendi daire-i nüfuzu dâhilinde bulunduklarını iddiaya kadar varıyordu. Hâlbuki Ermeni teşlilat-ı mezhebiyesine ait bütün vesaikte patrikhane müddeiyyâtını teyit edecek ciddi bir delil yoktur. Hatta Erivan cihetleri Osmanlı hudutları dâhilinde iken yine İstanbul patriklerinin istidaları üzerine Eçmiyazin katogikosları için isdar edilen beratlarda “Ermeni patrikliğine dâhil” tabiri istimal edilmiş olduğu gibi Sis Katogikosu Mıgırdiç Efendi ile patrikhane arasında zuhur eden bir ihtilafın halli için Hükümet-i Osmaniye ve patrikhane memurlarından mürekkeben teşekkül eden bir komisyon 298’de tanzim edildiği mazbatasında Sis Katogikosluğu’nun Ermeni patrikliğine dâhil ve tabi olduğuna dair bir kayıt olmadığı ve devletin bu hususta istediği gibi karar vermekte muhtar bulunduğu beyan edilmişti. Şu halde, bilhassa “Eçmiyazin” Katogikosluğu Rusya için memalik-i Osmaniye’yi parçalamak üzere Ermenilerden istifade etmek fikrine alet olmaya başladığı zamandan itibaren patrikhane ile katogikosluk arasındaki münasebâtı değiştirmek zarureti hâsıl olunca Eçmiyazin yerine diğer katogikosluklardan birini ikame etmekte hiçbir beis görülmemek lâzım gelirdi. İşte bu defa ki nizâm-nâme bu ciheti halletmiş ve devlet bunu halederken Ermeni mesail-i mezhebiyesinde hiçbir şeye dokunmamıştır.

Nizâm-nâmenin temas ettiği ikinci mühim nokta da Ermeni Patrikhanesi’nde teşekkül eden Meclis-i Umumî’nin lağvıdır. Hükümet-i Osmaniye’nin en geniş bir hürriyet ve vicdaniye fikriyle gayr-i müslimlere karşı daha devr-i fütuhatta iken vermiş olduğu imtiyazât malumdur. Bu imtiyazâtın en mühimini Rum Patrikliği’ne verilmiş olanlar teşkil eder ki bununda esası sırf-ı umur-ı mezhebiyenin tamamı icrası ve buna müteallik muamelatın rüyeti hususlarından ibarettir. Bu nokta-i nazardan Rum Patrikhanesi teşkilâtına bakıldığı zaman görülür ki Rum Patrikhanesi’nde iki heyet vardır: Biri sırf zat-ı ruhanîyeden mürekkeb bir Sinod, diğeri ise Sinod azasından dört ve hariçten müntehab sekiz zattan mürekkep Cismanî Meclis. Bunlardan birincisi yalnız mesail-i mezhebiye ile ve ikincisi ise nukut-ı müessesat-ı hayriye gibi cemaate ait umur ile işigal eder. Hâlbuki Ermeni Patrikhanesi’nde bu iki meclisten maada yüz kırk azasından yüz yirmisi bizzat avam tarafından muntahap bir Meclis-i Umumî daha vardır ki bunun adeta bir nevi Meclis-i Millî demek olduğu meydandadır. 279’da esbabını araştırmak burada uzun sürecek

nokta-i nazarla zamanın sadrazamı tarafından verilmiş olan bu hak, o zaman ne düşünölmüş ve nasıl bir lüzum tasavvur edilmiş olursa olsun bittabi artık devam edemezdi. Zira bu, adeta devlet içinde bir devlet teşkiline müsaade etmek demektir. Filhakika bu hak verildiğı günden itibaren Meclis-i Millî bir müessese-i siyasiye şeklini almış, Ermeniler arasında fırkalar teşkil etmeye başlamış, programlar yapılmış, intihabat mücadeleleri tahaddüs eylemiş, sokaklarda dövüşler, mecliste gürültüler olmuş ve gitgide mesail-i mezhebiye bir tarafa bırakılarak siyasi programlarla iştigal olunmaya başlanmıştır. Bu fırkaların içinde birçokları mükemmel ihtilâl programları yapmışlar, kimi İngilizlere, kimi Ruslara taraftar olmuş, kimi başlı başına istiklâl hülyalarına kapılmışlardır. O suretle ki patriklik mevkiinde durabilmek için bu fırkalarla uzlaşmaya mecbur olan patrikler ve yine bu meclis tarafından intihab edilen patrikhane meclisleri zaman zaman vazife-i ruhanîyelerini bırakıp mesail-i siyasiye ile iştigal ıztırarında kalmışlardır. Bilhassa bir iki sene evvel bu Meclis-i Millî'nin ellinci sene-i devriye-i ihdası münasebeti ile yapılan nümayişler herkesin hatırlındadır.

Burada söylemeye bile lüzum yoktur ki dünyanın hiçbir tarafında böyle bir meclis bulunamaz. Ve bizde de en eski imtiyazât Rum Patrikhanesi'ne verilmiş olan hukuktan ibaretken Ermeni Patrikhanesi'ne böyle fevkalade ve her türlü ma'kuliyet haricinde bir hak verilmesi için bir sebep bulunamamak lâzım gelirdi. Fakat bir de bunun netayicini göz önüne getirecek olursak elli sene evvel verilmiş olan bu hakkın hem devlet, hem de bizzat Ermeniler için ne kadar fenalıklara sebep olduğu daha iyi tezahür eder. Bir takım hayalciler arasında İngiliz veya Rus tahrikâtı intişâra başladığı zamandan beri kısmen kanaat ve kısmen de sırf âdî menfaat neticesi olarak Ermeniler arasında vasi vasi ihtilâl cemaatleri teşekkül etmiş ve bütün bunlara da patrikhane vasıta olmuştur. Çünkü patrikhane patriklerin değil, hariçte her türlü tahrikâtı yapabilen politikacıların eline düşmüş bulunuyordu. Bu suretle bir takım muharrikler öneyak olarak bir yandan rahipleri tahrikât yapacak adamlardan intihab ettirmişler ve diğer taraftan da bu rahipler vasıtasıyla tahrikât ve teşkilâta devam eylemişlerdir.

Bunun neticesi ise şu oldu: Elli sene evvel sadakatlerine karşı itimat neticesi olarak kendilerine bu kadar fevkalade büyük haklar verilmiş olan Ermeniler arasında

geçen sene bir takım ihtilâlciler büyük bir ateş çıkarmaya teşebbüs ettiler ve bundan hükümet kadar bizzat Ermeniler mutazarrır oldular. Elli sene evvel gösterilmiş lütuf ve teveccühün fazlalığı bu suretle bir daha tezahür etti. Binaenaleyh hükümet için daha ziyade düşünmeğe mahal yoktu, her şeyi yerli yerine koymak lâzımdı.

Emin olmak lâzım gelir ki bu yeni teşkilâtla hükümetin takip ettiği gaye kendisi kadar Ermenilerin de menafiini düşünmektir. Zira patrikhaneler birtakım politikacıların tahrikâtı elinde esir kaldıkça bundan Ermenilerin sade umur-ı uhreviyeleri değil, umur-ı dünyeviyeleri de zarar-dîde oluyordu.

No: 2752

11 Ağustos 1916

2.s.

3.stn

ERMENİ PATRİKHANESİ NİZAMNAMESİ

Hükümet Ermeni Patrikhanesi nizâm-nâmesini tadîlen yeni bir nizâm-nâme neşretti. Eski nizâm-nâme diğer patrikhaneler, bilhassa Rum Patrikhanesi nizâm-nâmesinden büsbütün başka mahiyette idi. Rum Patrikhanesi'nin bir Meclis-i Ruhanîsi ve birde adetleri mahdud eşhastan mürekkep Meclis-i Muhtelit'i olduğu halde Ermeni Patrikhanesi'nin bir Meclis-i Ruhanî'si bir de Meclis-i Cismânî'si ve bu meclisi intihaba memur olup parlamentolar gibi evkat-i muayyinede içtima eyleyen ve ahali tarafından müntehib yüz kırk kişilik ayrıca bir Meclis-i Millî'si var idi. Bu nizâm-nâme patrikhanede toplanmış bir meclis tarafından ihzar edilmiş ve 1279'da şurayı devlet ve Meclis-i Vükela'da müzakere edilmek sizin o zamanın

sadrazamı tarafından iradesi alınmıştı. Ermeni teşkilât-ı ihlaliyesinin bu derece muntazam ve asar-ı faliyesinin müessir olmasının başlıca sebebi bu nizâm-nâmedir. Zira bütün kuvvet-i avamdan mürekkep olan Meclis-i Millî'ye de temerküz ettiğinden teşkilât-ı mezhebiye fırka-i ihlaliyenin taht-ı nüfuzuna girmiş ve memurîn-i ruhanîyenin cümlesi komitecilerin vesait-i icraiyesinden madut olmuştur. Telkinât-ı dinîye ile efrâdın vicdanını kazanan papazlar aynı nüfuz-u manevî ile bu vicdanlara akide-i siyasiye telkin etmişlerdir. Mefkûre-i siyasiye ruhanî bir nüfuz ile bütün Ermeni gençliğini sarmış, yukardan gelen kumanda onları delicesine ateşe ve kana atmış ve gâh İngilizler'den ve bu defa olduğu gibi gâh Ruslar'dan istimdât-ı hülyası ile menafi-i siyasiye-i ecnebiyeye alet etmiştir. Hükümet-i seniyye yeni nizâm-nâme ile Meclis-i Millî'yi ilga etmiş ve Rum Patrikhanesi teşkilâtında olduğu gibi rüesa-yı ruhanîyeden mürekkep ve umur-ı mezhebiye ile meşgul bir Meclis-i Ruhanî ile müessesat-ı mezhebiye, tedrisiye ve hayriye ile iştigal eder, rüesa-yı ruhanîye ile efrâd-ı ahaliden, fakat adetleri mahdud azalardan mürekkep bir de Meclis-i Muhtelit tesis etmiş, mecalis-i mezkûreyi bu defa patriklik kendisine tevcih edilen Katogikos Efendi'nin riyasetine tevdi eylemiştir. Bu suretle hükümet-i seniyye Kanun-i Esasi'yenin temin eylediği imtiyazât-ı mezhebiyeye kat'iyen ilişmediği gibi patrikhaneyi de badema komitelerin elinde bâziçe olmaktan kurtarmıştır. (Millî)

No: 2752

11 Ağustos 1916

2.s.

3.stn.

3.s.

1-3.stn.

4.s.

1.stn.

ERMENİ KATOGİKOSLUK VE PATRİKLİĞİ NİZAMNAMESİ

MUKADDİME

Madde 1 - Sis ve Ahtamar Ermeni Katogikoslukları tevhit ve Der-saâdet ve Kudüs Ermeni patriklikleri dahi bu katogikosluğa ilave olunmuştur. Osmanlı Ermenilerin riyaset-i umumîye-i ruhanîyesi işbu katogikosluk ve patrikliğe ait olup Eçmiyazın Katogikosluğu'yla alaka ve münasebetleri külliye kat edilmiştir. Katogikos ve patriğin mahall-i ikameti Kudüs'te Mar Yakup Manastırı'dır. Daire-i ruhanîyesi Memalik-i Osmaniye'dir.

Madde 2 - Patrik memuriyet-ı berat-ı aliyesiyle işbu nizâm-nâmede muayyen ahkâm dairesinde vezaifini ifa ve devletin evamirini tenfiz eyler. Merci-i resmisi münhasırân Mezahib Nezareti'yledir ve yalnız umur-ı mezhebiyeden dolayı hakk-ı müracaatı vardır.

BİRİNCİ BAB

İNTİHABAT VE TEŞKİLAT VE VEZÂİF

BİRİNCİ FASIL

PATRİK'İN USUL VE ŞERAİT-İ İNTİHABİYESİ

Madde 3 - Katogikosluk ve patriklik makamı inhilal eyledikte Ruhanî ve Muhtelit Meclisler azası nihayet üç gün zarfında bil-içtima berat-ı âli ile mensup murahhasalardan birini patrik kaymakamlığına intihab ile müştereken Mezahip Nezareti'ne işâr ederler. Mezahip-i Nezareti Bâb-ı Âlî ile bil-muhabere kaymakamın memuriyetini tasdik eder. Müteakiben kaymakam katogikos ve patriğin intihabı için biri sınıf-ı ruhanîden ve diğeri sınıf-ı ruhanînin gayrisinden ikişer vekillik intihab ve izâmını derhal bil-cümle murahhasalıklara tebliğ eyler. Murahhasallıklarca patriklik merkezinde veya civarında sakın ruhban ile ruhbandan gayrisinin dahi tevkili caiz ise de bir zat ikiden ziyade daire-i ruhanîyenin vekâletini ihraz edemez. Bu suretle intihab edilen vekiller mensup oldukları murahhasalıklardan muti birer vesikayı hamil olarak kaymakamın teblîgat-ı vakası tarihinden itibaren nihayet kırk beş gün zarfında patrikhanede kaymakamın taht-ı riyasetinde ve Meclis-i Ruhanî ve Muhtelit azasıyla birlikte bil-içtima katogikosluk ve patrikliğe şayan-ı intihab ve episkoposluk mertebesine haiz murahhasa ve sair episkoposların isimlerini hâvî bir defter tanzim ederler. Bu muamele rey-i hafî ile icra kılınır. Ve evsaf-ı nizamiyeyi haiz olarak hakkında reyi verilen murahhasa ve episkoposlar kazandıkları ârânın miktarına bakılmayıp dahilî defter edilir. Herhalde bunların miktarı yediden akil olamaz. Mezkûr defter kaymakam tarafından Mezahib Nezareti'ne takdim olunur. Mezahip Nezareti Bâb-ı Âlî ile bi'l-muhabere defterin muhtevi olduğu isimlerden esbab-ı mülkiye dolayısıyla intihabı hükümetçe tensip edilemeyenler bulunduğu takdirde onları istisna ederek mütebakisinden İntihabın icrasını kaymakamlığa cevaben tebliğ eder. Müteakiben heyet-i intihabiye yine o suretle içtima ederek hükümetçe kabul olunan namzetlerden üçünü rey-i hafî ve ekseriyet-i müttefike ile tefrik eyler ve bunlardan biri münhasıran Meclis-i Ruhanî canibinden kezalik rey-i hafî ve ekseriyet

mutlaka ile katogikos ve patrikliye bil-intihab ol-babta heyet-i intihabiye tarafından tanzim edilecek mazbata Mezahep Nezareti'ne takdim ve intihab-ı vakıanın tasdik-i âliye iktirani istida olunur. Bunun üzerine bil-istizan şeref-sâdır olacak idare-i seniye-i hazreti padişahînin Mezahep Nezareti'nden tebliğini müteakip meresim-i lazime-i mezhibiye bil-ifa katogikos ve patrik vezaif-i ruhanîyesine mübaşeret eyler.

Madde 4 - Patrikliye namzet gösterilecek zevatın episkoposluk mertebe-i ruhanîyesini haiz ve eben an cedd tebaa-i Osmaniye'den bulunması ve ahlak ve efaliyle devletin ve cemaatin emniyet ve itimadını kazanmış ve hiçbir suretle mahkûmiyet-i cezaiyeye düçar olmamış ve lâ-akall beş sene murahasalığı hüsn-i idare eylemiş olması ve sinen kırk beşten dîn olmaması ve devletin lisan-ı resmiyesine ve bi-kadrü'l-imkan kavanin ve nizamât-ı umumîye ahkamına vakıf bulunması lâzımdır.

İKİNCİ FASIL

MECLİS-İ RUHANİNİN SURET-İ TEŞEKKÜL VE VEZÂİFİ

Madde 5 - Meclis Ruhanî nısfı berat-ı âli ile mensup murahasalardan ve nısfı diğeri sair episkoposlardan olmak üzere on iki episkoposdan mürekkeptir. Meclis-i Ruhanî'ye patrik riyaset eder. Gaybubet ve mazereti halinde azadan birini tevkil eyler. Azanın müddet-i memuriyetleri iki senedir. Her sene nısfı tebeddül eder. İş bu nizâm-nâmenin tatbikini takip eden ilk sene nihayetinde bu tebeddül kura ile icra olunur. Murahasalık sıfatını haiz azanın tebeddüllerinde münavebe usulü cereyan eyler. Diğer aza her sene zaman-ı tebeddülâtan bir ay mukaddem meclisçe ekseriyet-i ârâ ile intihab edilir. Tesavi-i ârâ vukuunda patriğin rey verdiği taraf tercih olunur. Bilumum azanın memuriyetleri mezahep nezaretinin tastikiyle icra olunur. Aza-yı müntahabenin tekrar intihabları caizdir.

Madde 6 - Meclis-i Ruhanî cemaatin umur-ı mezhebiyesine nezaret ve Ermeni kilisesinin itikadât ve rivayâtını cemaat beyninde tervîc ve tahkim ile halelden muhafazaya dikkat etmek ve kiliselerle müstahdemininin muntazam bir halde bulunmalarına ve sınıf-ı ruhanîyenin ıslah ve terakkiye ahvaliyle ehliyet ve kabiliyetle muttasıf episkopos ve rahip papazlar yetişmesine çalışmak ve Ermeni mekâtibinde, tedrisat-ı mezhebiyenin hüsn-i cereyanına bakmak ve murahhasalar hakkında cemaatçe vuku bulacak şikayâtı tetkik ile muktezeyatını ifa ve münhall olan murahhasallıklara münasiplerini bil-intihâp Mezahib Nezareti vasıtasıyla berat-ı âlilerinin tastirini istida eylemek ve cemaatçe tekevvün eden mesail-i mezhebiyeyi bil-tahkik kilisenin usul-i meriyyesine tevfikân hal ve tesviye etmekle mükelleftir.

ÜÇÜNCÜ FASIL

MECLİS-İ MUHTELİTİN SURET-İ TEŞEKKÜLÜYLE VEZÂİFİ

Madde 7 - Meclis-i Muhtelit dördü Meclis-i Ruhanî azasından ve sekizi sınıf-ı ruhanîyenin gayrı muteberân cemaatten olarak on iki zattan mürekkeptir ve riyaset-i tabiiyyesi patriklik makamına ait olmakla beraber patrik canibinden aza-yı ruhanîyeden birinin reis vekâletine tayini dahi caizdir. Aza-yı ruhanîye Meclis-i Ruhanîce ekseriyet-i ârâ ile teftik ve aza-yı gayri ruhanîyeden biri alel-devam patriklik merkezince ve diğer yedisi murahhasalıktan bir kişi olmak üzere bil-müvavebe murahhasalıklarca intihab olunarak cümlesi mezhep nezaretinin tastikiyle tayin olunurlar. Müddet-i memuriyetleri iki sene olup her sene nısfı tebeddül eder. İş bu nizâm-nâmenin tatbikini takip eden ilk sene nihayetinde bu tebeddül kura ile icra olunur. Aza-yı gayr-i ruhanîyenin mensup oldukları murahhasalık dairesi veyahut patriklik merkezi ile civarındaki mahaller ahalisinden bulunmaları caizdir. Bunlardan tebdil edilenler la-akıl iki sene sonra tekrar intihab olunmak salahiyetini ihraz eylerler. Fakat inkıza-yı müddetten mukaddem vefat ve istifa gibi bir suretle vukuu bulacak münhallata intihab olunanlar senelerinin müddetlerini ikmal eyledikten sonra yeniden intihab edilebilirler.

Madde 8 - Meclis-i Muhtelit'in vezaifi patrikhane sandığının varidat ve mesarifine nezaret ve doğrudan doğruya patrikliğe merbut kilise ve manastırlarla cemaatçe müessis mekat'ib-i hususiye ve hayrat-ı saireye ait emlak ve akar ve nükut-ı muteberianın hüsn-i idaresine dikkat etmek ve murahasalıklar dâhilinde bulunan müessesat-ı mezkûre emlakinin her sene murahassalar canibinden gönderilecek hesap cetvellerini bit-tetkik icabatını ifa eylemek ve devletçe muteber olan vasiyet-nâmeler mucibince menafi-i cemaate terk ve vasiyet edilen nükut ve envalin mevsûleh olan cihetlere sarfını ind-el-hâce taraf-ı kanuniyeye bil-müracaa temin etmekten ibarettir. Meclis-i mezkûr alel-ade haftada bir gün inikat eyler.

Madde 9 - Muvadd-ı sabıkada beyan olunduğu veçhile Meclis-i Ruhanî cemaatçe müessis mekatibin ulum-ı mezhebiye tetrisatı ve Meclis-i Muhtelit dahi mekatib-i mezkûrenin varidât ve masarifi hususâtına nezaret edebilip alelumum mekteplerin gerek suret-i tesis ve küşadı ve gerek heyet-i talimiyyenin usul-i tayin ve teşkili ve tedrisâtı ibtidaiye ve taliye ve âliyenin icrası kavanin-i umumîye ve Maârif Nezareti'nin teftiş ve murakabesine tabidir.

DÖRDÜNCÜ FASIL

PATRİK İLE MECLİSLER ARASINDAKİ MÜNASEBÂT

Madde 10 - Patrik esbab-ı şahsiyeye mebni Meclis-i Ruhanî ve Muhtelit azasından hiç birini diğerine tercih etmeyerek haklarında muamele-i mütesaviye ibraz ve meclislerin müzâkerâtını hüsn-i idare ile muhil intizam efâl ve akvalden ihtiraz etmekle mükellef olduğu gibi aza dahi patriğe karşı daima hürmet-kârane muamele ederek huzur ve gıyabında şeref ve haysiyetine nakise irâs edecek harekât ve tefevvühâttan içtinap etmeğe mecburdur.

Madde 11 - Meclis-i Ruhanî ile Meclis-i Muhtelit'in patrikhaneden başka bir mahalde içtima etmesi ve patrikhanede dahi patrik ile tarafından tevkil olununacak

zevattan maada kimsenin riyaseti altında toplanması memnudur. İşbu memnuyet hilâfındaki içtimaatta ittihaz olunan kararlar gayri muteberdir.

Madde 12 - Meclis-i Ruhanî veya Muhtelit azasından birinin yekdiğerini müteakip üç içtimada bil-özü hazır bulunmaması istifa add olunarak iş bu nizâm-nâme mucibince yerine diğeri için intihabını istilzam eyler. Mazereti bulunanların patriğe beyan-ı hâl ile istihsâl-i mezuniyet eylemeleri lâzım gelir. Mazereti tebeyyün eyleyenlere bir sene zarfında nihayet üç mâh ruhsat itasına patriğin salahiyeti olup bundan ziyade mezuniyet verilmesi azanın mensup olduğı meclisin inzimâm-ı rey ve kararına mevkuftur. Ancak müzâkerât ve muamelâta hâlel tatarrukuna mahal kalmamak için aza-yı mezunenin miktarı meclis heyetinin sülüsünü asla tecavüz edemeyecektir.

Madde 13 - Meclis-i Ruhanî ve Muhtelit azasından bir veya birkaçının hilaf-ı nizâm hal ve hareketi vukuunda patrik kendilerini celp ve davetle evvelemirde suret-i nazikânede ihtarat icra eyler ve tesiri görülmediğı takdirde bunları nihayet iki içtimada bulunmakta men eder. Bu suretle dâimî mücâzât olan azanın su-i hareketi tekerrür eylediğı takdirde patriğin talebiyle bunlar dâhil olmaksızın Ruhanî ve Muhtelit Meclisler birleşerek bil-müzakere tebdil ve ihraçlarını ekseriyet-i mutlaka ile kararlaştırdıkları halde hükmü icra olunur. Böyle bî-karar-ı mahsus çıkarılanların tekrar intihabları caiz değildir.

Madde 14 - Ruhanî ve Muhtelit Meclisler'den her birinin patrikten şikâyet hakları vardır. Şöyle ki azadan birinin veyahut birkaçının kendi vazifelerine müteallik umurdan dolayı patrikten şikâyetleri vukuunda keyfiyeti tahriren ve esbab-ı mucibe dermeyanıyla mensup oldukları meclise hitaben beyan ederler. Meclisçe dahi bade-t-tezakür şikâyet-i mezkûre ekseriyet-i mutlaka-ı ârâ ile haklı görüldüğü takdirde ol-babdaki kararın patriğe ilâmıyla talep-i izahât olunur ve patrik tarafından nihayet on beş gün zarfında tahriren verilecek izahat-ı cevabiye bit-tetkik kifayetine ekseriyetle karar verildiğı halde mesele kapanmış olur. İzahat-ı vaka ekseriyetle kâfi görülmediğı takdirde meclis-i mezkûr azası Mezahib Nezareti'ne müştereke ve tahriren müracaat ve tafsil-i keyfiyetle Ruhanî ve Muhtelit Meclisler'in fevkalade olarak içtimama ruhsat istida ederler.

Madde 15 - Madde-i sabıka mucibince vukuu bulacak istida üzerine Ruhanî ve Muhtelit Meclisler'in suret-i fevkalade de içtimaine Mezahib Nezareti'nce verilecek mezuniyet hükümet-i mahalliye vasatiyle mecalis-i mezkûre azasına tebliğ olundukta bunlar azadan en kıdemli episkopusun taht-ı riyasetinde olarak patrikhanede bil-içtima müştekilerin ifadesini ve patriğin izahat-ı tahririyesini arık ve amik tetkik eyledikten sonra şikayet-i vakıa patriğin sukutunu müstelzim olduğuna sülûsân ekseriyeti teşkil eden la-akıl on dört rey ile karar verdikleri halde keyfiyeti derhal nezarete ve tahriren patriğe işâr ederler. İş bu karar üzerine patrik nihayet yirmi dört saat zarfında istifasını Mezahip Nezareti ile meclislere bildirerek makamını terke mecbur olup bu mecburiyet ifa edilmez ise azanın müracaatı ve nezaretin tebliği üzerine kendisi marifet-i hükümetle patrikhaneden ihraç olunur.

Madde 16 - Suret-i fevkalade de içtima eden Ruhanî ve Muhtelit Meclisler'ce patrik hakkındaki şikayet mucib-i sukut görülmez ise yani ol-babda ekseriyet-i sülûsân ârâ hâsıl olmaz ise müşteki azanın derhal istifa etmeleri lâzım gelerek birilerine iş bu nizâm-nâme mucibince diğerleri intihab olunur ve patrik olan zat makam-ı memuriyette bulundukça müştekiler meclis-i mezkûre azalığına tekrar intihab edilemezler.

BEŞİNCİ FASIL

PATRİKHANENİN İDARE-İ UMUMİYESİ

Madde 17 – Patrikhanede biri bizzat patrik ve diğeri Ruhanî ve Muhtelit Meclisler'in ve üçüncüsü de patrikhane sandığının umur-ı tahririye ve kaydiye ve hesabiyesini ifa etmek ve birer başkâtıp ile lüzumu kadar ketebeden mürekkep olmak üzere üç kalem ve patriğin mezun edeceği muamelat-ı ruhanîye ile müştegil ve sınıf-ı ruhbandan bir vekil hizmet-i müteferrika-i mezhebiyede istihdam edilmek üzere ihtiyaç derecesinde rahip ve papaz ile miktar-ı kafi hademe bulundurulur. Patrik vekili ve patriğin kalem-i heyeti ve salif-ül-beyân rahip ve papazlar ile hademe

doğrudan doğruya patrik tarafından ve diğer iki kalem heyetleri de Ruhanî ve Muhtelit Meclisler’ce müştereken ittihaz edilecek mukarrerât üzerine yine patrik canibinden tayin ve tebdil olunurlar.

Madde 18 – Patriklik makamına varit olan evrak icap eden meclise havale edilir ve mevadd-ı müstecale müstesna olarak meclislerce kayıt numaraları sırasıyla bit-tezekkür lâzım gelen kararlar ittihaz olunur.

Madde 19 – Patriğin Ruhanî ve Muhtelit Meclisler’ce mevadd-ı muhavvile hakkında ittihaz edilecek kararlara itiraz ve esbap-ı mucibe dermeyan ile maslahatın tekrar tetkikini talebe salahiyeti bulunduğu gibi bu suretle tekrar ittihaz olunacak kararlar teyit ve ısrarı tazmin eylediği ve maslahat hassaten Meclis-i Ruhanî’ce lâzımü-t-takdir mesaili esasiye-i mezhebiyeden olduğu halde mesuliyetini deruhte ederek rey ve içtihat-ı zâtîyesine ifa-yı muamele ve keyfiyet-i meclis-i mezkûre tebliğ eylemek hakkını da haizdir. Böyle bir halden dolayı patrik hakkında şikayet vukuunda 14. madde mucibince hareket olunur.

Madde 20 – Patrik ile Ruhanî ve Muhtelit Meclisler azasına ve patrikhanenin müstahdemin-i sairesine itası icap eden maaş ve yevmiye ve harcırahların miktarı varidat-ı mevcudeye göre Meclis-ı Muhtelit’çe her sene tanzim ve patrik tarafından bade-t-tasdik bir sureti Mezahib Nezareti’ne de takdim edilecek muvazene defteri mucibince sandıktan tesviye ve ifa edilir.

Madde 21 – Patrikhane sandığı Meclis-i Muhtelit’in taht-ı nezaretindedir, varidatı olan patrikhane ve manastırların emlak-ı merbutası hâsılatından saniyen cemaatçe vuku bulacak tezvirat ve teberruattan, salisen bila-varis vefat eden ruhbanın emval-ı metrukesinden, rabian idare-i ruhanîyece patriklik merkezine mensup Ermeni ahali beynindeki nikâh ve vaftiz ve cenaze merasimi gibi muamelât-ı mezhebiye hâsılatından ve hamisen senevî muvazene defterlerinde Meclis-i Muhtelit kararı ile her murahhaslığa tarh ve tevzih edilecek patriklik aidatından ibarettir. Bundan başka her ne nam vesile ile olur ise olsun patrikhanece efrat-ı cemaatten bir şey almak memnudur.

İKİNCİ BAB

MURAHHASALIKLAR

Madde 22 – Murahhasalar patrikhane Meclis-i Ruhanî'since müntahap ve taraf-ı devletten mensup olarak daire-i ruhanîyelerin dâhilinde berat-ı âlieleri ile iş bu nizâm-nâme ahkâmına tevfikân ifa-yı memuriyet ederler. Eben an ceddin tebaa-i Devlet-i Âliyye'den bulunmayanların ve cünha ile mahkûmiyet-i sebk edenlerin ve su-i hal ile müştehir olanların ve otuz beş yaşını ikmal etmeyenlerin ve devletin lisan-ı resmiyesine bi-kadri'l-imbân kavanin ve nizamât-ı umumîye ahkâmına vakıf olmayanların murahhasa intihabı caiz değildir.

Madde 23 – Murahhasalık daireleri la-akıl on beş bin Ermeni nüfusunu ihtiva eylemek üzere yeniden tertip ve tanzim olunacaktır.

Madde 24 - Der-saâdet murahhasası “Patrik Vekili” unvanını ve behemehal ister istemez episkoposluk mertebe-i ruhanîyesini haiz olacak ve ma'haza gerek berat-ı âliyesinin ahkâmınca ve gerek mevki-i vazifece sair murahhasalardan farkı bulunmayacaktır.

Madde 25 – Murahhasalıkların vekâletle idaresi ve vekiller için emr-i âli tasdiri caiz değildir. Ancak merkez memuriyetlerinden bir sebep-i meşru ile gaybubet eden murahhasalar ruhbandan birini tevkil edebilirler münhall bir murahhasalığın esbap-ı mecbure ve kaviyyeden dolayı muvakkaten vekâlet suretiyle idaresi lâzım gelir ve bu lüzum mezahip nezaretince de tahakkuk eyler ise patrikhanece müntahab vekilin memuriyeti bi-t-tahrirât-ı resmiye tasdik olunabilir. Fakat bu vekil murahhasalık makamına izafetle patrikhane meclisleri azalığında bulunamaz.

Madde 26 – Murahhasaların maiyetlerinde biri ruhbandan diğeri muteberan mahalliyeden ve nihayet altışar zattan mürekkep olarak iki heyet-i müşavere bulunacaktır. Bu heyetlerin bir güne sıfat-ı resmiyeleri ve murahhasalık vezaifinden mütevellit mesuliyette alaka ve müşareketleri bulunmayıp vezaif-i mezkûreden nev'

ve maiyetine göre murahhasanın havale edeceği mesalihte kendisine muavenet ederler. Reylerinin tatbik ve icrası da murahhasanın tasdik ve kabulüne mevkuftur. Mezkûr heyetlerin usul-i intihabiyyesi ile muamelat ve tebeddülâtına dair lâzım gelen talimât patrikhane-i Ruhanî ve Muhtelit Meclisleri'nce müştereken tanzim edilecek ve Mezahip Nezareti'nin malûmâtı ile meri-t-tatbik olacaktır.

Madde 27 – Her murahhasahanenin bir sandığı ve ihtiyaç derecesinde kecube ve hademesi bulunur. Mezkûr sandık varidâtı nikâh ve vaftiz ve cenaze merasimi gibi hususattan ahz ve istifa olunacak murahhasalık aidatı ile Ermeni ahalinin vuku bulacak teberruatından indel-i ihtiyaç külliyyen ve manastırlarla müessesat-ı saire emlakı hâsılâtının murahhasahane idaresi için patrikhane Meclisi Muhtelit'ince tefrik ve tahsis olunacak miktarından ibarettir.

Madde 28 – Murahhasalar inde'l-lüzum münhasıran vezaif-i mezhebiye ifası için daire-i ruhanîyyeleri dâhilindeki muvaki hükümet-i mahalliyyeye işâr etmek şartı ile ruhbandan vekiller tayin ve izam edebilirler. Bu vekillerin hiçbir sıfat-ı resmiyyesi yoktur.

ÜÇÜNCÜ BAB

MEVADD-I MÜTEFERRİKA

Madde 29 – Patrikhane Ruhanî ve Muhtelit Meclisler'inin iş bu nizâm-nâmenin bidayet-i tatbikindeki teşkilât ve intihabatı ber-vech-i âtî üzere cereyan eyler: Evvelen patriklik makamınca Meclis-i Ruhanî'nin berât-ı âli mensup murahhasalardan tereküb edecek altı azası mevcut murahhasalar meyanından bi-t-tefrik davet olunarak mezahip nezaretinde malûmât verilir, saniyen bu suretle teşekkül edecek Meclis-i Ruhanî'ce mütebaki altı aza dahi bi-l-intihab memuriyetleri nezaret-i müşarünileyheden tasdik olunur; salisen meclis-i mezkûr azasından Meclis-i Muhtelit'e de memurîni icap eden dört zat dahi bi-t-tarik bu meclis için lâzım gelen

mütebaki sekiz azayı gayri ruhanîyyeden biri patriklik merkezi ahalisinden olmak üzere patrik tarafından muteberân cemaat meyanından ve hüsn-i hal ile maruf zevattan bi-l-intihab hükümetçe de tensip edildiği halde cümlesinin memuriyetleri Mezahip Nezareti'nce tasdik edilir. İş bu nizâm-nâmenin bidayet-i tatbikinde Meclis-i Ruhanî'yenin umumen piskopos mertebesini haiz zevattan teşkilinde tazir hâsıl olduğu takdirde noksanının beşten fazla olmamak üzere mütehayyizen ruhbandan zevat-ı münasebe intihabıyla ikmalî caizdir.

Madde 30 - Ruhanî ve Muhtelit Meclisler'in birlikte içtimaı iş bu nizâm-nâmede ta'dâd olunan ahval ve esbaba mülhasır olup başka vesile ile müştereken içtima caiz değildir.

Madde 31 - Katogikos ve patriğin kavanin ve nizamât-ı mevzua ahkâmına veya menafî-i mülk ve devlete muhalif hal ve hareketi vukuunda ricasına göre Mezahip Nezareti'nden kendisine tenbihât ve ihdarât-ı lâzıme-i tahririye ifa olunur. Ve lede'l-icab nezaretten Bâb-ı Âlî'ye şiar-ı keyfiyetle meclis-i mahsus vükelaca ittihaz edilecek karar üzerine irade-i seniyye-i hazret-i padişahi azl edilebilir. Bu takdirde patrikhane Ruhanî ve Muhtelit Meclisleri'ne hitaben tastir ve irsal kılınacak buyruldu-i sami üzerine alelusul bir kaymakam intihab ve tayin edilerek üçüncü dördüncü maddeler mucibince hilafının intihabına şüru olunur.

Madde 32 - Otuz birinci maddede beyan olunan hal ve hareket murahasalar veyahut diğer ruhban ve papazlar tarafında vukua getirilir ise derecesine göre faillerinin tenbih ve tevbihi veya azl ve tebdili hakkında Mezahib Nezareti'nden ifa kılınacak teblîgatın ahkâmı patrikhanece lâzımü'l-infazdır. Bu babda tereddüt ve terâhî iraesî haklarında muamele-i intibahiye icra edilecek olan rüesa ve mensubin-i ruhanîyenin hükümetçe vazifelerinden ihracını ve patrik ile Meclis-i Ruhanî haklarında da hükmü nizama muhalefetlerinden dolayı muamelat-ı lâzımenin icrasını istilzam eyler.

Madde 33 - Patrikhane meclislerinin azası mecliste umumen ve yahut kısmen iş bu nizâm-nâmede muayyen vezaifin haricindeki umura müdahale ve patrik veya rüesa ve mensubin-i ruhanîyeyi o yolda hareket ve muamelata tahrik eyledikleri veyahut mahiyet-i siyasiye ve mülkiyeye haiz veya evamir ve teblîgat-ı devletin

tenfiz ve icrasında ika tasîbâtı mutazammın bir hatt-ı hareket ihtiyar ettikleri halde Mezahip Nezareti'nce kendileri tevbih veya tebdil olunurlar. Hareketlerinin ehemmiyetine göre muamele-i tebdiliye mimbade meclis-i mezkûreye dâhil olamamak kaydını dahi ihtiva edebilir.

Madde 34 - Mevadd-ı sabıkada muayyen muamelât-ı intibahiyyeyi mucip olan ahval ve hareket kavanin-i umumîye-i cezaiye ahkamınca failleri hakkında mücazat-ı saireyi müstelzim ise onlarda başkaca tatbik ve icra kılınır.

Madde 35 - Nikâh ve vaftiz ve cenaze merasimi gibi hidemât-ı mezhebiye mukabelinde rüesa-yı ruhanîyece efrat-ı cemaatten ahzi mecaz olan aidatın hadd-ı azamisi ve suret-i istifası heyet-i ruhanîyenin tebeyyün edecek ihtiyacına ve cemaatın sa-i haline nazaran patrikhane Ruhanî ve Muhtelit Meclisleri'nce iş bu nizâm-nâmenin tarih-i tatbikinden itibaren nihayet ikinci sene zarfında tayin ve takdir ile patriklik makamından Mezahip Nezareti'ne bildirilecek ve devletçe de aynen veyahut ta'dîlen bade'l-kabul iş bu nizâm-nâmeye tezyil edilecektir.

Madde 36 - Katogikos ve patrik için mahal-i ikamet ittihaz olunan Mar Yakup Manastırı'ndaki ruhban cemaatinin iş bu nizâm-nâmede muayyen teşkilât-ı cedideye göre hall ve mevkiî ve manastır ile emlakinin tarz-ı idaresi patrikhane Meclis-i Muhtelit'inin rey ve mütalaasına da müracaat olunduktan sonra münhasıran Meclis-i Ruhanî'ce bi-t-tezekkür ol-babda bir karar-nâme-i mahsus tanzim edilecek ve Mezahip Nezareti'nin inzam-ı tasvibiyle mevki-i tatbiki vazolunacaktır.

Madde 37 - 20 Ramazan 1279 tarihli Ermeni Patrikliği Nizâm-nâmesi mefsuhtur.

Madde 38 - İş bu nizâm-nâme tarih-i neşrinden itibaren mer'idir.

Madde 39 - İş bu nizâm-nâmenin icra-yı ahkâmına Adliye ve Mezahib Nazırı memurdur.

No: 2756

21 Eylül 1916

3.s.

3.stn.

ERMENİ PATRİKHANESİ

YENİ NİZÂM-NÂME HAKKINDA ERMENİ GAZETELERİNİN MÜTALAATI

(Ceride-i Şarkîye)'nin 30 Temmuz 332 tarihli nüshasından:

Ermeni Patrikhanesi'nin yeni ta'dil olunan nizâm-nâmesinin bir kısmını dün neşr ile mâbadine bugün devam ediyoruz. Eski nizâm-nâme elli senelik bir zaman zarfında yalnız mezhepsiz ser-güzeşçü ve milletin menafiine mugayir olarak işe karışanların şayan-ı esef teşevvüşlerinden maâda bir netice vermemiştir. Bu ise ekseriyet milletin adem-i hoşnudiyesini mûcip oldu. Şimdi bu yeni ta'dil olunmuş nizâm-nâmenin neşrinden sonra artık Ermeni milleti kendi inkişaf-ı ilmî ve iktisadîyesine doğru yürümelidir. Bu yoldaki sai ve gayretin ise hükümet-i seniyemizin her veçhile müzaheratına mazhar olacağı bi-iştibahtır.

(Verçinlor) gazetesinin 30 Temmuz 332 tarihli nüshasından:

Umum meslektaşlarımızla beraber beyan ederiz ki Ermeni Patrikhanesi'nin sabık nizâm-nâmesi kendisinden beklenilen ciddi ve faideli neticeleri verememiştir.

Eski nizâm-nâme ile dini ve diğer hususâta muteallik meselelerimiz ekseriya hall edilecek yerde daha ziyade karışır idi. Zira iş başında bulunan, fakat o işe yabancı olan adamlar birçok defalar kendi menafi-i şahsiyelerine milletin menafini feda ederler, hususiyle ayrılmak fikr-i mel'unânesiyle gençliği doğru yoldan

çıkarırlar idi. Millet Meclisi'ne tevdi edilen mesail senelerce faidesiz mücadelelere bazı kere millet içinde kavga ve igtışaşa sebep olurdu. Bu hal ise gerek milletin ekseriyetini teşkil eden kısmın, gerek hükümetin hakkıyla adem-i memnuniyetini intaç ederdi. Hükümet-i Osmaniye bu ve bunun gibi bir çok noktaları nazar-ı dikkate alarak yeni nizâm-nâmeyi hazırlamıştır. Bunun başlıca noktalarından biri Osmanlı memleketinde bulunan birtakım katogikosluklar ve patrikliklerin birleşmesidir. Bu suretle Ermeni dini işleri de tesviye edilecektir. Vaktiyle katogikosluklarla patrikhaneler beyninde vuku bulmuş olan birtakım vahi meseleler göz önüne getirilirse şimdi onların bir dini mercie merbut bulundurulmaları birçok menfaatler tevlit edeceği aşikârdır.

İkinci nokta Patrikhane Millî Meclis-i Umumî'sinin lağvıdır. Zaten bu meclis suret-i teşekkülü itibariyle milletin bütün sınıfları tarafından tenkide uğramıştı. Hususiyle son senelerde teşkilâtı ile hiçbir faide vermedikten maada millet arasında açıktan açığa birbirine aleyhtar cereyanlar husulüne merkez ve vasıta bi-d-defaat çirkin ve şayan-ı takbih muamelelere sahne olmuş, hükümetin ciddi surette nazar-ı dikkatini celp eylemiş, umum aklı başında olan efrâd-ı milleti eleme düşürmüştü. Şimdiki nizâm-nâme ile katogikosluk ve patrikhaneye dini ve muhtelit olmak üzere muayyen miktarda iki meclis veriliyor. Bu meclisler bizim dine ve inkişaf-ı ilmi ve müessesat-ı hayriyeye ait işlerimizi idare edecektir.

Türk meslektaşlarımızın beyan ettiği gibi yeni nizâm-nâmenin icra ve tatbikiyle patrikhane her türlü siyasi cereyan ve tesirlerden uzaklaşarak dini imtiyazlarını muhafaza edecektir. Ermeni milleti için hükümet-i seniyye sayesinde iktisadîve ilmî sakin bir terakki devri açılacaktır.

Millete düşen vazife ise: Sadâkat-ı tamme ile hizmet edip kendi inkişaf-ı ilmî ve iktisadîyesini temin edecek vesait sarılmaktır. Böyle sai ve gayret ve faaliyet-i sakinane her vechile Hükümet-i Osmaniye'nin müzaheretine mazhar olacaktır.

(Puzantiyon) gazetesinin 30 Temmuz 332 tarihli nüshasından:

Patrikane teşkilâtının tebdili zımında hükümet-i seniyye tarafından ihzar olunan yeni nizâm-nâmenin neşrine bugün devam ediyoruz. Şüphesizdir ki eski

nizâm-nâme elli senelik bir devr esnasında hiçbir semere ve faide-yi mucip olmadı. Bilakis ecnebi mehafiline yaşamış kimseler patrikhane umuruna müdahale ettiler ve bu yüzden elim kargaşalıklara sebep oldular ki bunlar millet içinde akıllı olanların şikayâtını celp ettiler ve millette dinsizlik ve sosyalistler tarafından beslenen en müfrit efkârı neşretmek teşebbüsünde bulundular, bu gibi efkârın hiçbir vakit bir millete esas olamadığını düşünmediler. Bu husus esasen kemal-i teessüfle görülüyordu. Şimdi millet bütün kalbi ile umur-ı maârif ve iktisadîyesinin terakkisine hasr-ı emel etmelidir. Milletin ekseriyeti buna zaten taraftar olmuştu. Şimdi böyle sakın bir emel dairesinde sarf edeceği gayretlerde lütuf-kâr hükümetin mazhar-ı iltizamı olacağına eminiz.

Jamanak gazetesinin 30 Temmuz 332 tarihli nüshasından:

Dün Takvim-i Vekayi ceride-i resmiyesinden iktibas ile patrikhanenin muadil yeni nizâm-nâmesini aynen neşrettik. Patrikhanenin eski nizâm-nâmesini tebdil eden bu nizâm-nâmeyi bütün Türkçe gazeteler de neşretmişlerdir. Millî ajansının izah ettiği veçhile eski nizâm-nâmeden hiçbir suretle istifade edilememişti. Zira birtakım dinsiz serseri türediler patrikhane işlerine müdahale ederek kargaşalık zuhuruna sebep oldular ve milleti adem-i itaate sevk etmek teşebbüsünde bulundular.

Yeni nizâm-nâmenin neşr ve ilanı üzerine şimdi millete umur-ı maârif ve iktisadîyesinin teali ve terakkisine hasr-ı nefis etmek vazifesi düşer. Hükümet yeni nizâm-nâmenin de muayyen olduğu veçhile bu ciheti memnunen iltizam edecektir.

No: 2793

21 Eylül 1916

2.s.

3.stn.

KUDÜS-İ ŞERİF ERMENİ PATRİKLİĞİ

Kudüs Livası Ceride-i Resmiyesi'nde okunduğuna göre meriyet-i ahkâmına irade-i seniyye-i hazret-i padişahi şeref-müteallik buyrulan nizâm-nâme mucibince Sis ve Ahtamar Katogikoslukları tevhid ve Der-saâdet Kudüs patriklikleri dahi bu katogikosluğa ilave edilerek Kudüs-i Şerifte Mar-Yakup Manastırı katogikosluk için mahall-i ikamet ittihaz olunmuş ve Katogikos İshak Efendi Adliye ve Mezahip Nezareti'nden telgrafla vaki' olan teblîgat üzerine memuriyet-i cedide-i ruhanîyesini ifaya ibtidar eylemiştir.

No: 3305

22 Şubat 1918

4.s.

1.stn.

SON HABERLER:

KAFKASYA HÜKÜMETİNİN SULH TALEBİ

Malum olduğu üzere Cenubî Kafkasya'da bir cumhuriyet teşekkül etmiştir. Kendisini tamamen müstakil add eden ve bu maksatla ne Ukrayna, ne de Petersburg komserler hükümetini tanımaktan istinkâf ile müstakilen hareket eyleyen bu hükümet ahiren hükümetimize müracaatla Türkiye ile yeni Kafkasya Cumhuriyeti arasında tarafeynin menafine muvafık bir sulh akti teklifinde bulunmuş ve her iki tarafında hoşnudiyesini mucip bir sulh akt edilebileceğini beyan ile bu babta girişilecek müzâkerât için mahal-i içtima olmak üzere Tiflis şehrini teklif eylemiştir. Bu müracaat Bâb-ı Âli'ce tetkik edilmektedir.

No:3324

13 Mart 1918

1.s.

1-2.stn

SİYÂSİYYÂT

ERZURUM'UN İSTİRDADI MÜNASEBETİ İLE

Aylardan beri düşman istilasî altında yaşamış, anavatandan uzak, gizli gizli ağlamış bir Osmanlı şehri daha, hasret ve iştiyâk ile açılan kollarımızın arasına düştü: Erzurum evvelki akşam, Erzurum'da toplanan çetelere karşı gece yarısı nâ-gehân bir baskın yapan ileri kıtaatımız Şarkî Anadolu'nun bu büyük ve güzel şehrine dâhil oldular.

Askerlerimizin çetelere karşı ihrâz ettikleri bu muvaffâkiyet karşısında memnuniyet ve meserretle titrerken birkaç haftadan beri cereyan ve her yeni hâdisesiyle bizi derin bir teessüre ilga eden vukuata bir göz gezdirmeyi pek lüzumlu add ediyoruz. Çünkü muayyen bir sistem dâhilinde cereyan etmiş olan bu hâdisât, artık daha ziyade sabretmeye imkân bırakmıyor.

Bahsettiğimiz vukuât, henüz Brest-Litowsk Müzâkerâtı devam edip giderken bizzat Rus zabitanının müracaatlarını istilzâm eden ahvâl üzerine Osmanlı kıtaatının ileri yürümesini icap etmiş olan çeteler mezalimidir. Filhakika Rusya ile mütareke akdedildiği günden ve Rusya'nın muhtelif aksamına mensup Rus askerleri Şarkî Anadolu'da işgâl ettikleri araziye birer birer bırakıp çekilmeye başladıkları zamandan beri Şarkî Anadolu vilayetlerimizde Rus askeri kıyafetine giren Rus askerlerinin bırakıp gittikleri esliha ve mühimmâtı elde eden Ermeni çeteleri umumî bir sistem dâhilinde pek tabii mezalim ifâ'ına girişmişlerdir. Bu mezâlimin içinde her nevi vardır: Köyleri kamilen tahrip etmek çoluk-çocuk, kadın-erkek, ihtiyar rast geldikleri

insanları en feci suretlerle katl eylemek yahut bunları sürülerle toplayıp öteye beriye doldurarak ateşte yakmak çocukları benzine buladıktan sonra ateşe vermek hetk-i ırz, gasb-ı mal, hülâsa katl ve tahribât nâmına ne kadar fecâ'yi ve mezâlim varsa hiçbir şey ihmal edilmemiştir. Askerlerimizin kısmen olsun sağlam olarak kurtara bildikleri yerlerde tesadüf edilen manzara pek feci' idi. Bazı yerlerde kuyular sayılması imkânsız derecede cesetlerle doldurulmuş, bazı yerlerde memeleri kesilmiş kadın cesetleri üzerinde müfteris hırsların dindirildiklerini gösteren eserler görülmüş, çıkarılmış gözlerden, kesilmiş kulaklardan ziynet kordonları yapılmıştır. Bütün bu ahval o kadar hakikattir ki ispat için her türlü delil elimizde mevcut bulunuyor: Fotoğraflar, mazbatalar ve bilhassa Rus orduları kumandanları tarafından zımnî bir surette itiraf ve teslim edilmiş olan vesikalar, her şey ispat ediyor ki Şarkî Anadolu vilayetlerimizde yaşayan Müslümanlar en müfteris bir hırs ve kin ile galeyan eden Ermeni çetelerinin, şu birkaç hafta zarfında taşıp kuduran zulümleri altında pek feci' günler geçirmişler ve pek kanlı akıbetlere uğramışlardır. Şimdi Osmanlı ordusu Erzurum'a dâhil olmuş ve hudutlarımız dâhilinde müthiş ve kanlı tahribâtlarla kalplerimizde derin bir kin ve nefret uyandırmış olan çeteleri perişan bir surette sürüp çıkarmaya başlamıştır. Birkaç gün sonra artık bu mezâlim nihayet bulacak ve sevgili vatanın kan ve ateş içinde kavrulmuş olan bu bedbaht köşesinde yaraların tedavisi zamanı hulûl etmiş bulunacaktır. Fakat bu elim günlerin elim ve feci' hatıratının, hiçbir zaman unutulmayacağını söylesek pek doğru bir şey olur.

Bu mezâlim ve fecayi niçin irtikâp edildi? İşte bu سوالın cevabını bulmaktaki müşkülattır ki bizi sebep olarak yalnız hûnhârlık illeti üzerinde durmaya sevk ediyor. Ermeniler öteden beri bizim bu sâkin kıtamız üzerinde bir takım hülyalar kurmuşlar ve her suretle boş olan bu hülyalarını tahakkuk ettirmek için daima böyle kanlı vasıtalarla mürâcaat etmişlerdi. Eğer içlerinde yalnız kan muhabbetinden başka bir muhabbet, eğer ruhlarında yalnız kan kokusundan başka bir haz yaşamış olsa idi, eğer onların kalplerinde insanlık ve millet nâmına en küçük bir helecan eseri olsun bulunsa idi şüphesiz sade bugünkü hareketler değil, belki de iki sene evvel yakın zamanlara kadar kendilerine kardeşten başka hiçbir tarzda muâmele etmediğimiz birtakım halka karşı hükümeti pek şiddetli tedbirler ittihâzına sevk eden harekât ve hatta ondan daha evvel şahidi olduğumuz hâdisât zuhur etmezdi. Bir taraftan kan kokusuna karşı duydukları bu iptila, diğer taraftan da Çar ihtirâsâtının dağıttığı

altınlar, ne dimağlarında en ibtidai insanlık fikri ve ne de kalplerinde küçük bir hazz-ı insanî yaşamayan bu kan içici mahlûkları mütemâdiyen vahşete, katillîğe ve canavarlığa sevk eden iki kuvvetli âmil olmuştur ve işte bugünkü vukûâtta da bu âmillerden başka sebep ve muharrik göremiyoruz.

Kafkasya'da pek küçük bir ekalliyette, bizim topraklarımızda pek küçük bir ekalliyette yaşadıkları halde halkın zihinlerinde hazırladıkları Ermenistan hülyasının zemini üzerine büyük büyük ihtirâs sarayları kurmak hevesine düşen bir takım âdî mahlûklar, etraflarında pek kolaylıkla galeyana müsait buldukları canavarlıklardan istedikleri gibi istifade etmişler ve dün olduğu kadar bugünde pek çok mezalim îkâ' eylemişlerdir. Hiçbir sebep, hiçbir bahane olmaksızın îkâ' edilen bu kadar fecâyî şüphesiz ki aramızda hiçbir zaman unutulmayacak ve bugün olduğu kadar yarın onların cezaları mutlak verilecektir.

No:3325

14 Mart 1918

1.s.

1-2.stn.

SIYÂSİYYÂT

BÜYÜK ERMENİSTAN

Cenubî Kafkasya'da, Şimalî İran'da ve Şarkî Anadolu ile Memalik-i Osmaniye'nin diğer aksamında, her nerede olursa olsun daima küçük ekalliyetler halinde yaşayan Ermeniler, tarihin yakın zamanlarına kadar sakin ve çalışkan insanlardı. Bunlarla Türkler bilhassa gayet iyi geçinirler, Türk hükümetinin kendilerine karşı gösterdiği teveccüh sayesinde Ermeniler pek ziyade istifade

ederlerdi. Bu teveccühün âsâr ve delâili yine pek çoktur. Son asır zarfında Osmanlı Tarihi tetkik edilecek olursa Ermeniler arasında devletin en yüksek menasibini ihrâz etmiş ve hükümetin en mühim işlerini idareye davet olunmuş pek çok Ermeni simaları bulunduğu görülür. Böyle olduğu halde yakın zamanlardan beri Ermeniler ile Osmanlı Devleti arasındaki münasebâtta tabir-i mârufuyla aradan geçen meşum bir kara kedinin tesirât-ı muzırresi hiss olunmaya başlamıştı. Bu kara kedinin nasıl bir şey olduğunu anlamak lâzım gelirse diye biliriz ki onun hakiki ismi “Büyük Ermenistan” hülyasından başka bir şey değildir.

Ermeni milletin birtakım meziyetleri vardır, birtakım kusurları olduğu gibi. İhtimâl öteden beri yaşadıkları havalinin dağlık olmasından, her nedense bu milletin mizacında bir huşunet vardır ki mâalesef Büyük Ermenistan havalisi de havalinin ve ahengi nispetinde haşin bir şekil almış ve bu huşunet mâa-t-tessüf pek vahim vukuâta bâis olmuştur. Hayatta söz ve rey sahibi olarak tanıdıkları yegâne şey bomba ve ihtilâldir. Bununla beraber şimdiye kadar ne Ermeni komiteleri tarafından tertip edilen itilâller ve ne de komiteciler tarafından gâh ve be-gâh fırlatılan bombalar, amelî fâide itibariyle hiçbir tesir husule getirmemiştir, çünkü bir insanın meziyeti yalnız bomba atmak veya kan dökmekten ibaret olduğu takdirde kendisi için felaketten başka bir akıbet tasavvur edilemez.

Büyük Ermenistan bir nokta-i nazardan hasta muhayyelelere mahsûs bir hülya ve diğer bir nokta-i nazardan da Çarlık’ın istila hırslarını temin yolunda kullanılacak bir vasıta ve alettir. İşte bir taraftan bu hülyaya kapılanlar, diğer taraftan da Çarlık’ın elinde oyuncak olanlar, bilhassa son on beş seneden beri Büyük Ermenistan fikrine dört elle sarılmış bulunuyorlardı. Zannediyorlardı ki Asya-yı Sagîr ile Hazar Denizi havzasında yaşayan ve aralarına karıştıkları akvâma nispetle onda birden bile aşağıda bir ekalliyet teşkil eden iki nihayet üç milyonluk bir millet, koca bir imparatorluk teşkiline kâdirdir. Bunun için bilhassa Çar hazinelerinden akıp gelen paralarla hareketli bir teşkilât vücuda getirdiler ve muhtelif sebeplerden dolayı bu fikre birazda samimiyetle bağlanmış olanları toplayarak bu teşkilât ile iş görmeye koyuldular.

Osmanlı Hükümeti onların bu maksatlarını pek iyi bildiği için kendilerine karşı daima mûmâşât-kâr muamele etti, hariçten gelen ve hakiki maksadı ne olduğu

belli olan tahrikâta karşı en iyi mukabeleyi Ermenilere hüsn-i muamele etmekte bulan Hükümet-i Osmaniye, halkın masûm olan kısmını memnun etmek ve onların birtakım tahrikâta kapılmamalarına mahal bırakmamak için elden gelen her şeyi yaptı, fakat bir türlü muvaffak olamadı. Balkan Muharebesi'nde uğradığımız mağlubiyet bir taraftan komitecilere fazla bir cüret veriyor ve diğer taraftan Çarlık'ın hırslarını tezyit ediyordu. Bunun için Ermeni teşkilâtı açıktan açığa bizim aleyhimizde bulunmaya başladı ve bu hâl böylece Harb-i Umumîye kadar devam etti.

Biz harbe girdikten sonra artık Ermeniler emellerine nâil olacaklarına tamamen inanmışlardı ve binaenaleyh komiteler teşkilâtı, memleketin harp cephelelerine en uzak köşelerine varıncaya kadar, tevsî etti ve bu teşkilât, âdetâ Çar ordusunun Osmanlı ordusunun arkasını çevirmek vazifesiyle tevzif ettiği bir ihtilâl ordusu mahiyetini aldı. Bu ihtilâl, pek kanlı ve fecî bir şekilde, birden bire meydana çıktı. Bu ihtilâlden evvel Hükümet-i Osmaniye Ermeni teşkilât-ı millîyesinin en salâhiyâtta merkezlerine varıncaya kadar kendi nokta-i nazarını ifhâma çalışmıştı: Osmanlı Devleti'nin hayat ve memâti ile alâkadar olan böyle bir muharebede en küçük bir ihtilâl teşebbüsünün istilzâm edeceği zaruri tedbirleri anlatmak hususunda sarf eylediğimiz mesai hakikaten tam olmuştur. Buna rağmen gözleri kızmış olan komiteciler kaçınıcı defa olmak üzere bir kere daha ellerindeki bombaları kör bir vahşetle öteye beriye fırlatmakta tereddüt etmediler.

Osmanlı Hükümeti büyük bir teessür ve teessüfle lâzım gelen tedbirleri ittihâz etti ve kendi hayatını Çarlık'ın tertip ettiği bu suikasttan sıyanete muvaffak oldu. Bugün bu devlet hayatını kurtarmış ve kendisini mahvetmeye karar veren Çarlık yerlerde sürünmeye başlamıştır. Fakat tarihin tanıdığı en haşin komiteciler olan bu Ermeni komitecileri de hâlâ ümitlerini kesmeyerek bütün kuvvetleri ile çalışıyorlar ve etrafi kana boyuyorlar. Bittabi buna da bir nihayet vermek lâzımdır ve elbet nihayet verilecektir. Bugünde şunu söylemek isteriz ki bu bir avuç kızgın kafalı vahşi komiteciler, Şarkî Anadolu için olduğu kadar Cenubî Kafkasya ve Şimal İran içinde büyük bir afet ve musibet teşkil eder. Bir taraftan Osmanlı Devleti'ni yıkmak isteyen bu adamların kudurmuş mefkûreleri, diğer taraftan da Cenubî Kafkasya ve Şimalî İran'da hâkim olmak sevdasındadır. Cenubî Kafkasya Türkleri'ni ezmek, Gürcüleri esaret altına almak, Şimalî İran'ı da istila emek. Bu, onlar için öyle muazzam bir

hülyadır ki evvelce buna teşebbüs etmiş olanlar maksatlarının büsbütün başka olduğunu bildikleri halde yavaş yavaş onlarda buna inanmaya başlamışlardır. Fakat büyük hülyalar daima büyük inkisarla neticelenir. Bu defada öyle oldu.

No:3331

20 Mart 1918

1.s.

1-2.stn.

SIYÂSİYYÂT

BİR DERS

Bu muharebe, pek kıymettâr derslerle doludur. En büyük millerden en küçüklerine varıncaya kadar her millet hatta fert bu derslerden istifade etmek mecburiyetindedir ve bilhassa bu noktadır ki harbin temin edeceği manevî istifadelerin esasını teşkil eder.

Bu derslerden birini de şu son on senelik vukuat arasında muhtelif istihaleler geçirdikten, muhtelif hâdisâta sebep olduktan sonra nihayet bugünkü akıbet münker olan Ermeni mesâilinin vâsıl olduğu netice teşkil ediyor ki bu netice bilhassa Ermeniler için hakikaten gayret ve intibah ile tetkik edilecek bir derstir. Eğer Ermeniler bu dersten istifade etmesini bilirlerse hiç olmazsa manen müstefit olmuş bulunacaklardır. Ve bu istifade kendileri için en büyük bir kâr olacaktır.

Ermeniler, bilhassa sun'î esbâb ve avâmil altında inkişâf ettiğinde asla şüphe olmayan bir hülyaya kapılmışlardır. Bu hülyanın hakikat olabilmesi için en ibtidai şartlar bile meydanda yokken onlar, bazen Çarlık'ın ve ekseriya İngiliz

emperyalizminin para vasıtasıyla telkin ettikleri fikirleri hakikaten mevcut millî bir mefkûrenin rüyaları sandılar ve bu rüyaları hakikatine kalb etmek için hatır ve hayale gelmedik cüretkârlıklara kalktılar. Hâlbuki böyle bir mefkûre yoktu ve olamazdı; binaenaleyh bunu halk etmek hususunda hasta Ermeni muhayyeleleri ne kadar uğraşmışlarsa hep boşuna çalışmışlar bu marazî faaliyetle kendilerine pek çok fenalık etmişlerdir.

Geçen günde söylemiştik: Ermenilerin mefkûre dedikleri büyük hülya, şurada bura da dağınık bir halde yaşayan iki buçuk milyonluk Ermeni'nin, birtakım milletleri taht-ı tahakküme almak, sonra bu tahakküm altına alınan milletler üzerinde büyük bir Ermeni imparatorluğu kurmak hülyası idi. Vakıa bu hülyanın birinci derecede muharrikleri bile buna inanmıyorlardı; ancak bu tahriki kendileri için bir sanat ittihâz ettikleri için bütün kuvvetleri ile etrafı ateşlemeye çalışıyorlar ve buldukları hasta yardımcıları vasıtası ile tahrik hususunda tamamen muvaffak oluyorlardı.

Ermeniler, dünyanın en mühim merkezlerinde vücuda getirdikleri teşkilât vasıtası ile bunun haklı bir hareket olduğunu, maksatlarının milletlerini kurtarmaktan ibaret bulunduğunu söylüyorlardı. Hâlbuki bu perde altında cereyan eden şeylerin doğru manası hakiki bir emperyalizmdi; Garbî Asya'nın milyonlarca kilometre murabba-ı imtidâdındaki aksamı üzerinde pek dağınık bir halde yaşayan iki buçuk milyonluk bir milletin emperyalizm hastalığına tutulması kadar vahim bir hâl tasavvur edilemezdi. Bu öyle bir hastalık oldu ki hummaları arasında Ermeniler de dâhil olduğu halde herkes pek çok zarar gördü. Eğer Ermeniler sade nasyonalist olsalardı kendilerine hak vereceklerin yanında bizde bulunur ve onlarla, birçok defalar yapmak istediğimiz gibi, el ele verecek Ermeni milletine karşı en büyük tazyikleri tatbikten çekinmeyenler aleyhinde mücadele ederdik. Çünkü dünya üzerinde teessüs etmiş hükümetler arasında millî haklara azami derecede hatta fazlası ile riâyet eden bir tek devlet varsa oda Osmanlı Devleti'dir.

Son günlerde yeniden pek açıkklî hâdisâta şahit olduk; kardeşlerimizden binlerce masum vahşi çetelerin işkenceleri altında parça parça edildiler; fakat, bilhassa son seneler zarfında sırf Ermeni komitecilerinin eser-i tahriki olarak zuhur

eden hâdisâtın sonra bugün görüyoruz ki Ermeniler nihayet bizimle karşı karşı kalmışlardır. Kendilerini para ve silahla teçhiz ederek üzerimize saldırtan Çarlık mahvolmuştur; İngiltere ise bugünkü tahrîkât yuvasından uzaklarda kalmış ve kendi başının çaresini aramaya başlamıştır. Binaenaleyh pek yakın zamanda artık şark hudutlarımızda son sahneleri cereyan eden facianın son perdesi düşecek ve biz Ermenilerle bu defa tamamen karşı karşıya kalmış olacağız. Osmanlı Devleti hak ve adâletin perestîşkârıdır. Bundan dolayı maziye unutmak ve hissiyât-ı tesirinden kurtulmak herkes için güç olmakla beraber, Osmanlı Devleti mücrimler aleyhine teveccüh edecek takibâtın masumların müteessir olmalarını da asla tecviz edemez ve etmekte şanından değildir. Binaenaleyh bilhassa isteriz ki Osmanlı Ermenileri artık bu kanlı ve hazin dostlardan tamamen istifade etmiş olsunlar; çünkü şimdiye kadar cereyan eden vukuat, bu derslerden mütenebbih olmanın zamanı geldiğini gösteriyor. Hiçbir devlet bu kadar ki ellerinde bombalarla kendisini mahvetmeye kalkanlara karşı müdâfaasız dursun. Son senelerde her taraftan birden uğradığımız hücumlar arasında kendimizi müdâfaa ettik bu günde müdâfaadan muvaffak olarak çıktığımız zaman görüyoruz ki arkamızda kanlı vukuatın hazin hatıratı var. Bir taraftan bu hatırat içinde diğer taraftan da masumlara ve hak ve adâlete karşı hürmet-kâr olmak vazife ve mecburiyeti altındayız; bunun için isteriz ki masumlar ve hak sahipleri kendilerini göstersinler. Bütün Ermeniler anlamalıdır ki komitecilik kanlı bir tarih içine defnedilmiş pek fena bir şeydir. Artık komitacılığa bir nihayet vermek, sade nihayet vermek değil, bunu pek çok kanlar dökülmesine sebep olmuş ve melûn ve menfûr bir alet olarak tanımak ve kemâl-ı hulûs ve safvetle Osmanlı Hükümeti'nin hâlis ve sâf tebaâsı olmak, Ermenilerin bu son senelerin vukuâtından alacakları en büyük derstir. Onlar bu dersten ne dereceye kadar istifade ederler ve istifade ettiklerini her vesile ile ispata çalışırlarsa Osmanlı hükümeti de haklarında o derece de şefik ve ihtimâm-kâr olur ve hâin ellerle açılan yaraları sarmaya hatta kendilerinden evvel şitâbân olur.

No:3352

10 Nisan 1918

4.s.

1.stn.

İTİLAFIN ŞERİK-İ CÜRMÜ ERMENİLER

Kolonya (?), 7 (M.A.) – Kolonya gazetesi Berlin’den vürut edip İsviçre’de bazı Ermeni muhâfilinin mazeret kabul etmeyecek surette tevessül eylediği harekâtı kayıt eden ve Fransa’nın Berlin sefiri tarafından idare edilen bu tahrikâtın arkasında itilâf devletlerinin gizlendiğinden bahis olan bir telgraf-nâmeyi “İtilâfin Şerik-i Cürmü Ermeniler” serlevhası altında neşrediyor: Fransa muharrirlerinden (Berald) Cenevre’de (Şerityan)’ın ikametgahında bir konferans vermiş ve ber-vech-i âtî beyanâtta bulunmuştur: “Fransa Hükümeti, Ermenilerin her türlü vesâite müracaat ederek Türkiye’ye karşı mukavemet ibraz edeceğini ümit etmekte ve bunun için lâzım gelen mebâliği itaya âmâde bulunmaktadır. Amerika’nın istihzârât-ı harbiyesini ikmal etmesi için vakit kazandırmak ve şimdiye kadar bî-araf kalan hükümetlerin itilaf zümresine iltihâk etmelerine imkân hâsıl olmak için harbi sürüncemede bıraktırmak icap eder.” (Berald)’ın nüfuzu sayesinde İsviçre’de bulunan muhalif Ermeni cemiyetleri (Şerityan)’ın taht-ı riyasetinde içtima ederek Türkiye’de bulunan Ermeniler üzerinde icra-yı tesir etmek ve aynı zamanda matbuatı Türkiye ve Almanya aleyhine tahrik etmek üzere bir komisyon intihâb etmişlerdir.

No:3358

16 Nisan 1918

3.s.

2.stn.

DÂHİLİ İSTİKRAZ VE ERMENİLER

JAMANAK'IN BİR MAKALESİ

“Jamanak” refikimiz dünkü nüshasında “Dâhilî İstikrâz ve Ermeniler”, unvanı altında şayan-ı dikkat bir makale neşretmiştir. Ermeni vatandaşlarımıza samimi bir lisanla hitap eden bu makaleyi aynen tercüme ederek memnuniyetle sütunlarımıza derç ediyoruz:

“Birkaç günden beri Maliye Nezareti Devlet-i Âliye’nin tarih-i millîyesinde gayet büyük bir ehemmiyeti olan bir teşebbüse başlamıştır. Hükümet Meclis-i Mebusân tarafından hususi bir kanunla kendisine verilen salâhiyet mucibince bir dâhilî istikrâza teşebbüs etmiştir. İstikrâzın gayet faideli şartlarını ve memleketimizin hâlihazırdaki ahvâl-i iktisâdiyesini nazar-ı dikkate alarak bu istikrâzın muvaffakiyeti hakkında şimdiden emin olabiliriz. Bu istikrâzın tahvilâtı bugün Avrupa’da çıkarılan tahvilâtın hepsinden muteber olduğu gibi bugün hepsinden daha ziyade gelirli olduğunu çekinmeyerek söyleyebiliriz. Binaenaleyh istikrâzın büyük bir muvaffakiyete mazhar olması için hiçbir mâni mevcut olmadıktan maâda bilakis pek çok esbâp-ı vesâik vardır. Bu istikrâz tahvillerinin Osmanlı milleti arasında büyük bir rağbet bulacağını Maliye Nezareti ümit ediyor. Bizde aynı ümidi besliyoruz ve bu vesile ile millettaşlarımıza bir iki söz söylemeyi bir vazife add ederiz. Evvela bu istikrâz meselesi gelir nokta-i nazarınca Ermeniler için gayet iyi bir fırsattır. Fakat aynı zamanda bu işte gözetilecek bir millî nokta-i nazar da vardır. Zira bu istikrâz Osmanlı milletin galibiyet-i kat’iyesini temin edecek bir teşebbüstür. Binaenaleyh

Ermeni milleti bu istikrâza ne kadar mühim bir mikyasta iştirak ederse vatana karşı hissettiği merbutiyeti de o kadar kuvvetli bir surette gösterecek ve bu suretle son vukuat sebebiyle husule gelen su-i tefehhümlerin zâil olmasına dahi büyük bir hizmet etmiş olacaktır.

“İzâh edelim: Rusların ve İngilizlerin elinde alet olan ve kendi şahsi maksatlarından başka bir şeyi düşünemeyen komitecilerin icra etmiş oldukları mezalim asırlardan beri kardeş gibi yaşamış olan Türkler’le Ermeniler beyninde birtakım su-i tefehhümler husulüne sebebiyet vermiştir. Bundan dolayıdır ki muhterem refikimiz “Tanin” gazetesi geçen nüshalarının birinde masum olan Ermenilerin masumiyetlerini her vesile ile göstermelerini tavsiye etmiş idi. “Jamanak” gazetesini şimdiye kadar olduğu gibi, bu defa da Tanin gazetesine cevaben demişti ki bu müessif vekâyı ile hakiki Osmanlı Ermenilerinin hiçbir münasebetleri yoktur. Ve hatta âdî komitecilere yüz vermiş olduklarından dolayı bundan bizzat Türkler mesuldür. Bununla beraber olan olmuş olduğu için şimdi artık her iki taraftan su-i tefehhümlere mâni olmaya ve iki kardeş arasındaki münasebâtın eski samimiyeti kesp etmesine çalışmak lâzım gelir. Bu istikrâz o gayeye vasıl olmak için mükemmel bir vesiledir. Binaenaleyh Ermenilerden yalnız büyük sermâye-dârların değil bilhâssa küçük sermaye sahiplerinin de bu teşebbüse, büyük bir mikyasta iştirak etmelerini ve yalnız iştirak etmekle iktifâ etmeyip iştirak ettiklerini gösterecek surette hareket eylemeyi bir vazife bilmelerini arzu ederiz. Bu suretle vatandaşlarımız Türkler bizim bu vatana nasıl yürekten bağlı olduğumuzu görecekler ve alçak komitacıların yaptıklarından bizi dahi mesul tutmak istediklerinden dolayı nedâmet duyacaklardır. Tabîî; iki tarafa dahi faydalı olacaktır. Vazifemizi ifa eylemiş olmak için bunu bugün yazıyoruz.”

No:3359

17 Nisan 1918

1.s.

1-2.stn.

DÂHİL-İ İSTİKRAZ MÜNASEBETİYLE

Dünkü nüshamızda karilerimizin elbet nazar-ı dikkatlerinden kaçmamıştır. Ermenice Jamanak gazetesi dâhilî istikrâz münasebeti ile şayan-ı dikkat bazı mütâlaât hususi ehemmiyete haizdir ve dünkü “Tanin”nin makaleyi aynen tercüme ederek sütunlarına geçirmiş olmasının sebebi de ehemmiyetten ileri geliyor.

Jamanak gazetesi evveleminde istikrâz-ı dâhilinden bizzat muamele-i âliye olmak itibariyle bahsediyor. Zannederiz ki bu hususta söylenilmesi lâzım gelen sözler şimdiye kadar akıllıca söylenmiş, istikrâzın bilhâssa âtıl sermayeler için ne iyi bir kazanç zemini olduğu hakkında herkeste bir kanâat husule gelmiştir. Hiç şüphe etmiyoruz ki bu nokta-i nazardan önümüzdeki haftalarda daha pek çok şeyler söylenecek ve efkâr-ı umumîye hakkıyla tenvir edilecektir. Binaenaleyh bu makalemizi bunun için yazıyoruz.

Jamanak gazetesinin haklı olarak temas ettiği ikinci nokta da istikrâza iştirâkin millî bir vazife alması keyfiyetidir. Filhakika muharebeyi kazanmak için şimdiye kadar yalnız iki silah tanırız: Biri top ve tüfek, kan, diğeri de para, Osmanlı milleti dört seneden beri bu birinci silahı pek çok istimâl etti, şimdi nöbet ikinci silaha geliyor. Eğer bu silahı da aynı muvaffakiyetle kullanır ve âlem muvacehesinde hem bu sahada da kuvvetli olduğumuzu ve hatta sade kuvvetli olduğumuzu değil, gittikçe kuvvetlenmekte bulunduğumuzu da ispat edebilirsek artık muzafferiyet ve bil-netice-i âtî, istikbâl ve selamet bizim demek olur. Şu halde Jamanak gazetesinin bu noktada da pek haklı olduğunu tekrara hacet yoktur.

Jamanak gazetesinde üçüncü bir fikre tesadüf ettik ki şimdiye kadar hiç söylenmemiş bir fikirdi ve bunun Ermeni gazetesi tarafından ortaya atılması hakikaten bizce pek ziyade mucib-i memnuniyettir; Ermenice refikimiz diyor ki:

Bu istikraz meselesi kâr nokta-i nazarınca Ermeniler için gayet iyi bir fırsattır; fakat aynı zamanda bu işte gözetilecek bir millî nokta-i nazarda vardır. Zira bu istikrâz Osmanlı milletinin galibiyet-i kat'iyesini temin edecek bir teşebbüstür. Binaenaleyh Ermeni milleti bu istikrâza kâdir mühim bir mikyasta iştirak ederse vatana karşı hissettiği merbûtâtı da o kadar kuvvetli bir surette gösterecek ve bu surette son vukuat hasebiyle husule gelen su-i tefehhümlerin zâil olmasına dahi büyük bir hizmet etmiş olacaktır.

“İzah edelim: Rusların ve İngilizlerin elinde alet olan ve kendi kısmi menfaatlerinden başka bir şey düşünmeyen komitecilerin icra etmiş oldukları mezalim asırlarından beri kardeş gibi yaşamış olan Türklerle Ermeniler beyninde birtakım su-i tevehhümler husulüne sebebiyet vermiştir. Bundan dolayıdır ki muhterem refikimiz “Tanin” gazetesi geçen nüshalarının birinde masum olan Ermenilerin masumiyetlerini her vesile ile göstermelerini tavsiye etmiş idi. “Jamanak” şimdiye kadar olduğu gibi, bu defada Tanin gazetesine cevaben demişti ki: Bu müessif vakayı ile hakiki Osmanlı Ermenilerin hiçbir münasebetleri yoktur ve hatta âdî komitecilere yüz vermiş olduklarından dolayı bundan bizzat Türkler mesuldür, bununla beraber olan olmuş olduğu için şimdi artık her iki taraftan su-i tefehhümlere mâni olmaya ve iki kardeş arasındaki münasebatın samimiyeti kesp etmesine çalışmak lâzım gelir. Bu istikraz o gayeye vasıl olmak için mükemmel bir vesiledir. Binaenaleyh Ermeniler’den yalnız büyük sermayedarların değil bilhassa küçük sermaye sahiplerinin de bu teşebbüse, büyük bir mikyasta iştirak etmelerini ve yalnız iştirâk etmekle iktifa etmeyip iştirâk ettiklerini gösterecek surette hareket eylemeyi bir vazife bilmelerini arzu ederiz. Bu suretle vatandaşlarımız Türkler bizim bu vatana nasıl yürekten bağlı olduğumuzu görecekler ve alçak komitacıların yaptıklarından bizi dahi mesul tutmak istediklerinden dolayı nedâmet duyacaklardır. Tabîî; iki tarafa dahi faydalı olacaktır. Vazifemizi ifa eylemiş olmak için bunu bugün yazıyoruz.”

Bu sözler pek doğrudur; sade pek doğru değil, pek ziyade akilâne serdedilmiş mütâlaâlardır. Her ne olursa olsun, mazide pek fena hâdisâtın bıraktığı kanlı izler vardır ki her kalpte bu izlerden bir eser bulunuyor ve her kalp derin teessürler ile muzdarip oluyor. Aynı zamanda bu da bir hakikati mazinin bütün bu fena ve acıklı hatıratına rağmen Türkler Ermeniler bu memlekete şimdiye kadar olduğu gibi bundan böylede yan yana yaşamak mecburiyetindedirler. Şu halde ne yapıp yapıp aradaki hatıratı münasebât üzerine icrâ-i tesir etmesine mâni olmaya çalışmak lâzım geliyor. İşte, geçenlerde Tanin'in bu nokta-i nazardan serdetmiş olduğu mütâlaât ve evvelki günkü (Jamanak) gazetesinin de istikrâz, dâhilî münasebeti ile ortaya atmış olduğu fikir hep bu maksada hizmet arzusundan neşet etmiş şeylerdi. Şimdi iş bu makul sözlerin tatbikât sahasında vasıl olacağı neticelere bağlıdır ki bu neticelerin istikrâz hususunda mucib-i memnuniyet olacağını ümit etmek isteriz.

Bilâ-tereddüt kabul ediyoruz ki memleketimizde yaşayan Ermeniler arasında müşterek Osmanlı vatanına karşı samimi hisler perverde edenlerin miktarı az değildir. Bunun hilâfında düşünmüş ve hareket etmiş olanların ekseriyet itibariyle ifâlâta oyuncak olduklarını pekiyi kabul ediyoruz. Ancak yukarıda söylediğimiz gibi ara yerde birtakım hatırat var ki kalpleri hâlâ sızlatıyor ve bu hatıratın dolayısı Türkler asla mesul değillerdir. Binaenaleyh bu hatıratı izâle etmek vazifesinde Ermeniler birinci mevkiî işgal ederler. Jamanak gazetesi Ermeni milletine karşı gayet iyi bir fırsat-ı haber vermiş ve bununla milletine karşı ifası ile mükellef olduğu vazifelerden en büyüğünü ifa eylemiştir. Kemal-i memnuniyetle sütunlarımıza naklettiğimiz bu makaleden dolayı arkadaşımızı tebrik ve takdir etmeyi bir vazife biliriz.

No:3361

19 Nisan 1918

2.s.

3.stn.

TÜRKLER VE ERMENİLER

HÜSEYİN CAHİT BEYİN BEYANÂTI

Tehaliş Rondeşar (?) gazetesini, Meclis-i Mebusân Birinci Reis Vekili Hüseyin Cahit Bey'in Berlin'de bulunduğı esnada "İstanbul" risalesi sahibi Doktor Oper Hore vukuu bulun beyanatını nakletmektedir. Hüseyin Cahit Bey, beyânâtında, Berlin Muahedesi'nden evvel Türkler ve Ermenilerin münasebâtı pek samimi olduğunu ve muahharen ecnebi devletlerin Ermenileri Türkiye'de kargaşalıklar ifâ için alet makamında kullandıklarını beyan eyledikten sonra demiştir ki: "Bilhâssa şayan-ı kayt ve dikkat olan nokta, kendisine Ermeni milleti hamisi unvanı veren ve güya Ermeni milletin siyasi hukuku uğruna harb ettiğini ilan eden İngiltere'nin rolüdür. Hakikatte ise İngiltere Ermeni milletine hiçbir muhabbet perverde etmiyordu. Bu hususta biz Genç Türklerin elinde birçok delâil vardır. Bunu isbât için vilayât-ı şarkîyede yapmak tasavvurunda bulunduğumuz ıslahatın iradesini İngiliz müfettişlerine tevdi etmek istediğimizi ihtâr etmek kâfidir. İngiltere bizi lekelemekten başka bir gaye takip etmediğı cihetle bu teklifimizi sarih bir suretle reddetti."

Bade Hüseyin Cahit Bey dâhili ihtilâllerin, mütemâdi muharebâtın Genç Türkleri arzu ettikleri veçhile az bir müddet zarfında tasavvur ettikleri ıslahatı yapmak imkansızlığı karşısında bulundurduğu ve Ermeniler, Rusya ve İngiltere tarafından tahrik edildikleri cihetle Harb-i Umumî'nin zuhurundan sonra Ermeni vekayî zuhur ettiğini dermeyanla demiştir ki: "Sözümü bitirmek için biz müstakim

ve sâdık Ermeniler vatandaş sıfatı ile baktığımızı söylemek isterim. Osmanlı İmparatorluğu dâhilinde oturan bütün Ermenilerin bir Ermeni devleti teşkili imkân haricinde bulunduğunu anladıklarını görmek bizi pek memnun edecektir. Biz Ermeniler'den birçok şeylerde gösterdikleri meziyetleri Osmanlı milletinin nef' ve hizmetine kullanmalarını talep ediyoruz. Bu iyi zamanlara pek yakın bir zamanda tulu edeceklerine kat'iyen ümit varım. Zira dün bir ümit-i batılı zail olduğu gibi İngiltere'nin müzâherâtı da pek baid bir âtîye tehir edilmiştir.

No: 3365

23 Nisan 1918

1.s.

1-2.stn.

SİYÂSİYYÂT

İSTİKRAZ VE OSMANLILAR

Dâhili istikraz teşebbüsü ortaya atılalıdan beri, belki henüz herkesin değil, bizim yeni bir hall dikkatimizi celp ediyor. İstikraza karşı, bütün dâhili ve Osmanlılığa ait mühim meselelerde öteden beri olduğu gibi, sade Türk mahafili alakadar görünmüyor; bilakis, bütün Osmanlı mahafilinde istikraz iyi bir tarz ile karşılanmıştır. Birkaç gün evvel Jamanak gazetesi tarafından yazılan mutalaat karilerimizin malumudur; bu neşriyat sade Jamanak gazetesine münhasır kalmadı, diğer gazetelerde, Rum ve Musevî matbuatında da bu kabil fikirler dermeyeran edildiğini gördük. Şebhesiz, zikrettiğimiz bu tarz kabul, arzu ve temenni edildiği derecede hararetli değildir, bununla beraber bütün Osmanlılığı alakadar eden bu büyük mesele şimdiye kadar aynı ehemmiyetteki Osmanlılık meselelerinin uğramış

olduğu lakaydiden kurtulmuş, matbuât ve muhafilde daha sıcak bir alaka bulmuştur. Bu bir hakikattir ve biz bu hakikati memnuniyetle kaydediyoruz.

Şunu da söylemeğe lüzum görüyoruz ki bu yeni fark ettiğimiz hareket zorla tevlid edilmiş bir şey değildir; basit, ancak hâdisâtın eveliyat ve o ahirini iyi ve yakından tetkik etmiş olanlar için mahsus, yeni doğmuş ve binaenaleyh samimi olduğu da bu basitliği ve yeniliği ile sabit bir harekettir. Zorla tevlit edilmiş olsaydı. Daha büyük bir tantana kesb edebilirdi; fakat, o zaman manevî her türlü kuvvetten âri gelip geçici bir tantanadan ibaret kalırdı. Binaenaleyh bizce hafif ve ancak iyi dikkat edenler tarafından görülebilecek olan bu hareketin kıymeti şüphesiz en tantanalı, fakat celî ve zahiri, sırf gösterişten ibaret bir harekete pek çok müreccahtır.

Pek yeni olan bu hareket neden neşet ve ne gibi esbab ve avamil altında inkişaf eylemiştir? Filhakika bu suale oldukça ehemmiyeti haiz bulunuyor. Binaenaleyh istikbâl için iyi alametler taşıyan ve bize vaatler veren bu hâdiseyi burada sadece kaydetmekle iktifa eylemeyerek onu izah ve teşrihe de çalışacağız. Bunu yaparken dikkat edeceğimiz bizce şimdiye kadar meçhul noktaların âtî için iyi neticeler verecek tahammüller taşıdığını da görebiliriz ki yeniden yapılmaya muhtaç olan bir memleket için bu tahammülleri büyük bir ihtimam ile kullanmak bir vazifedir.

Bir kere bir hakikati şiddetle kaniiz ki dört sene zarfında dünyayı altüst etmiş malum bir felaket, milislerin ruhlarında en gizli ve en derin köşelere kadar bir tesir icra edecektir elyevm etmekte olduğu gibi şimdiye kadar etmiştir de. Binaenaleyh kaydettiğimiz yeni hâdisenin ilk amillerini bu hakikatte aramak lâzım gelir: Bütün dünya bir inkılâp geçirirken bizimde bu inkılâptan müteessir olmamız gayet tabii idi, harb bütün milletlere, bütün insanlara bir takım tecrübe vesileleri vermiş ve bu tecrübeler neticesinde her tarafta yeni fikirler meydana çıkmasına ve yeni desiseler uyanmasına sebep olmuştur. Binaenaleyh bütün bu tecrübelerden elbet bizim memleketin de bütün anasır-ı esasiye ve asliyesi ile müteessir olması pek tabii idi.

Harbin bizim üzerimizde, bir az evvel kaydettiğimiz hareketi husule getirmek üzere icra ettiği teessürler hangi nev'i tecrübelerin mahsulüdür? Öyle zannediyoruz ki bu سوالın cevabı müşkül değildir: Evvelemirde şu görüldüğü memleket tabii

zamanlarda boş ve işsiz zamanlardaki dedikodularla yaşarken türlü türlü şeyler yapmak mümkün gibi görünüyor. Ancak buhran hadd bir şekil aldığı zaman hep biz bize kalıyor ve hâdisâtın getirdiği iyi veya kötü neticelerden aynı surette müstefit veya aynı derecede mutazarrır oluyoruz. Sonra, felaketler, büyük hâdiseler insanları daha ağırbaşlı yapar ve hafiflikleri bırakarak ağır, derin ve ciddi düşünmeğe sevk eder; sakın zamanlarda hafifçe düşündüğümüz şeyleri buhran zamanlarında nefretle muhakeme ettiğimizi her insan hayatında birçok meselelerle her zaman hatırlayabilir. Binaenaleyh harbin üzerimizde icra eylediği tesirlerden biri de bu olmuş, yani bizi bize ve memlekete ait olan meselelerde daha ağır başlı düşünmeğe sevk etmiştir.

Ağırbaşlı ve serinkanlı düşünüldükçe yavaş yavaş anlaşıldı ki hakikatte bugün bir Osmanlılık vardır ve bu varlık şöyle bir tabir-i siyasiden ibaret değildir. Maddî ve manevî hudutlarıyla, âmâl ve ihtiyacâtı ile fiilen mevcut olduğunu bu harbde gösteren Osmanlı Devleti'nin artık yarında mevcut olacağına kimsenin şüphesi kalmamıştır. En bedbin olanlar, en yüksek hülyalar peşinde koşanlarıyla bu harb esnasında gördüler ki Osmanlı Devleti varmış ve bu varlık yarında baki kalacaktır. Şu halde bütün nazarlarda müsbet bir varlıkla mevcudiyetini gösteren bu hakikatle karşılaştıktan sonra artık bunun netayicine göre hareket etmekte her serin mantığın kabul edeceği bir zaruret değil midir?

Bu zarureti kabul ettiğinden sonra zihnimizde ikinci bir mesele peyda olduğunu görüyoruz: Varlığını fiilen ispat eden ve heyet-i umumîyemiz itibariyle bizlerden mürekkep bulunan bu devlet, muharebeden yaralı ve harap bir halde çıkacak. Şu halde mademki onun çatısı altında yaşayacağız ve onun duvarları arasında mahdud olan toprak üstünde geçineceğiz, şu halde onu imar etmek için kuvvetlerimizi bir araya toplayalım ve kuvvetlerimizi yıkmaktan ziyade yapmaya hazır edelim. İşte, zannediyoruz ki, bugün henüz müphem bir hareket, yahut müstakil bir hareketin henüz filiz bile vermemiş bir tohumu olan bu yenilik, şu pek tabii olan mantık-ı hâdisât ve mantık-ı tecerrüp mevlüdüdür. Hâdisâtın, tecrübelerin mantığı en kuvvetli, en hâkim mantık olduğuna göre bunun kuvvet bulacağından ve hükmünü icra edeceğinden emin olabiliriz.

Bugün muhtelif anasıra ait matbuatın ve mehafilde dâhilî istikraz teşebbüsü iki nokta-i nazardan mütalaa ediliyor, yani biz pekiyi görüyoruz: Biri istikrazın her iştirak edene temin eyleyeceği mühim ve muhakkak maddî kâr, diğeri kazanılacak muvaffakiyetin Osmanlı Devleti için haiz olduğu ehemmiyetten ve bu muvaffakiyetten herkesin az çok temin edeceği maddî ve manevî istifade henüz yavaş ahire tesir eden bu hareketi memnuniyetle kaydediyoruz istiyoruz ki bundan memleket büyük istifadeler temin etsin.

No:3369

27 Nisan 1918

1.s.

2-3.stn.

KARS İSTİRDAD EDİLDİ

860 TOP İĞTİNAM EDİLDİ

TEBLİĞ-İ RESMÎ:

26- 4 -34 tarihiyle karargâh-ı umumîden tebliğ olunmuştur:

1 - Filistin Cephesi'nde: Bazı mahallerde keşif kolu muharebâtı oldu. Bir düşman tayyaresini (Nablus) civarında ıskât ettik ve rasıdı vefat etmişse de pilotunu mecrûhen esir aldık.

2 - Kafkas Cephesi'nde: (Kars) civarında muvaffakiyetli müsadâmât neticesinde (Kars) kalesini aldık. Muhtelif çapta sekiz yüz altmış top iğtinam ettik.

3 - Diğer cephelerde mühim bir şey olmadı.

“MİLLÎ”

HAREKÂT-I HARBÎYE’YE BİR NAZAR – “KARS” ŞEHRİ HAKKINDA MALÛMÂT

“Berst-Litowsk” Muahedesi mucibince Ruslar tarafından tahliyesi icap eden arazi-i masûbemizi, o vakit Maveray-ı Kafkas Hükümeti’nin başında bulunan (Kekeçkuri)’nin bu müsâlahayı tanımamak hususundaki siyaseti dolayısıyla, kuvvetle ecnebi istilasından kurtarmak lâzım geldiğinden sonra kahraman ordumuz muayyen bir plan dairesinde mart bidâyetlerinde vazifesini ifaya başlamıştır.

Hatıramızda derin silinmez izler bırakmış olan üç şehrimizden en evvel kurtarılan (Ardahan) olmuştı; filhakika 5 Nisan tarihli tebli-i resmî bize bu müjdeyi şu sadırlarla veriyordu: “Kıtaatımız geniş bir cephede ileri hareketlerine devam ettiler. Van Gölü Şimalî sahilindeki (Erciş) kasabasını şiddetli bir muharebeyi müteakip işgal ettik. (Sarıkamış) garbındaki kuvvetli ileri mevâziî ve müstahkem mevâkiî bil-hücum zapt eyledik, (Ardahan)’ı, aldık. 34 havan topu ve bir hayli cephaneye elimize geçti.” aynı tarihte ordumuz (Batum) istikametinde de eski hududu geçmiş bulunuyordu. 8 Nisan’da (Batum) önlerine yetişen kıtaatımız 9 Nisan tebliğinde bildirildiği veçhile şehrin ileri mevâziîni zapt ederek çeteleri tart eylemişlerdi. Bundan sonra tabyalar birer birer sukût etti ve nihayet 15 Nisan tarihli tebliğ şanlı sancağımızın Batum Kalesi üzerinde yeniden temevvüç etmeye başladığını tebşir eyledi.

(Ardahan) ve (Batum)’un tahlisinden sonra her gün gözler resmi tebliğin (Kars)’a doğru vukuu bulan hareketin mesut safhaları hakkında vereceği mağlumâtı arıyordu. Bu intizârda nihayet bugün mesut bir neticeye iktirân etmiş bulunuyor.

(KARS) HAKKINDA MA’LÛMÂT

Sabık Rus İmparatorluğu’nun sabık Kars eyaleti, çok eski zamanlardan beri Türklerin elinde ve Türklerin kılıcı altında yaşamış ve sonra uzun müddet Çar istilalarına karşı cenup kapılarını kapamış olan bir şehre izafetle yâd edilen eski

Osmanlı topraklarından mürekkeptir. Aleksandropol'un yetmiş kilometre cenub-i garbîsinde ve Erzurum'un da iki yüz kilometre şarkında kâin olan Kars şehri 1905 metre irtifai olan kayalık ve sarp bir boğaz üzerinde kâindir. Ahalisi sekiz bin kadar olup nisfından ziyadesi Gürcü ve Türk olarak Müslüman ve nisfi diğeri de Ermeni, Rus, Rum, İranî'dir. Bütün Kars eyaleti ve bilhassa Kars şehrinin merkezini teşkil ettiği havali Cenubî Kafkasya'nın Şarkî Anadolu arazi-i cibaliyesinin en sarp, en arızalı aksamını muhtevidir. Sabık Rus Kars eyaleti 18 647 kilometre murabbai araziye ve 240 000 nüfusa maliktir. Pek çok ormanları ve meraları vardır. Bu meralarda takriben 200 000 sığır ve 300 000 koyun bulunur. Arazisi pek ziyade münbittir. 1000 metreye kadar irtifâlar da bağ yetişir. Her ne kadar ahalinin büyük bir kısmı ırkken Gürcüler'den ibaret ise de Gürcülerin ekseriyeti de Müslüman'dır.

Kars şehri Aras nehrinin sol ayaklarından birini teşkil eden Arpaçay'ı üzerinde kâindir. Şehir küçüklüğüne ve mükemmel vesâit-i nakliye ortasında bulunmasına rağmen ticareti oldukça müterakkidir. Pek sarp arazi üzerinde bina edilmiş olan şehir, aynı zamanda bu havalinin öteden beri en müstahkem bir kalesini teşkil etmiştir. Aleksandropol ile Erzurum arasında temin-i muvâsala eden yollara hâkim bulunduğu için öteden beri bu şehrin tahkimine büyük bir ehemmiyet verilmiştir. Kars ilk defa Selçuklular tarafından fethedilmiş ondan sonra küçük fasılalarla hep Türklerin elinde kalmıştır. Ruslar ve İranlılar Kars'ı zapt etmek için pek çok uğraşmışlardır. Bir aralık 1744'te İranlılar ve 1828'de Ruslar Kars Kalesi'ni düşürmeye muvaffak olmuşlarsa da yine Türkler tarafından istirdât edilmiştir. Son 1877'de Rus Muharebesi'nde Kars ikinci defa muhasaraya uğramış birinde Ruslar ricata mecbur olmuş, ikincide ise şehir kısmen de hıyanet eseri olarak, sukut eylemiştir. Ondan evvelki Rus seferinde Kars sukût etmiş idi ise de müdâfaası tarihin en parlak müdâfaalarından biri olarak tanınmıştır. Muravyef'in kumandasındaki muhasara kuvvetleri kaleyi zapt için birçok defa hücum etmişler fakat her defasında püskürtülmüşlerdi. Kale nihayet açlık yüzünden teslim edilmişti.

Son sefer esnasında Kars muhasarasının suret-i cereyanı hakkında burada biraz malûmât vermeyi faydadan hâli add etmedik; bir aralık Kafkas ordusunun karargâhlığını etmiş olan Kars şehri muhasara tehlikesine yaklaştığı sırada hazırlığı

iyi değildi. Şehirde takriben 30 000 kadar muhtelif asker vardı. Gerek piyade ve gerek topçu mühimmatı çok mahdud idi.

Muhasara tedricen mayıs ibtidâlarında başlamıştır. Fakat muhasara, sahra harekât-ı harbiyesinin kaleye yakın olması hasebiyle, Ruslar tarafından bir türlü ikmâl edilememiştir. Bununla beraber mayıs ve haziran aylarında şehir pek şiddetli topçu hücumlarına maruz kalmış fakat neticede Rusların “Zivin” muharebesini kaybederek MiljevkoF Fırkası’nın ricat etmesi üzerine Kars muhasarası ref’ edilmiştir. Haziranın 30’unda artık kale düşmanla temastan kurtulmuş ve seyyar orduların arkasında kalmıştı.

Fakat biraz sonra ve Alacadağ’ında cereyan eden büyük bir muharebeyi müteakip seyyar ordu ricata mecbur olduğu için Kars yavaş yavaş tekrar muhasaraya girmiştir.

İkinci muhasara Teşrin-i Evvelde başlamış, Teşrin-i Sani’nin altıncı günü sabahleyin kale sukût etmişti. İkinci muhasarada kalenin ancak erzakı boldu. Gerek müdâfileri gerek cephanesi pek noksandı. Kale hemen hemen 20 000 kadar asker tarafından müdafaa edilmiş ve bu askerlerde aylarca seyyar kıtalarda harb ederek yorulmuş kıtalardan mürekkep bulunmuştu.

No: 3369

27 Nisan 1918

2.s.

1-2.stn.

ŞİMALÎ KAFKASYA MURAHHASLARIYLA MÜLÂKAT

(CHENGELİ) SULH TARAFTARI - TRABZON SULH KONFERANSI
- ÇETELERİN MEZALİMİ - PETROVSKİ VE BAKÜ ŞEHİRLERİNİN
BOLŞEVİKLERDEN ZABTI - ŞİMALÎ KAFKASYA HÜKÜMETİ - BU
HÜKÜMETE HANGİ YERLER DÂHİLDİR - HÜKÜMET-İ OSMANİYE'YE
İTTİFAK TEKLİFİ

Düinkü nüshamızda Şimalî Kafkas Hükümeti namına şehrimize Abdulmecid, Mehmet Gazi, Hıdır Beyler'in muvâsalat ederek Perepalas Oteline nazil olduklarını yazmıştık. Ordumuzun Kafkasya'nın karlı ve (...) dağlarında ve vadilerinde zâferâne bir surette ilerleyerek kırk senelik elim bir iftiraktan sonra ağuş-ı vatana avdet eden sevgili Kars'ımızı da istirdad etmek üzere bulunduğu bir sırada Kafkasya ahvâli hakkında oradan henüz evvelki gün Şimalî Kafkasya hükümeti namına şehrimize gelen din-dâş ve ırk-dâş murahhasların verecekleri izahatlar suellerimizin vazi el-umum efkar-ı umumîye-yi Osmaniye'yi pek ziyade alakadar edeceğini bildiğimiz cihetle dün ale-s-sabah muharrirlerimizden birini Perepalas'a göndererek Kafkasya ahvali hakkında Şimalî Kafkas heyet-i murahhasasından malûmât istedik. Murahhaslardan Mehmet Gazi ve Haydar Beyler muharririmizi hüsn-i suretle kabul etmek lütfünde bulunurlar. Talep edilen izahâtı vermeye hazır bulunduklarını beyan ettiler. Muharririmiz, kendilerini ziyaret eden ilk Osmanlı gazetecisi sıfatıyla murahhas beylere beyan-ı hoş-âmedi eyledikten sonra mevzu-i mülakata nakl-i kelim ederek dedi ki:

CHENGELİ SULH İSTİYOR:

— Evvelki gün Tanin müstahberât-ı mahsusasına atfen, Kafkasya Hükümeti Reisi (Kekeçkuri)'nin istifa ettiğini yerine (Chengeli)'nin başvekâlete geçtiğini ve yeni başvekillik sulh taraftarı olduğunu yazmıştı. Yeni başvekil hakkında bazı malûmât-ı lütf eder misiniz?

— (Chengeli) Hristiyan Gürcüler'den olup Sosyal Demokrat Fırkasına mensuptur. (Kekeçkuri) başvekâlette bulunduğu zaman (Chengeli) Kafkasya Hükümeti Hariciye Nezareti'ni işgal ediyordu. Kafkas Hükümetleri murahhasları Hükümet-i Osmaniye ile sulh müzâkerâtına girişmek üzere Trabzon'a geldikleri zaman (Chengeli)'nin Hükümet-i Osmaniye ile sulh akd etmek hususunda verdiği malumât tamamen doğrudur. Esasen (Chengeli) Trabzon'da cereyan etmiş olan sulh müzâkerâtı esnasında bu nokta-i nazarını alenen izah etmiş. Fakat (Kekeçkuri) kabinesi, bu fikri terviç etmemişti. Bunun üzerine Kafkasya murahhasları Tiflis'e avdet ettiler.

KEKEÇKURİ ÇEKİLDİ Mİ DÜŞÜRÜLDÜ MÜ?

— (Kekeçkuri) kabinesi istifa etti mi yoksa ıskat mı edildi?

— (Kekeçkuri) kabinesi re's-i kârdan çekildiği zaman biz yolda bulunuyorduk. Binaenaleyh sâbık reis hükümetin re's-i kârdan ne suretle çekildiğine dair malûmâtımız bulunmadığı cihetle bu husus hakkında size maalesef kat'i malûmât veremeyeceğim. Yalnız (Chengeli)'nin Kafkasya Hükümeti başvekilliğine geçtiğine ve sulh istediğine haiz bir telgraf-nâme aldık.

KAÇ MÜSLÜMAN NAZIR VAR İDİ?

— Efendim, müsta'ni (Kekeçkuri) kabinesinde, Müslümanlar'dan kaç nazır var idi?

— Mezkûr kabinede ancak beş Müslüman nazır bulunuyordu. Yeni kabineye ise, kaç Müslüman aza girdiğine dair henüz malûmâtımız yoktur.

— Zat-ı âlileri Trabzon Sulh Konferansı'nda bulundunuz mu? Ve Trabzon'a gelen sulh murahhasları arasında Kafkasya Türklerin'den kaç aza bulunuyordu.

— Efendim, Trabzon'a gelen sulh heyeti arasında ekseriyeti Hıristiyanlar teşkil ediyordu. Halbuki, Kafkasya'nın süllüsan ekseriyetini Türk ve Müslümanların teşkil ettiği malumunuzdur. Trabzon Sulh Konferansı'nda ise, murahhas ve kâtip olmak üzere sekiz Müslüman zat bulunmuştur. Ben deniz de Trabzon Sulh Konferansı'nın son günlerinde Şimalî Kafkasya Hükümeti namına bu müzâkerâta hazır bulundum.

KAFKASYA'DA MEZALİM:

— Kafkasya'da çetelerin Türk ve Müslüman unsuruna karşı taaddiyât ve tecâvüzâtta bulunduğunu haber alıyoruz. Bu hususta biraz malûmât lütf eder misiniz?

— Çetelerin Türk ve Müslüman anasına karşı tecâvüzât ve taaddiyâtta bulundukları doğrudur. Gürcülerin Müslümanlara karşı tearuzu yoktur.

— Çetelerin kuvveti ne derecedir? Bunların uzun müddet mukavemet edecek kadar kuvvetleri var mıdır?

— Çeteler, Hükümet-i Osmaniye kuvve-i askeriyesine karşı mukavemette bulunacak derecede kuvvetleri yoktur. Zaten çeteler ordu-yı Osmaniye'den yedikleri darbelerden mütenebbih olarak bu hakikati anlamaya başlamışlardır. Gürcülere gelince, Müslümanlara karşı taarruzu yoktur. Ermeni çeteleri, silahlarını, Rus orduları Kafkasya'dan çekildikleri zaman elde etmişlerdir. Kuvvetlerini idare eden zabitanın kısm-ı azamı Ermeniler'den mürekkeptir.

PETROFSKİ VE BAKÜ'NÜN ZABTI:

— Kafkasya'da Bolşevikî kuvvetleri var mıdır? Ve hangi taraflarda bulunuyorlar?

— Evvelce Bakû'de ve Dağıstan'ın Petrovski kasabasında Bolşevikler bulunuyorlardı. Biz buraya gelmek için Bakû'de bulunduğumuz yani takriben bir ay

evvel, Dağıstanlılar, Petrovski kasabasını Bolşevikler'den zapt ettiler ve oradaki Bolşevikî kuvvetini tarumar ettiler. Bakû'den hareketle Tiflis'e geldiğimiz zaman Bakû'de bulunan Bolşevikleri Müslümanlar ile muharebeye girişmişlerdi. Trabzon'a vardığımız zaman Şimalî Kafkasya'dan aldığımız malûmata göre Müslüman kuvvetleri Bakû'ye girerek şehir-i mezkûrda Bolşeviklerden zapt etmişlerdir:

Şunu da ilave edeyim ki, Dağıstan havalisinde tek bir Hıristiyan bile yoktur. Orasının sekenesi kâffeten Müslüman'dır.

ŞİMALÎ KAFKASYA HÜKÜMETİ:

— Şimalî Kafkasya'da elyevm müteşekkil ve müteazzıv bir hükümet var mıdır?

— Rus inkılâbından sonra Rusya'nın aksâm-ı sayresinde olduğu gibi Şimalî Kafkasya'da da müstakil bir hükümet teşekkül etmiştir. Şimalî Kafkasya Hükümeti'ne Dağıstanlılar, Çekeller, Aykuçlar, Kabarday, Çerkes, Nogay, Türkmen, Umuk, Abazalar, Rakatal nahiye ahalisi dâhil olmuşlar ve onunla akd-ı ittifak temişlerdir. Atf'uz-zıkr havalide bulunan ve ekaliyette kalan Hıristiyanlar dahi bizim ile hem fikir bulunuyorlar.

— Şimalî Kafkasya Hükümeti'nin ekser azası Müslümanlar'dan mı mürekkep bulunuyor? Bu hükümetin reisi kimdir. Merkezi nerededir?

— Evvelce Kafkasya Hükümeti'nin azası pek çok idi. Şimdi, ise hükümet on altı nazırdan mürekkeptir. Evvelce Şimalî Kafkasya Hükümeti'nin başvekili, heyet-i murahasamız reisi Abdülmecid Bey idi. Mumaileyh heyet-i murahasamızla beraber buraya gelmek için başvekâletten istifa ettiği ve bizde yola çıktığımız cihetle müşarünileyh yerine başvekâlete kimin geçtiğine dair henüz malûmâtım yoktur. Şimalî Kafkasya Hükümeti'nin ekser-i nazarı, Müslüman unsurun o havalide ekseriyet-i kat'iyeyi haiz olması hasebiyle Müslümanlar'dan mürekkeptir. Şimalî Kafkasya Hükümeti'nin merkezî Viladikafkas'dadır.

HÜKÜMET-İ OSMANİYE'YE İTTİFAK TEKLİFİ:

—Efendim, vazife ve salahiyetinizin neden ibaret olduğunu sorabilir miyim?

—Vazife ve salahiyetimizi söylemekte hiçbir mahzur görmüyorum. Çünkü maksadımız açıktır: Kafkasya işleri bugün büyük bir ehemmiyet kesp ediyor. Gerek cenubî ve gerek Şimalî Kafkasya'nın mukadderâtıyla meşgulüz. Bu hususta birinci derecede alakadar olan kardeş Osmanlı milleti ile anlaşmak üzere geldik.

Muharririmiz, verdiği bu mühim malûmâtтан dolayı Mehmet Gazi Bey ile refiki Haydar Beye arz-ı teşekkür ederek çekildi.

MURAHHASLAR HAKKINDA BAZI MALÛMÂT:

Muharririmizi kemal-i nezaketle kabul eden murahhas Mehmet Gazi ve Haydar Beyefendiler, memleketlerinin millî libasını yani Çerkes süvarilerin labis olduğu elbiseyi giymektedirler. Mumaileyha, Türkçeyi gayet halis bir surette konuşmaktadırlar. Mehmet Gazi Bey, takriben 35 – 40 yaşlarında yüksek boylu, zeki ve cevval nazarlı pek sevimli simali bir zattır.

Refiki Haydar Bey ise, genç, takriben 25 yaşında cevval bir zekâyâ malik, hoş-gû sevimli bir zattır.

No: 3374

2 Mayıs 1918

2.s.

1-2.stn.

DÂHİLİ İSTİKRAZ HAKKINDA

“TANİN”İN ANKETİ

CEVAPLARI BUGÜNDEN İTİBAREN NEŞRİNE BAŞLIYORUZ

Dünkü nüshamızda haber verdiğimiz veçhile gazetemiz bundan on beş gün evvel dâhilî istikraz hakkında bir anket yapmayı düşünmüş ve bunun için memleketin azam ve ricaline, müessesât-ı maliyesine müracaat ederek kendilerinden dâhilî istikraz hakkında fikirlerini birkaç satırla bildirmelerini rica eylemişti; kendilerine bu yolda müracaat ettiğimiz zat ve müesseselerin ekserisi “Tanin”in bu ricasına hüsn-i kabul göstermiş ve bu babdaki mütalaalarını bildirmiştir. Kayd muamelelerinin başladığı şu günlerde karilerimizin buna dair salâhiyettâr mehafilde ne düşünüldüğünü, bu muamelenin ne suretle telakki edildiği hakkında bir fikir edinmeleri her halde faydadan hali değildir. Dün Sadrazam Paşa Hazretleri’nin cevaplarını derç etmiştik; bu günden itibaren diğerlerini peyderpey neşredeceğiz:

HÜSEYİN CAHİT BEY NE DİYOR?

Kapitülasyonları attık, istiklâl-i siyasi ve iktisadîmizi tamamen iktisap ettik. Fakat acaba böyle mi? Acaba hakikatte iktisaden müstakil olarak yaşayanılacak bir hale geldik mi? Bunun cevabını bize şu istikraz-ı dâhili teşebbüsü verecektir. Bir millet her hangi yaşamasını başkalarının parası ile temin etmekten kurtulmadıkça mesut olmuş sayılamaz. Onun için istikraz neticesini pek sabırsızlıkla ve heyecanla bekliyorum.

Meclis-i Mebusan Birinci Reis Vekili Hüseyin Cahit

HAHAMBASI EFENDİNİN MÜTAALASI:

Umur-ı maliyece vukuf ve itlaam-ı istikraz mezkûrun cihet-i maliye iktisadîyesi hakkında beyan rey ve mutaalaya sevk ve teşvik edecek reçetede olmadığı cihetle burasını erbab ve mütehassısına terk ederim. Ancak vatan-ı muazzezimize müteallik hâdisât ve vekayî ahval-i millîyeye olan tesirât-ı umumîyesi itibarıyla nazar-ı dikkat ve itinaya alarak onun işrap eylediği mâniyi istihraca çalışan bir Osmanlı sıfatı ile bu ilk istikraz-ı dahilî vesilesiyle dahi evlad-ı vatanın gözlerimiz önünde bi-ıştibah tecelli ettireceği müzaharat-ı vatan-perveranenin ulviyet ve maneviyâtını meşru ve muhik bir fahr ve gururla derpiş, diyorum ki hürriyet ve istiklâliyetini hukuk-ı meşrua ve tabiyesini dahilen ve haricen istirdât ve mevcudiyet-i millîyesini ispat sadedinde ibraz eylediği azim ve metanet ve tahammül eylediği fedakarlıkların ikil-i muvaffakiyetle tetviç eylediğini gören vatandaşlarımız bütün kuva-yı millîyenin rûknü aslisini teşkil eyleyen miktar-ı malının dahi lehu'l-hamd mefkut olmadığını ispata müsaraat edecek Maliye Nazırı'mızın kendisine has bir nazar-ı dürbinane ile dakika-yı ruhiyesinin hululüne son derece isabetle takdir ve tayin eylediği iş bu istikraz-ı dahilîye karşı göstereceği tevcih ve incizap sayesinde elde edilecek neticenin parlaklığı afak-ı millîyemizde bu güne değin hudut-ı derun ile irtisam eylemiş olan askeri, siyasi ve iktisadî muzafferiyetlere tamamen bir barika-i zafer gibi lemeân edecek bir muvaffakiyetikara teşkil eyleyeceğine (...) tamam vardır.

Hahambaşı Haym Nahom

ERMENİ PATRİK VEKİLİ'NİN FİKRİ:

Bir memleketin istiklâli hakikisi istiklâli maliyesi ile temin edileceğine ve hükümeti seniyyenin muhafaza-i istiklâl ve mevcudiyeti için (...) mazhar kaldığı harb-i hazırda ihraz edeceği galibiyet-i (...) hedefi Osmanlı milletinin istiklâl-ı tamının halen ve âtiyen muhafazası maksad-ı ulvisi olmasına nazaran Osmanlı istikraz-ı dahilîyesine vasi mikyasta iştirakin bilumum Osmanlılar için millî ve pek mukaddes bir vazife teşkil edeceği der-kâr ve iş bu istikrazın bazı şerait-i mümtazasına nazaran temin edebileceği menafi-i âdîde noktasından da kavaid-i iktisadîyeye riayatkâr bütün efrad ve müessesat-ı Osmaniye ve vatan-ı muazzezimizin temin-i saâdet ve tealiyesine bu teşebbüse Ermeniler dahi iktidarları

nispetinde iştirak ederek hem vatanlarına karşı hissettikleri merbutiyet kadime ve kuyyayı şu suretle de teyit ve hem de menafi-i şahsiyelerini temin etmeleri iktiza eder.

ERMENİ KATOGİKOS VE PATRİKLİĞİ DER-SAÂDET VEKİLİ

KABRİEL CEVAHİRCİYAN

KISA FAKAT MÂNİDAR BİR CEVAP:

Mevki tedavüle ihracı mukarrer istikraz-ı dâhiliye her birimiz tarafından onar bin ve şirketimiz tarafından da yüz bin lira kayıt edilmek suretiyle istikraz-ı mezkûrun menafî naktiyesi ile bahş eylediği emniyet-i tamme hakkındaki mütalaa-i tasvipkaranemizin en kat'î bir surette beyan ve ifade edilmiş olacağı itikadında bulunduğumuz maruzdur ol babda emr ve irade hazreti menlehül emrindir.

ANADOLU OSMANLI DEMİRYOLLARI ŞİRKETİ

GÜNTER HONGTİN (?)

MİLLÎ BANKA NE DÜŞÜNÜYOR?

Fikrimizce bu istikraz ahval-i adiyede dahi en iyi irad temin eden bir muamele-i millîyedir. Bunun fevkalade bir de teminatı var ki kuponlarının bedeli altın olarak tediye edilecek ve keşideler esnasında ittifa edilecek tahvilâtın kıymeti elyevm mevki-i tedavülde bulunan kâğıt paranın tamamen kaldırılmasına kadar altın olarak tesviye edilecektir. Diğer taraftan Almanya Hükümeti bu istikraz için icap eden altının irsalini taahhüt etmiştir

Kezalik ihraç edilecek bu yeni tahvilâtın bir iyiliği vardır ki izleri ber-vech-i peşin yani vadesi hulul etmeden evvel tediye edilecektir bu ise iyi bir eser-i teceddüd olup hiçbir devlette görülmemiştir.

Bu zamanda ise bâlada tadat olunan fevaide inzimam eden bir keyfiyet var ki o da bugünkü altın piyasası nazar-ı dikkate alınırca bu istikraz kayd olunanlara yüzde

beş değil yüzde yirmi temettü getirecek ve faizlerin peşin tediyesi dolayısı ile hatta biraz fazla karlı olacaktır.

Biz, Devlet-i Osmaniye'nin zindeki hayatını ve kendi vesaitiyle bugünkü buhrandan istihlaz edeceğini ispat edecek olan bu istikrazın pek büyük muvaffakiyetle neticeleneceğine kaniiz.

No: 3374

2 Mayıs 1918

2.s.

3.stn.

AZİMET

Dünkü nüshamızda yazmış olduğumuz veçhile Cenubî Kafkasya Hükümeti Reisi Chengeli tarafından vuku bulan müracaat üzerine sulh müzâkerâtına memur Heyet-i Murahhasa-i Osmaniye Reisi Adliye Nazırı ve Şura-yı Devlet Reisi Halil Beyefendi dün zevali saat üçte Gülnihal vapuruyla şehrimizden Batum'a müteveccihen hareket etmiştir.

Evvelce Trabzon'da Kafkasya Hükümetleri ile cereyan etmiş olan sulh müzâkerâtına memur heyet murahhasa-i Osmaniye arasında bulunan Bâb-ı Âli Hukuk Müşavirliği Kalemi Müdürü Nusret Bey, Halil Bey'e iltihak etmek üzere Trabzon'dan Batum'a azimet edecektir.

No: 3386

15 Mayıs 1918

1.s.

1-2.stn.

SİYÂSİYYÂT

ŞİMALÎ KAFKASYA’NIN İSTİKLÂLİ

Düinkü gazeteler, Şimalî Kafkasya Hükümeti namına Şimalî Kafkas Hükümeti’nin şehrimizde bulunan iki uzvu ve murahhası tarafından Hükümet-i Osmaniye’ye tevdi’ edilmiş olan bir notayı neşr ediyorlardı. Notada, Rus ihtilâlinin tevlit eylediği netayice ve bizzat bugün Rus Hükümeti namı taşıyan büyük Rusya Cumhuriyeti’nin kabul ettiği esasâta istinaden Şimalî Kafkasya’nın müstakil bir hükümet olarak ve teşekkül ve teessüs ettiği Bâb-ı Âli’ye tebliğ edilmiş bulunuyor. Bâb-ı Âli’nin, bu ilanı derhal kabul ve tasdik etmesini bittabi kimse hayretle telakki etmeyecektir.

Sabık Çarlar İmparatorluğu’n inhilali üzerine Çarlık’ın yalnız kuvvetle sun’î bir surette birleştirildiği muhtelif milletlerin kendi başlarının çarelerine bakmaya teşebbüs etmeleri pek tabii bir keyfiyet idi. Çarlık istibdadı altında geçirdikleri uzun ve elim seneler esnasında kendi varlıklarını muhafaza ve müdafaa etmiş bulunan bütün milletlerin ayrı ayrı birer hükümet-i müstakile tesis eylemeleri hem hakları hem de vazifeleri cümlesinden idi. Bütün milletler bu haklarını istimal etmek üzere birer birer teşebbüsâta giriştiler ve bu meyanda kemal-i, memnuniyetle gördük ki Müslümanlar’da hakiki bir rüşd-i siyasi izharına muvaffak olmuşlardır. Bugün artık istiklâli bir emrivaki haline gelmiş bulunan Kırım Hükümeti’nin, bu uğurda giriştiği mücahide, Çarlık idaresi altında yaşamış kardeşlerimizin millî ve dinî varlıklarını

muhafaza hususunda senelerden beri nasıl çalışmış olduklarını göstermeğe en kutlu bir delil teşkil eder.

Şimalî Kafkasya'da yaşayan kardeşlerimizin bu nokta-yı nazardan sarf eyledikleri faaliyette şüphesiz pek ziyade şayan-ı tebrik ve iftihadır. Karadeniz sahillerinden Furgon Denizi kenarlarına kadar uzanan yüksek dağların şimalinde yaşayan kardeşlerimiz tarihin hazırladığı hâdisât arasında kendilerine terettüp eden ve vazifeyi tamamıyla idrak etmişler ve her ne suretle olursa olsun her türlü esbab ile tehaddüs ederse etsin aralarında mevcut olan bütün ihtilafâtı bir tarafa bırakarak bütün kuvvetlerini Şimalî Kafkas istiklâlinin tesisine hasr eylemişlerdir. Binaenaleyh Şimalî Kafkas Hükümeti'nin istiklâlini pek muhik ve meşru gösterecek ortada başka hiçbir sebep bulunmasaydı yalnız bu sebep yani bütün bir kitlenin müttehit ve müttetik el ele vererek bu gaye için çalışması kâfi idi. Filhakika bu havalide yaşayan kardeşlerimiz daha ihtilâlin ilk günlerinde tamamen el ele vermişler ve yalnız istiklâllerini kurtarmak için çalışmışlardır. Bu kadar sıkı bir ittihat ve bu kadar kuvvetli bir azim ile müdafaa edilen bir hakkın istihsali kadar tabii bir hal tasavvur edilemez. İşte bugün o hak istihsal ediliyor.

Moskof İmparatorluğu ihtilâlinden beri eski Çarlık hudutları dâhilinde yaşayan kardeşlerimizin gösterdikleri bu azim ve ittihat numuneleri bizi hakikaten bizi pek ziyade memnun ediyor çünkü zaman her şeyden evvel kardeşler arasında saygı bir ittihat ve ittifak emrediyor. Şark büyük bir inkılâp devrine dâhil olmuştur. Bu inkılâbın ilk ve en bariz hususiyeti de birtakım şeylerin de tamamen yıkılması ve yerlerine diğer bir takımlarının getirilmesi lâzımdır. Yapmak, yıkmak gibi değil, elbet daha zordur. Yaparken tesadüf edilen müşkülât, yıkarken tesadüf edilenlerden daha çok olduğuna göre yapmak için çalışanların her şeyden evvel aralarında tam bir ittihat ve ittifak ile hareket etmeleri lâzım gelir binaenaleyh Şimalî Kafkas Hükümeti'nin istiklâlini kalplerimizde en tabi suretlerle selamlarken bu nokta üzerinde bir kere daha ısrar etmeği bir vazife biliyoruz. Kardeşlerimizin başladıkları işlerde Muvaffak olmaları için, şimalde, cenupta, Kırım'da, Türkistan'da hülâsa her tarafta daima müttehit ve müttetik olarak hareket etmeleri ve bir birlerine yardımcı hiçbir zaman unutmamaları birinci derecede mühim bir vazifedir.

No:3398

4 Haziran 1918

3.s.

1-3.stn.

ŞİMAL-İ KAFKASYA

RUS İSTİLÂ VE MEZALİMİ

Kafkasya'nın hurafât devri edvâr-ı kabl-et-tarihiye ye kadar yükselir. Şimâlî Kafkasya ovalarında tesadüf olunan bir çok harâbeler burasının eski Asya medeniyetinin pek uzak bir menşeî olduğunu göstermektedir. Argunutlar devrinin bırakmış olduğu izleri ve akisleri Kafkasya'nın hemen her tarafında görebiliyoruz. Mitridât ile dövüşen Roma orduları da bu topraklarda, asırlardan sonra sabanların ucu ile meydana çıkan, kemiklerini dökmüştü. Daha sonra Bizanslılar Sasaniler'le Kafkasya'da dövüşmüşler. Arap kahramanları Müslümanlığı getirmişler, nihayet Türkler bütün bu havaliye yayılmışlardı.

Rusların Kafkasya ile ilk teması XVI. asr-ı milâdide başlar. Hristiyan Gürcüler Türkiye ordusuna mukavemet edebilmek için bazen 'Acem Şâhı'na ilticâ ederler, bazen Rus Çarlar'ından himaye talep ederlerdi. Kabarday rüesası ile Ruslar arasında da Kırım Hanlığı'na karşı birkaç defa'lar ittifaklar yapılmıştı. Fakat Rusların, Çar I. Petro'ya gelinceye kadar, Kafkasya ile olan bu gibi münasebetleri pek ehemmiyetsiz sayılabilir. Asıl Ruslar Kafkaslar'a Deli Petro ile saldırmaya başlamışlardır. Türkler asırlardan beri Ruslara akınlar yaparlardı. Bâ-husus cenuptan vasati Rusya'ya doğru yapılmış hücumlar daima muvaffakiyet ile tetevvüc ederdi. Vasati Ruslardan cenuba doğru teveccüh eden büyük nehirler bu tacizleri pek kolaylaştırırdı. Petro memleketini Karadeniz sahillerine kadar büyütmeyi ve bu denizde gemi bulundurmayı düşünen ilk Çar oldu. Bu teşebbüsün hem askerî hem

iktisadî gayeleri vardı: Karadeniz kıyısında tesis olunacak bir Rus limanı cenubun zengin memleketlerine doğru mühim bir mahreç açacak ve bu denizde dolaşacak olan donanma Rus ordularını her tarafta himâyâ edecek ve böylece zafer daha kolay elde edilecekti. İşte I. Petro bu fikirlerle Karadeniz’de intihâp ettiği Azof’u (?) 1695’te 30.000 askerle zabta gelmişti. Lakin Petro bu teşebbüsünde Türk ordusunun dilîrâne mukâvemeti sayesinde muvaffak olamadı. Ertesi sene Femenk’ten getirdiği topçuların inzimâm-ı muaveneti ile tecrübesini tekrar etti ve bu sefer Azof’u ele geçirdi. Bundan sonra bütün Çarlar Karadeniz’de açılan bu gediği genişletmek fikrini, tevsîi’ hükümet olanlarının en esaslı maddesi olarak kabul ettiler. Büyük Petro Rusya’ya yeni bir pâytäht inşasını tasavvur ettiği vakit bu yeni şehri Bahr-ı Baltık kenarında mı yoksa Karadeniz üzerinde mi yapmak lâzım geleceği hususunda çok tereddüt etmiş, nihayet o zaman kendisine Rusya’nın en büyük ve tehlikeli düşmanı gibi görünen İsveç Kralları’na karşı koyabilmek için Baltık’ı tercih eylemişti.

Petro’nun bir ikinci maksadı daha vardı: Bahr-i Hazar ve Vasat-ı Asya’yı elde ederek Hindistan’a doğru bir yol açmak. İşte bu maksatla Dağıstan sahiline atılmış, Derbend’i, Bakû’yü, ele geçirmişti. İmparatoriçe Ân zamanında 1732 Rüşt Muahedesi’yle Ruslar Kafkasya’nın bu kısmını tahliye mecbur olarak Terek nehri arkasına çekilmişler ise de burada kaleler yaparak ve dâima Kazakları ileri sürerek Şimalî Kafkasya ahalisini tacizden geri durmamışlardı.

1774’te Küçük Kaynarca Muahedesi II. Katerina’ya Büyük ve Küçük Kabarda’yı bırakıyor, bu veçhile Ruslar Kafkaslar’a bir hatve daha yaklaşmış bulunuyordu.

Fakat Ruslar bu ilk muvaffakiyette de kolaylık görmediler. Yerli ahali Ruslara mukavemet gösterdi; isyanlar tevâli etti; ve bu dâimi muharebelere karşı koyabilmek için Ruslar Kuban ile Terek nehirleri arasına hem hücumlara dayanabilmek, hem icabında buradan dâhillere doğru saldırabilmek için, kuvvetli kaleler yapmaya mecbur oldular. İşte (...) Çeuriyaves’in, Aleksandrov, Vilad-ı Kafkasya gibi merkezler bu maksatla tesis etti.

1785'te Gürcistan Kralı Herakliyos ve İmperati Kralı Salamon Rusya himayesine girmişlerdi. 1791 Yaş Muahede-namesi'yle Türkiye Rusya'nın Kırım yarımadasına girmesine muvafakat ediyor ve gerçi burası yakında Akabe Kalesi'ni ve o ana kadar Türkiye'ye merbut kalan kaleler ve arazisini Ruslara bırakıyordu. Çar I. Pol zamanda gayr-i muntazır bir hâdise Rusları hiç zahmetsiz Kafkas silsilesinin cenubuna itivermişti. 1801'de son Hristiyan Gürcü Kralı Vartız olmuş ve kraliyeti Rus Çarları'na bırakmıştı.

Bu suretle Tiflis'e giren ve Kafkas Dağları'nı şimalden olduğu kadar cenuptan da tehdide başlayan Ruslar Türkiye ve İran ile daha kat'i surette hem hudut oluyorlardı.

Ruslar ile İranîler arasındaki muhâcema çok sürmedi. İranîler mağlup oldular ve 1813 Gülistan Muahedesi'yle Dağıstan'ı, Şirvan'ı ve Aras çayının mansıbına kadar ve bütün Bahr-i Hazar sahilini Ruslara bıraktılar. Birkaç sene sonra I. Nikola zamanında yeni bir muharebede Ruslar Erivan'ı, Nahçıvan'ı aldılar ve Türkmençay Muahedesi ile Aras çayına ve Ararat dağına kadar sokuldular. Artık Rusların İran'dan bir korkusu kalmamıştı.

Fakat Türkiye cihetinde işler böyle kolaylıkla yürümedi: 1829 Edirne Muahedesi Ruslara Poti Limanı'na kadar Karadeniz sahilini terk ediyor ve dâhilde olanları ancak Ahıska Ahılkelek'e kadar sokuyordu. Bu yeni vaziyet Ruslar için hiç müsâit değildi. Bahr-ı Siyah ile şimdi Rusya'nın en cenubini teşkil eden Ararat arasında Türkiye Kafkasya derununda pek ilerlemiş bulunuyor ve kuvvetli Kars Kalesi Ruslar için büyük bir tehdit teşkil ediyordu. Bu suretle Kafkasya dâhillerine giden en mühim yollar Türklere açık kalıyor. Hâlbuki Ruslar hiçbir mühim ticaret yoluna sahip bulunmuyordu. İşte 1878 Rus Muharebesi daha ziyade bu tehlikeli vaziyeti tashih için ortaya atılmıştı. Bu muharebe neticesinde Kars Rusya'ya verildiği gibi Rus hücumlarına karşı kahramanâne müdafaa edilmiş olan (Batum) da düşmana bırakılmıştı. Berlin Kongresi, altı ay evvel Ayastefanos Muâhedesi'nde Rusların yaptıkları haksızlıkları pek cüzî surette tamir etmişti. Tebriz'den Bayezid tarikiyle Trabzon'a müntehi büyük ticaret yoluna tesâdüf eden Eleşkirt Vadisi Türkiye'ye iade edildi ise de Batum Ruslara teslim ettirildi.

Fakat Ruslar Kafkasya'da yine kolay kolay yerleşemediler: Yerli ahali ile senelerce uğraşmak lâzım geldi. Abazalar, Kabartaylar, Çerkesler, Çeçenler ve Lezkiler Rus istilasına karşı büyük bir mukavemet gösterdiler. Rusya Kafkasya'da iki yüz bin kişilik bir orduyu senelerce bulundurmaya mecbur oldu.

Rusların Kafkas Dağları'na hulûli şimalden ziyade cenup tarikiyle olmuş ve Gürcistan'dan başlamıştı. Buradan evvela şarka, sonra garba teveccüh ederek Bahr-ı Hazar ve Karadeniz kenarlarında yerleşmişlerdi. Bu veçhile Ruslar Abazalar memleketini kısmen ele geçirdikten sonra dâhildeki yerlilerin deniz tarikiyle silah ve mühimmat alması müşkül olmaya başladı. Kafkas zirveleri ile Terek ve Kuban ovaları arasında kalan cesur yerliler harici muavenetten mahrum kaldılar. Ruslar Büyük Petro zamanında Kafkasya'ya en evvel Dağıstan tarafından sokulmuşlardı. En son ateşte orada söndü. Kafkasya yangını bu suretle bu cesim silsilenin âdeta etrafında bir daire çevirmiş oluyordu. Evvela cenupta Bahr-ı Hazar sahilinde Karadeniz'e kadar yayılmış, sonra şimalde Karadeniz'den Bahr-i Hazar'a doğru ilerlemişti. Ruslar Kafkas dağlarında iki mühim mâniaya tesadüf ettiler: Şarkta Dağıstanlılar garpta Çerkesler. Bu mukavemet hemen otuz sene kadar sürdü. Dağıstanlılar evvela Molla Mehmet'in sonra Gazi Molla'nın etrafında toplanmışlardı. Lezkiler arasında yükselen Gazi Molla büyük muvaffakiyetler elde etmişti: Halkı ahkâm-ı diniyyeyi içrâya ve memleketi müdâfaaya davet ediyordu. Bu suretle Lezkiler ve Çeçenler birleşerek 12 000 kişi silahlandı. Erkek kadın herkes memleketi Ruslara karşı müdâfaaya çalıştı. Bilahare büyük bir nâm kazanan Şeyh Şamil de ibtidâ Gazi Molla'nın refakatinde idi. İki sene Ruslarla kahramanca düğüşükten sonra Ruslar Gazi Mollayı ve Şeyh Şamil'i Kemra'da sıkıştırdılar. Haftalarca her türlü mahrumiyetlere katlanarak kendilerini müdafaa eden bu kahramanlardan Gazi Molla nihayet şehit düştü. Şeyh Şamil ilticâgâhları olan Kula'yı saran düşman asâkiri arasına atılarak kendine bir yol açtı ve birkaç yerinden fena halde yaralı olduğu halde bu tehlikeli mevkiden sırf cesareti sayesinde kurtuldu. Gazi Molla'dan sonra Hamza Bey Lezkilerin başına geçmişti. Şeyh Şamil onunla da teşrik-i mesai etti ve 1834'te Hamza Bey'in katlinden sonra Şeyh Şamil imam ilan edildi. Şeyh Şamil Dağıstanlılar arasında pek ehemmiyetli teşkilât vücuda getirmişti. Memleketi bir takım idari kısımlara ayırarak oralara nâipler tayin etmiş, hizmet-i askeriyyeyi mecburi kılarak on beş yaşından atmış yaşına kadar herkese teşmîl eylemişti.

Hastalar, ihtiyarlar, kadınlar ve çocuklar dağların en emin ve en varılmaz yerlerine gönderilerek memleketin eli silah tutan bütün kolları Ruslara karşı vatanı müdâfaaya hazırlanmıştı. 1841'den sonra Şeyh Şamil Ruslar'dan zapt ettiği topraklardan da istifadeye başladı. 1845'te (Veden)'de bir dökümhane ve (Onsokul)'da üç baruthane bile tesisine teşebbüs etti. Fakat bu yerli işler iyi bir netice veremiyordu. Mamafih Şeyh Şamil'in himmetiyle Dağıstanlıların mukavemeti pek ehemmiyetli bir dereceyi bulmuştu. Ruslar göze aldıkları birçok fedakârlıklara, mâlik oldukları nâmütenâhi vesâite, takip ettikleri cebir ve şiddet politikasına rağmen birçok malubiyetlere uğradılar ve ancak pek yavaş ilerleyebildiler. Yalçın kayalardan mürekkep dağlar arasında, sık ormanlarda Rus askerleri daima pusuya düşüyorlardı. 1845'te yine Kafkas Valisi (Mişel Varonzof) Dağıstanlıları yavaş yavaş ihâta etmek planını takibe başladı. Ormanlar içinde yollar, seller üzerinde köprüler ve her tarafta kuvvetli kaleler yaptırdı. 1859'da Şeyh Şamil'in müstahkem mevki olan Veden Rusların eline düşence Şamil Konip yüksek yaylasına ilticâ etti. Her taraftan derin uçurumlarla çevrilen bu yaylayı Ruslar çevirdiler. Bu ateş ve ölüm çemberi her gün Şamil'in etrafında daha ziyade daralıyordu. Şeyh Şamil son dakikaya kadar büyük bir şecaât ile harb ettikten sonra nihayet her türlü ümidin gâip olduğunu görerek teslim-i nefse mecbur oldu. Şamil ile birlikte Dağıstanlıların teşkilâtı dağılmış ve mukavemetleri kırılmıştı.

Şarkî Kafkasya'da Dağıstanlıların malubiyeti hüküm sürdüğü müddet garpta Çerkesler Rusları memleketlerine sokmamışlardı. 1830'da Rusya'nın Cenubî Kafkasya sahasına gönderdiği Kazak askerleri Dağıstanlıların daima hücumuna maruz kalıyordu. Nöbetçiler öldürülüyor, kışlalar basılıyor, buna ilaveten hastalıklar, mahrumiyet, açlık Rusları bitiriyordu. Bu cihetle Ruslar yalnız (Anapa)'da (Sahumkale)'de biraz asker bırakarak diğer yerlerden orduyu çektiler. Fakat şimalde Kuban ovasında Ruslar adım adım ilerlemek usulünü takip ediyorlardı. Her işgal ettikleri yerde derhal müstahkem kuleler yapıyorlar ve Kazakları yerleştiriyorlardı. Şeyh Şamil'in tesliminden sonra Rus orduları garba döndüler. Çerkesler yayladan yaylaya sürüldü, nihayet dağların yalçın kayaları arasına sıkıştırılmaya başladı. Ruslar burada pek hûn-rîzâna davrandılar.

Rus Hükümeti garpta Fillandiya'da, Avrupa'nın pek yakından nazar-ı tetkik ve tecessüsü altında olduğu için daima ihtiyâtkâr dâima daha insaniyet-perverâne davranırdı. Fakat Çar Hükümeti diğer hudutlarında Asya'da böyle ihtiyâtları lüzum görmez, halka her nevi cebir ve tazyîk muâmelesini bilâ-perva tatbîk eder, birçok hayatları mahbeslerde söndürür veya sürekli katliâmlar yapardı. İşte Kafkasya istilası da böyle olmuştu. Senelerce Kafkasya Rusya'nın adam öldürmek usulleri öğretti ameli bir mektebi gibi idi.

Rusya böyle acıklı muharebelere ve hûnrîzâne kıtallara girişmeye de Kafkasya'yı er geç ele geçirebilirdi. Çünkü XVIII. asır nihayetinde Kafkasya her taraftan Ruslarla çevrilmiş bulunuyordu. Şimalî Kafkasya ovalarında Kazaklar dolaşıyordu. Dağların ötesinde Gürcüler memleketlerini Ruslara teslim etmişlerdi. Şarkta Bahr-i Hazar'da, garpta Karadeniz'de Rus gemileri dolaşıyordu. Bu vaziyet dâhilinde Kafkasya'daki kabileler dağlar arasında yüksek vadilerde adeta mahsur idiler. Dünyanın mütebâki aksamıyla ancak Rus arazisi vasıtası ile münasebete girişebilirlerdi. Bu cihetle Rusların pençesine düşmeye mahkûm bulunuyorlardı.

Bâ-husus Darbiyal geçidi vasıtasıyla Vilad-ı Kafkas, Tiflis'e birleştirilince vaziyet daha müşkülleşmişti. Bu yol Kafkasları ikiye bölüyor ve araya Ruslar giriyordu. Bir ikinci yol Mamis'un geçidinde tesis etmekle Terek ve Riyan havzaları birleşiyor ve bu sefer Garb-i Kafkasya tekrar ikiye ayrılıyordu. Lakin Ruslar neticeyi kan ile ölüm ile istihsâl etmek istediler. Köyleri, kasabaları yaktılar, bağları, tarlaları çiğnediler; kadınları, çocukları kestiler. Her vadi sırasıyla birer birer istilâ edildi ve bu tahrip seli beşerin asırlar zarfında yaptığı ne varsa hepsini sildi süpürdü.

Şimdi şimal ayısı geçtiği yerlerde ayaklarının kanlı izlerini bırakarak inine doğru çekildi. Senelerce serbest havayı teneffüsten mahrum olanların göğsündeki tazyik artık kalktı ve genç (Şimalî Kafkasya) hükümeti nihayet bahar hayatını idrak etti.

Faik SABRİ

No: 3403

31 Mayıs 1918

3.s.

1-3.stn.

CENUBÎ KAFKASYA AHVALİ

AHALİ VEKİLLERİNDEN RUŞEN BEYLE MÜLÂKAT

Şimalî ve Cenubî Kafkasya ahvaline dair bugüne kadar gerek (Tanin)'de ve gerek diğer rüfekamızda intişâr eden mütalaalar, mülakatlar, umumîyetle oradan gelen zevatın yollarda birçok vakit kayıp etmiş olması hasebiyle eski ve tarihe geçmiş vakıalara taalluk ediyordu. Cenubî Kafkasya'da (Keçeçkuri)'nin riyaseti altında teşekkül iden hükümet-i muvakkate ile bunun sonradan takip eylediği siyaset ve bu hükümetin sukutuyla yerine (Chengeli)'nin taht-ı riyasetinde yeni bir hükümetin geçmesi vukuatı bizim aramızda yalnız havadis nevinde olarak malum olmuştu. Binaenaleyh Kafkasya'daki son vakaalar ve cereyanlar hakkında emin-i mevsuk malûmât almak merakı bittabi umuma sirayet eylemişti. Kafkasya istiklâlinde pek mühim bir rol icra etmiş olan Cenubî Kafkasya ahali vekillerinde Ruşen Bey ahiren bazı rüfekasıyla birlikte şehrimize gelmişlerdir. Bu fırsattan bilistifade muharririmizden birini mumaileyhin nezdine izam eyledik. Ruşen Bey, muharririmize Cenubî Kafkasya'da Bolşevikîlerin ve Ermeni çetelerinin İslâm ahaliye karşı yaptıkları mezalime ve Cenubî Kafkasya'nın vaziyet-i hazırasıyla şimdiki hükümetin siyasetine müteallik pek mühim beyanâtta bulunmuştur. Mezhep, ırk, tarih, komşuluk gibi birçok rabitalarla alakadar olduğumuz Kafkasya hakkında yeni (...) malûmâtı cami olan bu beyanâtı ber-vech-i âtî neşrediyoruz:

TÜRKİYE – KAFKASYA REVABİTİ:

— Efendim, lütfen İstanbul'a ne maksatla geldiğinizi söyler misiniz?

— Biz, Cenubî Kafkas Türkleri meclis-i millîyesinin büyük hakanlık ve müfeddis hilafet makam-ı âlisine temenniyât-ı mahsusalarını arz için olan Batum’a ve sonra buraya geldik ve maruzatımızı da makamat-ı âliyeye bildirdik.

Cenubî Kafkas denilince hatırdan en evvel dört buçuk milyonluk Türk kitlesi gelmelidir. O kitle ki kanıyla, diniyle, ulvi ve mukaddes mefkûresiyle, hatırat-ı tarihiyesiyle Osmanlı Türklüğü’nün koparılamaz bir uzuvudur; İşte Cenubî Kafkas bu Türklerin tarihinin pek eski unsurlarından biri ecdatlarından kalma malikâneleridir. O kadar ki Türkiye hudutlarından aşan her Osmanlı Türk’ü ilk alnını öpen Kafkas rüzgârında bile bir sıcakkanlılık, bir cana yakınlık, bir Türklük kokusu duyur. Kafkas’ın Türkiye’ye karşı nazarlarında anasına mütehasır bir yavrunun iştiyâkları öteden beri okuna gelmiştir. Kafkasya büyük Türklük vahdetinin ilk adımını atmakla tarihte yükselmek işin ve emelindedir. Tarz ve şekle ait fırkalardan sarf-ı nazar edilince bütün Cenubî Kafkas Türkleri’nin ideali budur! Albayrağın açacağı şafk-ı hürriyeti yurdunun kızıl dağlarında her Kafkas Türk’ü dört gözle bekliyor.

KAFKASYA KAN VE ATEŞ İÇİNDE

Bu bekleyiş, bu özleyiş; telgrafların biraz bahseylediği kanlı facialardan sonra tahammülü tüketen bir istimdât haline aldı. Bolşevikî namı altında isimlerini örten Ermeniler canavarca bir planla Türkleri katliama başladılar. Zannederim işitmişsinizdir ki Rusya Çarlık vaktinde Türklerin silahlanmasına karşı gayet müteyakkız bulunuyordu. İlan-ı harbdan sonra gaye ve temayülleri malum olan Türklerin elinde bir ufak silah bile bırakılmadı. Buna mukabil Türkiye’ye karşı harp etmek için Osmanlı memleketinden ve dünyanın başka taraflarından gelen Ermeniler’de dâhil olduğu halde bütün Rusya Ermenileri’nden Çar Hükümeti muntazam ve müsallah-i kıtaat teşkil eylemişti. İnkılâptan sonra dağılan Bolşevikî ordusunun esliha ve mühimmatıyla da kendilerini teçhiz eden Ermeniler şimdi Kafkas Türkleri’nin imar ettikleri sevgili topraklarını al kanlara boyuyorlar. Bilhassa hayat-ı iktisadîyece Kafkas’ın ruhu olan ve Türk milyonerlerinin karargâhı bulunan Bakû’ye sahip olmak istiyorlar.

Bugünler bizim için ya hayat, ya ölüm dakikalarıdır! Tarih artık karar-ı kat'iyesini vermiştir. Yalnız şu var ki al sancağın açacağı şafk-ı hürriyete binlerce mazlum Kafkas Türkü'nün asil damarları da takdis katreleri serpiyor.

TÜRKİYE – KAFKASYA MÜZÂKERÂT-I SULHİYESİ

— Brest-Litovsk Muahede-i Sulhiyesi'ni tanımak istememiş olan Keçeçkuri'nin suret-i istifası ve Chengeli'nin ne suretle Cenubî Kafkasya Hükümeti riyasetine getirildiği hakkında bazı izahât verir misiniz?

— Cenubî Kafkasya Hükümeti'nde husule gelen tebeddülü hakkıyla anlatmak için biraz maziye doğru rücu' etmek mecburiyetindeyim. Tabii bu izahât, Tiflis'ten hareket etmiş olduğumuz Mayıs'ın 8. gününe kadar güzeran etmiş olan vakayı ve hâdisâta münhasır olacaktır. Keçeçkuri daha re's-i kârda iken hükümet-i Osmaniye'ye sulh müzâkerâtına başlamak için müracaatta bulunduğu ve tarafeyn murahhaslarının Trabzon'da sulh müzakerelerine başlamış olduğu malumunuzdur. Türkiye Hükümeti, Trabzon Sulh Konferansı'nda Brest-Litovsk Muahede-i Sulhiyesi'ne istinaden Batum, Kars ve Ardahan taraflarının kendisine iadesini bihakkın talep etmiş ve bu nokta-i nazarında tamamen ısrar eylemiştir. Trabzon Sulh Müzâkerâtı cereyan ederken Cenubî Kafkasya'nın Meclis-i Mebusan'ı mesabesinde olan, "Seym" Meclisi, hükümet tarafından fevkalade içtimaa davet olundu. Meclis-i Mebusan'ın ruz-name-i müzâkerâtı, 93 Muharebesi'nde Türkiye'den tazminat-ı harbiye mukabil olarak nez' edilen üç sancağın iadesine razı olmalı mı olmamalı mı? Meselesinden ibaretti. Cenubî Kafkasya milletlerini bihakkın temsil etmeyen ve inkılâp akabinde Rusya'nın her tarafında teşekkül etmiş olan muhtelif cemiyetlerden intihab edilen azadan mürekkep olan "Seym" Meclisi Keçeçkuri'nun nokta-i nazarını iltizam ederek Türkiye'nin muhik metalibini kabul etmemeğe ve harbe devam eylemeğe karar verdi. Meclis bu kararı verince, Keçeçkuri kabinesi Trabzon'daki sulh murahhaslarını telgrafla geriye davet etti ve bu suretle Trabzon Sulh Konferansı'nın müzâkerâtı muvakkaten sekte-i tadîle uğradı.

MECLİS-İ MEBUSAN TEŞKİLÂTI

— Cenubî Kafkasya Meclis-i Mebusanı'nda her milletten adam kaçar aza bulunuyor?

— Cenubî Kafkasya Meclis-i Mebusanı, İslâm, Gürcü, Ermeni, Rus ve Yahudi mebusanlarından mürekkeptir.

44 İslâm, 33 Gürcü, 14 Ermeni, bir Musevî ve bir Rus aza vardır.

İslâm azalar, Türkiye tarafından dermeyan edilen metalibin kabulü meselesi Meclis-i Mebusan'da müzakere olunurken, Türkiye metalibinin kabulü lehinde rey vermişlerdir. Fakat Gürcü, Ermeni, Rus ve Musevilerin âdet-i ârâsı, İslamlar'ınkine faik olduğu cihetle Türk metalibinin reddi, İslâm azanın müttehit-i aleyhtar reyine karşı ancak 3 – 4 reylik bir ekseriyetle kabul edilmiştir.

Mamafih bu hal Millîyet-perver Gürcü Fırkası'nın Türkiye ile uzlaşma aleyhtarı olduğuna delalet etmez. Zira meclisteki 34 Gürcü mebusu Gürcü milletin hakiki mümessilleri değildirler.

Bolşevikîlerin re's-i kâr geldikleri hengâmede onların cebir ve tazyiki ile intihab edilmişlerdir. Bunların arasında Türkiye ile uzlaşma taraftarı olan ve bütün Gürcü milletin ekseriyeti bihakkın temsil eden Gürcü Millet-perver Fırkası'ndan ancak bir mebus vardır.

Trabzon Konferans'ında Türk murahhasları tarafından dermeyan edilmiş olan muhik metalibâtı redd için karar veren ekseriyetin ne kadar sun'î bir ekseriyet olduğunu bu izahattan anlaya bilirsiniz.

CHENGELİ VE TEŞEBBÜSÂTI

Millîyet-perver Gürcü Fırkası tamamen Türklerin lehindedir. Trabzon Sulh Konferansı'ndaki Kafkas murahhaslarının reisi ve Keçeçkuri kabinesinin Dâhiliye Nazırı olan şimdiki Reis Chengeli, Demokrat Fırkası'na mensup olmakla beraber Türkiye ile uzlaşmak taraftarı olan Millîyet-perver Gürcü Fırkası'na son zamanlarda

temayül etmeğe başlamıştı. Chengeli, Trabzon'da bulunduğu esnada, Türk murahhasları ve rical-i hükümeti ile icra ettiği mülakatlar mükâlemeler neticesinde Kafkasya için Rusya'dan ayrılarak Türkiye'ye temayül ve istinat etmekten başka bir çare-i halas olmadığına kani olduğu cihetle, sulh müzâkerâtının katt edilmesinden müteesiren Tiflis'e avdet edince, hal ve vaziyeti ahaliye izah eyledi ve kendisi Gürcülerin millî şurasını, meskur meclisin reisini safvetle içtimaa davet ederek orada Gürcülerin ekseriyetini, Türkiye ile uzlaşmak hakkındaki nokta-i nazarına celp ve imaleye muvaffak oldu. Gürcü matbuatı Türkiye ile uzlaşmak siyaseti lehinde şiddetli makaleler yazmağa ve Keçeçkuri kabinesi aleyhinde muehezatta bulunmağa başladılar. Ez-cümle Tiflis'te münteşir "Vazrajdanî" gazetesi yazdığı makalelerde biz Türkiye'ye karşı harb edemeyiz, silah yok, cephaneye yok. Askerlerimizin arasında Bolşevizm efkârı taammüm ettiği cihetle askerlerimiz harp edemezler."

Diyordu. Ahalinin her gün artan hiddet ve infiali karşısında Keçeçkuri kabinesi uzun müddet dayanamadı.

HÜKÜMETİN TEBEDDÜLÜ

Evvelen Keçeçkuri kabinesinde bulunan beş İslâm aza istifalarını vererek kabineden çekildiler. İcra edilen müzâkerât neticesinde kabinenin ekseriyeti harb aleyhinde olduğu görüldü. Bu ahval karşısında Nisan'ın dokuzunda Kafkasya Meclis-i Mebusan'ı suret-i fevkaladede içtimaa davet edildi. O zamana kadar Cenubî Kafkasya henüz Rusya ile fiilen kat-ı alaka etmemişti. Meclis-i Mebusan'ın rûz-nâme-i müzâkerâtında "Brest-Litovsk Muahedesî'nin tasdiki ve Cenubî Kafkasya'nın Rusya'dan kat-ı alaka ederek istiklâlini ilan etmesi" maddeleri mündericdi. Meclise, fikirlerini beyan etmek üzere, Trabzon'a gönderilmiş olan Kafkasya sulh murahhasları da davet olundular. Meclisin toplandığı sarayın etrafını verilecek kararın neticesine nâ-şakîb-ânâ intizar eden binlerce halk ihata etmiş ve localar sâmiîn ile hınçça hınç dolmuştu. Nisan'ın dokuzuncu günü bade-z-zeval saat sekizde müzâkerâta başlandı ve nısfu-l-leyliden sonra saat ikiye kadar müzakereye devam olundu. Sabaha karşı meclis 3 müstenkif reye karşı 80 reyle Brest-Litovsk Muahede-i sulhiyesini tanımağa ve Cenubî Kafkasya'nın istiklâlini ilana alkışlar ile karar verdi.

Bu karar üzerine Keçeçkuri kabinesi istifa ederek sulh taraftarı olan Chengeli kabinenin teşkiline memur oldu.

YENİ KABİNE

Yeni kabineye, Keçeçkuri kabinesinde iken harb lehinde karar verilmesi üzerine istifalarını vererek kabineden çekilen beş İslâm nazır yeniden dâhil oldular. Yeni kabinede Ermeniler'den Taşnaksagan Fırkası'na mensup üç nazır ve Gürcüler'den de dört nazır vardır. Fakat dört Gürcü nazırdan biri Gürcü Fırkası'na mensup bir Ermeni'dir ki bu suretle yeni kabinedeki Ermeni nazırlarda dörde balığ oluyor demektir. İslâm nazırlar şunlardır: Han Hâvîski (?) Adliye, Nesip Bey Yusuf Maârif, Malik Bey Arslanof Tarik ve (...), Haydarof İbrahim Bey (...), (.) Mehmet Hasan Bey Posta ve Telgraf Nazırları.

YENİ SULH MÜZÂKERÂTI

Yeni kabine teşekkül edince, Chengeli'nin riyaseti atında Türkiye ile Batum'da sulh müzâkerâtına devam etmek üzere iki İslâm, iki Ermeni ve iki Gürcü murahhasından mürekkep olmak üzere bir heyet-i murahhasa teşkil edildi. İslâm murahhaslar Resulzade Mehmet Emin Bey ile Posta ve Telgraf Nazırı Hacinski Mehmet Hasan Bey'den Ermeni murahhaslar Hanisof, Kacaznuni'den, Gürcüler'de Başvekil Chengeli ve ismini tahattur etmediğim diğer bir zattan mürekkeptir. Murahhaslar Mayıs'ın altısında Tiflis'ten hareket ettiler. Mayıs dokuzuna kadar iki taraf arasında hususi surette müzâkerâta devam olunuyordu. Muahheren haber aldığıma göre Mayıs'ın onunda resmen müzâkerâta başlanması mukarrer idi. Ondan sonra ki müzâkerât hakkında buraya gelmekliğim hasebiyle malûmâtım yoktur.

BOLŞEVİKLERLE ERMENİLERİN MEZALİMİ

— Efendim, ajanslar Bolşeviklerin Kafkasya İslâmlarına tecavüzâtta bulunduklarına, Bakû'ye işgal ettiklerine dair pek müellim haberler getiriyorlar. Bu taattiyât hakkında malûmâtınız var mıdır?

— Evet, Bolşevik namını alan birtakım Ermeniler Bakû'de birçok elim tecavüzler irtikâp eylemişlerdir. Almanya ile mütareke ve sulh akdedilince Alman

cephesinde bulunan Rus ve Ermeni askerleri cepheden hareket ederek Bakû'ye geldiler. Bundan başka İran cephesinden Bahr-ı Hazar tarikiyle avdet eden Ermeni askerleri de orada toplandılar. Bakû'de Rus askeri pek cezay olduğu halde Ermeni askerlerinin miktarı on binden fazladır. Bakû'de bulunan Rus askerleri, Şimalî Kafkasya tarikiyle memleketlerine avdet edemediler. Çünkü Şimalî Kafkasya, bunların geçmesine müsaade etmiyordu. Bakû'deki Ermeni askerlerde Tiflis'e gelemiyorlardı. Çünkü Bakû ile Tiflis arasında olan şimendifer hattının iki tarafında sakın olan İslâm ahalinin intikamından korkuyorlardı. Bu sebeple Bakû'de kalan Ermeni askerler İslâmlara taarruza başladılar. Bundan başka Lenin Şuumyan namında Bolşevik bir Ermeni'yi Cenubî Kafkasya'ya Bolşevik reisi tayin etti. Şuumyan, zahiren Cenubî Kafkasya Hükümeti'ni Bolşevikliğe tabi etmek istiyordu. Maksat-ı hakikisi ise Cenubî Kafkasya'da bir Ermeni hükümeti kurmak idi. Şuumyan Tiflis'e geldi ve Bolşevik gazetesinde, ahaliden arzu edenlerin kendisine müracaat edebileceğini ilan etti. Hükümet bunu işitince Şuumyan'ın tevkifini emretti, fakat kendisi Tiflis'teki Ermenilerin müzaheratıyla Bakû'ye firar etti ve orada Ermeni askerin muavenetiyle İslâm ahaliye karşı bir katliam tertibine başladı. Bu tertibat neticesinde Bakû'deki igtışaşat zuhur etti. Ermeniler İslâm ameleden birçoğunu şehit ettiler. Bu, doğrudan doğruya İslâmlara karşı mürettip bir suikast idi. Zaten Ermeni ve Musevî evlerinde, İslâm evi olmadığını göstermek için bayraklar çekilmesi de bunu tamamen ispat eder. Ermeniler ve Bolşevikler Bakû'ye hâkim olunca, İslâm mahallâtını ve milyonlarca ruble sarfıyla inşa edilmiş olan İsmailîye namındaki Müessese-i İslâmiyeyi yaktılar. Zengin Hacı Zeynelabidin Efendi'yi ve diğer bazı Müslüman eşrafını da tevkif ederek zindanlara attılar. İslâmların paralarını, ziynetlerini, eşyalarını yağma ettiler, bankalardaki paralara Bolşevik Hükümeti namına vaz-ı yed ederek aralarında paylaştılar. Bakû'deki petrol ve gaz depolarını ellerine aldılar.

ŞİRVAN VUKUÂTI

Bolşevikler ve Ermeniler Bakû igtışaşâtından iki gün evvel top, bomba ve mitralyözler ile mücehhez iki bin askeri Şirvan şehri üzerine göndermişlerdi. Şirvan'ın ekseriyet-i ahalisi İslâm'dır. Ermeniler orada pek azdır. İslâmlar, askerin üzerlerine yürümekte olduklarını anlar anlamaz mukabeleye kalkıştılar. Ermeniler

buna karşı ber-mutad hile tarikine saparak beyaz bayrak çektiler. İki taraftan gönderilen murahhaslar telakki edince Ermeniler İslâm ahaliye karşı hasmâne hiçbir fikir ve niyetleri bulunmadığını maksatları şehre girerek bir müddet dinlenmekten ibaret olduğunu söyleyerek İslâm ahaliyi iğfal ettiler. Bu hainler, gece vakti bağdeten İslâm evlerini ihata ederek kapıları kırdılar ve evlere girerek ellerine geçen İslâmların bir kısmını şehit, mütebakisi de firara mecbur oldu. Civardaki İslâm köyleri işitince derhal Ermenilere karşı yürüdüler ve kendilerini mağlup ederek Şirvan'ı kurtardılar. Fakat Ermeniler, Bakû'den kuva-yı imdâdiye olarak tekrar Şirvan'a girdiler ve İslâm mahallâtını hak ile yeksan ettiler. Yerel İslâmlar o civardaki dağlara çekilerek Ermeniler ile müsademede bulunmakta ve bunların aşağıya sarkmalarına mâni olmaktadır.

Bundan başka Demirhan şura-i İslâmları, dağlardan Bakû üzerine muntazam bir kuvvet göndermişlerdir. İşte bu kuvvet, bir buçuk aydan beri Bakû civarında Ermeniler ve Bolşevikler ile harb etmektedir. İşte bugün Kafkasya'da vaziyet bundan ibarettir.

No: 3405

2 Haziran 1918

2.s.

3.stn.

KAFKASYA'DA FIRKALAR TEŞKİLÂTI

Berlin, 31 (A.M.) – Maveray-ı Kafkasya mürahhaslarından Profesör (Bern Aştayn) Berlin'e muvâsalat eylemiştir. Mumaileyh (Fussische Zeitung) gazetesinde neşr olunan bir mülakatta Maveray-ı Kafkasya'nın ahval-i siyasiye-i dâhiliyesi hakkında beyanât-ı âtîyede bulunmuştur:

“Mavera-yı Kafkasya (Diyet) Meclisi’nin fırka teşkilâtı memleketin sekenesindeki ihtilaf-ı ırkıyet ve kavmiyetle münasip bulunuyor. (Müsavat) Fırkası Mavera-yı Kafkasya Tatar ahalisinin ekseriyetini temsil etmektedir. Büyük asab-ı emlak ile sermaye-dâran bu firkaya dâhildir. (Taşnaksüyun) Fırkası Ermeni kitle-i nüfusunun ekseriyetini temsil ediyor. Gürcüler tahsil-i âli-yi siyasileri dolayısıyla üç firkaya münkasım bu firkalar dahi (Federalist)’ler, (Demokrat Nasyonal)’ler, (Minşevikî) Fırkası’nın ekseriyetidir. (Menşevikî) Fırkası muhtelif teşekkülâtı sayesinde Mavera-yı Kafkasya ahalisini pek güzel temsil etmektedir. (Diyet) Meclisi azaları ber-vech-i âtî firkalara tefrik edilmiştir: 37 aza (Menşevikî), 33 Müsavat, 3 Taşnaksütyun, 2 aza Federalist, 1 Nasyonal Demokrat, 1 Rus Kade, 6 Müttehit Demokrat İslâm, 4 İhtilalci Sosyalist Fırkası’na aittir. (Diyet) Meclisi’ndeki azalıkların böylece pek muhtelif firkalara tahsis edilmiş bulunması heyet-i nazarın firak-ı muhtelifeden mürekkep müttehit bir kabine olmasını icap ediyor. Çünkü hiçbir fırka haiz-i ekseriyet olacak derecede kuvvete malik değildir.

Siyaset-i hariciyeye gelince bütün firkaların bu husustaki efkârı pek muhtelifdir. Yalnız (Menşevikî) Fırkası siyaseten ve harsen düvel-i merkeziyeye istinat hususunda müttehit bulunuyor. (Müsavat) Fırkası’nda dahi iki cereyan vardır. Bu cereyanlardan biri müttehiden Pantürkizm’e doğru ilerlemeye matuftur. Diğer cereyan dahi Alman muhipliğidir. (Taşnaksüyun) meselesine gelince bu fırka mükerreren fikr-i siyasiyesini tebdil eylemiştir. Harbin bidayetinde Taşnaksüyunlar Rusya’ya mütemayildi. Fakat muahiren Kafkasya vali-i umumîliğine tayin olunan Grandük (Nikola Nikolaviç) Ermenilerin muhtariyet istihsali hakkındaki amalane hasm olacağından Taşnaksüyunlar İngiliz menafine çalışmak yolunu tutmuşlar ve düvel-i merkeziyeye karşı muharebeye devam ve Rusya’dan iftirak için şiddetli tahrikâtta bulunmuşlardı. Son aylarda İngilizler Ermenilere menfaat temin edemediğinden Taşnaksüyunlar düvel-i merkeziye lehine tebdil-i siyaset eylemişlerdir. Bilâ- kayd ü şart mutlak surette Almanya’ya matuf siyaset ittihaz eden firkalar Gürcü (Nasyonal Demokrat)’lar ile Federalistlerdir. Binaenaleyh Diyet Meclisi’ndeki ekseriyet ümitlerini düvel-i merkeziyeye atfetmektedir. Aynı cereyan umum ahali arasında dahi pek kuvvetlidir.

Ahali-i İslâmiye kitlesi dahi Almanya ve Avusturya-Macaristan'a rabt-ı ümit etmektedir. Her ne kadar (Bolşevikî) cereyanı Kafkasya'daki halis Rus ahali arasında intişâr eylemiş ise de halis Kafkasyalı ahali arasında (Bolşevikî)'lik aleyhindeki cereyan Rus ordusunun teбайдinden sonra kutlanmıştır. (Bolşevikî) Fırkası mükerreren Maveray-ı Kafkasya'yı mıntıka-i nüfuzları dâhiline almağa teşebbüs eylemişlerdir. Maveray-ı Kafkasya'da zuhur eden ihtişaşât-ı dâhiliyenin başlıca sebebi (Bolşevikî)'lerin bu teşebbüsâtıdır.

No:3416

13 Haziran 1918

1.s

3.stn.

KAFKAS YOLLARINDA

Bundan akdem Kafkas havalisinde tetkikatta bulunmak üzere azimet eden Ahmed Refik Bey ahiren avdet etmiştir. Trabzon, Erzincan, Erzurum, Kars, Ardahan, Batum, taraflarında dolaşan ve buralardan notlarla avdet eden mumailayh meşhudât-ı intibatını (tefrika halinde) neşredecektir. Karilerimizin yarından itibaren intişâra başlayacaktır bu mektupları büyük bir alaka ve lezzetle okuyacaklarından tamamen eminiz.

No:3416

13 Haziran 1918

1.s.

1-2.stn.

SİYÂSİYYÂT

KAFKASYA MESELELERİ

Şark işleri yeni içtimâlar akdini istilzâm eden bir mahiyet aldı; bugünlerde Berlin’de Rusya ile müttefikler arasında, İstanbul’da da Kafkas Hükümetleri mümessilleri ile yine müttefikler arasında iki içtimâ akdedilecek, Berlin’dekinde Brest-Litowsk Muahdesine ait teferruât mevzubahis olacak, İstanbul’dakinde ise Kafkasya’da yeni teşekkül eden hükümetlerle ittifak-ı murabba arasındaki münasebât tayin edilecek; birinci meseleler umumîyet itibariyle ittifak-ı murabba ve bilhassa Almanya’yı alâkadar ettiği için Berlin’de, ikincisi ise yine umumîyet itibariyle ittifak-ı murabba ve bilhassa Türkiye’yi alâkadar eylediği cihetle İstanbul’da toplanıyor. Bu tenazûr, ittifak-ı murabba arasında mütekâbil menafie karşı nasıl müşterek ve müttehit ihtimâm gösterildiğine delil teşkil ettiğini göstermek itibariyle şayan-ı kayıttır.

Berlin’de ve İstanbul’da halledilecek meselelerin en mühimleri arasında Kafkasya meseleleri de bulunuyor. Bu meselelerde iki sınıfa ayrılabilir: Biri Kafkasya içlerinde Rusya’nın vaziyeti diğeri Kafkasya’da teşekkül eden hükümetlerle bizim münasebâtımız ve buna müteallik bir takım şartlar, evvelki noktada Rusya ile ittifak-ı murabba arasında Brest-Litowsk Muahdesinin tatbikatı itibariyle zuhur eden bir takım itilaflar vardır; bu bahiste itilaf zuhur etmesi hatıra garip gibi gelebilirse de Rusya’da bir buçuk seneden beri efkârın her gün değişmesi

siyasetin daimi tahavvüllere uğraması nazar-ı dikkate alındığı zaman bundan dolayı hiç müteaccib olmamak icap eder.

Rusya'da efkâr ve siyaset daima tebeddüller gösteriyor; Brest- Litowsk Muahedesi akdedildiği zamandan beride hayli vakit geçtiğine göre nihayet muahedenin tatbikâtından dolayı ihtilaf zuhur etmesine pek tabî görüyoruz. Berlin'de bu hususta konuşulduğu zaman elbet Rusya'da daimi surette değişen anlayışlara vaziyet ve hakikat bir daha anlatılacak ve onlarda anlayacaklardır, bundan eminiz.

İhtilaf şundan geliyor ki Moskova Hükümeti Brest-Litowsk Muahedesi'nin ruhuna muhalif olarak bazı meselelerde ve ez-cümle Kafkasya meselesinde ittifak-ı murabbain takip ettiği siyaseti tasvip etmek istememiştir. Moskova Hükümeti Kafkasya'nın ayrılmasını kabul etmiş görünmüyor ve itiraz ediyor. Fakat, bizce bunun böyle olması hem hakka ve nazariyata, hem de emr-i vakaa istinat eden bir zarurettir; biraz izah edelim: Rus ihtilâlinin ilk gününde ilan ve bilhâssa Bolşevikler tarafından ve bil-âhire muhtelif suretlerle ve nihayet Brest-Litowsk Muahedesi'yle teyit olunan bir esasa göre Rusya Hükümeti, milletlerin kendilerine biraz kendiliklerinden ittihâz-ı karar etmelerini kabul ediyordu. İşte Kafkasya'da yaşayan ve kâmilan gayri Rus olduktan mâada bu büyük Rusya ile ne tarihi, ne örfi nede coğrafi hiçbir münasebeti bulunmayan milletler istiklâllerini ilan etmişlerdir. Buna karşı kimsenin ve bu meyanda bilhassa Rusya'nın hiçbir itirâz hakkı olamaz binaenaleyh vaziyet hak ve nazariyât itibari ile tamamen sarihtir. Emir-i vaki noktasında ise yine Rusya'nın hiçbir hakkı tasavvur edilemez. Çünkü Moskova Hükümeti'nin Kafkasya üzerinde gösterebildiği hiçbir kuvvet ve nüfuz yoktur. Şu halde Moskova Hükümeti ne hak ile Kafkas işlerine karşı muhalefet edebilir?

Kafkasya meselesi Rusya'dan ziyade bizi alâkadar eden bir meseledir. Bunu şu günlerde neşredeceğimiz bazı makaleler ilmi bir suretle herkes tarafından kolayca anlaşılabilir bir tarzda izâh edeceğiz. Binaenaleyh vaziyet böyle olduğuna göre bizim Kafkasya'ya son zamanlarda gösterdiğimiz alâkanın pek tabîi add edilmesi lâzım gelir: Kafkasya bir anarşi içinde idi. Bunun üzerinde ne manevî bir hak iddiasına ne de maddî bir tesir ve nüfuz ibrâzına muktedir olamayan Rusya Hükümeti bu ahvale karşı seyirci kalmaktan başka bir şey yapamıyordu; şu halde

bizim içinde doğrudan doğruya Kafkas işleri ile meşgul olmaktan ve oradaki anarşiyi izale edecek manevî bir rehberlik yapmak sayesinde şark hudutlarımızda sükûn ve gayretle bizimle beraber çalışacak komşular tesisini teshil etmekten başka yapacak bir şey yoktu. İşte biz de bunu yaptık. Şimdi gariben İstanbul'da toplanacak olan konferansta, Batum'da yapılan hazırlıklar maddî ve kat'î şekillerini alacaktır. Bu suretle Türkiye'nin yakın komşularına ve aynı zamanda bütün insaniyete karşı ifâ ettiği hizmetin derecesi de anlaşılacaktır. Müttefiklerimiz bu hakikati çoktan anladılar ve bizim tarafımızdan takip edilen siyaseti tasvip ettiler; tasvibin en büyük delilini de konferansın İstanbul'da akd-i keyfiyetinde görüyoruz. Binaenaleyh öyle zannederiz ki Berlin'de inikat edecek olan konferans esnasında da Moskova Hükümeti bu hakikati anlamakta güçlük çekmeyecektir.

Makalemizi bitirmeden evvel burada istitrât olarak şunu da söyleye biliriz ki Kafkasya'da teşekkül edecek Azerbaycan Hükümeti'nin mahiyeti yanlış anlaşılmıştır. Azerbaycan isminin Şimalî İran'a ait Azerbaycan ile bir alâkası yoktur. Ve bu unvan ora Türklerinin bu havaliye verdikleri eski bir unvanın tecdidinden başka bir şey değildir. İran'ın istiklâl ve tamamîyet-i mülkiyesini ihlâl edecek tarzda bir siyaset takip etmek hatırımızdan bile geçemez.

No:3431

28 Haziran 1918

3.s.

3.stn.

ERMENİSTAN VE ERMENİ REFİKLERİMİZ

İSTANBUL'DAKİ ERMENİ MATBUATININ MÜTÂALÂTI

Batum Müzâkerâtı neticesinde Cenubî Kafkasya'da teşekkül eden hükümetlerden biri de Ermenistan Hükümeti olduğu malumdur. Bu münasebetle şehrimizde intişâr eden Ermeni gazetelerinin bu tarihi hâdiseyi ne suretle telakki eylediklerini merak etmek pek tabîdir. Memnuniyetle görüyoruz ki Ermeni arkadaşlarımız bu hususta gayet samimi fikirler sert ediyorlar. Mesela Puzantiyon refikimiz 23 Haziran tarihli nüshasında bu hâdiseyi “Yeni Bir Hayat” diye telakki ve Çarlık'ın sukutunu tebcil ettikten sonra: “Bu üç cumhuriyetin âtiyen münasebâtı ne merkezde olacağını anlamak lâzım geliyor. Şimdiki halde bu münasebât gayet samimi ve iyidir. Zirâ bu unsurlar asırlardan beri komşudurlar ve şimdi Çarlık idaresi ortadan kalktığı cihetle beyinlerinde hiçbir münâferet kalmamıştır. Müttefikler çalışarak muharebenin tahribâtını tamire ve fakr ü sefaleti izaleye çalışacaklardır ki bu da müdirân-ı umûrun dirayetine vâbestedir.” diyor.

“Hayrenik” gazetesi aynı tarihli makalesinde şu suretle idare-i kalem ediyor:

“Türkiye Ermenileri tarihinde 9 Haziran ehemmiyetli bir gün olacaktır: Çünkü Batum Müzâkerâtını ikmâl ve Türk Ermeni dostluk temellerini vaz' etmek için Kafkasya Ermeni murahhasları o gün Der-saâdete gelmişlerdir. Türkiye ve Kafkasya Ermenileri lüzumu veçhile yekdiğerini tanımamışlardır. Kafkasya Ermenileri kendi talihlerini Osmanlı Hükümeti'nin tavrı ve hareketi ile telif ederek

dirayet sahibi olduklarını gösteriyorlar. Daha dün Rusya bütün Kafkas akvamını ve hatta Türkiye Ermenilerini bile ihtilâl teşvik ediyordu. Bugün bunlar bitmiştir.

Ermeniler artık ecnebilerin desise-kâr himayesine muhtaç olmadıklarını anlayarak kendi vesâiti ile kuvvetli komşusu Türkiye ile itilâf ediyor. Artık mesele hissiyât meselesi değil akıl ve mantık meselesidir. Ve bu sesi umum millet dinlemelidir. Ermeni hükümetinin teşkili ve Türk - Ermeni itilafı ne Zeytun ve ne Sason vakaları neticesinde, ne Muratlar, Serop Paşalar, Gumsal Antranikler, İşhanlar sayesinde ve ne de iğfal-kâr Avrupa'nın tesiri altında değil, mahzâ iki milletin birbirlerini anlaması ve müdür-i umûrlarının zeka ve fetaneti sayesinde hasıl olmuştur. Fatih zamanından beri birtakım imtiyazât ile Osmanlı Hükümeti'nin umûm kapıları bizim için açık idi. Türk Hükümeti kendi en nazık işlerini tebaasının en sâdık olan Ermenilere tevdi eder idi.

Bunlardan nazır olanlar bile vardı. Biz ve onlar ne kadar ayrı hamurdan yapılmış olmalıyız ki daha bundan dört sene mukaddem bugünkü neticeyi başka yerlerden bekliyorduk. Çok şükür ki, bu anlaşılamazlık yalnız dört sene sürdü. Şayet ziyade sürmüştü olsaydı bunun neticesi ne olabileceği tahmin edilemezdi. Herhalde bizim hayatî menafimiz Türkiye'ye bağlı kalmamızdadır.

Aynı gazetede “Yeni Teşekkül Eden Hükümetlerde Türkiye'nin Vaziyeti” hakkındaki makalesinde de Türkiye'yi Kafkasya'da teşekkül eden yeni hükümetlerin menba-ı kuvveti ve sütninesi diye tavsif ettikten sonra diyor ki “işte milletlerin istiklâline düşman zannedilmiş olan Türkiye böylece yeni doğmuş hükümetlerin imdatlarına koşuyor onlara elini uzatıyor. Asırlardan beri Moskoflar tarafından Kafkas unsurlarına düşman gösterilmiş olan Türkiye bugün Kafkas Dağları'nda yeni doğan üç hükümete babalık vazifesini ifâ ediyor.

Türkiye, Ermenistan, Gürcistan ve Azerbaycan, Hükümetleri'ne karşı parlak bir vaziyet almış ve Kafkasya'nın birinci hamisi kesilmiştir. Bugün artık Kafkasya'nın düşmanları Türkiye'nin de düşmanıdır. Türkiye Kafkasya Hükümetleri'nin sadâkatlerinden emin olarak vaziyete müsterihane bakabilir. Yani başında artık şekilsiz Rusya değil mütevazi ve kuvvetini kendisinden almış cumhuriyetler vardır.”

No:3433

30 Haziran 1918

3.s.

2.stn.

ERMENİSTAN VE ERMENİ REFİKLERİMİZ

HAYRENİK REFİKİMİZİN BİR MAKALESİ

Hayrenik gazetesi 28 Haziran tarihli nüshasında “Ermeni Meselesi” serlevhası altında bir makale neşr eylemiştir. Bu makalede kırk seneden beri Avrupalıların bir alet-i ifsât olarak kullandıkları Ermeni meselesinin Türkiye’nin kendi eli ile hitâma erdiği zıkr ve “Vakit” refikimizin bu husustaki neşriyatına işâret edilerek Ermeni meselesinin manasız ve münhasıran eski idare ile ecnebi nüfuzunun uyandırdığı bir mesele olduğu dermeyan olunmuş ve ecnebi nüfuzunun tesirâtı hakkında şu sözler söylenmiştir:

“Ermeni meselesinde İngiltere’nin vaziyeti çok aşikâr idi. Güya hâmî sıfatıyla ve hürriyet-perver bir lisanla Ermenilere hürriyet vaat ediyor, hakikatte Türkiye’ye karşı kendi siyasi desâisine Ermeni meselesini vesile ittihâz ediyordu. Mısır’ın işgalinden sonra İngiltere bir müddet Ermeni meselesiyle meşgul olmadı. Bu esnada Rusya ecnebi hükümetler tarafından satın alınmış olan birtakım adamlar vasıtasıyla Ermeni meselesini uyandırarak kendi istila arzusuna bu yüzden bir ferh aramaya koyuldu. Türkiye Ermenileri’nde ihtilâl ruhunu uyandırmak fikri Rusya’nın telkinâtı neticesidir. Rusya ihtilâlcilere silah vermiş, her türlü suhulet ibrâz etmiş, hem-hudut şehirlerde ahaliyi tahrik etmiştir. Devlet-i Âliyye’nin asırlardan beri düşmanı olan Rusya’nın Türkiye’ye karşı takip ettiği siyaset-i hasımânede Kafkasya Ermenileri’ni cüretlendiriyordu. İşte bu yüzden iki dost unsur beyninde kanlı müsademeler zuhur etmiştir. Çok şükür ki bu hâl uzun müddet devam edememiştir. Türklerin ve

Ermenilerin düşmanı olan Rusya'daki inkılâp üzerine Kafkasya Ermenileri de kendi halâslarının ancak Türkiye sayesinde mümkün olabileceğini kânî oldular ve el uzattılar. Türkiye merdâne bir surette geçen vukuatı unutarak kendine uzatılan eli tutmak istedi. Biz bu hâdisi ile Ermeni meselesini bitmiş ve halledilerek tarihe geçmiş add ederiz.”

Hayrenik refikimiz, bundan sonra Türk- Ermeni kardeşliğinden bahsederek Türkiye Ermenilerinin bu kardeşliğini yeniden teessüs ve teyidinden başka hiçbir şey beklemediklerini beyan ile makalesine hitâm veriyor.

No: 3482

21 Ağustos 1918

3.s.

3.stn.

ERMENİSTAN MECLİS-İ MEBUSANI

Erivan'dan şehrimizde bulunan Ermenistan heyet-i Murahhasına çekilen bir telgraf-nameye nazaran Ermenistan Hükümeti Meclis-i Mebusan'ı Ağustos'un birinde küşat olunmuştur. Resm-i küşatta Osmanlı, Almanya, Avusturya, İran ve Ukrayna mümessilleri hazır bulunmuşlardır.

No: 3488

27 Ağustos 1918

3.s.

3.stn.

ERMENİ HÜKÜMETİNİN CERİDE-İ RESMİYESİ

Kafkas Ermeni hükümet-i cumhuriyesi Erivan'da (...) yani fecr namıyla bir ceride-i resmiye intişâra başlamıştır.

No: 3505

13 Eylül 1918

3.s.

1-2.stn.

ŞARK VE İRAN CEPHELERİNDE SON VAKAYI

ŞARK VİLAYETLERİNİN TAHLİSİ - İRAN HAREKETİ

**MÜŞKÜL BİR İLERİ HAREKETİ – HARAP TOPRAKLARIMIZ – İRAN
DÂHİLİNDE – DİLMAN MUHABERESİ – HOY MUHABERESİ –
TEBRİZ’İN İŞGALİ – İRANLILAR VE İTTİHAT-I İSLÂM – İRAN’DA
İNGİLİZLER VE TÜRKLER**

Rusya ile sulhun akdinden sonra Rus ordularının taht-ı işgalinde olan yerlerde, Ruslar tarafından asayişin muhafaza edilememesi ve mahallî ahalinin oralarda dolaşan müsellaah çetelerin mezaliminden feryat ile Osmanlı ordusunun müdahalesini istirham eylemesi üzerine ileri harekete mecburiyet görüldüğü malumdur.

Bu hareket esnasında Kafkas Cephesi’nin sağ cenahının müşahedâtı hakkında mevsuk bir menbağdan aldığımız bazı malûmâtı, ordumuzda hükümferma olan kuvve-i maneviyyenin derecesini gösterdiği gibi, İran ahalsinin bize karşı duydukları samimi hislere de parlak bir burhan hükmünde olduğu cihetle malûmâtı ber-vech-i âtî derç ediyoruz:

VAN YOLU ÜZERİNDE

Kışın, iklimin ve iaşedeki mecranın tevlit ettiği müşkülât son dereceye vardığı bir zamanda ordumuzun sağ cenahı hududumuza kadar olan arazinin düşman elinden

tahlis ve istirdâdına memur olmuştu. İstihzarâtın azlığına ve hareketimizi işgal eden diğer birçok mevania rağmen askerimizde büyük ve o kadar kuvvetli bir maneviyât vardır ki bu, bir an evvel ileriye atılmak için kuvvetli bir saik oluyordu. Ba husus Ermenilerin Ruslar çekildikten sonra ellerinde kalan arazide sakin İslâm ahaliye yaptıkları mezalim o dereceye varmıştı ki bütün asker her ne olursa olsun biran evvel ilerlemek hiç olmazsa o zamana kadar ötede beride saklanarak nasılsa kurtulabilmiş olan din-dâşlarımızı kurtarmak iştiağıyla yanıyordu. Bu emlak verdiği galeyan ve kuvvetle kahraman askerlerimiz karın kesretine ve yolların fıkdanına bakmayarak, Ruslarla sulhun akdi zamanında bulundukları hattan ileriye ilerlemişlerdir.

Bu harekât şubat ayında icra edildi: Kafkas ikliminin en fena aylarından biride şubattır. Yolsuz arazide ilerlemekle mecbur olan askerimiz bazen göğüslerine kadar karlara gömülüyordu. Ve ekseriya hayvanlarını götüremeyerek geride bırakmaya ve hayvanlarla nakledilecek eşyayı da imkân dairesinde aralarında taksim ederek ileriye götürmeye mecbur olurlardı. Mart içinde karların erimesi yeni bir müşkül daha ikâ etti. Eriyen karlar oraları azim bir çamur deryası haline getirmişti mamafih bütün bu müşkülâta rağmen ileri hareketimiz tevakkuf etmedi: Ordularımız evvelen “Hınıs” ve “Kumkum” havalisini ve müteakiben “Malazgirt”i düşmandan tetahhûr ettikten sonra bir koldan “Karakilise”ye doğru tetahhûrâta devam etmekle beraber, diğer taraftan da Van Gölü’nün iki sahil boyunca “Van” şehrine doğru ilerledi ve bir birini müteakip dört şiddetli muharebeden sonra düşmanın en son mukavemetlerini de kırarak “Van”ı istirdâda muvaffak oldu.

VAN’DA HAL VE MEVKİ’

Ordumuz Van’ı gayet büyük bir yangın yeri halinde bulmuştur. Esasen biri, sur dâhilindeki asıl Van kasabası diğeri de kasabadan şarka doğru mümettid olan bağlar mahallâtı olmak üzere ikiye münkasım olan şehrin başlıca eşraf ve muteberanı bağlar mahallatında ikamet ederler. Asıl kasaba ekseriyetle İslâm ahali ile meskûn olduğu cihetle burada sağlam olarak bir tek bina bile kalmamıştır. Helâ mebani-i emiriye tamamıyla ihrak veya tahrip olunmuştu. Bağlar mahallâtına gelince burada da ne kadar Müslüman evi varsa yanmış ve yalnız birkaç Ermeni ondan başka sağlam bina bırakılmamıştı. Bereket versin ki ihrak edilen binaların kısm-ı azamı kalın

kerpiç duvarlardan yapılmış olduğu cihetle bunların çatlamamış olan aksamının üsleri örttürülerek bir dereceye kadar kabil-i iskân bir hale getirilmiş ve Van'da mebzulen mevcut olan ağaçlardan da bil-istifade yavaş yavaş mülki ve askeri bazı müessesât vücuda getirilmeğe başlanmıştır.

İstirdât zamanında Van'da ahali namına birkaç yüz aç muhacirden başka kimse yoktur bunlarda evvelce hicret ettikleri yerlerde maişetçe pek büyük müşkülâta maruz kaldıkları cihetle, temin-i hayat ümidiyle Van'a avdet etmişlerdi. Ermenilerden kalma bazı mezruât ve birde geçen sene mahsulâtından gizli kuyulara iddihâr edilmiş bir miktar hububat ele geçmiş olduğundan yarınlar bu muhacirlerin bir dereceye kadar iaşelerini temine tahsis olunmuştur.

Van etrafındaki köylerin yalnız birkaç Ermeni köyü müstesna olarak cümlesi tamamen harap olunmuştur. Sağlam kalmış olan o birkaç köye İslam muhacirleri yerleştirilmiştir.

İRAN DÂHİLİNDEKİ HAREKÂT

Ordumuz Van havalisini işgal ettikten sonra zayıf bir kolla “Bayezid” taraflarını düşmandan tetahhûr etmiş ve İngilizler Irak ordumuzun sol cenahını tehdit maksadı ile İran'ın bitaraflığını ihlal (...) İran içinde cenahlarımıza sevk etmekte olduğundan kısm-ı küllisi ile Saray istikametinde İran hududuna doğru ilerlemeğe mecbur olmuştur. Van civarından firar eden Ermenilerin mühim bir kısmı Saray üzerinden İran içlerine doğru çekilmişlerdi. Askerlerimiz Saray şarkında Osmanlı – İran hatt-ı hududuna kadar olan araziye tamamıyla düşmandan tetahhûr etmiştir. İran içine çekilen Ermeniler biraz sonra o havalide bulunan Nasturî veya Asurî eşkıya ile birleşerek İngiliz zabıt ve küçük zabıtları idaresinde İran havali-i hududiyesinde sakin olan ahali-i Müslimeye tecavüzâta girişmişlerdi. Bunun üzerine ordumuz hem bu şakileri tart ve imha etmek, hem de ahaliyi Müslimeyi bir an evvel bunların zulüm ve tecavüzâtan kurtarmak azmi ile hududu geçerek İran içine doğru ilerlemiştir.

İran'daki harekâtımız esnasında İranlı Müslüman ahali askerimizi adeta bir münci, bir halaskâr sıfatıyla ve kemal-i şevk ve tehalükle karşılıyordu. Ordularımızın vasıl olamadığı yerlerden bile birçokları gelerek zulm içinde inleye inleye köylerinde

kalmış olan ailelerinin biran evvel tahlisi için istimdât ediyorlardı. Pek tahammül-güdâz bir sûzişle yükseltlen bu feryat-ı istimdât bir an evvel ilerlemek için askerlerimizde büyük bir gayret uyandırmıştır.

HOY VE DİLMAN MUHAREBELERİ

İran'da düşman zulüm ve teâtisinden ilk kurtarılan şehir “Hoy” şehri olmuştur. “Hoy”un tarafımızdan işgali üzerine Ermeni ve Nasturî kuvvetlerinin kısm-ı küllisi, “Rumiye” Gölü'yle Osmanlı – İran Hududu arasında kain “Dilman” civarına çekilmişlerdi. Rumiye Gölü'nün cenup taraflarından İngiliz ve Amerika kuvvet ve teşkilâtı bunlara yardım ediyorlardı. Bunun üzerine bizde bunların üzerine taarruz için hazırlanmağa başladık. Tebriz istikametinde ve “Aras” nehri boyuna bazı emniyet müfrezeleri sevk edildiğinden sonra haziran evasıtında Dilman üzerine taarruza girişilmiştir.

Sekiz gün imtidât eden şiddetli bir muharebeyi müteakip ordumuz Dilman'ı zabt ve Dilman etrafındaki bütün “Selmas” ovasını tamamıyla bu üç düşmandan tetahhûre muvaffak olmuştur. Bu muharebede düşmandan üç top ve külliyetli miktarda diğer esliha ve cephane iğtinam edilmiş ve birçok bargir ve diğer ganaim alınmıştır.

Dilman'da malup olup Rumiye'ye doğru firar eden düşmanı kemal-i şiddetle takibe başladığımız sırada Kafkas Cephesi'nden “Antranik” namında sergerdenin kumandası altında mühim bir Ermeni kuvveti “Culfa”dan Aras nehrini geçerek Hoy üzerine ilerlemeğe başlamıştı bunun üzerine ordumuz Rumiye takibini tevkif ederek, kuvvetlerimizim kısm-ı küllisiyle hemen şimale Hoy istikametine atılmıştır Ermeniler arasında büyük bir şöhet kazanmış ve “Antranik Paşa” diye yâd edilmekte bulunmuş olan Antranik'in Hoy yakınında vuku bulan şiddetli bir muharebe neticesinde mağlup ve tarafımızdan şiddetle takip edilerek tekrar Culfa'dan Aras nehrinin şimalîne kaçmağa mecbur olmuş ve Rumiye'deki düşman kuvvetine getirmekte olduğu külliyetli malzeme hin-i firarında bizim kuvvetlerimiz tarafın iğtinam edilmiştir.

TEBRİZ'İN İŞGALİ VE İNGİLİZLER

Bu suretle karşımızdaki başlıca düşman kuvvetlerini mahvettikten sonra ordumuz İngiliz ileri harekâtını tevkif için Tebriz üzerine hareket ederek Tebriz'i tahlis ve Tebriz'e on kilometreye kadar yaklaşmış olan İngiliz kuvvetlerini "Kazvin" istikametinde ricata icbar eylemiştir.

İran'da icra-yı hareket eden ve her vesileden bil-istifade oralardaki Ermeni ve Nasturî çetelerine muavenet ve muzahheratta bulunan İngiliz ve Amerika kuvvetleri, evvelce işgal etmiş oldukları Cenubî ve Vusta İran ile de iktifa edemeyerek nüfuzlarını Şimalî İran'a kadar tevsi eylemiş ve "Reşis - Rumiye " hattına kadar ilerlemişlerdi. Ordumuzun Tebriz'e vusulü esnasında İngilizler Tebriz'in on kilometre cenub şarkında kâin "Bazmîç" karyesine kadar gelmişlerdi ve eğer bizim kuvvetlerimiz Tebriz'e girmiş olmasaydı, onlar şehri işgal edeceklerdi. Fakat Tebriz'in tarafımızdan kuvvetli bir surette işgal edildiğini müteakiben askerimizin Tebriz'den cenub şarkiye doğru ilerlediğini gören İngilizler mevkillerini terk ederek "Miyane"ye kadar çekilmeğe mecbur olmuşlardır.

TEBRİZ'DE VAZİYET

Tebriz, suret-i umumîyeden tahribattan masun kalmış ise de gerek Ruslar ve gerek Ermeniler tarafından icra edilen tazyikât yüzünden fakr u zaruret pek ziyadedir. Fukara-yı ahali açlıktan pek muzdariptir. Tebriz Ermenileri asi ve zalim çetelerle müştereken hareket etmedikleri cihetle bittabi Osmanlı ordusunun vurutundan hiçbir zarar görmemişler bilakis kemal-i sükûn ve asudî içinde işleri güçleriyle uğraşmışlardır. Tebriz'de bir iki Alman'la birkaç Kafkasyalı'dan ve bize iltica etmiş olan birkaç Rus'tan başka ecnebi mevcut değildir.

Ordumuzun Tebriz'e vusulü üzerine oradaki İran Hükümeti'yle İran veliaht-ı saltanatı kumandanımızı "dost bir devletin muhterem bir kumandanı" sıfatıyla kabul ve iraz eylemişlerdi. Ahalinin tezahüratı ise fevkalade idi. Adeta İran'ı kurtarmayı bizden bekliyorlar ve bizden istimdât ediyorlardı.

İRAN'DA İTTİHAT-I İSLÂM GAYRETLERİ

Gerek Tebriz'de, gerek İran şehirlerinde ittihat-ı İslâm gayesi için çalışmak üzere birçok cemiyetler teşekkül etmiştir. Bu cemiyetlerin içtimasında, teâtî edilen nutuklar ve hutbelerde daima İran'ın selameti ancak Devlet-i Âliye ile el ele vererek çalışmak sayesinde temin edilebileceği ve ittihat-ı İslam gayesi bütün Müslüman hükümetlerin istikbali için husulü elzem bir esas olduğu hakkında sözler söylenmiştir.

İran dâhilindeki hareketimizin netice-i umumîyesi evvela Irak ordumuzun sol cenahını İngiliz tehdidinden kurtarmak ve dolayısıyla Şimalî İran'ı gerek İngilizlerin ve gerek Ermenilerin mezaliminden vikaye etmek, saniyen gerek İngilizlerin ve gerek İran'da bulunan Ermeni çetelerin Kafkasya'ya tecavüz etmelerine mümanaat eylemek olmuştur. Zaten Osmanlı ordusunun İran'a girmesinde başka bir maksat ve gaye yoktu. Yegâne maksadımız İranlı İslâm kardeşlerimize zulümden kurtarmaktan ve cephelerimizin emniyetini ihlal edecek düşman harekâtına meydan vermemekten ibarettir ve elhamdülillah bu maksatta tamamen hâsıl olmuştur.

No: 3510

21 Eylül 1918

3.s.

3.stn.

ERMENİ KATOGİKOSUNUN TEBRİKÂTI

Ermeni Katogikosu Patrik Sahak Efendi Şam'dan mabeyin-i hümayuna keşide ettiği bir telgraf-nâmede bayram münasebeti ile hakpa-yı şahaneye tebrikât ve temenniyâtını arz eylemiştir.

No: 3510

21 Eylül 1918

4.s.

1.stn.

ERMENİ HEYET-İ MURAHHASASININ TEBRİKÂTI

Ermeni Cumhuru Heyet-i Murahhasası Reisi Mösyö Ahoronyan'ın keyfisizliğine mebni İkinci Murahhasa Mösyö Hadisyan ile Üçüncü Mösyö Babacanyan refakatlerinde heyet başkâtibi Mösyö Koçaryan bulunduğu halde mabeyn-i hümayuna bil-azime bayram münasebetiyle zat-ı şahaneye arz-ı tebrikâtta bulundukları gibi veliaht-ı saltanat Abdülmecid Efendi Hazretleri ile Sadrazam Vekili ve Harbiye Nazırı Enver Paşa Hazretleri'ni ve vükela-yı saireyi dahi bera-yı tebrik ziyaret etmişlerdir.

No:3511

22 Eylül 1918

3.s.

2.stn.

KAFKASYA İŞLERİ

Gürcistan payitahtı Tiflis ile Ermeni Hükümeti payitahtı olan Erivan arasında tayyare ile muhaberâta ibtidâr edilmiştir.

Türkiye’de bulunan Rus tabiiyetini haiz Ermeni esirlerin tehvin-i ihtiyacâtına sarf olunmak üzere Ermeni Cumhuriyeti tarafından Gürcistan’daki Alman murahhasasına 100 000 ruble tevdi’ edilmiştir. Meblağ-ı mezkûr Rus tebaasının himayesini deruhte etmiş olan Flemenk’in Der-saâdet sefaretine gönderilecek ve sefaret-i mezkûrece de icabına tevessül edilecektir.

Gürcistan Dâhiliye Nazırı ile Hariciye Nezareti müsteşarı Tiflis’te bulunan Ermeni Hükümeti Murahhası Mösyö Cemalyan’ı ziyaret ederek İstanbul’da bulunan Kafkasya murahhasaları arasında müzâkerâta kariben ibtidâr edileceğini tebliğ etmişlerdir.

No: 3536

17 Teşrin-i Evvel 1918

2.s.

3.stn.

RUSYA AHVALİ:

RUSYA'DA YENİ HÜKÜMETLER

18 Eylül tarihli (Fussische Zeitung) gazetesinden:

Rusya'da her şey tezebzüb hallinde bulunuyor. Hatta eski Çarlık devletinde peyda olan hükümetlerin adını bile sahih surette bilmek kabil değildir. Mehaza bu yeni hükümetlerin heyet-i umumîyesi hakkında bir fikir vermek kabildir. Rusya'nın garbında vücuda gelen Finlandiya, Estonya, Liyonya, Lidvanya, Lehistan hükümetleri kafi derecede malumdur. (Ukrayna) hakkında dahi fazla malûmât itasına hacet yoktur. Bilakis Rusya'nın şarkında ve cenubunda peyda olan yeni hükümetler hakkında pek az malûmât vardır. (Ukrayna) civarında (Kuban), (Don), Kırım Cumhuriyetleri peyda olmuştur. Kırım'da ekseriyet Tatarlar'dadır. Bunlar oradaki Ruslar ile uzlaşmak için defaatle teşebbüste bulunmuşlar ise de teşebbüsleri akim kılmıştır. Burada gâh demokratik parlamento, gâh İslâm diktatörlüğü icra-yı hâkim etmektedir. Büyük Rusya'nın (Kırım)'dan vazgeçmesi asla memul değildir. Kafkasya'da Şimalî Kafkasya Cumhuriyeti ile Gürcistan, Ermenistan ve payitahtı (Bakû)'de olmak üzere Azerbaycan Hükümetleri meydana gelmiştir.

Bu üç hükümet ve keزالik (Kazan) ve (Ejderhan) şehir cumhuriyetleri Der-saâdet'te Türkiye ile münasebet-i mütekeleyi tanzim için münasebâtta bulunuyorlar. Bu hükümetler hakkında muayyen ve kat'i bir şey söylenemez. (Bakû)'deki petrol menabii Rusya için son derece kıymeti haizdir. Hükümet-i mezkûreden başka Asya'da (Başkurt) ve (Kırgız) Hükümetleri vücuda gelmeğe

başlamıştır. Türkistan dahi ilan-ı istiklâl etmiştir. Türkistan dâhilindeki Buhara ve Hive Hanlıkları dahi istiklâliyet-i tammeye temayül-i izhar etmişlerdir.

İngilizlerin şimdiden Türkistan'a girdikleri rivayet olunuyor. Sibiryâ Garbî ve Şarkî Sibiryâ olarak ikiye ayrılmış ise de bunlar yekdiğeri ile birleşmek istiyorlar. (Mançuri) artık büsbütün Rusya'nın elinden çıkmıştır. (Sahalin) ceziresiyle Viladî Vostok sahilinde Japonlar yerleşmiştir. (Murman) arazisiyle (Arkanjal) itilafçılar tarafından işgal edilmiştir.

Burada dahi müstakil bir hükümet vücuda gelmesi ihtimâl haricinde değildir.

Velhasıl hall-i hazırda Rusya'da lâakal yirmi beş hükümet peyda olmuştur.

No: 3537

18 Teşrin-i Evvel 1918

3.s.

2.stn.

BÂB-I ÂLÎ'DE

Ermeni Heyet-i Murahhasası Reisi Mösyö Ahoronyan, refakatinde Mösyö Hadisyan ve Mösyö Babacanyan oldukları halde dün Bâb-ı Âli'de Sadrazam İzzet Paşa Hazretleri ziyaret ve tebrik etmişlerdir. Paşa-yı müşarünileyh heyet azasını kemal-i nezaketle kabul ederek heyet-i murahhasaca Ermenistan'a ait olarak arz edilen bazı mesailin tesviyesinde lâzım gelen teshilâtı irae edeceklerini beyan eylemişlerdir.

Heyet azası bade Dâhiliye Nazırı cedidi Fethi ve Bahriye Nazırı cedidi Rauf Beyefendileri ziyaretle resm-i tebrikâtı ifa etmişlerdir.

No: 3539

20 Teşrin-i Evvel 1918

4.s.

1.stn.

DÂHİLİ HABERLER

ERMENİ HEYET-İ MURAHHASININ ZİYARETLERİ

Ermeni heyet-i murahhasasının Bâb-ı Âli'de Sadrazam Paşa Hazretleri ile Maliye Nazırı Beyefendi'yi ziyaretleri esnasında cerayan eden müzâkerâta dair Ermeni gazetelerinde görülen tafsilâta nazaran, heyet-i mezkûr Sadrazam Paşa Hazretleri ile Ermenistan hudutlarına ait bazı meseleler hakkında müzâkerâta bulunmuştur.

Maliye Nazırı Cavit ile vuku bulan mülakat esnasında Ermeni muhacirlerin avdeti meselesi mevzu bahis olmuş ve Nazır-ı mumaileyh bunların memleketlerine iadesi zaten suret-i kat'iyede takarrür ettiğini ve emlakinden başka eşyalarının satışından hâsıl olup da Maliye Nazırı'nın nezaretinin taht-ı emrinde bulunan meblağın kendilerine iade edileceğini söylemiştir.

Heyet-i mezkûre bilahare Hariciye Nazır Vekili Nabi Bey'i dahi kendi konaklarında ziyaret etmiş ve memuriyet-i cedidesini tebrik eylemiştir. Esna-yı mülakatta Nabi Bey heyet-i mezkûrenin İstanbul'da bulunduğu müddetçe mehafil-i hükümetin teveccühünü kazanmağa ve Türk ve Ermeni münasebatının tahkimine muvaffak olduğunu beyan eylemiştir. Heyet bazı mesail hakkında Nabi Bey'in nazar-ı dikkatini celp ettiğinden mumaileyh mesaili mezkûreye nazar-ı tamlı alacağını vaat etmiştir.

No: 3541

22 Teşrin-i Evvel 1918

3.s.

3.stn.

TEHCİR EDİLEN ERMENİLER VE RUMLAR

Dâhiliye Nezareti'nce iadesi takarrür eden Ermeniler ile Rumların sevkleri zımında icap eden ihzarâta İskân-ı Muhaciri Müdüriyeti'nce mübaşeret edilmek üzere olduğu istihbar kılınmıştır.

Öteye beriye tehcir edilen bazı Hıristiyan çocuklarının ötede beride kaldığı istihbar edildiğinden bunlar hakkında tahkikât icrası ile nerede bulunacak olurlarsa velilerine veya akrabalarına teslimi hususunda (...) bilumum vilayete teblîgat icra olunmuştur.

No: 3542

23 Teşrin-i Evvel 1918

2.s.

3.stn.

ERMENİ PATRİK VEKİLİNİN ZİYARETLERİ

Ermeni Patrik Vekili Serpiskopos Cevahirciyan Efendi evvelki gün Sadrazam İzzet Paşa ile Şeyhülislâm Ömer Hulusi Efendi Hazerât'ını, Adliye Nazırı Hayri ve Dâhiliye Nazırı Fethi Beyefendileri ziyaret ederek memuriyet-i cedidelerini tebrik eylemiştir. Bu ziyaretler münasebetiyle Ermeni muhacirlerin memleketlerine avdeti için hükümetçe ittihaz olunan karar efendi-i müşarünileyhe tebliğ olunmuş ve bundan dolayı Cevahirciyan Efendi arz-ı teşekkür ederek bu biçarelerin duçar oldukları sefaletle bir nihayet verilmek için hükümetçe lâzım gelen muavenet ve ihtimatın sarf olunmasını istirham eylemiştir. Cevahirciyan Efendi dün dahi vükela-yı saireyi ve ayan ve mebusan reislerini ziyaret eylemiştir.

No: 3543

24 Teşrin-i Evvel 1918

3.s.

2.stn.

ERMENİ KATOGİGOS PATRİĞİ

Ermeni Katogikos Patriki Sahak Habayan Efendi'nin bir müddetten beri nerede bulunduğuna dair hiç bir malûmâta dest-res olunmadığından bu defa patrik vekili Cevahirciyan Efendi tarafından vuku bulan müracaat üzerine Dahilî Nezareti'nce Haleb vilayetine bir telgraf çekilerek efendi-i müşarünileyhin nerede bulunduğuna dair tahkikât icrasıyla derhal neticesinin bildirilmesi lüzumu işâr edildiği Ermeni gazetelerinde okunmuştur.

No:3544

25 Teşrin-i Evvel 1918

3.s.

2.stn.

ERMENİSTAN'DA OSMANLI MÜMESSİL-İ SİYASİYESİ

Devlet-i Osmaniye'nin murahhasa-ı askerisi olmak üzere Mehmed Ali Paşa'nın Ermenistan Hükümeti nezdinde bulunduğu malumdur. Karîben hükümeti mezkûra nezdine bir Osmanlı mümessil-i siyasisi dahi izâm olunacaktır.

No:3544

25 Teşrin-i Evvel 1918

3.s.

2.stn.

ERMENİ MUHACİRLERİNE MUAVENET İÇİN

Taşraya tehcir edilmiş oldukları halde bu defa memleketlerine ve İstanbul'a avdetleri takarrür etmiş olan Ermenilere lâzım gelen muavenetin ifâsı esbâbını müzakere etmek maksadı ile Ermeni patrik vekaletanesi tarafından şehrimizde mukim bazı Ermeni rahiplere, Ermeni mebuslara ve maruf bazı Ermeni tacirlere davet-nâmeler gönderilmiştir. Bu müzâkerâtın bu gün patrik vekaletanesindeki istişâre meclisi ile birlikte icrâ edileceğini Ermeni gazeteleri yazıyor.

No:3544

25 Teşrin-i Evvel 1918

3.s.

2.stn.

ERMENİ HEYET-İ MURAHHASASI

Ermenistan heyet murahhasası azası yarınki cumartesi günü şehrimizden Erivan'a müteveccihen hareket edeceklerdir. Yalnız heyet-i mezkûrenin kâtip ve tercümanı olan Mösyö Tahtacıyan şehrimizde kalacaktır.

Heyet-i mezkûre reisi Mösyö Aharonyan dün ayan reisi Ahmet Rıza Beyefendi'yi ziyaret ve memuriyet-i cedidesini tebrik eylemiştir. Heyet-i azası yevmi mezkûrda Bâb-ı Âlî'ye gelerek Sadrazam Paşa Hazretleri'yle Hariciye Nazır Vekili Nabi Beyefendi'yi ziyaret ederek bu hafta zarfında müferrikat edeceklerini beyan eylemişlerdir.

Amerikan Kızlar Mektebi Ermeni talebâtı dün heyet-i mezkûre şerefine bir çay ziyafeti vermişlerdir.

Ermenistan Hükümeti nezdinde Alman murahhasası olarak kariben Erivan'a azimet edecek olan Şam Alman konsolosu Tokatlıyan Oteline azimetle heyet-i murahhasa azasını ziyaret etmiştir.

No:3546

27 Teşrin-i Evvel 1918

3.s.

3.stn.

ERMENİ PATRİKHANESİNDEKİ İCTİMÂ

Memleketlerine ve İstanbul'a avdet edecek olan Ermeni muhacirlerine milletçe muavenet-i lâzımede bulunmak için Kumkapı'daki patrik vekaletanesinde ayan-ı mebusan meclisleri azâsından, bazı marûf Ermeni rahipleri ile erbâb-ı servet ve ticaretten mürekkep bir heyet Patrik Vekili Cevahirciyan Efendi'nin taht-ı riyâsetinde içtimâ eylemiştir. Bu babta Ermeni gazetelerinin verdikleri tafsilâta göre Cevahirciyan Efendi muhacirlerin suret-i avdetleri hakkında mehâfil-i hükümetten kendisine vuku bulan teminâta dair meclise izâhât-ı lâzımede bulunarak bu muhacirlere milletçe ifâsı lâzım gelen muavenet teşebbüsleri hakkında ne

düşünmekte olduklarını suâl etmiştir. Buna cevaben hâzır bil-meclis olan zevat taraf-ı hükümetten vuku bulan teminat milletin her sınıf halkı arasında kemâl-i şükran ve memnuniyetle telakkî olunduğunu ve devletin Ermeniler hakkındaki hissiyât-ı hayr-hâhânesine emniyet ve itimâtları ber-kemâl bulunduğunu ve binaenaleyh Ermenilere karşı revâ görülmüş olan haksızlıkların tamiri ve onların refah ve saâdetinin temini için hükümetçe müttehiz mukarreâtın hüsn-i tatbiki zımnında makamât-ı aidesine lâzım gelen müracaatlarda bulunmak patrik vekiline ait olduğunu beyan ve muhacirler meyanındaki bî-kes ve bî-vâye yetim ve kadınlar için milletçe cem-i ianâta ibtidâr edilmek için bir komisyon teşkili lüzumunu ilaveten serd ve ityân etmişlerdir. Cevahirciyan Efendi dün Dâhiliye Nazırı Fethi Bey'i ziyaret ederek içtimai mezkûr hakkında arz-ı malûmât etmiş ve mevsim-i şitâ hulul etmezden evvel mezkûr komisyonca işe ibtidâr edilmek üzere bunun teşkili için lâzım gelen ruhsatın itâsını istida eylemiştir.

No: 3549

30 Teşrin-i Evvel 1918

2.s.

2.stn.

ERMENİSTAN İŞLERİ

Ermeni heyet-i Murahhasası ahiren Sadrazam Paşa Hazretleri'yle vuku bulan mülakat-ı vedaye esnasında asakir-i Osmaniye'nin Brest-Litovsk Muahedenamesi'yle tayin edilen hududa çekilmeleri muamelesinin bir gün evvel ikmali, o taraflardaki muhacirlerin avdetlerinin duçar oldukları kolera hastalığı gibi sefaletlerden tahlisleri için elzem bulunduğunu arz ile icabının icrasını iltimas etmişler idi. Sadr-ı müşarünileyh bir aya kadar Ermenistan'a ait bilumum mesailin

tesviye edilebileceğini cevaben beyan eylemişlerdir. Heyet-i azası hükümet-i Osmaniye ile daima münasebât-ı hasenede bulunarak hükümetin arasında hiçbir gûna su-i tefehhüme meydan verilmeyeceğini vaat etmişlerdir.

Ermenistan Hükümeti Mösyö Bekzadyan nam zatı Azerbaycan, Mösyö Cemalyan'ı dahi Gürcistan Hükümeti nezdinde memur-i siyasi tayin etmiştir. Her iki zat mahal-i memuriyetlerine azimetle işe mübaşeret etmiştir. Gürcistan Hükümeti nezdinde Osmanlı murahhasası olan Abdülkerim Paşa Mösyö Cemalyan'ı ziyaret ve bir müddet mülakat etmiştir. Poti'de ilk Ermenistan Konsoloshanesi tesis edilmiş ve Mösyö Türkyan namzet konsolos tayin edilmiştir.

Ermenistan'da kollara zuhur ederek geçen eylül ibtidasına kadar 1500 kişi illet-i mezkûreden vefat etmiştir. Lakin ittihaz edilen tedabir üzerine vefayâtın miktarı münakıs eylemiştir.

No:3554

21 Teşrin-i Evvel 1922

3.s

4.stn.

ERMENİLER KABAHAÎ VENİZELOS'DA BULUYORLAR

Ermenice Verçinlor gazetesinin “Kemal-i Muzafferiyâtından Ders-i İbret” serlevhalı başmakalesini ehemmiyetine binaen ber-vech-i zir hulasa ediyoruz: Millî Türk ordusunun Anadolu'da ihrâz eylediği muvaffakiyât-i ahire her tarafta umumî bir hayretle karşılandı. Hâlbuki bunda hayret edecek hiçbir cihet yoktu. Bilakis eğer Yunan ordusu muvaffak olsa idi o zaman hayret etmek lâzımdı.

Filhakika Türk ordusuna nispetle iki misli mevcuda mâlik olan ve aynı zamanda en son ve en mükemmel vesâit ile mücehhez bulunan Yunan ordusu Türk toprağı üzerinde 300 kilometre kadar ilerlemişti. Fakat bütün bu maddî ve manevî tefevvuka rağmen Yunan ordusunda bir şey noksandı ve Yunan hezimetinde en büyük âmil de bu noksan olmuştu. Millî ordunun istinât ettiği en mühim kuvvet ise Yunan ordusundaki bu yegâne noksanı teşkil eden vahdet idi.

Mustafa Kemal Paşa Büyük Millet Meclisi'nde irad ettiği nutukta bu hakikati aynen zikretmiş ve “milletimiz harekât-ı harbiyeden sonra sulh müzâkerâtını da bu vahdet sayesinde hüsn-i neticeye isâl ve muzafferiyetimizi ikmâl edecektir” demişti.

Fırka ihtilâfâtı Yunan ordusunu terbiye-i askeriye ve itaat-ı mutlaka gibi evsaktan tamamıyla tecrit etmişti. Binaenaleyh amirîne karşı bir itaat-ı tâmmе ile hareket eden Türk asakirinin Yunan ordusunu mağlup edeceği pek tabî idi.

Bu nokta-i nazardan biz Yunanistan'ın başına gelen bu felaket-i uzmanın yegâne müsebbibi olarak Venizelos'u görüyoruz. Çünkü Venizelos memleketinin idaresinde hâkim kalabilmek için halk kuvvetine istinât etmekte idi. Binaenaleyh avâmın siyaset-i devletle alâkadâr olmasına ilk çıkışı o açmıştı.

Aynı zamanda Venizelos Yunanistan'da Kostantin taraftarlarının ekseriyeti teşkil etmekte olduğunu da pekiyi bilirdi. Kostantin lehindeki bu cereyanın esbâb-ı vesâiki kendisince meçhul değildi. Eğer Venizelos (Kostantin)'in takip ettiği hatt-ı hareketi yani vergileri tahfîf, asker celbini tahdid gibi usullere müracaat etseydi mevkiini terke mecbur olmaz ve milletin de hürmet ve teveccüh-i fevkaladesini celb ve ihrâz edebilirdi.

Venizelos Türklerin vaktiyle İstanbul'u fethetmeleri esbâbının sırf Bizans Rumları arasındaki fırka itilâfâtından neşet ettiğini tahattur eylemeli idi.

Biz Ermeniler dahi kemal-i muzafferiyetinden ders-i ibret almalıyız. Bu ders-i intibâh pek geç ve pek pahalıya mâl olmakla beraber bize büyük istifade temin edebilir. Nerede ve ne şerâait tahtında olursak olalım bize tahmil edilecek yükü ancak vifâk ve ittihât-ı tamme sayesinde kaldıra biliriz.

4. SONUÇ

Bu araştırma Tanin gazetesindeki haberler doğrultusunda 1914 – 1918 yılları arasında Osmanlı Ermenilerinin durumunu incelemeye çalışmıştır. Bu haberlerde gözümüze takılan hususları şu şekilde sınıflandırmak mümkündür. En çok gündeme gelen konu ıslahat sorunudur. Bu sorunla fazlasıyla ilgilenen devlet bölgeyi kontrol altına almak isteyen Rusya'dır. Ruslar, Ermenilerin en yoğun yaşadıkları Doğu Anadolu'da bir ıslahat yapılması için Osmanlı Devleti sıkıştırırken, diğer yandan da Ruslar, ıslahatın yapılmasını engellemek için Molla Selim gibi Kürtleri isyana teşvik ettirmiştir. Islahata karşı yapılan Bitlis hadisesi faillerinden, Molla Selim isyanının bastırılması ile Rus Konsolosluğu'na sığınmış ve idamından önceki sözleri: "Ruslar benim intikamımı sizden alacaktır." Demesi, Rusların ikili oynadığının açık bir delilidir. Osmanlı Hükümeti ise ıslahatın yapılması gerekliliğine inanmış ıslahatın sadece doğu vilayetleri için değil tüm Anadolu'da yapılması gerektiğini belirtmiştir. Buna bazı Ermeni gazeteleri, örnek vermek gerekirse Azadamard tarafından Ermeni ıslahatı denmesi Ermenilerin, istemesine bağlıya biliriz. Ama unutmamak gerekir ki yapılmak istenen ıslahat bir ermeni ıslahatı değil idare-i Osmaniye ıslahatıdır.

Ermeniler, 1914 Nisan ayında Bitlis'te çıkan ayaklanma üzerine kendilerini Kürt isyancılara karşı müdafaa etmek üzere hükümetten silah talebinde bulunmuşlardır. Hükümette asilere karşı bunlara silah vermiştir. Ermenice Panper gazetesi, Ermenilerin asilere karşı silahlandırılmasını Ermenilere güvenildiğinin bir göstergesi olduğunu bildirmiştir. Bu olayda gösteriyor ki Doğu Anadolu'da kurulan Hamidiye Alayları'nın bazı kaynaklar tarafından Ermenilere karşı silahlandığı yolundaki yanlış yoruma cevap niteliğindedir.

Tanin gazetesindeki diğer önemli bir konu, Ermenilerin Osmanlı siyasi hayatında aldıkları tavırlar üzerinedir. Genellikle Meclis-i Mebusan seçimlerinde İttihat ve Terakki Fırkası'yla işbirliği yapmışlar ve her dönem rahatlıkla parlamentoda temsil edilmişlerdir. Rumlara nazaran oldukça uyumlu gözükten Ermenilerle sadece 1914 seçimlerinde bir bunalım yaşanmıştır. 1914 seçimlerinde,

Ermeni papazlar ve muhtarlar kahveleri dolaşarak Ermenilerin, seçimlere yoğun bir şekilde katılımlarını sağlamak için ellerinden gelen çabayı göstermişlerdir. Ermeniler bu seçimlerde nüfusları nispetinde mebus çıkarmak ve bunları kendileri seçmek istemişler, fakat kanunlara aykırı olan bu istekleri hükümet tarafından kabul görmemiştir. Yapılan uzun görüşmeler sonucu Ermeniler seçimlere katılmışlar ve hükümetin onlara teklif ettiği mebus sayısı ile yetinmek zorunda kalmışlardır.

Gazetenin Türk Ermeni ilişkilerine bakışı gayet normaldir. Komitelerin yaptıklarından dolayı Ermenilere halka karşı alınmış bir tavır yoktur. Ermeniler devlet kademelerinde, sivil ve siyasi hayatta devletin en üst seviyesinde temsil edilmişler. Bu I.Dünya Savaşı sırasında da iktidar partisinde bakan olarak da bulunmuşlardır. Böyle olduğu halde yakın zamanlardan beri Ermeniler ile Osmanlı Devleti arasındaki ilişkide bir dönüm noktası yaşanmıştır. Türk Ermeni ilişkilerinin bozulmasının en önemli sebebi Ermeni çetelerinin faaliyetleridir. Gazete Ermeni çetelerinin yaptıklarından dolayı mahsum Ermenilerin, zarar görmemesi için onlara çağrıda bulunmuştur. Mahsum olduklarını her fırsatta göstermelerini istemiştir.

Tanın, Türk - Ermeni ilişkilerinin kırılma noktasını iki millet arasında bir “kara kedi” geçti diyor ve kara kedinin de Ermeni komitelerinin kurmak istedikleri “Büyük Ermenistan” olarak belirtiyor. Ermeni komiteleri ve çeteleri için gazete; zalim, kadar, canı, kan içici mahluklar gibi çok sert sözler söylemektedir. Gazete yine, Rusya ve İngiltere gibi İtilaf devletlerinin kendi menfaatleri için Ermeni komitelerini kullandıklarını düşünmektedir.

Rusya I. Dünya Savaşı’nın ilk aylarında Ermenilere: “Asa-yı Çarî altında kan kardeşlerinizle birleşiniz; hürriyet ve adaletin bütün inamına nail olacaksınız!” diye bir çağrıda bulunmuştur. Bunun üzerine, Ermeni Patrikhanesi Meclis-i Muhtelit’i toplanarak, taşra temsilcilerine bir genelge gönderilmesine karar vermiştir. Bu genelgede, Ermeni halka, vatana hizmet ve yardımda bulunmak için her nevi fedakârlıklara katlanmak ve asırlardan beri aynı duygu ve düşünceye bağlı bulunduğu komşularına karşı kardeşçe davranmak gerektiğini bildirmiştir. Ermeni Patrikhanesi’nin genelgesine cevaben taşralardan patrikhaneye gelen telgraf-

nâmelerde memleketin selameti için ahalinin her nevi maddî ve manevî fedakârlıklara hazır ve âmâde olduğu yolunda telgraflar gelmiştir.

Ermeni gazeteleri de Ermeni askerlerin daha önceki savaşlarda göstermiş oldukları başarılarla atıfta bulunarak, bugünde üzerlerine düşeni yapacaklarına inandıklarını ve bütün Ermenilerin Osmanlı olduklarını fiilen ispat etmesi gerektiği çağrısında bulunuyor. Ermeni gazetelerinden Puzantiyon ise, başmakalesinde diyor ki: “Her ne olursa olsun hakikat şudur ki bugün Osmanlı Devleti büyük bir muharebeye girişmiştir. Böyle bir sırada hepimiz kendi hissemize düşen vazife-i hamiyet ifa etmeye borçluyuz ve muharebenin sebebi her ne olursa olsun, mademki düşman vatanımıza tecavüz etmiştir, vatani müdafaadan başka bir şey düşünmemelidir. Binaenaleyh bugün sözden ziyade iş zamanıdır.” demektedir.

Ermeni Patrikhanesi, Osmanlı ordusu için bir seyyar hastane tertip etmek amacıyla çalışmış ve bunu kurmaya muvaffak olmuştur. Aynı zamanda Ermeni Etıbbı Cemiyeti de Osmanlı ordusunda zuhur edecek olan yaralıların tedavisi için hasta bakıcılar yetiştirilmesi için dersler vermişlerdir.

Tanın, “Ermeni matbuatı yazdıkları makalelerle millettaşlarının hissiyâtına tercüman olmaktadır.” diyerek duyduğu memnuniyetini dile getirmiştir. Diğer yandan da Ermeni Patrikhanesi ve Ermeni Etıbbı Cemiyeti’nin faaliyetlerinden övgüyle bahsetmiştir.

Rus Çarı’nın Ermenilere yapmış olduğu çağrı Türk ve Ermeni basını tarafından büyük bir tepki ile karşılanmıştır. Rus gazeteleri tarafından, Ermenilerin Rus alaylarına gönüllü katıldıkları bununla da yetinmeyip, masraflarını kendileri karşıladıkları müstakil alaylar kurdukları şeklindeki haberler de Tanin tarafından yalanlanmıştır. Hatta tam tersine Ermenilerin vatanperverliğini ön plana çıkarmak amacı ile haberler kaleme alınmıştır.

1915 yılının ilk aylarından itibaren Anadolu’nun çeşitli yerlerinde birbiri ardına çıkan Ermeni isyanları patlak vermesine rağmen İttihat ve Terakki Hükümeti bu isyanları gazeteye taşımayarak, kamuoyuna duyurmaktan kaçınmıştır. Bu isyanlar neticesinde hükümet binlerce Ermeni’yi savaş bölgesi dışına çıkarma kararı almıştır.

Hükümetin bu kararı, günümüzde de en fazla tartışılan tarihi olaylar arasında yer alır. Geçici Sevk ve İskan Kanunu'ndan gazete hiç bahsetmemiştir. İsyanlar bastırılıp, iskanın büyük oranda gerçekleştirilmesinden sonra Ermeni çetelerinin yaptıkları mezalimin gazeteye yansımada siyaseten bir sakınca görülmemiştir. Hükümet bu tavrı ile Ermeni isyanlarının daha fazla yayılmasını engellemeye çalıştığı anlaşılmıştır.

İttihat ve Terakki Hükümeti savaş yıllarında yine ülkenin güvenliği için 1916 yılında Ermeniler için yeni bir nizâm-nâme hazırlanmıştır. Hazırlanan bu yeni nizâm-nâme de, 1863 Nizâm-nâmesi'nin kaldırılma gerekçesini kısaca şöyle anlatılmaktadır. Ermenilere meclis kurma hakkı verildiği günden itibaren Milli Meclis bir siyasi örgüt halini almış, propagandalar yapılmış, seçim mücadeleleri ortaya çıkmış, sokaklarda kavgalar, mecliste gürültüler olmuş ve gittikçe dinî meseleler bir kenara bırakılarak siyasi programlarla meşgul olunmaya başlanmıştır. Hükümet bu nizam-name ile Rus sınırları içinde yer alan Eçmiyazin kilisesini dışarıda bırakarak, Rusya'nın Osmanlı Ermenileri ile münasebetlerini kesmek istemiştir.

Osmanlı Hükümeti'nin bu tavrı Tanin ve Ermeni gazeteleri tarafından memnuniyetle karşılanmıştır. Yeni nizâm-nâme hakkında Ermeni gazetelerinin görüşleri, bakıldığında ortak kanı, Ermeni Patrikhanesi'nin eski nizâm-nâmesi kendisinden beklenen ciddi ve faydalı neticeleri veremediği şeklindedir. Ermenice Verçinlor gazetesi, "Türk meslektaşlarımızın beyan ettiği gibi yeni nizâm-nâmenin icra ve tatbikiyle patrikhane her türlü siyasi cereyan ve tesirlerden uzaklaşarak dini imtiyazlarını muhafaza edecektir." demektedir.

Tanin, 1863 Nizâm-nâmesi'nin kaldırılma gerekçesini, eski nizam- name sonuçları göz önüne getirilecek olursa hem devlet hem de Ermeniler için ne kadar kötülüklere neden olduğu daha iyi görülür. Çünkü patrikhane din adamlarının değil, dışarıdan her türlü kışkırtmayı yapabilen politikacıların eline düşmüş bulunuyordu.

1917 yılında maalesef Ermeniler ile ilgili hiç bir habere rastlayamadık.

Rusya'da Bolşevik İhtilali'nin çıkması ile Rusya Brest- Litovsk Anlaşması ile savaştan çekilmiştir. Rusya ile birlikte hareket eden Ermeni çetelerinin faaliyetlerine dair bütün vesika ve dökümanasyona gazete sahip olduğunu belirtmektedir. 1918'de anlaşmanın imzalanması ile de Ermeni basını tarafından Rusya ve İngilizler tarafından kullanılan Ermeni çeteleri sert bir dille eleştirilmekte ve bu üzücü olaylarla hakiki Osmanlı Ermenilerinin hiçbir münasebetleri olmadığı belirtilmektedir. Hatta âdî komitecilere yüz vermiş olduklarından dolayı bundan bizzat Türkler mesul tutmaktadır.

Hükümetin Ermenilere karşı tutumuna baktığımızda, Osmanlı Devleti hak ve adâletin savunucusudur. Bundan dolayı maziyi unutmak ve hissiyât-ı tesirinden kurtulmak herkes için güç olmakla beraber, Osmanlı Devleti mücrimler aleyhine teveccüh edecek takibâtta masumların müteessir olmalarını da asla tecviz edemez ve etmekte şanıdan değildir. Hiçbir devlet bu kadar ki ellerinde bombalarla kendisini mahvetmeye kalkanlara karşı müdâfaasız dursun. Bir taraftan bu hatıralar içinde diğer taraftan da masumlara ve hak ve adâlete karşı hürmetkâr olmak vazife ve mecburiyeti altındayız; bunun için isteriz ki masumlar ve hak sahipleri kendilerini gösterebilsinler.

Gazeteye yansıyan diğer bir önemli olayda iç borçlanmadır. Ermeni gazeteleri iki millet arasında meydana gelen üzücü olayların kapanması için bunun önemli bir fırsat olduğunu belirtmiştir. Bunun Ermeni milleti için maddî kazancın yanında maddî kazancına özellikle vurgu yapmış ve Tanin de Ermeni gazetelerinin bu tavrından dolayı onlara teşekkür etmiştir.

Tanin, Ermeni gazeteleri tarafından yazılanlardan duyduğu memnuniyetini dile getirerek, makul sözlerin tatbikat sahasında vasıl gerçekleşeceğini umut etmektedir. Gazete Türkiye'de yaşayan Ermeniler arasında Osmanlı vatanına karşı samimi hisler besleyenlerin miktarının az olmadığını, bunun aksini düşünmüş ve hareket etmiş olanların ekseriyet itibarıyla oyuncak olduklarını düşünmektedir. Gazete, Ermeniler ile Türkler arasındaki birtakım hatıralar var ki kalpleri hâlâ sızlatıyor ve bu hatıralardan dolayı Türkler asla mesul olmadığını bu hatıraları izâle etmek vazifesinde, Ermenilerin birinci mevkiî işgal ettiğini belirtiyor.

Osmanlı Hükümeti, Kafkaslar'da yeni kurulan hükümetlerin ittifak teklifine olumlu cevap vermiş ve böylece Kafkaslar ki yeni oluşumu desteklemiştir. Osmanlı Devleti, yeni kurulan bu devletlerin ittifak çağrısına cevap vererek bölgede nüfuz kurmak istemiştir. Osmanlı Hükümeti, yeni kurulan devletleri tanıması, Ermeni gazeteleri tarafından bu devletlerin “kuvvet kaynağı”, “sütninesi” ve yeni doğan üç hükümetin “babası” gibi sözlerle memnuniyetlerini belirtmişlerdir. Yine Ermeni gazeteleri, Türkiye merdâne bir surette geçen vukuatı unutarak kendine uzatılan eli tutmak istedi ve biz bu hâdise ile Ermeni meselesini bitmiş ve halledilerek tarihe geçmiş kabul ederiz demektedir.

Osmanlı Hükümeti, Türk – Ermeni ilişkilerinin yumuşamaya başladığı zamanlarda, Ermenilerin zorunlu göç sebeplerinin ortadan kalktığını düşünerek, başka mahallere göç ettirilen Ermenilerin, tekrar eski yerlerine dönmeleri konusunda çalışmalar yapmaya başlamışlardır. Ermenilerin iâşe ve iskânlarının sağlanması ve emniyet içinde geri dönebilmeleri için gerekli tedbirler alınmıştır. Gazete Ermenilerin iskana gönderilmesinden hiç bahsetmemesine rağmen ne gariptir ki iskan edilenlerin dönüşüyle ilgili haberlere yer vermiştir.

Gazetede yalnız Ermenilerin problemleri ile ilgili yazılar yer almamıştır. Ermenilerin patrikhaneleri ve bunların faaliyetleri, Ermeni okulları, Ermeni kiliseleri, Ermeni fırkaları, Ermenilerin dini bayramları gibi konularda gazeteye haber olmuştur.

1914 – 1918 yılları arasında Tanin gazetesini incelediğimizde, Ermeniler ile ilgili yazıların yıllara göre farklılıklar gösterdiğini görüyoruz. 1914 yılının ilk aylarında seçimle ilgili patrikhane ve Ermeni fırkalarının yoğun çalışmaları mart ayının sonuna kadar gazeteye yansımıştır. Bir diğer önemli yazı ise Anadolu ıslahatı buda mayısına kadar devam etmiştir. I.Dünya savaşı'nın yaklaşması ile sansür nedeniyle haberlerde bir azalma gözükmektedir. Az da olsa savaş dışında Ermenilerle ilgili haberler vardır. Savaşın başlaması ile Rus Çarı Ermenilere Rusya'nın yanında savaşa girmeleri için yaptığı çağrı, Ermeni patrikhane meclisleri ve Ermeni gazeteleri tarafından büyük tepkiyle karşılanmıştır. Fakat Esat Uras, Ermeni Patrikhane ve partilerinin bu suretle Osmanlı Hükümetine güven vermek

istiyorlardı. Bir yandan da bütün güçleriyle savaşa hazırlanmaktan geri durmuyorlardı demektedir.

Ermeni Etıbbı Cemiyeti'nin faaliyetlerinden gazete memnuniyetle bahseylemiştir. 1915 yılına gelindiğinde gazetede haberlerin azlığı dikkat çekmektedir. Burada Ermeni çetelerinin faaliyeti hakkında temmuzdan ayında ekim ayına kadar sadece dört haber vardır. 1916 yılına gelindiğinde ise 1916 Patriklik ve Katogikosluk Nizam-namesi dışında bir birkaç haber vardır fakat ermeni çetelerinden bahsetmemektedir. 1917 yılında ise yukarıda da bahsettiğimiz gibi Ermeniler ile ilgili en küçük bir habere rastlayamadık. 1918 yılına gelindiğinde ise diğer yıllara göre Ermeni çeteleriyle ilgili haberler çoktur. Burada ermeni gazeteleri de Ermeni çetelerini eleştirdiklerini ve Türk - Ermeni ilişkisinin bozulmasına bunların sebep olduklarını yazmaktadırlar. Bu yılın gazeteye yansıyan diğer bir hadse ise Kafkaslar'da kurulan hükümetlerdir. Burada kurulan hükümetin Osmanlı Devleti tarafından tanınması İstanbul'da çıkan Ermeni gazetelerini pek memnun etmiştir.

Brest- Litovsk Anlaşması Rusya'nın desteğini kaybeden Ermeniler anlaşmadan sonra Osmanlı hükümeti ile sıcak bir ilişki içine girdiğini görüyoruz. İttihat ve Terakki Hükümeti Ermenilere karşı sert bir tutum içine girmemiş onlarla gayet iyi geçinmek istemiştir. Islahat faaliyetlerine Ermenilerin en yoğun olduğu bölgeden başlamış fakat elinde olmayan sebeplerden dolayı buna muvaffak olamamıştır. Ermeni milletin dışarıdan gelen etkilere kapılması için 1916 yılında bir nizam-name hazırlamıştır. 1918 yılına gelindiğinde Ermenilere çağrıda bulunarak masum olanların kendilerini göstermelerini istemiştir. Fakat Ermeni milletine göstermiş olduğu bu iyi niyeti Ermeni çetelerine karşı göstermemiştir. İttihat ve Terakki Hükümeti'nin yayın organı olarak gözüken Tanin gazetesi, Ermeni çeteler için zalim, âdî mahluklar, gaddar gibi ifadeler kullanmıştır.

Osmanlı Devleti'nin savaşı kaybetmesi ile iktidarda bulunan İttihat Ve Terakki Hükümeti istifa etmiştir. İttihatçıların yayın organı olan Tanin'de 30 Ekim 1918'de Mondros Mütarekesi'nin imzalandığı gün, Tanin gazetesinin 1918 yılındaki son sayısıdır. Buda gösteriyor ki, Tanin birinci dönemki siyasi hayatı, İttihatçıların düşmesi ile sona ermiştir.

5. KAYNAKÇA

I. GAZETELER

Tanin Gazetesi (1914–1918)

II- ARAŞTIRMA ESERLERİ

AHMAD, Feroz, *İttihatçılıktan Kemalizme*, Kaynak Yayınlar, İstanbul 1985.

AKŞİN, Sina, *Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*, İmge Kitabevi, Ankara 2001.

ANADOL, Cemal, *Tarihin Işığında Ermeni Dosyası*, İstanbul 2001.

BAYINDIR, Seda, *Adana Ermeni İsyanı (1909)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1997.

BAYUR, Yusuf Hikmet, *Türk İnkılâbı Tarihi*, 1., k. II., Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1983.

BENGİ, Hilmi, *Gazeteci, Siyasetçi, ve Fikir Adamı Olarak Hüseyin Cahit Yalçın*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2000.

BEYDİLLİ, Kemal “1828-1829 Savaşı’nda Doğu Anadolu’dan Rusya’ya göçürülen Ermeniler”, Türk Tarih Kurumu, Belgeler, XIII/17, Ankara 1988, .365-434.

CAHEN, Claude, *Türklerin Anadolu’ya İlk Girişi*, çev. Y. Yücel-B. Yediyıldız, Ankara 1988.

CEMAL PAŞA, *Hatıralar*, (Haz. Alpay Kabacalı) Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2006.

ÇAVDAR, Necati, *Tarihte Türk-Ermeni Münasebetleri ve Bazı Yayın Organlarında Ermeni Meselesi* (1878–1925), Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale 2001.

ÇAVDAR, Tefik, *İttihat ve Terakki*, İletişim Yayınları, İstanbul 1994.

-----, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi*, İmge Kitabevi, İstanbul, 2004.

DAĞTEKİN, Hüseyin, *Genel Tarih Atlası*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1997.

DEMİRBAĞ, Hüseyin, “*Türk Ermeni Münasebetlerinin Dünyü, Bugünü, Yarını*”, Büyük Kurultay, sa.2, Adana 2008, 60-63.

-----, *Varsaklar*, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Basılmamış Bitirme Tezi, Van 2005.

DEVELLİOĞLU, Ferit, *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitabevi, Ankara 2002.

EKİNCİ, Necdet, “Türk Basın Tarihinden Kesitler”, *Türkler*, XIV., Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s.675-680.

ERSAN, Mehmet, “Selçuklu-Ermeni İlişkileri”, *Türkler*, IV., Yeni Türkiye Yayınları Ankara 2002, 756-762.

GENCER, Fatih, *Ermeni Soykırım Tezinin Oluşum Sürecinde Amerikan Yakın Doğu Yardım Komitesi*, Alternatif Düşünce Yayınları, İstanbul 2006.

GÜRÜN, Kâmuran *Ermeni Dosyası*, Remzi Kitabevi, İstanbul 2005.

İNUĞUR, M. Nuri, *Basın ve Yayın Tarihi*, Der Yayınları, İstanbul, 2005.

KABACALI, Alpay, *Türk Basınında Demokrasi*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1994.

KARACAKAYA, Recep, *Ermenilere Yönelik Ermeni Suikastler*, 47 Numara Yayıncılık, İstanbul 2006.

-----, *Kaynakçalı Ermeni Meselesi Kronolojisi (1878 – 1923)*, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, İstanbul 2001.

-----, *Türk Kamuoyu ve Ermeni Meselesi (1908-1923)*. Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul 2005.

KAŞGARLI, Mehlika Aktok, *Kilikya Tâbi Ermeni Baronluğu Tarihi*, Ankara 1990.

KARABEKİR, Kâzım, *Ermeni Dosyası*, Emre Yayınları, İstanbul 1994.

KOLOĞLU, Orhan, *Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Basın*, İletişim Yayınları, İstanbul 1994.

KURAT, A. Nimet *Türkiye ve Rusya*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1990.

KÜMBÜL, Bengi, *Tercüman-ı Hakikat Gazetesine Göre Osmanlı Ermenileri (1914 -1918)*, Yeniden Anadolu Ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Yayınları, Antalya 2006.

LEWIS, Bernard, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, çev. M. Karaltı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2004.

ÖĞÜN, Tuncay, “1915 İsyanı Tehcir Kararının Nedeni mi Sonucu mu?” Ermeni Araştırmaları I. Türkiye Kongresi Bildirileri, II, Ankara 2003.

-----, “İnsan Hakları ve Ermeni Sorunu-İttihat Terakki'den Kurtuluş Savaşına Adli Eserin İddiaları Hakkında Bazı Tenkitler” Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi, s.4, İstanbul 2001, 267- 304.

-----, *Kafkas Cephesinin I.Dünya Savaşındaki Lojistik Desteği*, Ankara 1999.

-----, *Unutulmuş Bir Göç Trajedisi Vilayat-ı Şarkiye Mültecileri (1915–1923)*, Ankara 2004.

-----, “*Van’da Ermeni Komiteleri Ve Faaliyetleri*”, *Türk Kültürü*, sa.462, Ekim 2001, 590 -606.

SANCAKTAR, Fatih Mehmet, *II. Meşrutiyet’ten Cumhuriyet’e Türk Aydınında Milli Egemenlik Düşüncesinin Gelişmesi (1908 – 1924):Hüseyin Cahit (Yalçın) Örneği I*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 2005.

SARAY, Mehmet “*Ermeni Terörü 1887-2002*”, *Ermeni Araştırmaları I. Türkiye Kongresi Bildirileri*, II. Ankara 2003.

SEZEN, Tahir, *Osmanlı Yer Adları (Alfabetik Sırayla)*, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 2006.

ŞANLI, Cemil, *Yeni Cep Lûgatı*, Sözler Yayınevi, İstanbul 1997.

ŞEMSEDDİN SAMİ, *Kâmûs-ı Türkî*, Çağrı Yayınları, İstanbul 2001.

TUNAYA, Tarık Zafer, *Türkiye’de Siyasal Partiler*, I., İletişim Yayınları, İstanbul 1998.

-----, *Türkiye’de Siyasal Partiler*, III, İletişim Yayınları, İstanbul 1998.

TURAN, Osman, *Selçuklular ve İslâmiyet*, Bağaziçi Yayınları, İstanbul 1998.

-----, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, Bağaziçi Yayınları, İstanbul 1998.

URAS, Esat, *Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi*, Belge Yayınları, İstanbul 1987.

URAL, Gültekin, *Ermeni Dosyası*, İstanbul 1998.

YALÇIN, E.Semih, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi-I Kaynaklar*, Siyasal Kitabevi, Ankara 2004.

YALÇIN, Hüseyin Cahit, *Siyasal Anılar*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınlar, İstanbul 2000.

6. ÖZET

Bu çalışma, Tanin gazetesinin 1914–1918 dönemine ait tüm sayıları taranacak ve Ermenilerle ilgili her türlü haber ve yorum yazıları incelenmiştir. Bu yazılarda Ermenilerin sosyal, siyasal, ekonomik, hukukî ve dinî yaşamlarına dair bilgilerde yer almaktadır.

Türk – Ermeni ilişkileri açısından şüphesiz en önemli devre I. Dünya Savaşı yıllarıdır. Osmanlı Devleti’nin bu savaşa girdiği ve Ruslarla ölüm kalım savaşına tutuştuğu bir sırada Ermeniler, yıllardan beri hazırlanan plan gereğince, isyan harekâtına girişmişlerdir. Bunun üzerine Osmanlı Hükümeti bazı önlemler almak zorunda kalmıştır. İsyan çıkaran komite üyeleri tutuklanmıştır. Ermeniler için Sevk ve İskan Kanunu çıkarılarak savaş alanları dışında daha güvenli bölgelere nakil edilmişlerdir. Nakil sırasında her türlü güvenlik önlemleri alınmasına rağmen Ermeniler dünya kamuoyuna yaptıkları asılsız beyanlarla soykırıma uğradıkları propagandasını yapmışlardır.

Anahtar Kelimeler: Tanin gazetesi, Ermeniler, İttihat ve Terakki Fırkası, Islahat, Zorunlu İskân.

APSTRACT

Within this study, all the issues of Tanin journal’s 1914- 1918 period were scanned and all kinds of news and comment articles about Armenians were examined. In these articles also information about Armenians’ social, political, economic, judicial and religions lives exists.

Interms of Turkish – Armenian relations certainly the most important period is world war I years. While Ottoman Empire joined this war and began war of existence against Russians; Armenians, in accordance with the plan for years has been being prepared, set about rebellion. After this Ottoman Goverment had to take

some precautions. Committee members who started rebellion were arrested. By creating **Law of Dispatch** and settlement for Armenians, they were transferred to safer regions out of battle fields. During the transfer although all kinds of safety precautions were taken; Armenians, with the baseless statement they made to the public opinions of world, made the propaganda that they were genocided.

Key Words: Tanin journal, Armenians, İttihat and Terakki Party, Modernism, **compulsory settlement**.

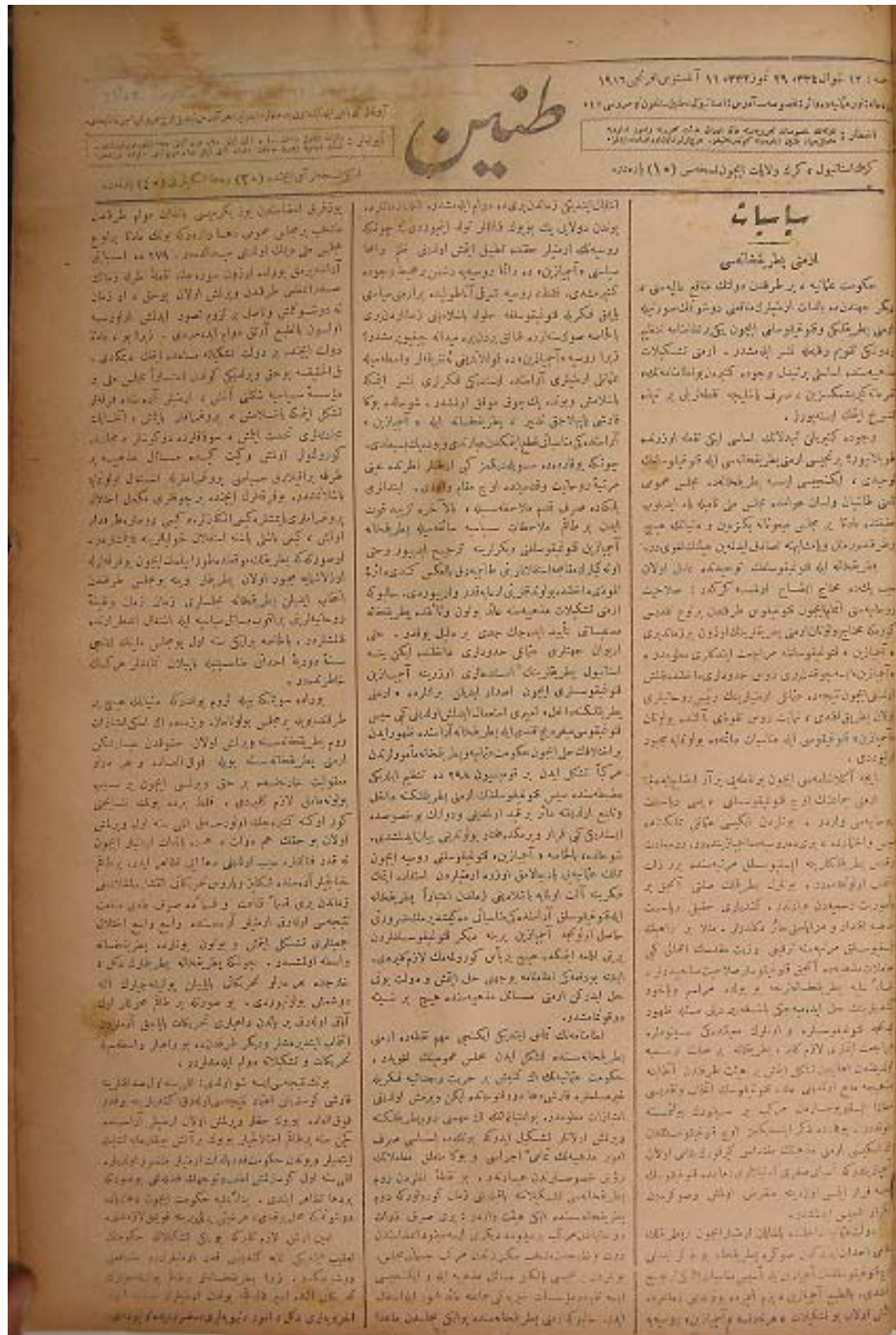
7. EKLER

Ek 1: “Ermeniler ve Harb”, Tanin gazetesi, No:2113, 9 Teşrin-i Sani 1914, s.1.



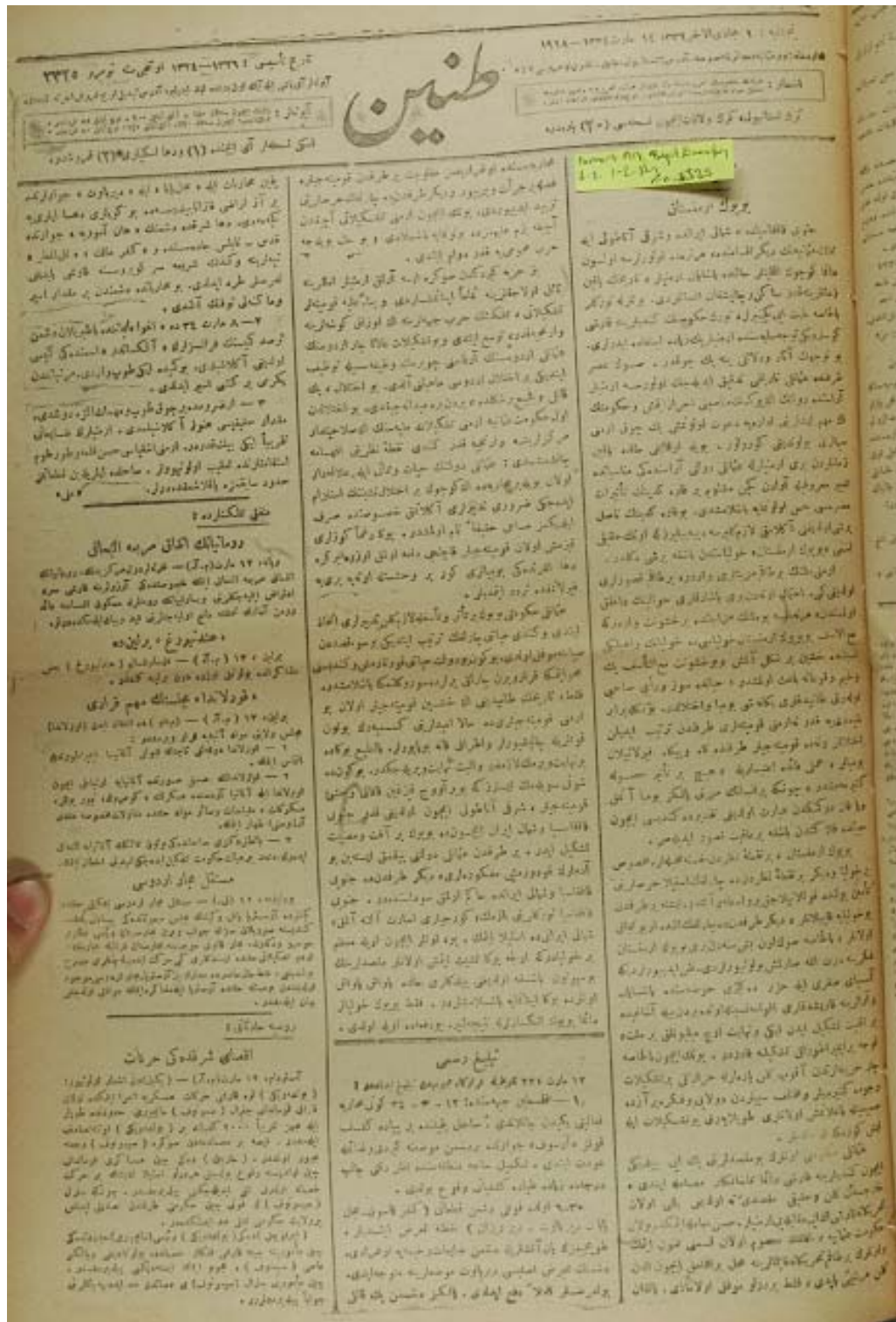
“Ermeni Patrikhanesi tarafından taşra murahhaslarına gönderilen tamim-nâmelerin Osmanlı vatandaşında yaşayan Ermenilerin samimi duygularını yansıttığı ifade ediliyor

Ek 2: “Ermeni Patrikhanesi”, Tanin gazetesi, No:2752, 11 Ağustos 1916, s.1.



Osmanlı İmparatorluğu içerisinde yaşayan Ermenilerin dış tesirlerden kurtulması için Ermeni Patrikliği ve Katogikosluğu için yeni bir nizâm-nâmenin hazırlandığı haber veriliyor.

Ek 3: "Büyük Ermenistan", Tanin gazetesi, No: 3325, 14 Mart 1918, s.1.



"Büyük Ermenistan" fikrinin hülyadan başka bir şey olmadığı öne sürülüyor

Ek 4: “Bir Ders”, Tanin gazetesi, No: 3331, 20 Mart 1918, s.1.



“Bir Ders” başlıklı yazıda Ermenilere 1. Dünya Savaşından ders almalarını öneriyor.

